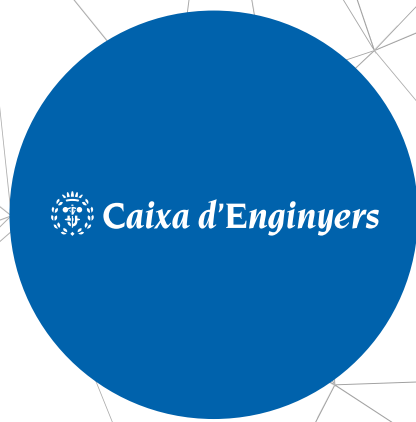

SOCIS
COOPERATIVA
FUTUR
SOLIDESA
INNOVACIÓ
TECNOLOGIA
SOSTENIBILITAT
COMPROMÍS SOCIAL

2016
INFORME ANUAL

ÍNDEX

1. Carta del President		
2. Carta del Director General		
3. El Grup Caixa d'Enginyers en xifres		
4. Presentació del Grup Caixa d'Enginyers		
4.1 Missió, visió, valors i eixos estratègics		
4.2 La nostra activitat		
4.2.1 Segmentació comercial		
4.2.2 Investigació, desenvolupament i tecnologia		
4.2.3 Canals y xarxes		
5. Ètica i govern corporatiu		
5.1 Estructura organitzativa		
5.2 Bon Govern		
6. Creant valor compartit per als nostres grups d'interès		
6.1 Equip humà		
6.1.1 Perfil de la plantilla		
6.1.2 Igualtat d'oportunitats		
6.1.3 Formació		
6.1.4 Relació amb l'Alta Direcció		
6.2 Socis		
6.2.1 Comptes i dipòsits		
6.2.2 Serveis de finançament		
6.2.3 Sistemes de pagament		
6.2.4 Productes d'inversió		
6.2.5 Gestió de la inversió		
6.2.6 Activitat asseguradora		
6.2.7 Servei d'Atenció al Soci/Client		
6.2.8 Control intern		
6.2.9 Comunicació		
6.2.10 Ingenium Shopping		
6.2.11 Generant valor per als socis		
6.3 Responsabilitat social i sostenibilitat		
6.3.1 Fons d'Educació i Promoció		
6.3.2 Fundació Caixa d'Enginyers		
6.3.3 Medi ambient		
6.3.4 Inversió socialment responsable		
4	7. Entorn macroeconòmic	44
5	7.1 Mercats financers	48
7	7.2 Sistema financer espanyol	51
11	7.2.1 Procés d'unió bancària	51
14	7.2.2 Evolució del negoci del sistema financer	53
16	8. Estats financers	55
16	8.1 Estats financers individuals de Caixa d'Enginyers	56
18	8.2 Estats financers consolidats del Grup Caixa d'Enginyers	63
19	9. Informe financer del Grup Caixa d'Enginyers	70
20	9.1 Informe de l'activitat	71
21	9.1.1 Actiu	71
24	9.1.2 Passiu i altres recursos gestionats	79
26	9.1.3 Fons propis	83
28	9.2 Resultats	85
28	9.2.1 Resultat consolidat	85
29	9.2.2 Resultats individuals de les entitats del Grup	87
30	9.2.3 Remuneració dels òrgans de govern	88
30	9.2.4 Proposta de distribució de resultats	88
31	9.3 Gestió del risc	89
31	9.3.1 Introducció	89
31	9.3.2 Principis generals	89
33	9.3.3 Sistema de gestió del risc	90
33	9.3.4 Marc d'apetència pel risc	90
34	9.3.5 Risc de crèdit i de contrapart	90
34	9.3.6 Risc estructural de tipus d'interès	93
35	9.3.7 Risc estructural de liquiditat	93
35	9.3.8 Risc de mercat	94
36	9.3.9 Risc operacional	95
38	9.3.10 Risc de negoci	95
39	9.3.11 Risc de reputació	96
40	9.3.12 Àrea de Gestió Global del Risc	97
40	9.4 Solvència	97
41	10. Comptes anuals i informe de gestió	99
42	11. Informe d'auditoria	252
43		

DADES GENERALS

Caixa de Crèdit dels Enginyers Societat Cooperativa de Crèdit, Caixa d'Enginyers, es va fundar l'any 1967.

Figura inscrita en el Registre Especial del Banc d'Espanya amb el número 3.025.

Inscrita en el Registre de Cooperatives Central amb el número 14.651 clau 1698-SMT del Ministeri de Treball.

Inscrita en el Registre Mercantil de Barcelona, foli 1, tom 21.606, full B-25.121, inscripció 1a.

Caixa d'Enginyers és membre del Fons de Garantia de Dipòsits.

Caixa d'Enginyers té atorgada la condició d'Entitat Gestora d'Anotacions en Compte de Deute de l'Estat.

Caixa d'Enginyers té atorgada la condició d'Entitat Dipositària de Fons d'Inversió Mobiliària.

Caixa d'Enginyers té atorgada la condició d'Entitat Dipositària de Fons de Pensions.

Caixa d'Enginyers és membre de la Unió Nacional de Cooperatives de Crèdit (UNACC).

Caixa d'Enginyers és membre d'AIAF Mercat de Renda Fixa SA.

Caixa d'Enginyers és participant directe en TARGET2-Banc d'Espanya.

Caixa d'Enginyers és membre de la Central d'Anotacions del Mercat de Deute Públic.

Caixa d'Enginyers és participant del Servei de Compensació i Liquidació de la Borsa de Valors de Barcelona.

Caixa d'Enginyers és col·laboradora en el programa d'Emissions de Deute de la Generalitat de Catalunya.

Caixa d'Enginyers és membre liquidador de MEFFRepo.

Caixa d'Enginyers és membre d'Spainsif - Fòrum Espanyol d'Inversió Socialment Responsable.

Caixa d'Enginyers és membre d'European DataWarehouse GmbH, la base de dades europea d'informació d'emissions de titulització.

Domicili social: Via Laietana, 39-08003 Barcelona

Número d'Identificació Fiscal: F-08216863

Telèfon: 93 268 29 29

Fax: 93 310 00 60

Internet: www.caixa-enginyers.com

Correu electrònic: Contacti.CdE@caixa-enginyers.com

SWIFT: CDENESBB

El Consell Rector convoca l'Assemblea General Ordinària dins del primer semestre natural de l'any mitjançant anunci publicat en premsa d'àmplia difusió en l'àmbit d'actuació de l'Entitat. En aquesta Assemblea es tracten els temes següents: examen i aprovació de l'Informe Anual, Balanç, Compte de Resultats, distribució de Beneficis i aplicació del seu repartiment. També es tracta l'aplicació concreta del Fons d'Educació i Promoció.

01

CARTA DEL PRESIDENT

Apreciats socis:

Aquest any celebrem el 50 aniversari de Caixa d'Enginyers i ho volem celebrar amb tots els que ens han donat la seva confiança durant aquest temps. Vivim un moment molt important per a la nostra Entitat, no només per aquesta celebració, sinó també per la consolidació del nostre Grup, tal com reflecteixen els resultats de 2016.

Cada vegada més, la societat exigeix més transparència i responsabilitat a les empreses. A més, han augmentat els models basats en l'economia col·laborativa, que gaudeixen d'un ampli suport pel seu format innovador i la seva aportació social. Podem dir que a Caixa d'Enginyers vam ser pioners en l'aposta per la banca cooperativa i amb això vam aportar valor compartit.

L'any 2016 ha estat un exercici d'importants canvis polítics, econòmics i socials. Amb tot això, Caixa d'Enginyers ha pogut presentar uns resultats que consoliden l'Entitat i el nostre model

de banca cooperativa. El creixement constant, però prudent, és el pilar més fort per continuar comptant amb la confiança dels nostres socis, als quals sumem, any rere d'any, noves incorporacions.

Com a banca amb un model cooperatiu, responsable i sostenible reinvertim els beneficis obtinguts directament en els socis, amb els avantatges que això comporta per a tots. Aquest fet és un dels principals motius pels quals hem obtingut el Major Índex de Recomanació Net del sector financer (un 49,6% vs. un -2,9% del sector).

Aquest 2016 hem incorporat 11.271 nous socis, als quals donem servei a través de 25 oficines i de la nostra Banca **ONLINE**. Estem immersos en el nou Pla Estratègic IMPULSA 2019, un projecte que té per objectiu consolidar la nostra posició de referència dins de la banca cooperativa nacional i el pilar fonamental del qual és el compromís amb els socis i la seva proximitat a través de la tecnologia i la innovació.

No ens oblidem de les tendències digitals, ja que, gràcies a les diferents eines digitals de Caixa d'Enginyers, mensualment més de 18.000 socis realitzen transaccions a través de la Banca **MOBILE**.

Podem dir que Caixa d'Enginyers no s'ha vist afectada per la sentència del Tribunal d'Estrasburg sobre les clàusules terra. El caràcter de la nostra Entitat, així com la prudència que sempre ens ha caracteritzat, ens ha mantingut allunyats d'aquest tipus d'activitats o productes.

El nostre compromís amb la societat és total, i la forma més tangible de transmetre'l és a través de la Fundació Caixa d'Enginyers. Des d'aquesta Entitat, ens involucrem activament amb la societat i amb les persones per enfortir i incentivar la formació, la investigació, la innovació i l'emprenedoria.

Durant aquests anys, hem destinat més de 3 milions d'euros a la Fundació, que s'han traslladat a la societat en més de 150 convenis amb diversos col·lectius i

en el desenvolupament de més de 50 projectes de diferents àmbits. També hem lliurat més de 60 beques i 800 persones han pogut participar en els nostres cursos de formació contínua per a aturats.

Estem immersos en el nostre aniversari i tenim encara molts reptes que contribuiran a consolidar el nostre creixement. El compromís de Caixa d'Enginyers és ser fidels a la nostra missió, visió i valors que caracteritzen i diferencien la nostra Entitat. Tal com consta en el nostre eslògan, a la nova imatge del 50 aniversari, "sempre al costat del soci".

JOSEP ORIOL SALA ARLANDIS
President

02

CARTA DEL DIRECTOR GENERAL

Apreciats socis,

El 2016 ha estat un any d'incertesa i sorpreses en l'entorn macroeconòmic, polític i internacional. La nova presidència dels Estats Units, el Brexit o la crisi dels refugiats, que està afectant milers de ciutadans del món, han significat esdeveniments que es corresponen amb nous desafiaments de l'ordre internacional i de conseqüències incertes.

En l'àmbit financer, Estats Units ha iniciat la normalització de la política monetària, mentre en el context financer s'ha mantingut l'impuls regulador, que també afecta el nostre país, especialment per la nova regulació sobre provisions per risc de crèdit. Aquesta nova regulació ha suposat un esforç enorme d'adaptació que quedarà amortitzat per l'entrada en vigor, l'1 de gener de 2018, de la IFRS9,

norma que comporta també un model nou de provisions per risc de crèdit.

Des de l'òptica del negoci bancari, el 2016 ha estat el primer exercici amb tipus d'interès negatius de l'eüríbor -conseqüència de la política monetària agressiva del Banc Central Europeu per la intervenció massiva en els mercats de deute- i ha suposat un fenomen inèdit en la història econòmica moderna, que ha portat aparellada una distorsió notable en la fixació de preus dels diners i del risc.

No obstant això, aquesta política ha comportat una recuperació lleugera de l'activitat econòmica a la Unió Europea, mentre que als Estats Units l'economia s'ha mantingut sostinguda. En l'àmbit borsari, malgrat el creixement econòmic, les incerteses polítiques, especialment a Europa, han evitat revaloracions més altes de la borsa en un exercici en què

la volatilitat ha registrat episodis molt significatius.

En aquest entorn complex i incert, els reptes de Caixa d'Enginyers han estat preservar l'estabilitat del negoci i buscar solucions consistents d'inversió o finançament per als socis.

El 2016 ha estat també un exercici de grans esforços per a l'Entitat que han permès assolir uns resultats que, en línia amb la nostra convicció pel creixement sostenible i prudent, s'han situat en un benefici net de 12 milions d'euros, la qual cosa representa un augment del 3,3% respecte a l'exercici anterior, i s'ha assolit un volum de negoci de 5,4 milions d'euros amb un creixement proper al 10% respecte al 2015.

La taxa de morositat de Caixa d'Enginyers s'ha mantingut en nivells moderats del 3,60%, mentre que la liquiditat estructural ha assolit la cota històrica del 140%, xifra que permet al Grup disposar d'un marge molt ampli d'actuació i seguretat.

La inversió creditícia reforçada per l'activitat de Banca d'Empreses, que ha augmentat un 45,2% respecte a l'exercici anterior, està situant la nostra Entitat en una posició de lideratge en el sector pel que fa al finançament a l'economia real, amb un creixement del crèdit (+7%), havent registrat el conjunt del sector una reducció superior al 3%.

Cal assenyalar també que la gestió d'inversions ha situat els fons d'inversió i plans de pensions de Caixa d'Enginyers en posicions de lideratge per la seva consistència i sostenibilitat. En aquest

sentit, és de destacar la consecució del preat guardó de millor pla de pensions individual de 2016 a Espanya per a CE Multigestió, PP, atorgat per IPE (Investment & Pensions Europe).

Hem reafirmat la nostra aposta en la inversió en tecnologia, que té el seu exponent en la Banca **MOBILE**, amb l'objectiu de potenciar la proximitat, atenció i assessorament personalitzat tant en la relació presencial com en l'entorn on-line. A més, part de les inversions també s'han destinat a la millora de l'estructura de costos del servei, sense oblidar els requeriments reguladors de les autoritats financeres.

Caixa d'Enginyers treballa, des de l'EACB (European Association of Cooperative Banks), per aconseguir una millor regulació financera proporcional i ajustada als riscos intrínsecs que cada model de negoci financer representa per a l'economia. Considerem necessari evitar la distorsió que suposa que la

nostra Entitat hagi d'assumir les mateixes normatives concebudes per a entitats sistèmiques i amb models de negoci que assumeixen més risc que el nostre.

Finalment, voldria recordar que estem immersos en el 50 aniversari del naixement de la nostra Entitat, un fet històric que volem compartir amb tots els socis que, durant tots aquests anys, ens han atorgat la seva confiança. Aquesta fita ens ha de servir per continuar amb el nostre ferm propòsit de continuar treballant per oferir el millor servei, atenció i assessorament a la comunitat de socis, contribuir a l'estabilitat financera i crear valor compartit des del nostre model cooperatiu.

M'agradaria agrair a tots els socis la confiança dipositada en Caixa d'Enginyers, la qual ens permet continuar creixent any rere any. Vull també donar les gràcies al Consell Rector, fidel garant d'aquesta confiança; a l'equip directiu de l'Entitat; i a tots els empleats i

professionals que treballen amb nosaltres, ja que sense el seu ferm compromís i el seu esforç no hauríem aconseguit millorar d'any en any els reptes que tenim plantejats. Seguirem, tots junts, construint un camí d'èxit per fer millor el Grup Caixa d'Enginyers.

JOAN CAVALLÉ MIRANDA
Director General

03

**EL GRUP
CAIXA D'ENGINYERS
EN XIFRES**

03

EL GRUP CAIXA D'ENGINYERS EN XIFRES

Socis

Més de 142.000 socis han dipositat la seva confiança en Caixa d'Enginyers. Concretament, el 2016 s'ha assolit la xifra de 142.597 socis.

142.000
socis

Ràtio de capital total

Molt per sobre del 8% mínim requerit a les entitats financeres i d'allò que estableix Basilea III (10,50%).

15,64%

Liquiditat estructural

El Grup ha mantingut una ràtio de liquiditat estructural del 139,63% al tancament de l'exercici 2016.

139,63%

Resultat de l'exercici

El resultat de l'exercici del Grup, en data 31 de desembre de 2016, ha estat de 12.021 milers d'euros, la qual cosa representa un increment d'un 3,30% respecte al tancament de l'exercici 2015.

+12
milions

Ràtio de cobertura

L'exercici 2016 s'ha tancat amb una ràtio de cobertura, que s'ha situat en el 60,33% el 31 de desembre de 2016, superior a la mitjana del sector financer, que al tancament de l'exercici 2016 s'ha situat en el 57,77%.

60,33%

Professionals

Comptem amb un equip humà format per 444 professionals altament qualificats i amb experiència, un 6,47% més que el 2015. La mitjana d'edat és de 39 anys.

444

professionals

Ràtings

Les titulacions hipotecàries de Caixa d'Enginyers TDA 1 i AyT 2, al tancament de 2016, han mantingut la qualificació creditícia en la màxima sectorial (AA+ i Aa2) segons les agències de qualificació Fitch Ratings i Moody's.

AA+ i Aa2

Volum de negoci

El volum de negoci ha ascendit a 5.456 milions d'euros, en data 31 de desembre de 2016, davant dels 4.982 milions d'euros de 31 de desembre de 2015, fet que representa un augment del 9,52%, en termes relatius.

+9,52%

ROE

La rendibilitat sobre recursos propis (ROE) s'ha situat, al tancament del 2016, en el 8,28%.

8,28%

Ràtio de morositat

La ràtio de morositat del 3,60% contrasta amb els nivells de morositat del sector (9,18%), en línia amb l'alta qualitat de la inversió creditícia del Grup.

3,60%

ROA

La rendibilitat sobre actius (ROA) s'ha situat en el 0,44% el 31 de desembre de 2016.

0,44%

Recursos de clients

El 31 de desembre de 2016, els recursos gestionats de clients s'han situat en 3.710 milions d'euros, davant dels 3.373 milions d'euros de 31 de desembre de 2015, la qual cosa representa un increment de 337 milions d'euros.

+9,99%

Fundació Caixa d'Enginyers

Mostra del compromís social de l'Entitat, ha impulsat el desenvolupament de més de 260 projectes en cinc anys i ha atorgat més de 200 beques i premis.

+200

beques i premis

Banca Digital

Els accessos a Banca **MOBILE** creixen el 2016 un 140% respecte a l'any anterior.

34.000

descàrregues
de l'app mòbil

04

**PRESENTACIÓ DEL GRUP
CAIXA D'ENGINYERS**

04

PRESENTACIÓ DEL GRUP CAIXA D'ENGINYERS

Caixa d'Enginyers és un grup financer i assegurador que desenvolupa un model de banca personal, comercial i institucional al territori espanyol i que té la vocació de donar servei als professionals i a les seves famílies, tant si són enginyers com si tenen altres professions.

En els seus orígens, va ser constituïda com a societat cooperativa de crèdit per un grup d'enginyers industrials l'any 1967. Des d'aleshores, ha experimentat un creixement continu al llarg dels seus 49 anys i ha mantingut intacta la vocació definida des del seu origen: prestar serveis financers personalitzats amb les millors condicions de sostenibilitat.

Ser una societat cooperativa de crèdit ens ha permès revertir els beneficis obtinguts directament en tots els socis i, així, oferir-los nombrosos avantatges addicionals i serveis professionals i personals. El model cooperatiu, base del Grup Caixa d'Enginyers, impulsa principis d'ètica, compromís i confiança i responsabilitat social i, per tant, un retorn per als socis i col·laboradors, per a les comunitats professionals i també per al conjunt de la societat.

El Grup Caixa d'Enginyers està format per diferents societats que potencien la capacitat de servei i atenció al soci: **Caixa d'Enginyers Gestió**, societat gestora de fons d'inversió; **Caixa d'Enginyers Vida**, companyia d'assegurances i reassegurances i societat gestora de plans i fons de pensions; **Caixa d'Enginyers Bancassegurances**, operador de bancassegurances; **Ingenium Shopping**, Cooperativa de Consumidors i Usuaris dels Enginyers; i **Norbolsa**, societat de valors, com a entitat associada. **Caixa d'Enginyers**, Societat Cooperativa de Crèdit, actua com a societat matriu. L'acció social del Grup es materialitza a través de la **Fundació Caixa d'Enginyers**.

SOCIETATS QUE COMPONEN EL GRUP CAIXA D'ENGINYERS

Denominació social	Domicili social	Objecte social
Caixa de Crèdit dels Enginyers, S. Coop. de Crèdit	Via Laietana, 39 08030 Barcelona	Societat cooperativa de crèdit que realitza tot tipus d'operacions actives, passives i de serveis que constitueixen l'activitat bancària, amb atenció preferent a les necessitats financeres dels seus socis
Caixa Enginyers Gestió, Societat Gestora d'Institucions d'Inversió Col·lectiva, SAU	Casp, 88 08010 Barcelona	Societat gestora de fons d'inversió del Grup Caixa d'Enginyers
Caixa Enginyers Vida, Companyia d'Assegurances i Reassegurances, SAU	Casp, 88 08010 Barcelona	Companyia d'assegurances del ram de vida que comercialitza productes relacionats amb la previsió social complementària i gestora de fons de pensions
Cooperativa de Consumidors i Usuaris dels Enginyers (Ingenium Shopping)	Via Laietana, 39 08003 Barcelona	Prestació de serveis i venda d'articles i subministraments per al consum dirigida als socis
Caixa Enginyers, Operador de Bancassegurances Vinculat, SLU	Casp, 88 08010 Barcelona	Realització de l'activitat de mediació d'assegurances com a operador de bancassegurances
Norbolsa, SV, SA*	Plaza Euskadi, 5 48009 Bilbao	Empresa de serveis d'inversió
Fundació Caixa d'Enginyers	Potosí, 22 08030 Barcelona	Vehicle del compromís social del Grup

* Entitat associada. Caixa d'Enginyers manté una participació del 10% en Norbolsa, SV, SA. Tot i que la participació és inferior al 20% del capital social, la influència significativa en aquesta participada s'evidencia en tenir representació en el seu Consell d'Administració.

ORGANIGRAMA CORPORATIU DE LES SOCIETATS DEL GRUP CAIXA D'ENGINYERS

PRESIDENT
Josep Oriol Sala Arlandis

DIRECTOR GENERAL
Joan Cavallé Miranda

CONSELL RECTOR

President
Josep Oriol Sala Arlandis

Vicepresident
Manuel Bertran Mariné

Secretari
Enric Homs Martínez

Vocals
David Parcerisas Vázquez
Pedro A. Hernández Del Santo
Pedro Marín Giménez
Jaime Roure Pagés
José María Pera Abadía
Félix Masjuán Teixidó
Sebastià Carrión Morros*
Carme Botifoll Alegre**
Josep M. Muxí Comellas
Antonio Santamans Olivé
Montserrat Salleras Costal

* Fins al primer trimestre de 2016.
** Des del segon trimestre de 2016.

COMISSIÓ EXECUTIVA

President
Josep Oriol Sala Arlandis

Secretari
Enric Homs Martínez

Membres
Manuel Bertran Mariné
Pedro A. Hernández del Santo

COMITÈ DE DIRECCIÓ

Joan Cavallé Miranda
Francesc Durán Lorenzo
Jordi Marsan Ruiz
Federico Ariza González
Montse Bertran Bergua
Víctor Cardona Vernet
Jaume Franco Domingo
David Murano Casanovas
José L. Sánchez Rabaneda
Isabel Sánchez Soria
Xavier Fàbregas Martori
Bas Fransen
Antoni Fernández Moreno
Karen Schrijner

GRUP FINANCER Caixa d'Enginyers

CAIXA ENGINYERS GESTIÓ, SOCIETAT GESTORA
D'INSTITUCIONS D'INVERSIÓ COL·LECTIVA, SAU

President
Màxim Borrell Vidal

Consellers
Ferran Sicart Ortí
Jordi Martí Pidelaserra

Director General
Xavier Fàbregas Martori

CAIXA ENGINYERS, OPERADOR DE
BANCASSEGURANCES VINCULAT, SLU

Administrador Únic
Jaume Franco Domingo

CAIXA ENGINYERS VIDA, COMPANYIA
D'ASSEGURANCES I REASSEGURANCES, SAU

President
Màxim Borrell Vidal

Vicepresident
Joan Cavallé Miranda

Vocal
Ferran Sicart Ortí
Francesc Durán Lorenzo

Director General
Antoni Fernández Moreno

FUNDACIÓ Caixa d'Enginyers

President
Josep Oriol Sala Arlandis

Vicepresident
Manuel Bertran Mariné

Secretari
Enric Homs Martínez

Patrons
David Parcerisas Vázquez
Pedro A. Hernández Del Santo
Pedro Marín Giménez
Jaime Roure Pagés
José María Pera Abadía
Félix Masjuán Teixidó
Sebastià Carrión Morros*
Carme Botifoll Alegre**
Josep M. Muxí Comellas
Antonio Santamans Olivé
Montserrat Salleras Costal
Josefina Cambra Giné
Aurelio Luis Azaña García
Salvador Domingo Comeche
Ramon Ferrer Canela
Benjamín Manuel Calvo Pérez
Joan Vallvé Ribera
Joan Cavallé Miranda
José Miguel Muñoz Veiga***
José Antonio Galdón Ruiz****

* Fins al primer trimestre de 2016.
** Des del segon trimestre de 2016.
*** Des del primer trimestre de 2016.
**** Des del quart trimestre de 2016.

4.1

MISSIÓ, VISIÓ, VALORS I EIXOS ESTRATÈGICS

MISSIÓ

Aportar valor sostenible

El Grup Caixa d'Enginyers és un grup cooperatiu de serveis orientat a les comunitats professionals amb la missió d'aportar als socis valor sostenible en els àmbits financer, professional i personal.

Per fer-ho, estableix relacions a llarg termini que es basen en l'ètica, el compromís i la confiança, i vetlla per la fortalesa del Grup com a mitjà per proporcionar un retorn als socis, als col·laboradors, a les comunitats professionals i a la societat.

Per la seva focalització i excel·lència de servei és el líder i la referència del sector per a les comunitats professionals, a les quals destina, a través de la Fundació Caixa d'Enginyers, la seva acció social.

VISIÓ

Ser l'Entitat de referència

Volem ser l'Entitat de referència de les comunitats professionals amb què ens relacionem i, més concretament, la principal dels nostres socis, amb una vinculació que vagi més enllà del vessant purament financer.

Per a això, proporcionem assessorament i solucions adaptades a la realitat i a les necessitats individuals de cada soci amb un servei diferencial. Comptem amb un equip humà qualificat i compromès amb la missió de l'Entitat, apostem per la innovació i la tecnologia i treballem constantment en la millora de l'eficiència com a camí per donar sostenibilitat a la nostra proposta de valor.

“Els nostres valors expressen el compromís de Caixa d'Enginyers amb els socis i la societat”

VALORS

Integritat.

Fidelitat als nostres principis i a nosaltres mateixos. Obrar amb honestat, confiabilitat, responsabilitat i transparència en la gestió dels negocis, el treball, les relacions i el compliment dels compromisos establerts.

Compromís.

Capacitat d'entrega i de persistència per aconseguir els objectius establerts. És la manifestació de la constància i de la iniciativa.

Excel·lència.

Fer la nostra feina de forma excel·lent per tal de ser la referència de banca per a professionals, per buscar enèrgicament solucions imaginatives per als nostres socis i per millorar de forma contínua.

Professionalitat.

Treballar amb eficàcia, rigor i empatia gràcies a l'esforç, al treball en equip i a la formació contínua.

Proximitat.

Proximitat física i emocional al soci. Construir relacions sòlides, estables i duradores amb els nostres socis, basades principalment en la confiança mútua i en el coneixement de les seves necessitats.

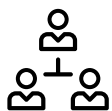
“Els eixos estratègics defineixen les prioritats per a Caixa d'Enginyers dins del context de responsabilitat social corporativa”

EIXOS ESTRATÈGICS

1. Creixement.

Créixer dins del segment dels millors professionals d'Espanya, amb un fort èmfasi en la vinculació dels socis i les solucions globals per ser l'entitat financera principal dels nostres socis.

2. Excel·lència en el servei.

Desenvolupar un model de qualitat de servei simplificant tràmits i millorant encara més l'experiència dels socis en el tracte amb Caixa d'Enginyers.

3. Eficiència.

Maximitzar l'eficiència de Caixa d'Enginyers mitjançant increments de productivitat, buscant oportunitats de sinergia a través de socis i aliances i suportant el creixement, en un entorn de costos continguts.

4. Persones.

Potenciar les persones que treballen en el Grup com a element clau de futur i impulsar la transformació cultural cap a un model amb més delegació, iniciativa, assumpció de responsabilitats i totalment orientat al soci i al mercat.

5. Solvència i transparència.

Mantenir la prudència en la gestió i el control del risc i convertir la transparència cap al soci i el mercat en un valor diferencial.

4.2

LA NOSTRA ACTIVITAT

Per a Caixa d'Enginyers, els socis són un pilar fonamental. Per aquesta raó, l'Entitat destina els recursos necessaris per poder millorar els serveis que se'ls ofereix en els diferents segments comercials, adaptant-se i donant resposta a les seves necessitats.

Durant l'any 2016, hem continuat creixent i hem augmentat les nostres xifres d'activitat, el volum de negoci i, també, el nombre de socis que han dipositat la seva confiança en l'Entitat.

4.2.1 Segmentació comercial

Gràcies a la segmentació comercial, podem assolir l'excel·lència en el servei prestat als nostres socis. També ens permet continuar treballant per adaptar els serveis a les necessitats financeres i asseguradores dels socis.

BANCA UNIVERSAL

A les oficines de Caixa d'Enginyers estan integrats els serveis de Banca Universal de Caixa d'Enginyers, dels quals també formen part els serveis d'accés remot (Banca **TELFÒNICA**, Banca **ONLINE** i Banca **MÒBIL**).

NOVA OFICINA

Durant el 2016, hem obert una oficina nova a Màlaga, espai per millorar i ampliar el nostre servei i atenció als socis que ens han acompanyat des de la nostra arribada a la ciutat.

Les 24 oficines físiques de la nostra Xarxa d'Oficines queden distribuïdes de la següent manera:

- 1 a Alacant
- 9 a Barcelona
- 1 a Bilbao
- 1 a Girona
- 1 a Lleida
- 3 a Madrid
- 1 a Màlaga
- 1 a Palma de Mallorca
- 1 a Sant Cugat del Vallès (Barcelona)
- 1 a Saragossa
- 2 a Sevilla
- 1 a Tarragona
- 1 a València

A més de l'Oficina Directa, des d'on s'ofereix el servei a tots els socis de les zones geogràfiques en què l'Entitat no té presència física.

BANCA PERSONAL

Els nostres socis poden gaudir de serveis financers i asseguradors personalitzats gràcies a l'adequació dels plans d'estalvi i de les inversions al seu perfil de risc, a l'objectiu de l'estalvi o de la inversió, a l'horitzó temporal i als escenaris econòmics. A finals de 2016, l'Entitat comptava amb 79 Gerents de Comptes de Banca Personal i prop de 20.000 socis feien ús d'aquest servei personalitzat.

BANCA INSTITUCIONAL

Caixa d'Enginyers col·labora amb institucions acadèmiques i professionals mitjançant l'establiment de múltiples convenis de col·laboració. Gràcies a aquest fet, l'Entitat disposa de serveis i productes específics per a cada sector i per als estudiants o professionals representats per aquestes institucions (col·legis professionals, universitats, etc.).

Caixa d'Enginyers ha signat 17 nous convenis de col·laboració amb col·legis professionals, associacions i institucions acadèmiques (universitats) durant el 2016. En concret, a finals de l'any esmentat, el total de convenis signats se situava en 202, arribant a 50.000 professionals i socis. Al llarg de 2016, es van realitzar més de 80 activitats en col·laboració amb universitats, escoles, col·legis i associacions. Paral·lelament, pel que fa a institucions públiques, s'han assolit rellevants acords amb diverses

PRESENTACIÓ DEL GRUP CAIXA D'ENGINYERS

associacions i organismes públics, entre els quals es troben l'Ajuntament de Molins, l'Ajuntament de Màlaga o la Generalitat valenciana.

A més, hem firmat convenis amb entitats com Cecot, Unió de Pagesos, Associació de Joves Empresaris de Girona a Catalunya, CAEB (Confederació d'Associacions d'Empresaris de Balears) a Palma de Mallorca, PIMEC, PIMEM o l'Associació del Terciari Avançat d'Alacant, amb l'objectiu de potenciar l'emprenedoria, els nous empresaris i les pimes.

També s'han establert nous convenis amb escoles, associacions professionals i universitats en ubicacions on Caixa d'Enginyers no disposa d'oficina presencial com, per exemple, Manresa o Badajoz; d'aquesta manera, l'Entitat es fa visible en aquest territori i permet la captació de nous socis.

BANCA MAJORISTA

Dins de l'Àrea de Mercat de Capitals, el departament de Negoci Majorista té per objectiu donar valor a inversors institucionals, a corporacions, a administracions públiques, a companyies asseguradores i a d'altres entitats financeres.

En d'altres activitats, es participa en operacions d'emissió de bons corporatius, donant finançament a corporacions o intermediació d'actius financers en mercats majoristes.

Així mateix, se satisfà en operacions de mercat primari i/o secundari de préstecs sindicats i en operacions Schuldschein, a més de finançar administracions públiques i altres operacions de banca corporativa.

Els recursos gestionats el 2016 han arribat a 253 milions d'euros. Pel que fa a la inversió creditícia, la cartera s'ha incrementat en 26,7 milions d'euros fins a assolir els 83,6 milions d'euros.

BANCA D'EMPRESSES

El 2016 ha estat l'any de la consolidació del servei de Banca d'Empreses . Aquest servei, iniciat el 2013, ofereix un ampli ventall de productes diferenciats per al finançament i servei per a les pimes.

Actualment, s'està donant aquest servei a més de 8.000 empreses associades a l'Entitat.

79

Gerents
de Banca Personal

17

nous convenis de
col·laboració amb
institucions professionals

4.2.2 Investigació, desenvolupament i tecnologia

Durant l'exercici 2016, Caixa d'Enginyers ha mantingut la mateixa línia dels últims exercicis, invertint en tecnologia com a factor clau en la personalització dels serveis als seus socis, en la millora de la qualitat de la seva gestió i en el compliment del nou marc regulador i normatiu.

L'àrea de Sistemes d'Informació i Tecnologia continua amb la implantació del programa de transformació tecnològica de Caixa d'Enginyers, en línia amb el Pla Estratègic IMPULSA 2019, que té per objectiu assolir millores significatives en els sistemes d'informació, facilitar la transformació digital i innovar en els processos de negoci.

Dins de les actuacions dutes a terme en sistemes d'informació durant l'exercici 2016, cal destacar la finalització i posada en marxa de la nova aplicació de Banca **MOBILE** i de tres nous sistemes inclosos en el Pla Estratègic com són el nou CRM, la nova plataforma de comercialització i gestió d'assegurances i el nou portal de fons. També s'ha avançat en la implantació de la nova arquitectura per al core bancari amb la posada en marxa dels sistemes del *datawarehouse* corporatiu en aquesta nova plataforma.

Durant aquest any 2016, s'ha continuat dedicant una gran part de la inversió en Tecnologies de la Informació per donar resposta al nou marc regulador europeu del sector financer, que continua requerint un important nivell d'esforç i recursos per poder adaptar i evolucionar els sistemes. En aquest sentit, s'han buscat sinergies entre les diferents necessitats i s'ha aprofitat per renovar o millorar les aplicacions que suporten els processos de control i *reporting* als organismes supervisors, com és el cas de la CIR del Banc d'Espanya, l'Annex IX de la circular 4-2016, el *reporting* al Banc d'Espanya (FINREP i COREP) i al Banc Central Europeu, així com la reforma del sistema de liquidació del mercat de renda variable que va entrar en ple funcionament el mes d'abril.

A continuació es relacionen altres projectes destacables, desenvolupats durant l'exercici 2016, que, juntament amb un gran nombre d'accions efectuades en els sistemes d'informació, tenen per objectiu adequar i millorar l'oferta de serveis als nostres socis, reduir el risc operacional i/o incrementar l'eficiència operativa:

- Desenvolupament tecnològic de nous productes i serveis per al soci.
- Millores en l'operativa de Banca **ONLINE**.

- S'ha avançat en el desenvolupament i implementació de dos nous sistemes que tenen per objectiu millorar la gestió de la inversió creditícia per incrementar l'eficiència i la capacitat per oferir nous serveis als socis.
- Fase de desenvolupament del projecte ARIES, que consisteix en la renovació completa de l'aplicació d'Actiu i Riscos de l'Entitat (préstecs, crèdits, avals, classificació del risc...).
- Fase d'Anàlisi i conceptualització del projecte SCACS per a la gestió digital de l'expedient d'actiu.
- S'ha finalitzat la fase de definició del projecte d'implantació de la nova plataforma Calypso per a la gestió del *front to back* en l'àmbit dels mercats financers i tresoreria.
- S'ha continuat ampliant el contingut i capacitat del *datawarehouse* corporatiu, que s'ha convertit al repositori de dades de referència per als sistemes de control i *reporting* a organismes reguladors.

4.2.3 Canals i xarxes

Disposar de diversos canals que permetin garantir un servei i una comunicació de qualitat amb els Socis és clau per a Caixa d'Enginyers.

L'Entitat treballa per assegurar una comunicació totalment flexible i senzilla i així constituir, una experiència única per a tot soci.

En aquest sentit, continua apostant fermament per la Banca Digital, completa i accessible des de qualsevol dispositiu.

- Banca **MÒBIL**
- Banca **ONLINE**
- Banca **TELEFÒNICA**

Al llarg del 2016, es va posar a la disposició dels socis la nova aplicació mòbil, fet que va consolidar un creixement del 56% d'usuaris únics en aquest canal. L'objectiu és homogeneïtzar els canals, que l'experiència sigui única i igual de fàcil que si estigués en una de les nostres oficines, amb la confiança i els valors que ens caracteritzen.

En aquest àmbit digital i de servei s'ha dissenyat un ambiciós pla d'incorporació de funcionalitats, millores d'usabilitat o adaptacions basades també en suggeriments dels socis.

Habilitant no només seguretat o prestacions operatives, sinó també infraestructures com és el nou cercador de caixers de l'app, que incorpora un geolocalitzador per filtrar els més de 8.000 caixers amb què tenim acord i en els quals és possible treure diners a dèbit sense comissió fins 5 vegades al mes.

Amb aquestes iniciatives, l'Entitat facilita als socis una solució multiplataforma en què puguin triar el canal que més els interessa.

Tot seguit es presenten dades relatives a l'ús d'aquests canals de comunicació per part dels socis.

18.000

USUARIS ACTIUS AL MES
NOVA APP

34.000

DESCÀRREGUES DE L'APP MÒBIL

90.000

SOCIS CONECTATS

70.000

SOCIS DIGITALS
(> 12 connexions/any)

8.700.000

ACESSOS

59,54%

USUARIS ACTIUS AL MES

1.500

MILIONS D'EUROS GESTIONATS
EN BANCA DIGITAL

60.000.000

OPERACIONS

05

ÈTICA I GOVERN
CORPORATIU

05

ÈTICA I GOVERN CORPORATIU

5.1

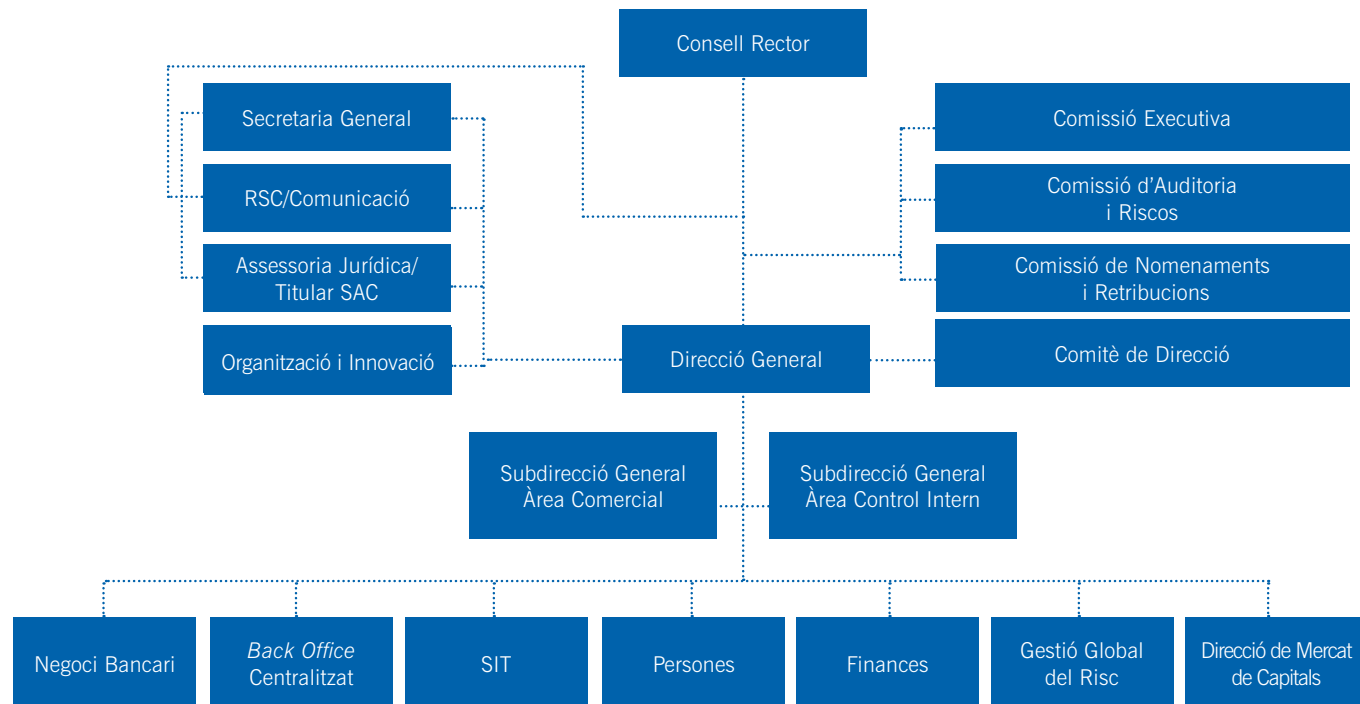
ESTRUCTURA ORGANITZATIVA

El compromís ferm de dur a terme les activitats sota els principis ètics, de transparència i de bon govern, per tal de donar resposta als requisits dels diferents grups d'interès, determina una estructura organitzativa d'acord amb aquesta responsabilitat.

L'Assemblea General, el Consell Rector i, com a organisme delegat d'aquest Consell, la Comissió Executiva són els òrgans de govern que exerceixen funcions de control i gestió de l'Entitat.

El Consell Rector, com a màxim òrgan d'administració de Caixa d'Enginyers, supervisa les polítiques que garanteixen l'establiment dels mecanismes de control intern.

Tot seguit es pot veure l'organigrama que mostra l'estructura organitzativa i de govern de l'Entitat.

ASSEMBLEA GENERAL

L'Assemblea General és l'òrgan que reflecteix la voluntat social de Caixa d'Enginyers. El seu funcionament i les seves facultats queden recollits en els Estatuts de l'Entitat i està integrada pels socis o els seus representants.

A més, té la facultat per debatre sobre assumptes del seu interès i prendre decisions obligatòries, sempre que no siguin competència de cap altre òrgan social de l'Entitat. Entre les seves funcions hi ha la de fixar la política general de la Cooperativa.

CONSELL RECTOR

El Consell Rector és l'òrgan col·legiat de govern, gestió i representació de l'Entitat i es compon de tretze membres titulars, President, Vicepresident, Secretari i deu vocals.

Tots els components són consellers independents, i cap d'ells té la condició de conseller executiu. Dotze dels membres són elegits entre els socis, en votació secreta, pel nombre de vots més alt de l'Assemblea General. El membre que resta és un treballador de l'Entitat.

La Política de Selecció i de Nomenaments aprovada pel Consell Rector recull l'avaluació de la idoneïtat del candidat, segons determinats requisits d'honorabilitat professional, i té en compte aspectes com la trajectòria,

l'experiència i els coneixements, els quals han de ser adequats a les funcions que cal exercir.

Aquesta política articula mecanismes per tal que el Consell, en el seu conjunt, disposi de les competències adequades per desenvolupar les seves funcions i dur a terme un bon govern de l'Entitat, ateses les seves característiques d'escala, volum i complexitat.

COMISSIÓ EXECUTIVA

La Comissió Executiva està constituïda pel president, el vicepresident, un secretari i un màxim de dos vocals del Consell Rector. És l'òrgan que exerceix les facultats delegades pel Consell respecte a la gestió i administració de l'Entitat, llevat d'aquelles que per imperatiu legal resultin indelegables, i que estan recollides en el Reglament Intern de Funcionament del Consell. La Comissió es reuneix un mínim de 12 vegades l'any.

El Consell Rector manté sempre la seva competència en les facultats delegades i és responsable davant de l'Entitat, els socis, els creditors i tercers de la gestió duta a terme per la Comissió Executiva.

COMISSIÓ DE NOMENAMENTS I RETRIBUCIONS

Comissió delegada del Consell Rector de naturalesa supervisora i d'assessorament en matèria de remuneracions, selecció i nomenament de membres del Consell, de l'Alta Direcció, del personal clau i dels titulars de les funcions de control intern. Per exercir les seves funcions aplica, entre d'altres, la Política de Diversitat. Aquesta política assegura que es tenen en compte exclusivament criteris de mèrit i capacitat per evitar qualsevol tendència discriminatòria, tant implícita com explícita, i observa els requisits d'idoneïtat de la candidatura recollits en la legislació vigent en cada moment.

És responsable de l'anàlisi i del seguiment periòdic de la política de selecció, nomenaments i cessament dels càrrecs esmentats anteriorment, així com de la Política Retributiva, assegurant que estigui alineada amb una gestió sana i prudent de l'Entitat. La Comissió de Nomenaments i Retribucions està integrada per cinc membres del Consell, amb la figura d'un President, un Secretari i tres vocals, sent un d'ells el Conseller Laboral. La Comissió, que es reuneix amb una periodicitat mínima anual, disposa d'un Reglament Intern de Funcionament aprovat pel Consell Rector, en el qual es recullen les funcions, responsabilitats, atribucions i obligacions esmentades.

COMISSIÓ D'AUDITORIA I RISCOS

La Comissió d'Auditoria i Riscos és una comissió delegada del Consell Rector de naturalesa supervisora i d'assessorament, destinada a fer l'anàlisi i el seguiment periòdic del risc en l'àmbit de les atribucions delegades. El seu objectiu és assistir al Consell en la determinació i el seguiment de l'estratègia de riscos i de les activitats de l'àrea de control intern de l'Entitat. Es reuneix amb una periodicitat mínima trimestral i està composta per cinc membres del Consell, amb la figura d'un President, un Secretari i tres vocals.

El Reglament Intern de Funcionament de la Comissió, aprovat pel Consell Rector, recull les funcions, responsabilitats, atribucions i obligacions esmentades.

DIRECCIÓ GENERAL

És l'òrgan encarregat de la direcció executiva del Grup Caixa d'Enginyers i, a aquest efecte, amb facultats generals en matèria d'organització i gestió del Grup i coordinació de les diferents àrees de negoci i altres àrees de suport i control.

L'Alta Direcció (Direcció General) participa en el sistema de control intern de Caixa d'Enginyers i està informada en tot moment per totes les funcions encarregades de supervisar la seva efectivitat.

Així mateix, la Direcció General de Caixa d'Enginyers és, al seu torn, el Representant de l'Entitat davant del SEPBLAC.

COMITÈ DE DIRECCIÓ

La seva funció és la d'implementar les línies estratègiques del Grup i, a aquest efecte, amb facultats generals en matèria d'organització i de gestió del Grup, així com en la coordinació de les diferents àrees de negoci, suport i control, que té facultats generals en organització i gestió empresarial i coordina les diferents àrees de negoci i altres àrees clau de l'Entitat. El Comitè es reuneix amb una periodicitat mínima mensual i el componen les següents direccions:

- Direcció General
- Subdirecció General Àrea de Control Intern
- Subdirecció General Àrea Comercial
- Direcció de Gestió Global del Risc
- Direcció Financera
- Direcció de Back Office Centralitzat
- Direcció de Persones
- Direcció de Sistemes d'Informació i Tecnologia
- Direcció de Negoci Bancari

- Direcció de Responsabilitat Social Corporativa i de Comunicació

- Direcció de Mercat de Capitals

- Direcció d'Organització i Innovació

I com a màxims responsables específicament de l'àmbit del negoci assegurador, previsió social i de la inversió col·lectiva del Grup, respectivament:

- Direcció General Caixa Enginyers Vida
- Direcció General Caixa Enginyers Gestió

COMITÈS DE GESTIÓ I SUPERVISIÓ DE L'ACTIVITAT DE L'ENTITAT

Comitès responsables de la presa de decisions en matèria d'impactes econòmics, reguladors i de negoci de l'Entitat:

- Comitè Executiu Delegat
- Comitè de Negoci
- Comitè de Supervisió i Seguiment d'Immables Adjudicats
- Comitè de Qualitat
- Comitè de Control Intern
- Comitè MiFID-RIC/AM
- Comitè de Prevenció del Blanqueig de Capitals

- Comitè de Risc de Reputació
- Comitè de Política Global del Risc
- Comitè de Crèdits
- Comitè de Política Creditícia
- Comitè de Mercats Financers
- Comitè d'ALM
- Comitè de Seguretat i Salut
- Comitè de Plans de Recuperació i Resolució
- Comitè de Control Intern

5.2

BON GOVERN

La capacitat de comptar amb un model de negoci que proporciona valor afegit als seus grups d'interès, el qual es basa en l'aplicació de valors com l'ètica, el compromís i la confiança, és una qualitat que ha acompanyat l'Entitat des de la data de la seva creació.

Disposa de mecanismes que li permeten oferir informació transparent i veraç als seus grups d'interès, establir pautes de comportament per a tots els seus integrants i consolidar un model de negoci eficient i sostenible.

Aquests mecanismes s'han establert amb l'objectiu d'assegurar el desenvolupament de pràctiques de Bon Govern al si de l'Entitat mitjançant l'aplicació de polítiques i normes internes que afavoreixen la seva implementació, control i seguiment.

CODI ÈTIC

El Codi ètic estableix els valors, principis i normes d'actuació que regeixen l'Entitat i les actuacions diàries que fan tots els seus professionals. Així doncs, el Codi constitueix una eina que promou el desenvolupament de les tasques professionals d'empleats, directius i membres dels òrgans de govern sota criteris d'honestedat,

integritat, excel·lència, responsabilitat i transparència. L'Entitat complementa les normes d'actuació incloses en el Codi ètic mitjançant l'elaboració i la implantació de polítiques i normes d'actuació sobre matèries concretes. El Reglament Intern de Conducta en l'àmbit del Mercat de Valors (RIC) n'és un exemple.

Els treballadors disposen d'un Canal ètic en el qual poden interposar una denúncia per notificar possibles incompliments del Codi i/o de les normes que el desenvolupen.

El Comitè de Control Intern monitoritza les normes de conducta implantades i és l'òrgan encarregat de fer el seguiment i la resolució dels possibles incompliments detectats i reportats per aquest canal. Sobre aquesta qüestió, i si s'escau, el Comitè de Control Intern reporta als òrgans de govern els aspectes següents:

- Deficiències detectades en els procediments i/o controls interns que poden posar en risc la integritat corporativa de l'Entitat i promoure la seva resolució.
- La relació de tasques de control dutes a terme per al compliment dels criteris i pautes d'actuació continguts en el Codi.
- Accions realitzades per resoldre els conflictes ètics que poden aflorar en el decurs de les operacions de l'Entitat, i adoptar les mesures que siguin necessàries.

POLÍTICA DE REMUNERACIONS

La Política de Remuneracions defineix els principis per afavorir una retribució coherent i alineada amb la regulació vigent.

El Consell Rector de Caixa d'Enginyers és el màxim òrgan decisor i garant en l'aplicació de la Política Retributiva del Grup Caixa d'Enginyers. No obstant això, el Consell Rector delega en la Comissió Executiva de Caixa d'Enginyers la seva aprovació. Aquest òrgan té la responsabilitat de comprovar, amb una periodicitat mínima anual, el grau de compliment de la política retributiva.

L'anàlisi d'aquest grau de compliment està delegada, al seu torn, en la Comissió de Nomenaments i Retribucions, les funcions principals de la qual són proposar, informar i supervisar les qüestions relatives a la Política Retributiva del Grup Caixa d'Enginyers; la selecció, nomenament i cessament d'Alts Directius i personal clau; i les funcions de control intern, que inclou la seva avaluació inicial i periòdica respecte als criteris d'idoneïtat regulats per la legislació vigent. També presta assistència especialitzada al Consell Rector, a la seva Comissió Executiva i als Consells d'Administració de les filials del Grup Caixa d'Enginyers (que coneixeran i vetllaran perquè en la Política Retributiva es recullin els criteris i normes

d'aplicació adequats a la seva estructura, volum i perfil de risc) dins del seu àmbit d'actuació.

La Política de Selecció i Nomenaments aprovada pel Consell Rector recull determinats requisits d'honorabilitat professional i té en compte aspectes com la trajectòria, l'experiència i els coneixements, els quals han de ser adequats a les funcions que cal exercir. Aquesta política articula mecanismes per tal que el Consell Rector, en el seu conjunt, disposi de les competències adequades per desenvolupar les seves funcions i dur a terme un bon govern de l'Entitat, ateses les seves característiques d'escala, volum i complexitat. Els procediments de selecció dels membres del Consell afavoreixen la diversitat d'experiències i de coneixements i no pequen de tendències que puguin implicar alguna discriminació.

Anualment, es publica l'Informe de Rellevància Prudencial. Aquest document posa a l'abast dels grups d'interès el sistema de gestió del risc del Grup que es compon d'un sistema de govern i organització de la funció de riscos, un marc d'apetència pel risc, un model de gestió que inclou l'autoavaluació i el seguiment integral dels riscos i una assignació adequada de recursos humans i tecnològics per a la gestió i supervisió efectiva del model.

“L'ètica i la responsabilitat com a pilars de comportament amb els nostres grups d'interès”

“El compromís ètic com a responsabilitat de tots”

“La transparència com a pilar essencial de la nostra gestió, fins i tot en matèria retributiva”

““El conflicte d'interessos es preveu mitjançant diferents mecanismes”

06

CREACIÓ DE VALOR

COMPARTIT

06

CREANT VALOR COMPARTIT PER ALS NOSTRES GRUPS D'INTERÈS

L'activitat del Grup es basa en la generació de valor compartit entre Caixa d'Enginyers i els seus grups d'interès més rellevants: socis/clients, empleats, proveïdors i la societat. Per aquesta raó, i atesa la seva rellevància, els grups d'interès es troben representats pel Consell Rector, en el seu conjunt, i pels seus corresponents Comitès.

Socis/Clients: centre i raó de ser de l'activitat, l'Entitat fonamenta el seu compromís amb els seus socis/clients en la creació de valor a llarg termini, oferint la màxima transparència informativa i fomentant el diàleg continu a través dels canals existents.

Empleats: l'Entitat fomenta el desenvolupament d'un model d'interrelació i organització entre els professionals que participen en el dia a dia de l'activitat. La gestió de persones promou i acompanya els professionals perquè es formin i desenvolupin, potenciant el seu talent, les seves competències i les seves habilitats. Respectant els principis d'igualtat d'oportunitats i de conciliació de la vida

personal i professional, Caixa d'Enginyers es compromet a oferir oportunitats de desenvolupament professional als seus empleats, impulsant el talent a través de programes formatius.

Proveïdors: la gestió de les relacions amb els proveïdors inclou l'aplicació de criteris que han estat corporativament establerts per regular l'adquisició de béns i serveis seguint processos de decisió objectius i transparents. Extensible a totes les entitats del Grup, l'objectiu és promoure, sempre que sigui possible, la concurrència d'una pluralitat de proveïdors en l'adquisició de béns i serveis i garantir en cada transacció les condicions més avantatjoses per al Grup.

Societat: des d'una visió de banca cooperativa, ha incorporat des de la seva creació el compromís amb l'entorn social en la seva gestió de govern. Així doncs, a l'aposta per la innovació, el creixement i el desenvolupament de les millors pràctiques institucionals, se suma l'activitat de responsabilitat social, que està estretament relacionada amb l'ètica, els principis i la cultura dels valors de

l'Entitat. La Fundació Caixa d'Enginyers exerceix de veu social del Grup impulsant accions de promoció de l'enginyeria i el coneixement en l'entorn i iniciatives de promoció de l'educació i la cultura, les quals contribueixen al foment del talent i l'excel·lència.

6.1

EQUIP HUMÀ

6.1.1 Perfil de la plantilla

Un equip professional compromès amb els valors del Grup, experimentat i capacitat per dur a terme els serveis que ofereix als seus socis és essencial.

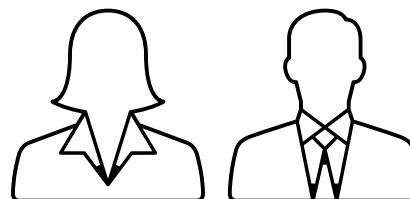
En aquest sentit, l'Entitat destina esforços a crear llocs de treball de qualitat, oferint a les persones la possibilitat de formar-se i desenvolupar amb excel·lència una carrera professional, i sempre manté com a finalitat disposar d'un diàleg permanent amb i entre els professionals que integren el Grup.

UN EQUIP HUMÀ PROFESSIONAL, FORMAT I AMB EXPERIÈNCIA

444

professionals integren
el Grup Caixa d'Enginyers

+6,4% vs. 2015

402,67

persones formen
la mitjana de la plantilla

98,00%

amb contracte indefinit

99,51%

a jornada completa

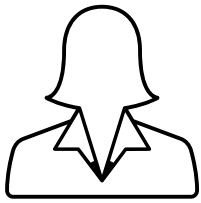
8,07%

d'índex de rotació

68,00%

amb titulació superior

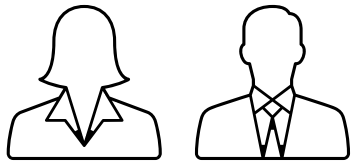
	2016	2015
Mitjana de la plantilla	402,67	371,58
% dones	43,00	44,21
% homes	57,00	55,79
Mitjana d'edat	39,80	38,64
% de contractes indefinits	98,00	98,94
% amb titulació superior	68,00	64,47
Índex de rotació [(altes+baixes voluntàries)/ 2 * 100] /mitjana de la plantilla	8,07	11,98

Dones en plantilla

43%

Permisos parentals

14

13

6.1.2 Igualtat d'oportunitats

Treballem per assegurar la igualtat d'oportunitats en tots els nivells de l'organització i perquè totes les persones vinculades a Caixa d'Enginyers disposin de les mateixes possibilitats d'accés a un lloc de treball i de promoció interna. Així mateix, vetllem per garantir un espai lliure d'actituds discriminatòries.

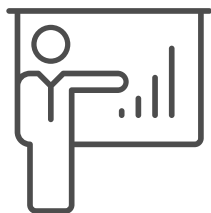
Amb aquesta finalitat, disposem d'un Pla d'Igualtat i d'un manual de comunicació que introdueix la perspectiva de gènere en les accions de comunicació fetes per l'Entitat.

Una forma efectiva de garantir la igualtat d'oportunitats és desenvolupar mesures de conciliació que garanteixin l'equilibri entre la vida personal i laboral. El manual corporatiu de l'Entitat recull totes les mesures de conciliació disponibles. S'hi ofereix l'opció de jornada flexible, acollir-se a permisos parentals, la possibilitat de disposar de llicències no retribuïdes o la realització de jornada intensiva en determinats períodes de l'exercici.

La plantilla està constituïda per un 44,21% de dones i un 55,79% d'homes, una proporció que s'ha mantingut estable en els últims anys. Tant la remuneració com les condicions laborals s'han anat equiparant entre els dos gèneres, encara que en determinades categories professionals hi ha més presència d'homes que de dones.

”La nostra prioritat és oferir oportunitats que generin valor a l'Entitat a través de la formació”

2.440

participants el 2016 en accions formatives

30.667

hores de formació (76 h/professional)

6.1.3 Formació

El Pla de Formació anual s'elabora a partir de les necessitats detectades en les diferents àrees i departaments de l'Entitat per tal de fomentar l'aprenentatge continu.

Les accions formatives desenvolupades durant el 2016 han comptat amb l'assistència de 2.440 participants i han representat 30.667 hores de formació (unes 76 hores per professional).

Des de l'àrea de persones s'ha continuat la formació al personal que informa i assessora, de manera que el 2016 un 69% de la plantilla està certificada per EFPA.

6.1.4 Relació amb l'Alta Direcció

Amb la finalitat d'assegurar una comunicació oberta i directa, es promou un clima laboral basat en la confiança i la proximitat de les relacions, enfortint els llaços que uneixen la Direcció General i l'equip humà.

Tres Comitès d'Empresa constitueixen un mecanisme de participació i diàleg amb la Direcció.

D'altra banda, des de fa diversos anys s'organitzen els “Esmorzars amb la Direcció General”. Mensualment, professionals es reuneixen amb la Direcció General en un entorn informal i relaxat per intercanviar idees i propostes. Un espai de debat que fomenta compartir opinions i diferents visions de la realitat.

La “Bústia de suggeriments” és un recurs per facilitar la participació i recollir millores i propostes innovadores per part del nostre equip humà.

En aquesta línia, el 2016 s'ha creat la Xarxa d'Impulsors de la Innovació que permet constituir, trimestralment, grups de treball transversals, a través de candidatures individuals, per dur a terme projectes específics.

”Enfortim els nostres llaços interns amb una comunicació oberta i directa”

6.2

SOCIS

PRODUCTES I SERVEIS ALS SOCIS

Satisfer les expectatives dels socis implica perseguir la millora contínua. Per a això, el Grup s'esforça constantment invertint en desenvolupament tecnològic i en l'ampliació de la cartera de productes i serveis per tal de satisfer les necessitats dels socis.

6.2.1 Comptes i dipòsits

El 2016, s'ha posat especial èmfasi en el caràcter conservador dels productes a la disposició dels socis i s'han dedicat esforços per reforçar la contractació de productes a través de la Banca **ONLINE**.

En el context actual del mercat, durant el 2016 s'han realitzat les emissions de productes següents: Estructurat Tríplex, Digital 36, Pòdium 36 (3 emissions) i Trí-Lider.

A partir de setembre de 2016, es va iniciar la comercialització de Fondipòsit, una inversió que combina un dipòsit d'alta rendibilitat amb un fons d'inversió de gestió alternativa.

6.2.2 Serveis de finançament

En l'àmbit hipotecari, s'ofereixen solucions personalitzades en les propostes de préstecs hipotecaris amb diferents opcions tant en tipus d'interès com en terminis de devolució. El 2016, la Hipoteca Llar ha assolit la xifra de 477 operacions formalitzades per un total de gairebé 83 milions d'euros, la qual cosa ha representat un increment del 21,37% en nombre d'operacions i del 28,88% en import concedit respecte a l'any anterior.

Pel que fa a préstecs personals adreçats al finançament de necessitats personals i familiars, s'ha llançat la bestreta de fins a 2 nòmines a un tipus d'interès del 0% i sense cap cost addicional, que s'ha unit a les diferents modalitats de finançament d'aquest segment entre les quals destaca el préstec nòmina.

La cartera de crèdit ha incrementat un 5,87%, la qual cosa representa un augment de 85,9 milions d'euros en contraposició amb el comportament del sector, que ha caigut de mitjana un 3,97%.

FINANÇAMENT A L'EMPRESA

Durant aquest any, s'han llançat nous productes i serveis especialitzats per a les empreses i s'han assolit aliances amb organismes especialitzats per a la distribució de línies de finançament específiques.

En concret, s'han obert i ampliat diverses línies de col·laboració amb l'Institut Català de Finances (ICF) i el Fons Europeu d'Inversions (FEI). Amb la col·laboració de l'Institut Català de Finances, es va iniciar una línia de finançament de fins a 30 milions d'euros per fomentar la competitivitat, la consolidació i el creixement de les pimes catalanes en condicions molt competitives. Els fons van ser cofinançats per la Unió Europea, mitjançant fons del FEDER (Fons Europeu de Desenvolupament Regional), i per Caixa d'Enginyers que va obtenir la distribució exclusiva d'aquesta línia de finançament, la qual s'ha col·locat per complet durant l'exercici 2016.

Amb el Fons Europeu d'Inversions i la mediació del Banc Cooperatiu Espanyol, s'ha posat en marxa la línia Iniciativa Pime per a la distribució de 10 milions d'euros entre pimes espanyoles de les comunitats autònomes d'Andalusia, Aragó, Balears, Madrid i València.

Aquestes iniciatives, juntament amb la resta de solucions de finançament i serveis a les empreses, han permès

formalitzar un import total de finançament de 119,5 milions d'euros, que representa un increment del 45% respecte a l'exercici anterior. L'import mitjà de les operacions formalitzades ha incrementat de 180.000 euros el 2015 a 323.000 euros el 2016.

FINANÇAMENT ALS JOVES

Amb l'objectiu de facilitar el finançament dels estudis dels joves, per quart any consecutiu, l'Entitat es va adherir al conveni subscrit amb AGAUR (Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca) per al finançament d'estudis universitaris i de postgrau en totes les universitats públiques catalanes. El 2016, es va incrementar un 11,70% el nombre d'operacions realitzades i un 18,85% l'import concedit en comparació amb l'any anterior.

S'han establert relacions amb diverses comunitats autònomes de l'Estat per implementar productes similars en les seves universitats públiques.

D'altra banda, aquest any s'ha inclòs una altra modalitat de préstec per al finançament d'estudis de grau i postgrau a tipus 0% amb un termini de devolució de fins a 10 mesos. Aquest producte ha representat un increment del 375% en operacions i del 306,72% en import concedit respecte al 2015.

6.2.3 Sistemes de pagament

El Programa Card Benefit està enfocat en la seguretat de les operacions efectuades des dels diferents sistemes de pagament.

Durant el 2016, s'han continuat impulsant les millores tecnològiques associades a la seguretat de les targetes, les quals estan dotades d'un xip d'última generació.

També s'ha incorporat la tecnologia *Contactless* a totes les targetes de crèdit i a tots els TPV per realitzar pagaments més ràpids i segurs.

S'ha reforçat l'enviament de SMS gratuïts que informen de les operacions realitzades, tant en l'entorn nacional com internacional, i s'han posat en marxa controls de doble autenticació amb la finalitat de millorar l'experiència dels socis en la Banca **ONLINE** i en la Banca **MOBILE**, millorant també la seva usabilitat i afegint-hi noves funcionalitats per facilitar tots els tràmits en línia.

6.2.4 Productes d'inversió

L'import gestionat el 2016 de productes estructurats en format dipòsit i en format *unit linked* amb capital protegit, indexats a diferents cistelles d'accions espanyoles i europees, va ser de 26 milions d'euros.

El mes d'abril, es va participar com a Entitat Col·locadora en la nova emissió d'obligacions bonificades d'Audasa, Autopistes de l'Atlàntic, Concessionària Espanyola. En aquesta emissió a 10 anys amb bonificació fiscal sobre les retencions a compte de l'IRPF, l'Entitat va generar un total d'aproximadament 200 ordres entre els socis.

El juliol de 2016, es va llançar un nou servei de gestió de carteres, denominat Gestió Discrecional de Carteres de Fons 70/30, el qual, juntament amb Insígnia, completa la gamma del Servei de Gestió Discrecional. El servei es basa en la qualitat de gestió del catàleg de fons d'inversió de Caixa Enginyers Gestió, complementat amb una anàlisi qualitativa i quantitativa de fons d'altres gestores nacionals i internacionals.

El total del patrimoni gestionat pels dos serveis de gestió de carteres va mostrar un fort creixement durant l'exercici i va registrar, al tancament de 2016, un patrimoni sota gestió superior a 130 milions d'euros en un conjunt d'aproximadament 1.000 carteres gestionades.

6.2.5 Gestió de la inversió

A més de la inversió creditícia, es manté una cartera de renda fixa i d'inversions que responen a diferents estratègies de gestió d'actius i passius i de liquiditat que es desenvolupen d'acord amb les polítiques generals de l'Entitat, mantenint els riscos de tipus d'interès, de balanç i de crèdit en els nivells consistents amb l'apetència pel risc del Grup.

D'altra banda, pel que fa a l'activitat d'intermediació d'actius financers amb socis i clients majoristes, l'Entitat participa en els mercats primaris i secundaris de deute públic i renda fixa corporativa, tant nacionals com internacionals, i en els mercats internacionals de derivats, tant europeus (MEFF, Eurex i LIFFE-Euronext) com nord-americans (Chicago Mercantile Exchange).

A més, com a membre del mercat AIAF de renda fixa espanyola, membre del Mercat Alternatiu de Renda Fixa (MARF), es disposa de sistemes i plataformes de liquidació més reconeguts Iberclear, CADE, Euroclear o Cedel i és una entitat col·laboradora del programa d'emissions de deute de la Generalitat de Catalunya.

Com a emissor de bons de titulització, participa com a membre en l'European DataWarehouse GmbH, la base de dades europea d'informació d'emissions de titulització, una iniciativa del Banc Central Europeu que té per objectiu

incrementar la transparència d'informació del mercat de titulitzacions.

6.2.6 Activitat asseguradora

L'activitat asseguradora del Grup aprofita les sinergies que ofereix la complementarietat amb el negoci desenvolupat per l'entitat financera i la facilitat d'identificació i optimització de capacitats i coneixements en àrees com la gestió de les inversions i el control i la gestió de riscos.

L'activitat asseguradora es du a terme en el Grup Caixa d'Enginyers amb un doble vessant: des de l'òptica de la creació de productes propis de vida i pensions, estaria Caixa Enginyers Vida i Pensiones, societat que data de l'any 2008, a través de la qual el Grup origina i gestiona solucions per a vida-risc, estalvi i jubilació; i des de l'òptica de la intermediació en assegurances per als segments no vida, es mantenen acords amb altres companyies del sector a través de Caixa Enginyers, Operador de Bancassegurances Vinculat, SLU.

En el cas de Caixa Enginyers, Operador de Bancassegurances Vinculat, SLU, s'ha assolit un total de 39.300 pòlisses intermediades, la qual cosa representa un 13,2% més que el desembre de 2015. La nova contractació el 2016 ha registrat un total de 9.672 pòlisses, que representa un 9,3% més que en l'exercici anterior.

Pel que fa a la distribució de la cartera, el ram de més volum de primes és el de Vida (29,8%), seguit de Llar (21,7%), Protecció de Pagaments (14,1%), Salut (12,6%) i Auto (8,0%).

“Gràcies al servei d'assessorament en assegurances es facilita una proposta personalitzada amb la finalitat de garantir la cobertura correcta de tots els riscos.”

6.2.7 Servei d'Atenció al Soci/Client

El Servei d'Atenció al Soci/Client, o en determinats casos el Defensor del Soci/Client, és el responsable de gestionar les queixes i les reclamacions presentades adreçades a aquest Servei i compta amb la independència necessària per emetre les resolucions corresponents. Les esmentades competències queden recollides en el Reglament del Servei d'Atenció al Soci/Client del Grup Caixa d'Enginyers.

Durant el 2016, s'han rebut i gestionat un total de 56 queixes i reclamacions amb el resultat de 22 resoltes a favor del Grup, 4 resoltes de manera favorable per al soci, 6 pendents de resposta per part de l'organisme al qual han estat presentades, 19 resoltes per assentiment del Grup i 5 no admeses a tràmit per defecte de forma. Aquestes dades inclouen 6 queixes i reclamacions obertes l'any 2015 i que han estat resoltes durant aquest exercici 2016.

6.2.8 Control intern

Caixa d'Enginyers realitza l'avaluació, el control i el seguiment dels riscos inherents a l'activitat de l'Entitat i promou un model rigorós de gestió global dels riscos. Com a part integrada a aquest model, les àrees de Seguretat, Compliment Normatiu i Auditoria Interna supervisen l'adequació i efectivitat del control intern.

Des de Seguretat, s'analitzen els riscos relatius a la seguretat des d'un punt de vista integral. S'utilitza el servei CiberSOC – CSIRT, que consisteix en el desplegament d'un servei 24 x 7 de monitoratge de seguretat dels sistemes d'informació per a la detecció ràpida d'accions intrusives o no autoritzades i contractació d'un equip especialitzat en la resolució d'incidents que afectin els sistemes d'informació. També s'ha definit un Pla Director de Ciberseguretat per millorar les capacitats del Grup Caixa d'Enginyers davant d'atacs externs.

Pel que fa al Compliment Normatiu, es realitza la revisió i adequació dels reglaments de funcionament dels òrgans de govern de totes les entitats que conformen el Grup Caixa d'Enginyers, que han d'estar sempre alineats amb els estàndards, millors pràctiques i regulació exigida en el sector, incorporant aspectes d'autoexigència en la gestió de conflictes d'interès i amb l'establiment de normes de conducta, funcions, responsabilitats, deures i obligacions clars i concrets.

Actualment disposem d'un espai exclusiu en la nostra web corporativa que inclou allò que s'exigeix legalment i que pròximament incorporarà aspectes addicionals que faran encara més transparent el sistema de Govern del Grup Caixa d'Enginyers.

Durant el 2016, s'ha creat un Estatut d'Auditoria Interna que consolida el nostre model de tres línies de defensa, sent Auditoria Interna la tercera línia de defensa amb un concepte clar d'independència respecte a les àrees operatives i de negoci.

6.2.9 Comunicació

En el decurs de l'any, s'ha publicat informació del Grup Caixa d'Enginyers a 836 articles dels principals diaris i revistes, la qual cosa representa una audiència de més de 77 milions de lectors.

Així mateix, durant el 2016 s'ha consolidat la presència iniciada el 2013 a les xarxes socials com a mitjà de comunicació amb els socis i actualment està presents a Facebook, Twitter, YouTube, LinkedIn, Instagram, Google+ i Periscope, amb la qual cosa ha aconseguit convertir-se en una de les primeres entitats financeres

pel que fa al nombre de seguidors en relació amb el total de socis. La comunitat on-line en xarxes socials del Grup Caixa d'Enginyers superava, el desembre de 2016, els 35.000 seguidors. Respecte al 2015, cal destacar un increment del 80% de seguidors a LinkedIn, del 74% a Twitter, un 52% més a Periscope i un 10% més a Facebook.

A través de les xarxes socials s'han realitzat més de 300 gestions d'Atenció al Soci, sent Twitter el canal preferit pels socis a l'hora d'adreçar els seus dubtes, consultes i reclamacions.

CERTIFICAT DE RESPONSABILITAT SOCIAL CORPORATIVA

El 2016, Caixa d'Enginyers ha estat distingida novament per l'Associació per a l'Autoregulació de la Comunicació Comercial, més coneguda com a Autocontrol, amb el "Certificat de Responsabilitat Social Corporativa" i el distintiu "Igualtat en l'Empresa".

El Certificat de Responsabilitat Social Corporativa reconeix l'adequació de totes les comunicacions comercials de l'Entitat als principis del Codi de Conducta Publicitària d'Autocontrol, un codi deontològic que promou l'ètica publicitària i el respecte als drets dels consumidors. L'obtenció del distintiu "Igualtat en l'Empresa" acredita, al seu torn, l'absència de continguts sexualment discriminatoris en la publicitat de Caixa d'Enginyers.

Durant l'any, s'ha fet un total de 157 consultes a Autocontrol en matèria de continguts publicitaris, de les quals només ha calgut incorporar modificacions en 17 casos. Al seu torn, Autocontrol va atendre 81 consultes legals i 5 consultes tècniques i jurídiques de galetes en relació amb la publicitat de Caixa d'Enginyers.

TROBADES

Condicionants actuals de l'entorn macroeconòmic i financer: com posicionar-se a l'escenari actual?

Barcelona, Madrid

Valor en Renda Variable Europea: una tardor per invertir?

Madrid

Valor en Renda Variable Europea: un estiu per invertir?

Barcelona

Invertir en Fons de Responsabilitat Social: el model ISR de Caixa d'Enginyers

Girona

S'ha apostat novament per la celebració de "Trobades Caixa d'Enginyers" per donar a conèixer les perspectives i l'entorn dels mercats. Aquestes trobades es basen en conferències temàtiques adreçades als socis que fomenten el debat i la interacció, durant les quals es discuteixen temes considerats d'interès. Promovent un contacte directe amb els gestors d'inversions, l'organització de les conferències permet potenciar la cultura financera del soci i adaptar el disseny dels productes a les seves necessitats.

En col·laboració amb el departament de Mercat de Capitals i la Gestora de Fons, s'han organitzat trobades en diferents ciutats espanyoles amb una doble finalitat: incentivar la relació àrea comercial-socis i potenciar la vocació del servei cap al soci. Els títols de les jornades que es van organitzar van ser: "Condicionants actuals de l'entorn macroeconòmic i financer: com posicionar-se en l'escenari actual?"; "Valor en Renda Variable Europea: una tardor per invertir?"; "Valor en Renda Variable

Europea: un estiu per invertir?"; i "Invertir en Fons de Responsabilitat Social: el model ISR de Caixa d'Enginyers".

Gràcies a les accions de relacions públiques com ara les Trobades, aconseguim arribar d'una forma clara i directa als nostres socis, aportant informació financera i asseguradora.

Durant el 2016, es van realitzar un total de 22 tallers de Borsa i de Fons d'Inversió en diferents localitats: Barcelona, Girona, Madrid, Màlaga, Saragossa, Sevilla, Tarragona i València. En concret, es van celebrar 10 tallers sobre com invertir en borsa i 12 tallers sobre com invertir en els mercats financers, als quals van assistir un total de més de 500 socis.

Així mateix, es van realitzar 5 Trobades localitzades a Barcelona, Madrid i Màlaga. En aquests esdeveniments es van tractar temes d'actualitat econòmica i financera i hi van assistir, aproximadament, 1.000 persones.

6.2.10 Ingenium Shopping

Al tancament de l'exercici 2016, Ingenium Shopping comptava amb la col·laboració de 142 firmes comercials (131, el 31 de desembre de 2015) i la seva cobertura geogràfica inclou tot el territori espanyol. Durant l'exercici 2016, el nombre d'operacions ha estat de 230.216 respecte a les 214.472 operacions de l'exercici 2015, la qual cosa representa un creixement del 7,34%. El volum de les compres realitzades pels socis de la Cooperativa ha passat dels 9.408.384 euros, en l'exercici 2015, als 10.122.393 euros, en l'exercici 2016, fet que representa un increment del 7,59%.

142

entitats adherides
+8,26%

230.216

operacions de socis
+7,34%

10,12 MM€

volum de compres de socis
+7,59%

6.2.11 Generant valor per als socis

MOBILITAT

Durant el 2016, s'ha continuat treballant en la millora i el creixement del canal Banca **MOBILE**. D'aquesta manera, l'Entitat promou la digitalització i l'ampliació del ventall de canals de comunicació i gestió de finances personals destinats als socis. Així doncs, se'ls ofereix la possibilitat de triar, lliurement i a tota hora, l'ús del canal que els sigui més òptim i garanteix que podran gaudir dels mateixos serveis amb una experiència d'usuari única, sigui quina sigui la seva elecció.

Com a novetat, aquest any s'ha incorporat en el geolocalitzador de caixers de la nostra app la possibilitat de filtrar els més de 8.000 caixers adherits a l'acord que permet realitzar fins a 5 disposicions d'efectiu a dèbit al mes sense comissió.

A més, l'aplicació incorpora una calculadora de divises, permet fraccionar les compres amb targeta des d'una simulació de quotes prèvia, així com realitzar totes les operacions principals de la Banca **ONLINE**. Així mateix, amb el seu accés directe a Enginyers Borsa, els usuaris poden consultar els principals mercats i tota l'actualitat financera.

ACCESSIBILITAT I USABILITAT

S'impulsa una banca social apropant els seus serveis i productes a tots els col·lectius a través de la seva Banca Digital, que és, abans de tot, una banca per a persones, una Banca Digital Social, sense barreres, a l'abast de tots i de cada un de nosaltres.

El compromís amb l'accessibilitat i la usabilitat en els diferents canals de comunicació i serveis de l'Entitat es va iniciar el 2012 amb la certificació en accessibilitat web del nostre canal *on-line*. Aquest certificat garanteix que Banca **ONLINE** de Caixa d'Enginyers compleix amb el nivell Doble A (AA) d'accessibilitat web segons les pautes WCAG 1.0 W3C/WAI. Això proporciona facilitat i agilitat d'ús i permet que els socis amb alguna discapacitat puguin accedir sense barreres a totes les operacions i consultes disponibles. El 2016, Caixa d'Enginyers Gestió ha obtingut la certificació en accessibilitat web nivell Doble A (AA) d'Enginyers **FONS**, la seva nova web de fons d'inversió.

Així mateix, una targeta de coordenades de firma en format braille i en format macrocaràcters facilita que les persones amb discapacitat visual (disminució visual total, disminució visual lleu, persones daltòniques, persones grans, etc.) puguin operar a través de Banca **ONLINE**, Banca **MOBILE** i

Banca **TELFÒNICA**. Amb aquests diferents formats assegurem a tots els nostres socis l'accés als seus comptes i firma d'operacions totalment accessibles i sense barreres tecnològiques.

Durant el 2016, amb l'assessorament d'Ilunion Accessibilitat, Estudis i Projectes, empresa especialitzada pertanyent al grup empresarial de l'ONCE i la seva Fundació, s'ha realitzat una consultoria per aplicar els criteris d'accessibilitat a l'aplicació Banca **MOBILE**. Actualment, s'està treballant per garantir que l'aplicació pugui ser utilitzada per persones amb qualsevol tipus de discapacitat.

El setembre de 2016, Ilunion AEP va atorgar a Caixa d'Enginyers un distintiu per les seves iniciatives i projectes per millorar l'accessibilitat universal de tots els seus canals i portals.

6.3

RSC I SOSTENIBILITAT

6.3.1 Fons d'Educació i Promoció

El Fons d'Educació, Formació i Promoció s'identifica amb els imports que obligatòriament s'han de constituir en les cooperatives per tal que s'apliquin a determinades activitats que beneficien als socis, als treballadors i, si s'escau, a la comunitat en general.

La finalitat del Fons d'Educació i Promoció és el finançament d'activitats que tinguin per objectiu:

- La formació i educació dels socis i empleats de la Cooperativa de Crèdit en els principis i valors cooperatius o en matèries específiques que contribueixin al desenvolupament de l'activitat.
- La difusió del cooperativisme i la promoció de les relacions intercooperatives.
- La promoció cultural, professional i assistencial de l'entorn local i de la comunitat en general, així com la millora de la qualitat de vida, el foment del desenvolupament comunitari i les accions de protecció mediambiental.

El pressupost per a l'exercici 2017 és de 680 milers d'euros segons el desglossament que es mostra a continuació i es presentarà a la Assemblea General per la seva aprovació.

PRESSUPOST DEL FONS D'EDUCACIÓ I PROMOCIÓ

400.000

Formació

30.000

UNACC

250.000

Acció social
(aportació a la Fundació
Caixa d'Enginyers)

Imports expressats en euros

260
projectes

200
beques i premis

407
candidats als premis i beques
per a emprenedors de
Caixa d'Enginyers

+1.530
persones inscrites a cursos de
reinserció social amb prioritat
als aturats

6.3.2 Fundació Caixa d'Enginyers

La Fundació Caixa d'Enginyers promou i utilitza el diàleg i els principis cooperatius per reforçar la cohesió social i fomenta iniciatives per solucionar els problemes que la nostra societat té plantejats en diferents àmbits. La Memòria Social de la Fundació detalla anualment les activitats que du a terme en els diferents àmbits d'actuació.

La Fundació Caixa d'Enginyers, entitat de caràcter privat i sense ànim de lucre, va néixer amb la voluntat de dur a terme el compromís social encarregant-se de gestionar els recursos destinats a la promoció de diverses activitats per al foment d'una societat més justa, lliure i cohesionada.

El Patronat és l'òrgan responsable d'elaborar el pla anual de la Fundació en les línies d'actuació de la millora de la qualitat de vida, la reinserció social i laboral, especialment dels col·lectius més desfavorits, la protecció del medi natural i la innovació, la formació i l'excel·lència professional.

En aquests sis anys de vida, la Fundació ha canalitzat bona part de les actuacions de caràcter social dutes a terme per Caixa d'Enginyers, i així s'ha consolidat com a vehicle per al desenvolupament del seu compromís social. Des del seu naixement, la Fundació ha impulsat més de 260 projectes, ha destinat més de

3 milions d'euros a col·laboracions i ha atorgat més de 200 beques i premis. Un total de 407 candidats s'han presentat als concursos per a emprenedors i més de 1.530 socis s'han inscrit a cursos.

Caixa d'Enginyers ha donat continuïtat a l'estratègia de gestió de carboni iniciada per la Fundació el 2011. Com cada any, el 2016 s'han compensat les emissions generades durant el període 2015 que no s'han pogut evitar a través del finançament de projectes de compensació d'emissions de la cartera de projectes de Clean CO2 Certified i així s'ha contribuït a la reducció de gasos d'efecte hivernacle. Concretament, s'han adquirit més crèdits de carboni del projecte Bandeira and Capelli Ceramics Project (Brasil), l'objectiu del qual és substituir l'ús de fusta nativa procedent de boscos en procés de desforestació per biomassa renovable existent a la regió, amb la conseqüent disminució d'emissions de GEH associades a l'activitat original. La consecució del projecte també presenta altres beneficis addicionals per a la població i el territori local.

EDUCACIÓ FINANCERA

Un nou àmbit d'actuació és la línia d'educació financera, que promou el desenvolupament d'activitats i la publicació d'informació que contribueixin a millorar la percepció i el coneixement financers dels nostres socis i del públic en general. Un bon exemple és la col·lecció de publicacions "Quaderns de Finances i Assegurances" que va editar el primer número titulat "Guia de l'Inversor. Com estalviar i invertir en temps d'interès molt baixos i negatius". Aquesta col·lecció es veurà ampliada el pròxim any amb tres guies més.

6.3.3 Medi ambient

La protecció del medi ambient és un compromís incorporat a la nostra política de responsabilitat social corporativa. El desenvolupament serà correcte sempre que sigui respectuós amb la gestió ambiental.

Algunes de les nostres principals iniciatives de millora de la gestió ambiental són, per exemple:

- La minimització de consum de paper amb la introducció de criteris ambientals en el disseny dels documents operatius.
- La potenciació de la banca digital, que permet interactuar amb els socis a través d'ordinadors i dispositius mòbils i enviar-los la correspondència electrònicament.
- L'adquisició de paper amb l'etiqueta FSC, que acredita que procedeix de boscos gestionats de manera responsable.
- L'ús d'equips i sistemes d'automatització i control en les oficines per reduir el consum d'energia.
- L'ús de sistemes d'immòtica per a la climatització, la il·luminació i altres instal·lacions consumidores d'energia.

- L'ús de bombetes de baix consum en les instal·lacions de les oficines.
- La incorporació de mecanismes d'encesa automàtica a les zones de pas.
- La compensació de les emissions de carboni generades per l'activitat de la Fundació amb el finançament de projectes de Clean CO₂ Certified que contribueixen a la reducció de gasos d'efecte hivernacle.

Per la seva part, la Fundació ha donat continuïtat a diversos projectes rellevants relacionats amb la protecció de la biodiversitat i la lluita contra el canvi climàtic. D'una banda, ha mantingut la col·laboració amb Acció Natura per a la conservació dels boscos madurs i, de l'altra, ha compensat les emissions generades per l'activitat durant el període 2014-2015 mitjançant la compra de crèdits de carboni a través de Clean CO₂ Certified en el marc de l'estratègia de gestió de carboni iniciada el 2011.

Molt important és l'estudi que, sota la col·laboració de la Fundació, està realitzant ESADE sobre l'"Economia baixa en carboni" i que es presentarà el 2017 en els sectors principals com són l'alimentació i el món financer. Es pretén sensibilitzar la població en temes relacionats amb la petjada de carboni i ser un referent en el nostre país.

Per primera vegada estem realitzant l'Informe de Sostenibilitat 2015 de Caixa d'Enginyers que s'elabora seguint les directrius de la Guia G4 de GRI (Global Reporting Initiative).

Amb l'objectiu de disposar el certificat d'ús exclusiu d'"Energia Verda", a finals del 2016 es va contractar amb Endesa el subministrament per a totes les empreses del Grup d'"Energia Verda" (fonts renovables).

6.3.4 Inversió socialment responsable

La clara vocació a respectar i promoure la Inversió Socialment Responsable ens ha dut a ser actius en les propostes als socis i en la forma de ser i entendre la relació amb ells.

Serveixin d'exemple les següents fites:

- Som la primera i única cooperativa de crèdit que des de 2016 és membre de Spainsif, una associació sense ànim de lucre que integra diferents entitats interessades en promoure la Inversió Socialment Responsable a Espanya. La missió del Fòrum Espanyol d'Inversió Socialment Responsable és fomentar la integració de criteris ambientals, socials i de bon govern corporatiu en les polítiques d'inversió i així contribuir al desenvolupament sostenible.
- Oferim alternatives d'inversió als nostres socis.
 - Fonengin ISR (fons d'inversió)
 - Global Sustainability ISR (pla de pensions)

Els dos productes lideren les seves respectives categories i tenen un alt valor de reputació.

D'altra banda, des de 2014 Caixa Enginyers Gestió està adherida als principis d'inversió responsable coneguts com a principis PRI d'àmbit internacional. PRI és una organització la iniciativa de la qual és promoure l'aplicació de criteris extrafinancers en la presa de decisions d'inversió. Els seus principals promotors són la UNEP Finance Initiative i la United Nations Global Compact, ambdues organitzacions vinculades a les Nacions Unides.

El fet de formar part d'aquesta organització suposa donar, per a Caixa d'Enginyers Gestió, SGIIC, un pas més cap a un model de gestió sostenible, de tal manera que reafirma la seva estratègia de consolidació i manté la seva visió de creixement a llarg termini.

”Caixa d'Enginyers, primera i única cooperativa de crèdit membre de Spainsif”

Signatory of:

07

**ENTORN
MACROECONÒMIC**

07

ENTORN MACROECONÒMIC

UEM

La zona euro va mantenir el ritme de creixement de l'any anterior i va tancar el 2016 amb un avenç de l'1,8%. La taxa de desocupació a la regió es va situar per sota del 10% per primera vegada des de 2009, dada que mostra la gradual millora del mercat laboral europeu. D'altra banda, es va veure un repunt de la inflació fins a nivells superiors a l'1%, impulsat per la recuperació dels preus de l'energia i pels efectes de la política monetària expansiva del BCE.

Pel que fa a l'anàlisi per països, la recuperació dels països de la perifèria continua liderant el creixement de la zona euro. En concret, Irlanda i Espanya, amb avenços del 7,2% i del 3%, respectivament, van ser els que més van contribuir en el creixement econòmic del conjunt europeu. Pel costat contrari, si bé les principals economies de la zona euro van tancar l'any en positiu, França i Itàlia es van mantenir a la cua del creixement amb avenços de l'1%. Només l'economia grega se situa en negatiu i no recupera la senda del creixement, malgrat les reformes

instaurades el 2015, i tanca amb un retrocés del PIB del -1,1%.

A nivell geopolític, l'any 2016 va estar marcat pels resultats inesperats en els diferents referèndums. El primer es va produir el juny amb el vot per la sortida de la Unió Europea per part del Regne Unit, el conegut Brexit. Aquest resultat va comportar el relleu de David Cameron per Theresa May i la preparació de la negociació de la ruptura amb la UE. El segon referèndum es va viure el desembre a Itàlia amb el vot en contra de la reforma constitucional proposada pel primer ministre Renzi, que, després d'aquest resultat, va cedir el seu lloc a Gentiloni.

ESPANYA

Durant el 2016, l'activitat econòmica a Espanya va tornar a experimentar un creixement sòlid en finalitzar l'any amb un avenç del PIB idèntic al de 2015, un 3,2%. Aquesta dada va tornar a ser remarcable pel fet de produir-se en un entorn de creixement reduït en les principals economies desenvolupades

i es va tornar a situar molt per sobre de la mitjana de països de la zona euro. La demanda interna va continuar exercint com a motor de creixement, emparada per una millora contínua en la creació d'ocupació, per l'accessibilitat i assequibilitat del crèdit tant a empreses com a particulars i per uns nivells d'inflació controlats. En el pla polític, el candidat del PP Mariano Rajoy, després de més de 10 mesos com a president en funcions, va ser reelegit i investit com a president del Govern després de l'abstenció de l'oposició.

Els desajustos interns van seguir mostrant millores significatives durant el període. Així, la competitivitat va mantenir el seu progrés impulsada per una forta reducció en els costos laborals, fet que va consolidar el bon acompliment del

sector exportador amb un creixement de l'1,7% respecte a l'any anterior. Aquest creixement de les exportacions i la caiguda d'un 0,4% de les importacions van possibilitar una reducció del dèficit comercial.

Durant el 2016 i per tercer any consecutiu, es va reduir la desocupació i es van tornar a crear llocs de treball. Concretament, segons dades de l'EPA, el nombre d'aturats va descendir en més de 500.000 persones, mentre que es van crear més de 400.000 llocs de treball per finalitzar amb una taxa d'atur del 18,6%, 2,5 punts percentuals menys que el 2015. Com a notes discordants, la qualitat en la generació va continuar sent feble, amb un percentatge elevat a temps parcial i amb una taxa elevada de llarga durada, a més de mantenir-se dins dels

països amb pitjor dada dins de la Unió Europea.

Finalment, el mercat immobiliari va consolidar la seva recuperació gràcies a l'augment de les vendes d'habitatges i a la disminució dels inventaris, un dels principals inconvenients que impedia una recuperació completa del sector. La activitat més alta en el sector es va traslladar a una recuperació dels preus de l'habitatge.

EUA

L'economia nord-americana va mantenir el seu ritme de creixement econòmic per setè any consecutiu i va registrar un increment del PIB de l'1,6%. El mercat laboral continua impulsant l'activitat econòmica amb una taxa de desocupació

que tanca en el 4,7% i una taxa de participació propera al 63%. D'altra banda, tant el consum minorista com les dades d'activitat empresarials continuen progressant positivament i les diferents enquestes de confiança se situen en màxims. Pel que fa a l'evolució dels preus del consum, l'IPC es va situar a finals de 2016 en el 2,1%.

La Reserva Federal va mantenir durant l'any l'equilibri en termes de política monetària amb l'objectiu de no descarrillar la senda expansionista. Amb totes les dades de creixement, inflació i riscos globals sobre la taula, la FED va decidir apujar els tipus en la seva última reunió de l'any, 25 p.b. elevant el rang fins al 0,50% - 0,75%, fet que dona continuïtat a la primera pujada de tipus del 2015. Sens dubte, aquesta pujada no serà un

cas aïllat, ja que el mercat descompta fins a tres pujades addicionals les actuacions per al 2017.

A nivell polític, contra tot pronòstic i fruit del descontentament popular davant la classe política establerta, el magnat immobiliari Donald Trump va ser elegit com el 45è president dels EUA, vençant la candidata demòcrata Hillary Clinton.

ECONOMIES EMERGENTS

Durant el 2016, les economies emergents van tornar a experimentar un creixement per sota del seu potencial en finalitzar amb un avenç del PIB del 4,1%, igualant així el que van obtenir durant el 2015. De nou, el focus va tornar a ser l'evolució dels preus de les matèries primeres, atès el pes elevat d'aquest sector en les exportacions de molts països emergents. Després d'un període de fortes caigudes, els preus de les matèries primeres es van recuperar durant el primer trimestre de l'any per a, posteriorment, finalitzar l'any amb revaloracions elevades. Tot i que van haver-hi diferents desencadenants, el principal denominador comú va ser l'ajust dels desequilibris entre oferta i demanda. En el cas particular del petroli, l'acord per col·ludir en preus per part dels principals països productors del petroli (OPEP), liderats per Aràbia Saudita i emparats per Rússia, va ajudar a contribuir a l'estabilització.

La Xina va mantenir la seva transició econòmica cap a un model de

creixement més basat en el consum de béns i serveis. Després de finalitzar amb un creixement del 6,7% davant del 6,9% de l'any anterior, el gegant asiàtic va ser capaç de complir amb les expectatives del govern en matèria econòmica gràcies a unes polítiques expansives tant monetàries com fiscals. Aquesta estabilitat econòmica, unida a la implementació de mesures de control de capitals, li va permetre mitigar els dubtes sobre la sostenibilitat en el seu nou model econòmic i les implicacions sobre les seves reserves de divises, amb la qual cosa va generar més confiança tant al país com en l'economia mundial. Tanmateix, els reptes en el llarg termini es mantenen i el procés actual cap al canvi de model de creixement continuarà causant moments d'incertesa per a l'economia xinesa i mundial.

Els països llatinoamericans van experimentar un any difícil després d'un retrocés de la seva activitat de l'1% davant del mínim avenç del 0,1% de l'any anterior. Malgrat observar-se indicadors que apunten a una recuperació de l'activitat, l'economia brasilera continua sent la de pitjor evolució, amb una caiguda del seu PIB del 3,6%. Per la seva part, Mèxic, que va finalitzar el 2016 amb una expansió del seu PIB del 2,3%, de moment no ha donat aparença de desacceleració malgrat l'elecció de Donald Trump com a nou president dels EUA. El consens d'analistes preveia una desacceleració

econòmica atesa la seva retòrica agressiva en contra del lliure comerç, amb especial èmfasi en els punts inclosos dins del tractat NAFTA que beneficien el comerç intraregional entre EUA i Mèxic, si bé els efectes de les polítiques i dels nous acords encara estan per veure's.

7.1

MERCATS FINANCERS

Durant els primers mesos de 2016, els mercats financers van estar marcats per la caiguda del preu del petroli i per l'evolució macroeconòmica de la Xina. La publicació de diverses dades macroeconòmiques xineses inferiors a les expectatives, juntament amb l'increment dels fluxos de sortides de capital, va posar en dubte la capacitat del govern per dinamitzar una economia en ple canvi de model econòmic. En el seu intent d'estabilitzar el tipus de canvi de la divisa, el Banc Popular de Xina (BPOC) va endurir, al llarg de 2016, la seva política monetària (va incrementar els tipus d'interès a curt termini) amb l'objectiu de frenar la sortida de capitals.

El març, el Banc Central Europeu (BCE), davant d'unes perspectives de creixement i d'inflació més febles de l'esperat, va decidir reduir el tipus d'interès oficial en 5 p.b. fins al 0% i el tipus aplicable a la facilitat de dipòsit en 10 p.b. fins al -0,40%. També es va anunciar l'increment de les compres mensuals en el marc del programa de compra d'actius QE des dels 60.000 milions fins als 80.000 milions d'euros, incorporant, a més, en la llista d'actius admissibles la renda fixa corporativa en euros amb qualificació de grau d'inversió emesos per empreses no pertanyents al sector bancari establertes en la zona euro.

Finalment, el BCE va anunciar que a partir de juny iniciaria una sèrie nova de quatre operacions de finançament a quatre anys TLTRO II amb l'objectiu d'incentivar el crèdit bancari a l'economia real.

El mes d'agost, després del referèndum sobre la permanència del Regne Unit a la Unió Europea celebrat el juny en què els britànics van decidir abandonar el projecte comú europeu, el Banc d'Anglaterra (BoE) va adoptar un paquet de mesures addicionals per donar suport al creixement econòmic en els temps d'incertesa després del referèndum. Les noves mesures van incloure una reducció dels tipus d'interès oficials en 25 p.b. fins al 0,25% i una expansió del programa de compra d'actius que va ser finançada a través d'un augment del balanç del mateix banc central.

Malgrat que el propi BoE considerava que l'impacte del *Brexit* era difícilment quantificable, va ressaltar que esperava una reducció de la renda disponible dels ciutadans britànics a causa de la depreciació de la lliura esterlina i dels previsibles costos més alts en el comerç internacional. D'altra banda, el BoE també va ressaltar que esperava una sensible caiguda de la inversió privada a causa del període d'incertesa que s'obria després del *Brexit*.

El mes de setembre, amb la intenció d'eleva la inflació subjacent fins a l'objectiu del 2%, el Banc del Japó (BoJ) va decidir modificar la composició del seu programa de *Quantitative Easing* alhora que mantenia intacte el ritme d'expansió del balanç. En el seu objectiu d'evitar una caiguda excessiva de les rendibilitats del tram més llarg de la corba de deute sobirà que pogués perjudicar estalviadors i entitats financeres, l'entitat presidida per Haruhiko Kuroda va introduir les compres de deute públic a un tipus d'interès fix definit per controlar la pendent de la corba.

El mes de desembre, als EUA, la Reserva Federal va decidir elevar, per primera i única vegada el 2016, el rang dels tipus d'interès en 25 p.b. fins al rang 0,50% - 0,75%. La bona evolució de les dades macroeconòmiques durant l'última part de l'any, aconseguint progressos tant a nivell de preus com en la taxa de desocupació, va permetre fer un pas endavant a l'entitat presidida per Janet Yellen en el seu camí cap a la normalització de la política monetària. En relació amb el timing dels ajustos en la política monetària en el futur, la FED va tornar a remarcar que aquests ajustos estaran supeditats a l'evolució de la inflació, al mercat laboral i a l'evolució del creixement econòmic a nivell internacional.

Tipus d'interès EUA
0,50-0,75%

Respecte als mercats de renda fixa, l'any 2016 va ser l'any d'una continuació de la seva revaloració generalitzada afavorida per uns nivells baixos d'inflació, un creixement econòmic global feble i una política monetària acomodaticia per part del BCE, del BoE, del BoJ i del Banc Popular de Xina, malgrat que la Reserva Federal va elevar, de manera molt prudent, el tipus d'interès oficial.

A Europa, la rendibilitat del bo alemany a 10 anys va arribar a situar-se en negatiu (-0,20%) els mesos posteriors al referèndum britànic en un moviment generalitzat d'aversió al risc en els mercats financers, actuant així com a actiu refugi. Pel que fa a l'evolució del deute sobirà perifèric de l'Antic Continent, hi va haver una evolució dispar al llarg de 2016 entre Espanya i Itàlia. La incertesa política durant la segona meitat de l'any a Itàlia, unida a la falta de reformes estructurals en el país transalpí, va fer augmentar la prima de risc italiana des dels 97 p.b. a començaments de 2016 fins als 161 p.b. a tancament d'any. D'altra banda, el bon moment macroeconòmic a Espanya, amb un creixement econòmic per sobre de la mitjana europea, va mantenir pràcticament inalterada la prima de risc entorn dels 115 p.b., rebaixant el cost de finançament del deute a 10 anys fins a l'1,38% des de l'1,77% a començaments de 2016.

Per la seva banda, el deute sobirà europeu a curt termini va continuar

ancorat en zona de mínims històrics, i fins i tot en tipus d'interès negatiu, a causa de la política monetària expansiva del BCE.

Als EUA, la bona marxa econòmica de la primera potència mundial, juntament amb una Reserva Federal lleugerament menys acomodaticia, va provocar un repunt lleu en les rendibilitats del deute sobirana nord-americana, elevant la rendibilitat del bo a 10 anys fins al 2,44% fins a finals de 2016 des del 2,27% a començaments d'any. La rendibilitat de la part més curta de la corba (2 anys) també va augmentar lleugerament, amb la qual cosa la pendent de la corba es va mantenir pràcticament inalterada.

A la Gran Bretanya, la revisió a la baixa de les expectatives de creixement econòmic i la rebaixa de tipus anunciada l'agost per part del BoE després del *Brexit* va reduir la rendibilitat de la totalitat de la corba del deute sobirà britànic. Després de l'anunci del BoE, la rendibilitat del deute sobirà a 10 anys va marcar un mínim històric en el 0,51%, per a finalment tancar el 2016 en l'1,24%.

Per la seva banda, tant el crèdit amb grau d'inversió com el crèdit amb grau especulatiu (*high yield*) van tenir un comportament semblant. Els dos van sofrir ampliacions sensibles durant la primera part de l'any davant dels dubtes sobre l'economia xinesa i la forta caiguda del preu de les matèries primeres.

D'aquesta manera, el diferencial del crèdit europeu amb grau d'inversió el febrer respecte a l'actiu lliure de risc va ampliar fins als 125 p.b. des dels 90 p.b. a començaments d'any, mentre que seu homòleg *high yield* es va incrementar fins als 500 p.b. A partir d'aquí, emparats per una millora tant de les dades d'activitat econòmica com de confiança, per l'estabilització del preu de les matèries primeres i per l'actuació del BCE, el crèdit "IG" i el crèdit "HY" van anar estrenyent el diferencial fins als 72 i els 288 p.b., respectivament, tancant el 2016 en mínims anuals.

Després de cinc anys consecutius de retrocessos, les matèries primeres es van convertir en la classe d'actiu amb més rendibilitat el 2016, superant fins i tot les caigudes abruptes dels primers compassos de l'any. Així mateix, els índexs de renda variable van obtenir guanys a l'entorn del doble dígit tant en mercats emergents com en desenvolupats. En el cas de la renda fixa, els índexs globals van obtenir guanys en un context general de corbes de tipus caient i diferencials de crèdit estrenyent lleugerament. Pel que fa a les divises, el real brasiler i el rand

sud-africà van ser les que van registrar més apreciacions respecte al dòlar dels EUA, mentre que el pes mexicà i la lliura esterlina van ser les divises amb més depreciacions.

Als EUA, en un any d'eleccions que es van saldar amb el nomenament de Donald Trump com a nou president, l'S&P 500 va tancar l'exercici amb una alça del 9,5%, mentre que el selectiu Dow Jones es va anotar una pujada del 13,4%. En termes sectorials, el millor sector va ser materials bàsics i els pitjors van ser consum bàsic i salut. En el capítol corporatiu, les companyies van mantenir el bon to pel que fa a la generació de caixa, la qual cosa va permetre mantenir elevades la remuneració a l'accionista i la solidesa dels balanços en un 2016 en què les operacions corporatives van tornar a assolir nivells del 2007 tant en termes de nombre de transaccions com en volums.

A Europa, el 2016 va tenir dos moments crítics que no van impedir que, en termes generals, els índexs de l'Antic Continent acabessin en positiu. En primer lloc, els dubtes sobre la desacceleració xinesa, el col·lapse del preu del petroli, la pèrdua de confiança en els bancs centrals i els símptomes d'una possible debilitat dels EUA van donar peu a caigudes fortes en les primeres setmanes de l'any, que van assolir el seu nivell màxim a mitjan febrer amb les borses acumulant

descensos superiors al 15%. Així, al final del segon trimestre, el resultat inesperat del referèndum al Regne Unit va propiciar una forta correcció, encara que de molt curt termini, que va ser el punt d'inflexió per als actius de risc la segona part de l'any. En aquest entorn, l'Eurostoxx 50 es va revalorar en un 0,7% el 2016. Per la seva banda, l'IBEX 35 va perdre un -2,01% en un any especialment positiu per a les companyies vinculades a matèries primeres. Com en el cas americà, sectorialment a Europa les mineres i les companyies de petroli i gas van registrar els increments més alts, mentre que, en aquest cas, el sector telecomunicacions va ser el més castigat amb la majoria de companyies de l'índex en negatiu.

Els mercats emergents van capitalitzar l'interès del mercat en les primeres setmanes de l'any, amb incertesa sobre la desacceleració econòmica a la Xina i caigudes brusques en els preus de les matèries primeres. Posteriorment, la recuperació del preu de les commodities i un to més acomodatíci dels bancs centrals van donar pas a una forta recuperació dels índexs emergents, fins i tot sobreposant-se al *Brexit* i a la victòria del candidat republicà Donald Trump als EUA. Pel que fa a zones geogràfiques concretes, van destacar l'agreujament de la conflictivitat interna a Turquia, la continuïtat de les dificultats de l'economia brasilera i la decisió del govern indi de desmonetitzar l'economia suprimint més del 75% dels bitllets

en circulació amb l'objectiu de reduir l'economia submergida. Amb tot, l'índex brasiler Bovespa es va anotar la pujada més alta, mentre que la borsa de Turquia va ser un dels selectius amb pitjor evolució.

7.2

SISTEMA FINANCER ESPANYOL

7.2.1 Sistema financer europeu. Marc regulador

El 2016, les entitats de crèdit de la zona de l'euro van llançar beneficis estables, però reduïts. Alhora, els seus riscos i desafiaments gairebé no van variar respecte al 2015. El principal repte va raure en els dubtes sobre la sostenibilitat dels models de negoci i la rendibilitat de les entitats de crèdit. Altres reptes importants van ser els nivells elevats de préstecs dubtosos (NPL, en les seves sigles en anglès) d'algunes entitats i les incerteses geopolítiques, com l'impacte del Brexit a mitjà i a llarg termini.

Dins del marc regulador, el MUS (Mecanisme Únic de Supervisió) s'encarrega d'establir les àrees en què es posarà el focus de la supervisió en un any determinat. Es basa en una avaluació dels principals riscos als quals s'enfronten les entitats supervisades, tenint en compte els esdeveniments més recents del panorama econòmic, regulador i supervisor.

La principal eina del MUS és el Procés de Revisió i Avaluació Supervisora (PRES), a conseqüència del qual els requeriments de capital de les entitats de crèdit es van ajustar més

específicament als seus perfils de risc individuals. En conjunt, les exigències de capital resultants del PRES de 2016 es van mantenir pràcticament estables. El 2016, la supervisió bancària europea va avançar notablement en el tractament dels NPL.

La finalització de la revisió de Basilea III i la determinació d'objectius en relació amb el requeriment mínim de fons propis i passius admissibles (MREL, *Minimum Required Eligible Liabilities*) reduiran la incertesa reguladora i dotaran de més estabilitat l'entorn en què operen les entitats de crèdit. Mentrestant, les entitats també s'estan preparant per a l'aplicació de la NIIF 9 (*Normes Internacionals d'Informació Financera*), que entrarà en vigor a començaments de 2018 i que posa el focus d'atenció en un model nou de deteriorament i de càlcul de pèrdues creditícies esperades.

El 2016, la supervisió bancària del BCE va sotmetre les entitats de crèdit de la zona euro a les proves de resistència de l'Autoritat Bancària Europea (EBA, en les seves sigles en anglès). Les proves de resistència es van dur a terme en 37 entitats significatives (que conjuntament representaven prop del 70 % dels actius bancaris subjectes a la supervisió bancària europea). Els resultats de les proves de resistència van mostrar que:

- El sistema bancari pot resistir l'impacte de tensions encara més severes que

les simulades en l'avaluació global de 2014 i mantenir alhora, en mitjana, el mateix nivell de capital després de les tensions.

- Els factors més rellevants causants de la diferència entre el resultat de la prova de resistència en l'escenari base i en l'advers van ser un augment de les pèrdues per insolvències creditícies, una reducció del marge d'intermediació i un increment de les pèrdues per revaluació de les posicions de risc de mercat.
- En les entitats de crèdit amb menys qualitat creditícia i unes ràtios d'NPL més elevades, l'impacte de les tensions en les pèrdues per insolvències creditícies i en el marge d'intermediació és, en mitjana, més negatiu, la qual cosa posa de manifest la importància de reduir les ràtios elevades d'NPL.

Prioritats de supervisió per als anys 2016 i 2017. Font: Banc Central Europeu

Prioritats per al 2016	Prioritats per al 2017	Activitats supervisores per al 2017 i anys posteriors	És probable que continuï el 2018
Models de negoci i determinants de la rendibilitat	 Models de negoci i determinants de la rendibilitat	NOVA → Avaluar els models de negoci i els determinants de la rendibilitat de les entitats de crèdit	☐
		NOVA → Preparatius per al Brexit – diàleg amb les entitats	☒
Risc de crèdit	 Risc de crèdit, amb atenció especial en els NPL i les concentracions	NOVA → Competència d'entitats no bancàries/Fintech	☒
		Criteris uniformes per als NPL i les exposicions refinançades/reestructurades (ex. Revisions profundes/inspeccions in situ)	☒
Adequació del capital	 Risc de crèdit, amb atenció especial en els NPL i les concentracions	Avaluar el grau de preparació de les entitats per a la NIIF 9	☐
		Fer un seguiment de les concentracions d'exposicions (ex. sector naval o immobiliari)	☒
Governança dels riscos i qualitat de les dades	 Gestió de riscos	Avaluar el compliment de la BCBS 239 – Principis de Basilea sobre l'agregació de dades sobre riscos i presentació d'informes de riscos	☐
		TRIM → Models de risc de crèdit, risc de mercat i risc de contrapart	☒
Liquiditat		Millora de l'ICAAP de l'LAAP de les entitats	☒
		Externalització	☒

7.2.2 Evolució del negoci del sistema financer

S'observa una estabilitat en la suma total del finançament minorista, tancant l'any pràcticament pla en relació amb el 2015. Pel que fa a la composició de les masses de passiu, es continua produint un transvasament des dels dipòsits a termini (-21% el 2016) cap als comptes a la vista/estalvi (+16,3% el 2016). Els tipus d'interès a curt termini s'han continuat movent en terreny negatiu, per la qual cosa les entitats han hagut d'adaptar el cost del passiu a aquest entorn. La diferència cada vegada més petita entre els tipus de dipòsits i els tipus dels comptes corrents continua provocant que l'estalviador no vulgui renunciar a la disponibilitat immediata

dels diners que ofereixen els comptes corrents.

El finançament a l'engròs es redueix una mica més del 9% respecte al 2015. Les entitats han aprofitat les últimes subhastes de liquiditat del BCE a 4 anys (T-LTRO2) amb cost de fins al -0,40% en funció de les ràtios de concessió de nou crèdit no hipotecari al sector privat, amb l'objectiu de diversificar les fonts de finançament a termini en lloc d'emissions de deute en els mercats de capitals.

El balanç total, en base agregada, del conjunt d'entitats de crèdit i establiments financers de crèdit va ser de 2.646 milers de milions d'euros a tancament de 2016. Durant

l'any esmentat, s'ha experimentat una contracció del 4,1% a causa, fonamentalment, de la reducció de les carteres de renda fixa (-12% interanual), en la mesura que les entitats han anat desfent posicions per generar plusvàlua que complementessin el negoci tradicional, i de la caiguda de les carteres creditícies (-2,76% interanual).

Pel que fa al crèdit, segueix el descens de la concessió a les administracions públiques i, cada vegada més, la caiguda del crèdit al sector privat resident (-3,84%) en tots els segments, excepte en consum (+5,0% a tancament d'any), a causa de la continuació del procés de despallanquejament del sector financer.

D'altra banda, la nova concessió segueix creixent, però menys que els venciments, fet que provoca un nou exercici amb caigudes netes de les carteres creditícies.

La següent taula recull la descomposició de l'activitat creditícia al sector privat per segments (2012-2016)

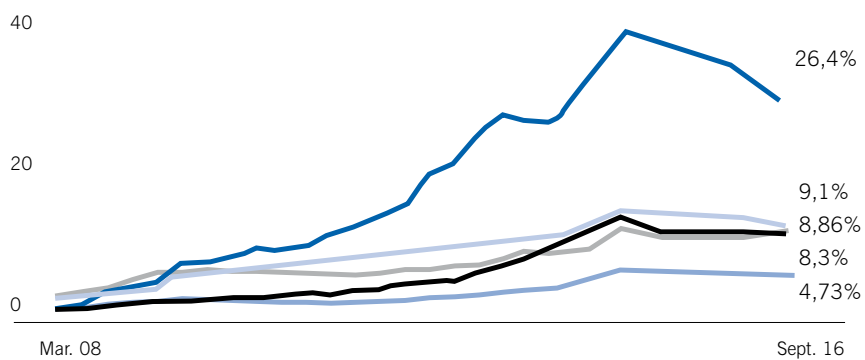
Descomposició de la inversió creditícia al sector privat resident

SEGMENT		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Empreses (no relacionades amb la construcció)	Milers de milions d'euros	583	574	529	482	474	465	444
	Variació anual (%)	---	-1,5%	-7,8%	-9,0%	-1,6%	-1,9%	-4,5%
Llars: habitatge	Milers de milions de euros	663	656	633	604	579	552	535
	Variació anual (%)	---	-0,9%	-3,5%	-4,6%	-4,1%	-4,7%	-3,0%
Llars: consum	Milers de milions d'euros	150	137	123	111	110	112	117
	Variació anual (%)	---	-8,7%	-10,5%	-9,8%	-0,2%	1,1%	5,0%
Promoció immobiliària i construcció	Milers de milions d'euros	430	397	300	237	200	179	161
	Variació anual (%)	---	-7,8%	-24,3%	-21,1%	-15,5%	-10,5%	-10,3%
Total de la inversió creditícia al sector privat resident	Milers de milions d'euros	1.843	1.782	1.604	1.448	1.380	1.327	1.276
	Variació anual (%)	---	-3,3%	-10,0%	-9,7%	-4,7%	-3,8%	-3,8%

En relació amb la nova concessió de crèdit, hem assistit a un fre en la caiguda de preus el 2016: en habitatge, lleu descens de 6 punts bàsics per estabilitzar-se en un tipus mitjà d'hipoteca del 2% amb una tendència a l'alça en la contractació de finançament a tipus fix; i en pimes, la reducció és una mica més pronunciada (uns 54 punts bàsics) a causa de la competència elevada, observant-se menys distància en preus en funció de la mida de l'empresa.

Pel que fa a la qualitat del crèdit, tornem a tancar l'exercici amb un retrocés de dos dígitos en els saldos de dubtosos (-13,4%) i una taxa de mora del 9,11%, 109 punts bàsics inferior a la taxa de desembre de 2015 i lluny ja del màxim assolit el 2013. Quant a la descomposició, s'observa una tendència a la baixa de la mora en tots els sectors, sent els relacionats amb activitats cícliques, com pot ser la construcció, els que millor evolució estan mostrant trimestre rere trimestre.

Evolució de la taxa de morositat per segments

Font: Banc d'Espanya

- Promoció i construcció
- Empreses
- Hipotecari
- Consum
- Total taxa de mora

Font: Banc d'Espanya

RESULTATS DEL NEGOCI I POSICIÓ DE CAPITAL

El sector registra un benefici net de 6.089 milions d'euros el 2015, un 34% menys que l'any anterior, a causa, principalment, de la caiguda dels ingressos de productes financers en un sector molt vinculat als tipus d'interès de curt termini. El 2016, per primera vegada, l'euríbor a 12 mesos va entrar en terreny negatiu i va continuar en nivells inferiors a zero la resta de l'any.

Com a conseqüència, el marge d'interessos cau un 8% en taxa interanual, disminuint de nou més els ingressos financers (7.200 milions d'euros) que els costos financers (5.100 milions d'euros), els quals tenen un recorregut mínim de repreciaió pel fet que ja estan molt propers al 0%.

El marge brut, al seu torn, perd prop de 1.000 milions d'euros, minvat principalment per la caiguda del ROF (Resultat Operacions Financeres), que disminueix un 6,21%. Aquesta partida no troba una contraprestació per part d'una millora de les comissions netes que tanquen l'exercici pràcticament planes (-178 milions d'euros), destacant en positiu l'aportació dels productes de fora de balanç.

Les despeses d'explotació augmenten, malgrat els ajustos de capacitat i canvis estructurals, amb el tancament de 2.280 oficines d'2016, acabant l'exercici amb un estoc total de 28.959. En sentit contrari, pesen l'increment de costos associat a la implantació digital i la contínua càrrega reguladora, entre d'altres.

Les pèrdues per deteriorament d'actiu i altres provisions carreguen en absolut la mateixa xifra que el 2015, per la qual cosa no hi ha una millora addicional en relació amb el cost del risc.

Amb tot, el ROE agregat del sector experimenta un descens fins al 2,8%. En termes de solvència, la proporció CET 1 del sistema bancari espanyol s'ha mantingut estable durant l'exercici 2016 i s'ha situat, el juny de 2016, en el 12,4%, tot que encara es troba lluny de la mitjana europea, que se situa en el 13,2%.

08

ESTATS FINANCERS

BALANÇOS DE SITUACIÓ EL 31 DE DESEMBRE DE 2016 I 2015

ACTIU	31.12.16	31.12.15
EFFECTIU, SALDOS EN EFFECTIU EN BANCs CENTRALS I ALTRES DIPOSITs A LA VISTA	49.197	41.934
ACTIUS FINANCERS MANTINGUTS PER NEGOCIAR	23.001	30.441
Derivats	-	-
Instruments de patrimoni	1.000	283
Valors representatius de deute	22.001	30.158
Préstecs i avançaments	-	-
Bancs centrals	-	-
Entitats de crèdit	-	-
Clientela	-	-
<i>Promemòria: prestats o lliurats com a garantia amb dret de venda o pignoració</i>	-	-
ACTIUS FINANCERS DESIGNATS A VALOR RAONABLE AMB CANVIS EN RESULTATS	-	-
Instruments de patrimoni	-	-
Valors representatius de deute	-	-
Préstecs i avançaments	-	-
Bancs centrals	-	-
Entitats de crèdit	-	-
Clientela	-	-
<i>Promemòria: prestats o lliurats com a garantia amb dret de venda o pignoració</i>	-	-
ACTIUS FINANCERS DISPONIBLES PER A LA VENDA	641.271	552.219
Instruments de patrimoni	12.909	13.036
Valors representatius de deute	628.362	539.183
<i>Promemòria: prestats o lliurats com a garantia amb dret de venda o pignoració</i>	105.169	81.835
PRÉSTECs I PARTIDES A COBRAR	1.548.025	1.448.235
Valors representatius de deute	11.604	12.614
Préstecs i avançaments	1.536.421	1.435.621
Bancs centrals	-	-
Entitats de crèdit	9.424	9.039
Clientela	1.526.997	1.426.582
<i>Promemòria: prestats o lliurats com a garantia amb dret de venda o pignoració</i>	18.883	12.445
INVERSIONS MANTINGUDES FINS AL VENCIMENT	202.946	83.338
<i>Promemòria: prestats o lliurats com a garantia amb dret de venda o pignoració</i>	67.145	10.024
DERIVATS - COMPTABILITAT DE COBERTURES	541	421
CANVIS DEL VALOR RAONABLE DELS ELEMENTS COBERTS D'UNA CARTERA AMB COBERTURA DEL RISC DE TIPUS D'INTERÈS	-	-
INVERSIONS EN DEPENDENTS, NEGOCIS CONJUNTS I ASSOCIADES	14.153	14.153
Entitats del Grup	10.976	10.976
Entitats multigrup	-	-
Entitats associades	3.177	3.177
ACTIUS TANGIBLES	22.862	22.755
Immobilitzat material	22.862	22.755
D'ús propi	19.302	19.483
Credit en arrendament operatiu	3.560	3.272
Afecte a l'Obra Social	-	-
Inversions immobiliàries	-	-
<i>Dels quals: credit en arrendament operatiu</i>	-	-
<i>Pro-memoria: adquirido en arrendamiento financiero</i>	-	-

ACTIU	31.12.16	31.12.15
ACTIUS INTANGIBLES	13.141	11.521
Fons de comerç	-	-
Altres actius intangibles	13.141	11.521
ACTIUS PER IMPOSTOS	12.129	11.094
Actius per impostos corrents	1.030	137
Actius per impostos diferits	11.099	10.957
ALTRES ACTIUS	6.177	6.662
Contractes d'assegurances vinculades a pensions	-	-
Existències	-	-
Resta dels altres actius	6.177	6.662
ACTIUS NO CORRENTS I GRUPS ALIENABLES D'ELEMENTS QUE S'HAN CLASSIFICAT COM A MANTINGUTS PER A LA VENDA	1.223	1.010
TOTAL ACTIU	2.534.666	2.223.783
PROMEMÒRIA: EXPOSICIONS FORA DE BALANÇ		
GARANTIES CONCEDIDES	169.990	213.407
COMPROMISOS CONTINGENTS CONCEDITS	144.122	142.761

BALANÇOS DE SITUACIÓ EL 31 DE DESEMBRE DE 2016 I 2015

PASSIU I PATRIMONI NET	31.12.16	31.12.15
PASSIU		
PASSIUS FINANCERS MANTINGUTS PER NEGOCIAR	769	463
Derivats	769	463
Posicions curtes	-	-
Dipòsits	-	-
Bancs centrals	-	-
Entitats de crèdit	-	-
Clientela	-	-
Valors representatius de deute emesos	-	-
Altres passius financers	-	-
PASSIUS FINANCERS DESIGNATS A VALOR RAONABLE AMB CANVIS EN RESULTATS	-	-
Dipòsits	-	-
Bancs centrals	-	-
Entitats de crèdit	-	-
Clientela	-	-
Valors representatius de deute emesos	-	-
Altres passius financers	-	-
<i>Promemòria: passius subordinats</i>	-	-
PASSIUS FINANCERS A COST AMORTITZAT	2.342.345	2.038.638
Dipòsits	2.330.977	2.020.359
Bancs centrals	70.000	68.045
Entitats de crèdit	38.377	46.999
Clientela	2.222.600	1.905.315
Valors representatius de deute emesos	-	-
Altres passius financers	11.368	18.279
<i>Promemòria: passius subordinats</i>	-	-
DERIVATS - COMPTABILITAT DE COBERTURES	-	-
CANVIS DEL VALOR RAONABLE DELS ELEMENTS COBERTS D'UNA CARTERA AMB COBERTURA DEL RISC DE TIPUS D'INTERÈS	-	-
PROVISIONS	3.026	340
Pensions i altres obligacions de prestacions definides postocupació	-	-
Altres retribucions als empleats a llarg termini	-	-
Qüestions processals i litigis per impostos pendents	-	-
Compromisos i garanties concedits	1.618	88
Resta de provisions	1.408	252
PASSIUS PER IMPOSTOS	8.255	10.109
Passius per impostos corrents	1	765
Passius per impostos diferits	8.254	9.344
CAPITAL SOCIAL REEMBORSABLE A LA VISTA	-	-
ALTRES PASSIUS	7.802	7.167
<i>Dels quals: fons de l'Obra Social</i>	66	95
PASSIUS INCLOSOS EN GRUPS ALIENABLES D'ELEMENTS QUE S'HAN CLASSIFICAT COM A MANTINGUTS PER A LA VENDA	-	-
TOTAL PASSIU	2.362.197	2.056.717

PASSIU I PATRIMONI NET	31.12.16	31.12.15
PATRIMONI NET		
FONS PROPIS	150.435	141.982
Capital	70.803	69.362
Capital desemborsat	70.803	69.362
Capital no desemborsat exigít	-	-
<i>Promemòria: capital no exigít</i>	-	-
Prima d'emissió	-	-
Instruments de patrimoni emesos diferents del capital	-	-
Component de patrimoni net dels instruments financers compostos	-	-
Altres instruments de patrimoni emesos	-	-
Altres elements de patrimoni net	-	-
Guany acumulats	67.933	61.300
Reserves de revaloració	1.612	1.637
Altres reserves	-	-
(-) Accions pròpies	-	-
Resultat de l'exercici	10.087	9.683
(-) Dividends a compte	-	-
UN ALTRE RESULTAT GLOBAL ACUMULAT	22.034	25.084
Elements que no es recllassificaran en resultats	81	-
Guany o (-) pèrdues actuàries en plans de pensions de prestacions definides	81	-
Actius no corrents i grups alienables d'elements que s'han classificat com a mantinguts per a la venda	-	-
Resta d'ajustos de valoració	-	-
Actius tangibles	-	-
Actius intangibles	-	-
Elements que es poden recllassificar en resultats	21.953	25.084
Cobertura d'inversions netes en negocis a l'estranger [porció efectiva]	-	-
Conversió de divises	(4)	8
Derivats de cobertura. Cobertures de fluxos defectiu [porció efectiva]	-	-
Actius financers disponibles per a la venda	21.957	25.076
Instruments de deute	21.938	25.038
Instruments de patrimoni	19	38
Actius no corrents i grups alienables d'elements que s'han classificat com a mantinguts per a la venda	-	-
TOTAL PATRIMONI NET	172.469	167.066
TOTAL PASSIU I PATRIMONI NET	2.534.666	2.223.783

COMPTES DE PÈRDUES I GUANYES DELS EXERCICIS 2016 I 2015

	2016	2015
INGRESSOS PER INTERESSOS	37.336	45.699
DESPESES PER INTERESSOS	(5.782)	(11.130)
DESPESES PER CAPITAL SOCIAL REEMBORSABLE A LA VISTA	-	-
MARGE D'INTERESSOS	31.554	34.569
INGRESSOS PER DIVIDENDS	252	157
INGRESSOS PER COMISSIONS	22.144	21.984
DESPESES PER COMISSIONS	(2.277)	(1.916)
RESULTATS D'OPERACIONS FINANCERES (NET)	2.472	7.545
Guanyos o (-) pèrdues en donar de baixa en comptes actius i passius financers no valorats a valor raonable amb canvis en resultats (net)	5.261	6.176
Guanyos o (-) pèrdues per actius i passius financers mantinguts per negociar, nets	(2.653)	1.385
Guanyos o (-) pèrdues per actius i passius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats, nets	-	-
Guanyos o (-) pèrdues resultants de la comptabilitat de cobertures, nets	(136)	(16)
DIFERÈNCIES DE CANVI (GUANYOS O (-) PÈRDUES) (NETES)	16	131
ALTRES INGRESSOS D'EXPLOTACIÓ	1.401	1.076
ALTRES DESPESES D'EXPLOTACIÓ	(3.738)	(3.692)
De les quals: dotacions obligatòries a fons de l'Obra Social	(652)	(734)
MARGE BRUT	51.824	59.854
DESPESES D'ADMINISTRACIÓ	(41.274)	(38.388)
Despeses de personal	(25.108)	(22.980)
Altres despeses d'administració	(16.166)	(15.408)
AMORTITZACIÓ	(4.744)	(4.915)
PROVISIONS O (-) REVERSIÓ DE PROVISIONS	(2.706)	(57)
DETERIORAMENT DEL VALOR O (-) REVERSIÓ DEL DETERIORAMENT DEL VALOR D'ACTIUS FINANCERS NO VALORATS A VALOR RAONABLE AMB CANVIS EN RESULTATS	7.132	(5.715)
Actius financers valorats al cost	-	-
Actius financers disponibles per a la venda	25	(24)
Préstecs i partides a cobrar	7.083	(5.702)
Inversions mantingudes fins al venciment	24	11
RESULTAT DE LES ACTIVITATS D'EXPLOTACIÓ	10.232	10.779

	2016	2015
DETERIORAMENT DEL VALOR O (-) REVERSIÓ DEL DETERIORAMENT DEL VALOR D'INVERSIONS EN DEPENDENTS, NEGOCIS CONJUNTS O ASSOCIADES	-	-
DETERIORAMENT DEL VALOR O (-) REVERSIÓ DEL DETERIORAMENT DEL VALOR D'ACTIUS NO FINANCERS	-	(3)
Actius tangibles	-	(3)
Actius intangibles	-	-
D'altres	-	-
GUANYOS O (-) PÈRDUES EN DONAR DE BAIXA EN COMPTES ACTIUS NO FINANCERS I PARTICIPACIONS, (NETS)	1	-
FONS DE COMERÇ NEGATIU RECONEGUT EN RESULTATS	-	-
GUANYOS O (-) PÈRDUES PROCEDENTS D'ACTIUS NO CORRENTS I GRUPS ALIENABLES D'ELEMENTS CLASSIFICATS COM A MANTINGUTS PER A LA VENDA NO ADMISSIBLES COM A ACTIVITATS INTERROMPUDES	361	218
GUANYOS O (-) PÈRDUES ABANS D'IMPOSTOS PROCEDENTS DE LES ACTIVITATS CONTINUADES	10.594	10.994
DESPESES O (-) INGRESSOS PER IMPOSTOS SOBRE ELS GUANYOS DE LES ACTIVITATS CONTINUADES	(507)	(1.311)
GUANYOS O (-) PÈRDUES DESPRÉS D'IMPOSTOS PROCEDENTS DE LES ACTIVITATS CONTINUADES	10.087	9.683
GUANYOS O (-) PÈRDUES DESPRÉS D'IMPOSTOS PROCEDENTS D'ACTIVITATS INTERROMPUDES	-	-
RESULTAT DE L'EXERCICI	10.087	9.683

ESTATS D'INGRESSOS I DESPESES RECONEGUTS DELS EXERCICIS 2016 I 2015

	2016	2015
RESULTAT DE L'EXERCICI	10.087	9.683
UN ALTRE RESULTAT GLOBAL	(3.050)	(8.619)
Elements que no es reclassificaran en resultats	81	107
Guanyos o (-) pèrdues actuàries en plans de pensions de prestacions definides	110	144
Actius no corrents i grups alienables d'elements mantinguts per a la venda	-	-
Resta d'ajustos de valoració	-	-
Impost sobre els guanys relatiu als elements que no es reclassificaran	(29)	(37)
Elements que es poden reclassificar en resultats	(3.131)	(8.726)
Cobertura d'inversions netes en negoci a l'estranger [porció efectiva]	-	-
Guanyos o (-) pèrdues de valor comptabilitzats en el patrimoni net	-	-
Transferit a resultats	-	-
Altres reclassificacions	-	-
Conversió de divises	(12)	(6)
Guanyos o (-) pèrdues per canvi de divises comptabilitzats en el patrimoni net	(12)	(6)
Transferit a resultats	-	-
Altres reclassificacions	-	-
Cobertures de fluxos d'efectiu [porció efectiva]	-	-
Guanyos o (-) pèrdues de valor comptabilitzats en el patrimoni net	-	-
Transferit a resultats	-	-
Transferit a l'import comptable inicial dels elements coberts	-	-
Altres reclassificacions	-	-

	2016	2015
Actius financers disponibles per a la venda	(4.166)	(11.665)
Guanyos o (-) pèrdues de valor comptabilitzats en el patrimoni net	922	(6.129)
Transferit a resultats	(5.088)	(5.536)
Altres reclassificacions	-	-
Actius no corrents i grups alienables d'elements mantinguts per a la venda	-	-
Guanyos o (-) pèrdues de valor comptabilitzats en el patrimoni net	-	-
Transferit a resultats	-	-
Altres reclassificacions	-	-
Impost sobre els guanys relatiu als elements que es poden reclassificar en resultats	1.047	2.945
RESULTAT GLOBAL TOTAL DE L'EXERCICI	7.037	1.064

ESTATS TOTALS DE CANVIS EN EL PATRIMONI NET EL 31 DE DESEMBRE DE 2016 I 2015

	Capital	Prima d'emissió	Instruments de patrimoni emesos diferents del capital	Altres elements del patrimoni net	Guany acumulats	Reserves de revaloració	Altres reserves	(-) Accions pròpies	Resultat de l'exercici	(-) Dividends a compte	Un altre resultat global acumulat	Total
Fons dels canvis en el patrimoni net												
Saldo d'obertura el 31 de desembre de 2014	67.498	-	-	-	55.827	1.663	-	-	8.721	-	33.810	167.519
Efectes de la correcció d'errors	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Efectes dels canvis en les polítiques comptables	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Saldo d'obertura l'1 de gener de 2015	67.498	-	-	-	55.827	1.663	-	-	8.721	-	33.810	167.519
Resultat global total de l'exercici	-	-	-	-	107	-	-	-	9.683	-	(8.726)	1.064
Altres variacions del patrimoni net	1.864	-	-	-	5.366	(26)	-	-	(8.721)	-	-	(1.517)
Emissió d'accions ordinàries	1.864	-	-	-	(723)	-	-	-	-	-	-	1.141
Emissió d'accions preferents	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Emissió d'altres instruments de patrimoni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Exercici o venciment d'altres instruments de patrimoni emesos	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Conversió de deute en patrimoni net	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Reducció del capital	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dividends (o remuneracions als socis)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Compra d'accions pròpies	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Venda o cancel·lació d'accions pròpies	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Reclassificació d'instruments financers del patrimoni net al passiu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Reclassificació d'instruments financers del passiu al patrimoni net	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Transferències entre components del patrimoni net	-	-	-	-	6.081	(26)	-	-	(6.055)	-	-	-
Augment o (-) disminució del patrimoni net resultant de combinacions de negocis	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pagaments basats en accions	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Altres augments o (-) disminucions del patrimoni net	-	-	-	-	8	-	-	-	(2.666)	-	-	(2.658)
Dels quals: dotació discrecional a obres i fons socials	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Saldo de tancament el 31 de desembre de 2015	69.362	-	-	-	61.300	1.637	-	-	9.683	-	25.084	167.066

ESTATS TOTALS DE CANVIS EN EL PATRIMONI NET EL 31 DE DESEMBRE DE 2016 I 2015

	Capital	Prima d'emissió	Instruments de patrimoni emesos diferents del capital	Altres elements del patrimoni net	Guany acumulats	Reserves de revaloració	Altres reserves	(-) Accions pròpies	Resultat de l'exercici	(-) Dividends a compte	Un altre resultat global acumulat	Total
Fons dels canvis en el patrimoni net												
Saldo d'obertura el 31 de desembre de 2015	69.362	-	-	-	61.300	1.637	-	-	9.683	-	25.084	167.066
Efectes de la correcció d'errors	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Efectes dels canvis en les polítiques comptables	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Saldo d'obertura l'1 de gener de 2016	69.362	-	-	-	61.300	1.637	-	-	9.683	-	25.084	167.066
Resultat global total de l'exercici	-	-	-	-	-	-	-	-	10.087	-	(3.050)	7.037
Altres variacions del patrimoni net	1.441	-	-	-	6.633	(25)	-	-	(9.683)	-	-	(1.634)
Emissió d'accions ordinàries	1.441	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1.441
Emissió d'accions preferents	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Emissió d'altres instruments de patrimoni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Exercici o venciment d'altres instruments de patrimoni emesos	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Conversió de deute en patrimoni net	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Reducció del capital	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dividends (o remuneracions als socis)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Compra d'accions pròpies	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Venda o cancel·lació d'accions pròpies	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Reclassificació d'instruments financers del patrimoni net al passiu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Reclassificació d'instruments financers del passiu al patrimoni net	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Transferències entre components del patrimoni net	-	-	-	-	6.627	(25)	-	-	(6.602)	-	-	-
Augment o (-) disminució del patrimoni net resultant de combinacions de negocis	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pagaments basats en accions	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Altres augments o (-) disminucions del patrimoni net	-	-	-	-	6	-	-	-	(3.081)	-	-	(3.075)
Dels quals: dotació discrecional a obres i fons socials	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Saldo de tancament el 31 de desembre de 2016	70.803	-	-	-	67.933	1.612	-	-	10.087	-	22.034	172.469

ESTATS DE FLUXOS D'EFECTIU DELS EXERCICIS 2016 I 2015

	2016	2015
A) FLUXOS D'EFECTIU DE LES ACTIVITATS D'EXPLOTACIÓ	141.858	16.847
Resultat de l'exercici	10.087	9.683
Ajustos per obtenir els fluxos d'efectiu de les activitats d'explotació	(426)	13.045
Amortització	4.744	4.915
Altres ajustos	(5.170)	8.130
Augment/disminució net dels actius d'explotació	(168.942)	241.746
Actius financers mantinguts per negociar	9.856	23.112
Actius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats	-	-
Actius financers disponibles per a la venda	(84.848)	261.717
Préstecs i partides a cobrar	(93.052)	(44.693)
Altres actius d'explotació	(898)	1.610
Augment/disminució net dels passius d'explotació	303.230	(246.329)
Passius financers mantinguts per negociar	306	(2.788)
Passius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats	-	-
Passius financers a cost amortitzat	303.707	(244.304)
Altres passius d'explotació	(783)	763
Cobraments/Pagaments per impost sobre els guanys	(2.091)	(1.298)
B) FLUXOS D'EFECTIU DE LES ACTIVITATS D'INVERSIÓ	(126.824)	(19.814)
Pagaments	(128.336)	(21.746)
Actius tangibles	(1.611)	(3.220)
Actius intangibles	(4.862)	(4.836)
Inversions en dependents, negocis conjunts i associades	-	-
Altres unitats de negoci	-	-
Actius no corrents i passius que s'han classificat com a mantinguts per a la venda	-	(220)
Inversions mantingudes fins al venciment	(119.584)	(9.572)
Altres pagaments relacionats amb activitats d'inversió	(2.279)	(3.898)
Cobraments	1.512	1.932
Actius tangibles	-	-
Actius intangibles	-	-

	2016	2015
Inversions en dependents, negocis conjunts i associades	-	1
Altres unitats de negoci	-	-
Actius no corrents i passius que s'han classificat com a mantinguts per a la venda	506	-
Inversions mantingudes fins al venciment	-	-
Altres cobraments relacionats amb activitats d'inversió	1.006	1.931
C) FLUXOS D'EFECTIU DE LES ACTIVITATS DE FINANÇAMENT	(1.640)	(1.525)
Pagaments	(3.081)	(2.666)
Dividends	(3.081)	(2.666)
Passius subordinats	-	-
Amortització d'instruments de patrimoni propi	-	-
Adquisició d'instruments de patrimoni propi	-	-
Altres pagaments relacionats amb activitats de finançament	-	-
Cobraments	1.441	1.141
Passius subordinats	-	-
Emissió d'instruments de patrimoni propi	1.441	1.141
Alienació d'instruments de patrimoni propi	-	-
Altres cobraments relacionats amb activitats de finançament	-	-
D) EFECTE DE LES VARIACIONS DELS TIPUS DE CANVI	-	-
E) AUGMENT (DISMINUCIÓ) NET DE L'EFECTIU I EQUIVALENTS (A+B+C+D)	13.394	(4.492)
F) EFECTIU I EQUIVALENTS A L'INICI DEL PERÍODE	18.370	22.862
G) EFECTIU I EQUIVALENTS AL FINAL DEL PERÍODE	31.764	18.370
COMPONENTS DE L'EFECTIU I EQUIVALENTS AL FINAL DEL PERÍODE		
Efectiu	6.738	4.964
Saldos equivalents a l'efectiu en bancs centrals	25.026	13.406
Altres actius financers	-	-
Menys: descoberts bancaris reintegrables a la vista	-	-

Milers d'euros

Les xifres de l'exercici 2015 es presenten, únicament i exclusivament, a efectes comparatius.

BALANÇOS DE SITUACIÓ CONSOLIDATS EL 31 DE DESEMBRE DE 2016 I 2015

ACTIU	31.12.16	31.12.15
EFFECTIU, SALDOS EN EFFECTIU EN BANCOS CENTRALS I ALTRES DIPÒSITS A LA VISTA	50.069	42.281
ACTIUS FINANCERS MANTINGUTS PER NEGOCIAR	23.001	30.454
Derivats	-	13
Instruments de patrimoni	1.000	283
Valors representatius de deute	22.001	30.158
Préstecs i avançaments	-	-
Bancs centrals	-	-
Entitats de crèdit	-	-
Clientela	-	-
<i>Promemòria: prestats o lliurats com a garantia amb dret de venda o pignoració</i>	-	-
ACTIUS FINANCERS DESIGNATS A VALOR RAONABLE AMB CANVIS EN RESULTATS	3.636	2.070
Instruments de patrimoni	612	613
Valors representatius de deute	2.455	-
Préstecs i avançaments	569	1.457
Bancs centrals	-	-
Entitats de crèdit	569	1.457
Clientela	-	-
<i>Promemòria: prestats o lliurats com a garantia amb dret de venda o pignoració</i>	-	-
ACTIUS FINANCERS DISPONIBLES PER A LA VENDA	822.943	703.650
Instruments de patrimoni	18.795	18.292
Valors representatius de deute	804.148	685.358
<i>Promemòria: prestats o lliurats com a garantia amb dret de venda o pignoració</i>	105.169	81.835
PRÉSTECES I PARTIDES A COBRAR	1.549.841	1.450.334
Valors representatius de deute	11.604	12.614
Préstecs i avançaments	1.538.237	1.437.720
Bancs centrals	-	-
Entitats de crèdit	9.424	9.039
Clientela	1.528.813	1.428.681
<i>Promemòria: prestats o lliurats com a garantia amb dret de venda o pignoració</i>	18.883	12.445
INVERSIONS MANTINGUDES FINS AL VENCIMENT	202.946	83.338
<i>Promemòria: prestats o lliurats com a garantia amb dret de venda o pignoració</i>	67.145	10.024
DERIVATS - COMPTABILITAT DE COBERTURES	541	421
CANVIS DEL VALOR RAONABLE DELS ELEMENTS COBERTS D'UNA CARTERA AMB COBERTURA DEL RISC DE TIPUS D'INTERÈS	-	-

ACTIU	31.12.16	31.12.15
INVERSIONS EN NEGOCIS CONJUNTS I ASSOCIADES	3.663	3.846
Entitats multigrup	-	-
Entitats associades	3.663	3.846
ACTIUS EMPARATS PER CONTRACTES D'ASSEGURANÇA O REASSEGURANÇA	470	336
ACTIUS TANGIBLES	22.196	22.077
Immobilitzat material	22.196	22.077
D'ús propi	20.605	20.113
Credit en arrendament operatiu	1.591	1.964
Afecte a l'Obra Social	-	-
Inversions immobiliàries	-	-
<i>Dels quals: credit en arrendament operatiu</i>	-	-
<i>Pro memoria: adquirido en arrendamiento financiero</i>	-	-
ACTIUS INTANGIBLES	13.988	12.136
Fons de comerç	-	-
Altres actius intangibles	13.988	12.136
ACTIUS PER IMPOSTOS	12.301	11.506
Actius per impostos corrents	1.077	374
Actius per impostos diferits	11.224	11.132
ALTRES ACTIUS	3.178	3.910
Contractes d'assegurances vinculades a pensions	-	-
Existències	-	-
Resta dels altres actius	3.178	3.910
ACTIUS NO CORRENTS I GRUPS ALIENABLES D'ELEMENTS QUE S'HAN CLASSIFICAT COM A MANTINGUTS PER A LA VENDA	1.223	1.010
TOTAL ACTIU	2.709.996	2.367.369
PROMEMÒRIA: EXPOSICIONS FORA DE BALANÇ		
GARANTIES CONCEDIDES	169.990	213.407
COMPROMISOS CONTINGENTS CONCEDITS	144.122	142.761

BALANÇOS DE SITUACIÓ CONSOLIDATS EL 31 DE DESEMBRE DE 2016 I 2015

PASSIU I PATRIMONI NET	31.12.16	31.12.15
PASSIU		
PASSIUS FINANCERS MANTINGUTS PER NEGOCIAR	769	463
Derivats	769	463
Posicions curtes	-	-
Dipòsits	-	-
Bancs centrals	-	-
Entitats de crèdit	-	-
Clientela	-	-
Valors representatius de deute emesos	-	-
Altres passius financers	-	-
PASSIUS FINANCERS DESIGNATS A VALOR RAONABLE AMB CANVIS EN RESULTATS	-	-
Dipòsits	-	-
Bancs centrals	-	-
Entitats de crèdit	-	-
Clientela	-	-
Valors representatius de deute emesos	-	-
Altres passius financers	-	-
<i>Promemòria: passius subordinats</i>	-	-
PASSIUS FINANCERS A COST AMORTITZAT	2.323.278	2.001.489
Dipòsits	2.311.098	1.982.606
Bancs centrals	70.000	68.045
Entitats de crèdit	38.377	46.999
Clientela	2.202.721	1.867.562
Valors representatius de deute emesos	-	-
<i>Altres passius financers</i>	12.180	18.883
<i>Promemòria: passius subordinats</i>	-	-
DERIVATS - COMPTABILITAT DE COBERTURES	-	-
CANVIS DEL VALOR RAONABLE DELS ELEMENTS COBERTS D'UNA CARTERA AMB COBERTURA DEL RISC DE TIPUS D'INTERÈS	-	-
PASSIUS EMPARATS PER CONTRACTES D'ASSEGURANÇA O REASSEGURANÇA	169.149	157.468
PROVISIONS	3.032	341
Pensions i altres obligacions de prestacions definides postocupació	-	-
Altres retribucions als empleats a llarg termini	-	-
Qüestions processals i litigis per impostos pendents	6	1
Compromisos i garanties concedits	1.618	88
Restes de provisions	1.408	252
PASSIUS PER IMPOSTOS	10.614	12.607
Passius per impostos corrents	11	765
Passius per impostos diferits	10.603	11.842
CAPITAL SOCIAL REEMBORSABLE A LA VISTA	-	-
ALTRES PASSIUS	15.202	13.970
<i>Dels quals: fons de l'Obra Social</i>	5.484	5.065
PASSIUS INCLOSOS EN GRUPS ALIENABLES D'ELEMENTS QUE S'HAN CLASSIFICAT COM A MANTINGUTS PER A LA VENDA	-	-
TOTAL PASSIU	2.522.044	2.186.338

PASSIU I PATRIMONI NET	31.12.16	31.12.15
PATRIMONI NET		
FONS PROPIS	157.255	146.854
Capital	70.803	69.362
Capital desemborsat	70.803	69.362
Capital no desemborsat exigint	-	-
<i>Promemòria: capital no exigint</i>	-	-
Prima d'emissió	-	-
Instruments de patrimoni emesos diferents del capital	-	-
Component de patrimoni net dels instruments financers compostos	-	-
Altres instruments de patrimoni emesos	-	-
Altres elements de patrimoni net	-	-
Guany acumulat	77.065	68.454
Reserves de revaloració	1.612	1.637
Altres reserves	5	5
Reserves o pèrdues acumulades d'inversions en negocis conjunts i associades	5	5
D'altres	-	-
(-) Accions pròpies	(4.256)	(4.256)
Resultat atribuïble als propietaris de la Dominant	12.026	11.652
(-) Dividends a compte	-	-
UN ALTRE RESULTAT GLOBAL ACUMULAT	29.294	32.833
Elements que no es reclassificaran en resultats	81	-
Guany o (-) pèrdues actuàries en plans de pensions de prestacions definides	81	-
Actius no corrents i grups alienables d'elements que s'han classificat com a mantinguts per a la venda	-	-
Participació en altres ingressos i despeses reconeguts d'inversions en negocis conjunts i associades	-	-
Restes d'ajustos de valoració	-	-
Elements que es poden reclassificar en resultats	29.213	32.833
Cobertura d'inversions netes en negocis a l'estranger [porció efectiva]	-	-
Conversió de divises	(4)	8
Derivats de cobertura. Cobertures de fluxos d'efectiu [porció efectiva]	-	-
Actius financers disponibles per a la venda	28.830	32.303
Instruments de deute	28.591	32.086
Instruments de patrimoni	239	217
Actius no corrents i grups alienables d'elements que s'han classificat com a mantinguts per a la venda	-	-
Participació en altres ingressos i despeses reconeguts d'inversions en negocis conjunts i associades	387	522
INTERESSOS MINORITARIS (PARTICIPACIONS NO DOMINANTS)	1.403	1.344
Un altre resultat global acumulat	25	47
Altres elements	1.378	1.297
TOTAL PATRIMONI NET	187.952	181.031
TOTAL PASSIU I PATRIMONI NET	2.709.996	2.367.369

Milers d'euros

Les xifres de l'exercici 2015 es presenten, únicament i exclusivament, a efectes comparatius.

COMPTES DE PÈRDUES I GUANYS CONSOLIDATS DELS EXERCICIS 2016 I 2015

	2016	2015
INGRESSOS PER INTERESSOS	41.924	50.004
DESPESES PER INTERESSOS	(5.543)	(10.493)
DESPESES PER CAPITAL SOCIAL REEMBORSABLE A LA VISTA	-	-
MARGE D'INTERESSOS	36.381	39.511
INGRESSOS PER DIVIDENDS	118	83
RESULTATS D'ENTITATS VALORADES PEL MÈTODE DE LA PARTICIPACIÓ	94	143
INGRESSOS PER COMISSIONS	22.602	22.856
DESPESES PER COMISSIONS	(2.140)	(1.753)
RESULTATS D'OPERACIONS FINANCERES (NET)	2.361	7.741
GUANYS O (-) PÈRDUES EN DONAR DE BAIXA EN COMPTES ACTIUS I PASSIUS FINANCERS NO VALORATS A VALOR RAONABLE AMB CANVIS EN RESULTATS (NET)	5.077	6.259
GUANYS O (-) PÈRDUES PER ACTIUS I PASSIUS FINANCERS MANTINGUTS PER NEGOCIAR, NETS	(2.653)	1.385
GUANYS O (-) PÈRDUES PER ACTIUS I PASSIUS FINANCERS DESIGNATS A VALOR RAONABLE AMB CANVIS EN RESULTATS, NETS	73	113
GUANYS O (-) PÈRDUES RESULTANTS DE LA COMPTABILITAT DE COBERTURES, NETS	(136)	(16)
DIFERÈNCIES DE CANVI [GUANYS O (-) PÈRDUES] (NETES)	17	131
ALTRES INGRESSOS D'EXPLOTACIÓ	935	584
ALTRES DESPESES D'EXPLOTACIÓ	(3.758)	(3.712)
De les quals: dotacions obligatòries a fons de l'Obra Social	(652)	(734)
INGRESSOS D'ACTIUS EMPARATS PER CONTRACTES D'ASSEGURANÇA O REASSEGURANÇA	45.001	52.031
DESPESES D'ACTIUS EMPARATS PER CONTRACTES D'ASSEGURANÇA O REASSEGURANÇA	(44.336)	(52.025)
MARGE BRUT	57.275	65.590
DESPESES D'ADMINISTRACIÓ	(44.172)	(41.337)
Despeses de personal	(27.102)	(25.026)
Altres despeses d'administració	(17.070)	(16.311)
AMORTITZACIÓ	(4.933)	(5.099)
PROVISIONS O (-) REVERSIÓ DE PROVISIONS	(2.706)	(57)
DETERIORAMENT DEL VALOR O (-) REVERSIÓ DEL DETERIORAMENT DEL VALOR D'ACTIUS FINANCERS NO VALORATS A VALOR RAONABLE AMB CANVIS EN RESULTATS	7.134	(5.763)
Actius financers valorats al cost	-	-
Actius financers disponibles per a la venda	27	(72)
Préstecs i partides a cobrar	7.083	(5.702)
Inversions mantingudes fins al venciment	24	11
RESULTAT DE LES ACTIVITATS D'EXPLOTACIÓ	12.598	13.334

	2016	2015
DETERIORAMENT DEL VALOR O (-) REVERSIÓ DEL DETERIORAMENT DEL VALOR D'INVERSIONS EN NEGOCIS CONJUNTS O ASSOCIADES	-	-
DETERIORAMENT DEL VALOR O (-) REVERSIÓ DEL DETERIORAMENT DEL VALOR D'ACTIUS NO FINANCERS	-	(3)
Actius tangibles	-	(3)
Actius intangibles	-	-
Daltres	-	-
GUANYS O (-) PÈRDUES EN DONAR DE BAIXA EN COMPTES ACTIUS NO FINANCERS I PARTICIPACIONS (NETS)	1	-
Dels quals: inversions en dependents, negocis conjunts i associades	-	-
FONS DE COMERÇ NEGATIU RECONEGUT EN RESULTATS	-	-
GUANYS O (-) PÈRDUES PROCEDENTS D'ACTIUS NO CORRENTS I GRUPS ALIENABLES D'ELEMENTS CLASSIFICATS COM A MANTINGUTS PER A LA VENDA NO ADMISSIBLES COM A ACTIVITATS INTERROMPUDES	361	218
GUANYS O (-) PÈRDUES ABANS D'IMPOSTOS PROCEDENTS DE LES ACTIVITATS CONTINUADES	12.960	13.549
DESPESES O (-) INGRESSOS PER IMPOSTOS SOBRE ELS GUANYS DE LES ACTIVITATS CONTINUADES	(939)	(1.912)
GUANYS O (-) PÈRDUES DESPRÉS D'IMPOSTOS PROCEDENTS DE LES ACTIVITATS CONTINUADES	12.021	11.637
GUANYS O (-) PÈRDUES DESPRÉS D'IMPOSTOS PROCEDENTS D'ACTIVITATS INTERROMPUDES	-	-
RESULTAT DE L'EXERCICI	12.021	11.637
Atribuïble a interessos minoritaris (participacions no dominants)	(5)	(15)
Atribuïble als propietaris de la Dominant	12.026	11.652

ESTATS D'INGRESSOS I DESPESES RECONEGUTS CONSOLIDATS DELS EXERCICIS 2016 I 2015

	2016	2015
RESULTAT DE L'EXERCICI	12.021	11.637
UN ALTRE RESULTAT GLOBAL	(3.561)	(9.703)
Elements que no es reclassificaran en resultats	81	107
Guanyos o (-) pèrdues actuàrials en plans de pensions de prestacions definides	110	144
Actius no corrents i grups alienables d'elements mantinguts per a la venda	-	-
Participació en altres ingressos i despeses reconeguts de les inversions en negocis conjunts i associades	-	-
Resta d'ajustos de valoració	-	-
Impost sobre els guanys relatiu als elements que no es reclassificaran	(29)	(37)
Elements que es poden reclassificar en resultats	(3.642)	(9.810)
Cobertura d'inversions netes en negocis a l'estranger [porció efectiva]	-	-
Guanyos o (-) pèrdues de valor comptabilitzats en el patrimoni net	-	-
Transferit a resultats	-	-
Altres reclassificacions	-	-
Conversió de divises	(12)	(6)
Guanyos o (-) pèrdues per canvi de divises comptabilitzats en el patrimoni net	(12)	(6)
Transferit a resultats	-	-
Altres reclassificacions	-	-
Cobertures de fluxos d'efectiu [porció efectiva]	-	-
Guanyos o (-) pèrdues de valor comptabilitzats en el patrimoni net	-	-
Transferit a resultats	-	-
Transferit a l'import comptable inicial dels elements coberts	-	-
Altres reclassificacions	-	-
Actius financers disponibles per a la venda	(4.665)	(13.492)
Guanyos o (-) pèrdues de valor comptabilitzats en el patrimoni net	605	(7.939)
Transferit a resultats	(5.270)	(5.553)
Altres reclassificacions	-	-

	2016	2015
Actius no corrents i grups alienables d'elements mantinguts per a la venda	-	-
Guanyos o (-) pèrdues de valor comptabilitzats en el patrimoni net	-	-
Transferit a resultats	-	-
Altres reclassificacions	-	-
Participació en altres ingressos i despeses reconeguts de les inversions en negocis conjunts i associades	(135)	(57)
Impost sobre els guanys relatiu als elements que es poden reclassificar en resultats	1.170	3.745
RESULTAT GLOBAL TOTAL DE L'EXERCICI	8.460	1.934
Atribuïble a interessos minoritaris (participacions no dominants)	(28)	(4)
Atribuïble als propietaris de la Dominant	8.488	1.938

ESTATS TOTALS DE CANVIS EN EL PATRIMONI NET CONSOLIDATS EL 31 DE DESEMBRE DE 2016 I 2015

Fonts dels canvis en el patrimoni net	Capital	Prima d'emissió	Instruments de patrimoni emesos diferents del capital	Altres elements del patrimoni net	Guany acumulats	Reserves de revaloració	Altres reserves	(-) Accions pròpies	Resultat de l'exercici atribuïble als propietaris de la Dominant	(-) Dividends a compte	Un altre resultat global acumulat	Interessos minoritaris		Total
												Un altre resultat global acumulat	Interessos minoritaris - Altres elements	
Saldo d'obertura el 31 de desembre de 2014	67.498	-	-	-	61.137	1.663	5	(4.211)	10.547	-	42.654	35	1.170	180.498
Efectes de la correcció d'errors	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Efectes dels canvis en les polítiques comptables	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Saldo d'obertura l'1 de gener de 2015	67.498	-	-	-	61.137	1.663	5	(4.211)	10.547	-	42.654	35	1.170	180.498
Resultat global total de l'exercici	-	-	-	-	106	-	-	-	11.652	-	(9.821)	12	(15)	1.934
Altres variacions del patrimoni net	1.864	-	-	-	7.210	(26)	-	(45)	(10.547)	-	-	-	142	(1.402)
Emissió d'accions ordinàries	1.864	-	-	-	(723)	-	-	-	-	-	-	-	-	1.141
Emissió d'accions preferents	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Emissió d'altres instruments de patrimoni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Exercici o venciment d'altres instruments de patrimoni emesos	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Conversió de deute en patrimoni net	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Reducció del capital	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dividends (o remuneracions als socis)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Compra d'accions pròpies	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Venda o cancel·lació d'accions pròpies	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Reclassificació d'instruments financers del patrimoni net al passiu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Reclassificació d'instruments financers del passiu al patrimoni net	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Transferències entre components del patrimoni net	-	-	-	-	7.907	(26)	-	-	(7.881)	-	-	-	142	142
Augment o (-) disminució del patrimoni net resultant de combinacions de negocis	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pagaments basats en accions	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Altres augments o (-) disminucions del patrimoni net	-	-	-	-	26	-	-	(45)	(2.666)	-	-	-	-	(2.685)
Dels quals: dotació discrecional a obres i fons socials	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Saldo de tancament el 31 de desembre de 2015	69.362	-	-	-	68.453	1.637	5	(4.256)	11.652	-	32.833	47	1.297	181.030

ESTATS TOTALS DE CANVIS EN EL PATRIMONI NET CONSOLIDATS EL 31 DE DESEMBRE DE 2016 I 2015

Fonts dels canvis en el patrimoni net	Capital	Prima d'emissió	Instruments de patrimoni emesos diferents del capital	Altres elements del patrimoni net	Guany acumulats	Reserves de revaloració	Altres reserves	(-) Accions pròpies	Resultat de l'exercici atribuïble als propietaris de la Dominant	(-) Dividends a compte	Un altre resultat global acumulat	Interessos minoritaris		Total
												Un altre resultat global acumulat	Interessos minoritaris - Altres elements	
Saldo d'obertura el 31 de desembre de 2015	69.362	-	-	-	68.453	1.637	5	(4.256)	11.652	-	32.833	47	1.297	181.030
Efectes de la correcció d'errors	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Efectes dels canvis en les polítiques comptables	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Saldo d'obertura l'1 de gener de 2016	69.362	-	-	-	68.453	1.637	5	(4.256)	11.652	-	32.833	47	1.297	181.030
Resultat global total de l'exercici	-	-	-	-	-	-	-	-	12.027	-	(3.539)	(22)	(6)	8.460
Altres variacions del patrimoni net	1.441	-	-	-	8.612	(25)	-	-	(11.653)	-	-	-	87	(1.538)
Emissió d'accions ordinàries	1.441	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1.441
Emissió d'accions preferents	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Emissió d'altres instruments de patrimoni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Exercici o venciment d'altres instruments de patrimoni emesos	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Conversió de deute en patrimoni net	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Reducció del capital	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dividends (o remuneracions als socis)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Compra d'accions pròpies	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Venda o cancel·lació d'accions pròpies	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Reclassificació d'instruments financers del patrimoni net al passiu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Reclassificació d'instruments financers del passiu al patrimoni net	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Transferències entre components del patrimoni net	-	-	-	-	8.606	(25)	-	-	(8.572)	-	-	-	87	96
Augment o (-) disminució del patrimoni net resultant de combinacions de negocis	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pagaments basats en accions	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Altres augments o (-) disminucions del patrimoni net	-	-	-	-	6	-	-	-	(3.081)	-	-	-	-	(3.075)
Dels quals: dotació discrecional a obres i fons socials	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Saldo de tancament el 31 de desembre de 2016	70.803	-	-	-	77.065	1.612	5	(4.256)	12.026	-	29.294	25	1.378	187.952

ESTATS DE FLUXOS D'EFECTIU CONSOLIDATS DELS EXERCICIS 2016 I 2015

	2016	2015
A) FLUXOS D'EFECTIU DE LES ACTIVITATS D'EXPLOTACIÓ	141.243	14.537
Resultat de l'exercici	12.021	11.637
Ajustos per obtenir els fluxos d'efectiu de les activitats d'explotació	10.258	(6.158)
Amortització	4.933	5.099
Altres ajustos	5.325	(11.257)
Augment/disminució net dels actius d'explotació	(199.982)	241.314
Actius financers mantinguts per negociar	9.869	23.112
Actius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats	(1.639)	(640)
Actius financers disponibles per a la venda	(114.621)	267.130
Préstecs i partides a cobrar	(92.769)	(49.167)
Altres actius d'explotació	(822)	879
Augment/disminució net dels passius d'explotació	321.325	(230.820)
Passius financers mantinguts per negociar	306	(2.789)
Passius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats	-	-
Passius financers a cost amortitzat	321.788	(226.039)
Altres passius d'explotació	(769)	(1.992)
Cobraments/Pagaments per impost sobre els guanys	(2.379)	(1.436)
B) FLUXOS D'EFECTIU DE LES ACTIVITATS D'INVERSIÓ	(126.209)	(17.504)
Pagaments	(129.055)	(23.243)
Actius tangibles	(1.631)	(3.224)
Actius intangibles	(5.272)	(5.320)
Inversions en negocis conjunts i associades	-	-
Entitats dependents i altres unitats de negoci	-	-
Actius no corrents i passius que s'han classificat com a mantinguts per a la venda	-	(220)
Inversions mantingudes fins al venciment	(119.584)	(9.572)
Altres pagaments relacionats amb activitats d'inversió	(2.568)	(4.907)

	2016	2015
Cobraments	2.846	5.739
Actius tangibles	-	-
Actius intangibles	-	-
Inversions en negocis conjunts i associades	376	-
Entitats dependents i altres unitats de negoci	-	-
Actius no corrents i passius que s'han classificat com a mantinguts per a la venda	506	-
Inversions mantingudes fins al venciment	-	-
Altres cobraments relacionats amb activitats d'inversió	1.964	5.739
C) FLUXOS D'EFECTIU DE LES ACTIVITATS DE FINANÇAMENT	(1.640)	(1.525)
Pagaments	(3.081)	(2.666)
Dividends	(3.081)	(2.666)
Passius subordinats	-	-
Amortització d'instruments de patrimoni propi	-	-
Adquisició d'instruments de patrimoni propi	-	-
Altres pagaments relacionats amb activitats de finançament	-	-
Cobraments	1.441	1.141
Passius subordinats	-	-
Emissió d'instruments de patrimoni propi	1.441	1.141
Alienació d'instruments de patrimoni propi	-	-
Altres cobraments relacionats amb activitats de finançament	-	-
D) EFECTE DE LES VARIACIONS DELS TIPUS DE CANVI	-	-
E) AUGMENT (DISMINUCIÓ) NET DE L'EFECTIU I EQUIVALENTS (A+B+C+D)	13.394	(4.492)
F) EFECTIU I EQUIVALENTS A L'INICI DEL PERÍODE	18.370	22.862
G) EFECTIU I EQUIVALENTS AL FINAL DEL PERÍODE	31.764	18.370
COMPONENTS DE L'EFECTIU I EQUIVALENTS AL FINAL DEL PERÍODE		
<i>Del qual: en poder d'entitats del Grup, però no disponibles pel Grup</i>	-	-
Efectiu	6.738	4.964
Saldos equivalents a l'efectiu en bancs centrals	25.026	13.406
Altres actius financers	-	-
Menys: descoberts bancaris reintegrables a la vista	-	-

09

INFORME FINANCIER

09

INFORME FINANCER

Durant l'exercici 2016, en un entorn caracteritzat per una moderada reactivació de l'activitat econòmica amb tipus d'interès en mínims històrics i una forta exigència reguladora i de supervisió, el Grup ha continuat augmentant els seus resultats, enfortint la seva solvència i incrementant el volum de negoci.

9.1

INFORME DE L'ACTIVITAT

9.1.1 Actiu

L'actiu total del Grup, en data 31 de desembre de 2016, ha estat de 2.709.996 milers d'euros, la qual cosa representa un augment del 14,47% en termes relatius i 342.627 milers d'euros en termes absoluts respecte al tancament de l'exercici 2015. Aquest increment respon, d'una banda, a l'increment dels valors representatius de deute en 231.686 milers d'euros (un 28,55% de l'increment de l'actiu) i, de l'altra, a l'increment del crèdit sense garantia real en 77.055 milers d'euros (un 22,49% de l'increment de l'actiu).

EVOLUCIÓ DE L'ACTIU (EN MILIONS D'EUROS)

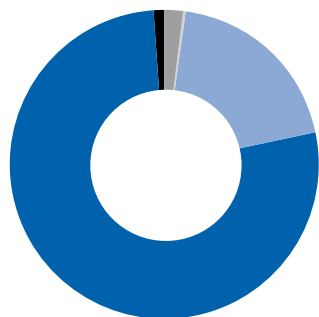

Els valors representatius de deute han passat de 811.468 milers d'euros a 1.043.154 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament, i representa un augment de 231.686 milers d'euros (28,55%, en termes relatius).

En conjunt, els valors representatius de deute, altres instruments de capital i derivats de negociació han passat de 830.669 milers d'euros a 1.063.561 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament, i passen a representar un 39,25% sobre l'actiu total.

Tot seguit, s'analitzen les principals tipologies de carteres en què es distribueixen aquestes inversions:

DISTRIBUCIÓ DE LES INVERSIONS PER TIPUS DE CARTERA

● Cartera d'actius financers disponibles per a la venda	77,08%
● Cartera d'inversió a venciment	19,46%
● Cartera d'actius financers mantinguts per negociar	2,11%
● Cartera de préstecs i partides a cobrar	1,11%
● Cartera d'actius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats	0,24%

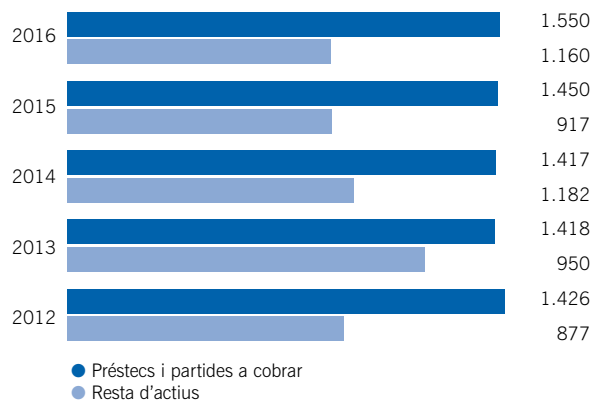
- La **cartera d'actius financers mantinguts per negociar** engloba les posicions en valors i altres instruments financers adquirits amb finalitats de negociació, i el 31 de desembre de 2016 té 23.001 milers d'euros, distribuïts en 22.001 milers d'euros de deute públic i renda fixa corporativa i 1.000 milers d'euros de fons d'inversió i renda variable. En data 31 de desembre de 2015, aquesta cartera tenia 30.454 milers d'euros, la qual cosa representa una disminució de 7.453 milers d'euros (-24,47%, en termes relatius).
- La **cartera d'actius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats**, que inclou, exclusivament, les inversions corresponents als productes d'assegurances de vida, quan el risc d'inversió és assumit pel prenedor, que té la companyia asseguradora del Grup en la seva cartera, s'ha situat, en data 31 de desembre de 2016, en 3.067 milers d'euros, distribuïts en 2.455 milers d'euros de deute públic, renda fixa corporativa i bons de titulització d'actius i 612 milers d'euros de fons d'inversió i renda variable. En data 31 de desembre de 2015, aquesta cartera tenia 613 milers d'euros, la qual cosa representa, a l'exercici 2016, un increment de 2.454 milers d'euros (400,33%, en termes relatius).

- La **cartera d'inversió a venciment**, la finalitat bàsica de la qual és la cobertura de passius per *matching* de venciments entre actius i passius, ha estat, en data 31 de desembre de 2016, de 202.946 milers d'euros davant dels 83.338 milers d'euros que tenia al tancament de l'exercici 2015, la qual cosa representa un increment de 119.608 milers d'euros (143,52%, en termes relatius). La TIR mitjana de compra dels actius integrats en aquesta cartera, en data 31 de desembre de 2016, ha estat del 0,62%.
- La **cartera d'actius financers disponibles per a la venda** engloba les posicions en instruments financers que no compleixen els requisits per a la seva classificació en les altres carteres d'inversions financeres. El 31 de desembre de 2016, aquesta cartera tenia 822.943 milers d'euros, distribuïts en 804.148 milers d'euros de deute públic, renda fixa corporativa i bons de titulització d'actius i 18.795 milers d'euros de fons d'inversió i renda variable. En data 31 de desembre de 2015, aquesta cartera tenia 703.650 milers d'euros, la qual cosa representa un augment de 119.293 milers d'euros (16,95%, en termes relatius).
- Si ens centrem en els valors representatius de deute que formen part de la **cartera de préstecs i partides a cobrar**, aquests s'han situat, en data 31 de desembre de 2016, en 11.604 milers d'euros, corresponents, íntegrament, a bons de titulització hipotecària en què l'Entitat ha participat com a cedent. En data 31 de desembre de 2015, aquesta cartera tenia 12.614 milers d'euros, la qual cosa representa una disminució de 1.010 milers d'euros (-8,01%, en termes relatius), derivada de l'amortització dels bons de titulització hipotecària que formen part d'aquesta cartera.

La **cartera de préstecs i partides a cobrar** s'ha situat, al tancament de l'exercici 2016, en 1.549.841 milers d'euros i ha registrat un increment del 6,86%, en termes relatius, i un augment de 99.507 milers d'euros, en termes absoluts, respecte al tancament de l'exercici anterior, com a resultat, bàsicament, de l'increment en el crèdit a la clientela.

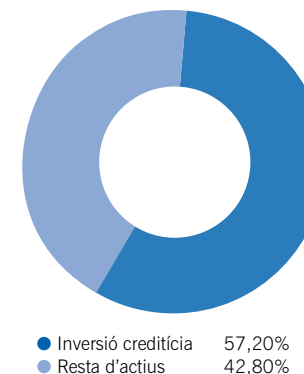
Tot seguit, es mostra l'evolució del pes dels préstecs i partides a cobrar respecte a la resta de l'actiu en els últims cinc exercicis:

PRÉSTECES I PARTIDES A COBRAR RESPECTE AL RESTA DE L'ACTIU (EN MILIONS D'EUROS)

Els préstecs i partides a cobrar, en l'exercici 2016, representen un 57,19% de l'actiu total.

INVERSIÓ CREDITÍCIA RESPECTE AL TOTAL DE L'ACTIU 2016 (%)

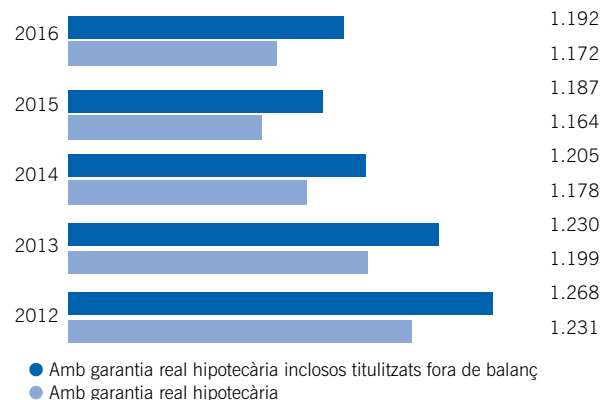
El **crèdit a la clientela**, que és el component principal de la cartera de préstecs i partides a cobrar, ha registrat un increment del 7,01%, en termes relatius, respecte a l'exercici anterior i ha assolit la xifra d'1.528.813 milers d'euros al tancament de l'exercici 2016.

EVOLUCIÓ DEL CRÈDIT A LA CLIENTELA (EN MILIONS D'EUROS)

Dins del crèdit a la clientela, el crèdit **amb garantia hipotecària** ha estat d'1.171.943 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2016, la qual cosa representa un 76,66% del total del crèdit net a la clientela i un 43,25% de l'actiu total en la data esmentada.

EVOLUCIÓ DELS DEUTORS AMB GARANTIA HIPOTECÀRIA (EN MILIONS D'EUROS)

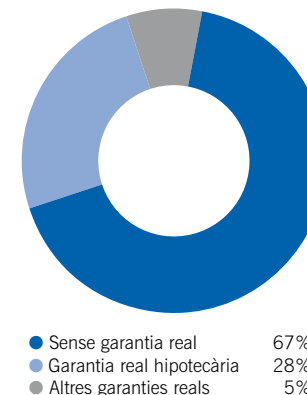

Per la seva banda, el nombre d'operacions de crèdit amb garantia hipotecària formalitzades durant l'exercici 2016 ha ascendit a 682 i l'import total de nou finançament atorgat ha estat de 118.339 milers d'euros, la qual cosa representa un increment en la concessió de crèdit hipotecari del 30,21% respecte a l'exercici anterior.

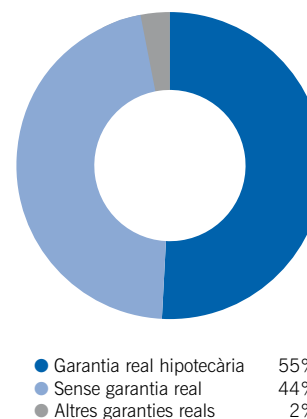
També cal assenyalar l'increment en un 41,54% registrat en el crèdit [sense garantia real](#), que ha assolit els 262.532 milers d'euros al tancament de l'exercici 2016 davant dels 185.477 milers d'euros de l'exercici anterior. Per la seva banda, el nombre d'operacions sense garantia real formalitzades durant l'exercici 2016 ha ascendit a 1.616 i l'import total de nou finançament atorgat ha estat de 148.539 milers d'euros, la qual cosa representa un increment en la concessió de crèdit sense garantia real del 98,86% respecte a l'exercici anterior.

Si considerem el finançament total concedit, el nombre d'operacions formalitzades durant aquest exercici ha estat de 2.470, amb un import de 277.566 milers d'euros, la qual cosa representa un 56,38% més que en l'exercici anterior. Aquestes xifres són el resultat de l'aposta de l'Entitat per mantenir el flux de finançament als socis i a l'economia.

DISTRIBUCIÓ DEL NOMBRE D'ALTES DE PRÉSTECES I CRÈDITS (%)

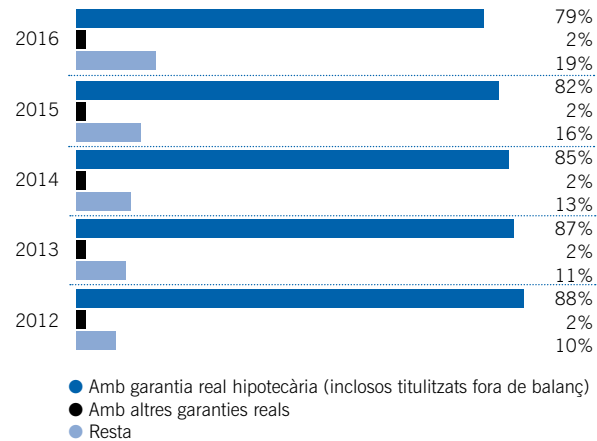

DISTRIBUCIÓ DE L'IMPORT D'ALTES DE PRÉSTECES I CRÈDITS (%)

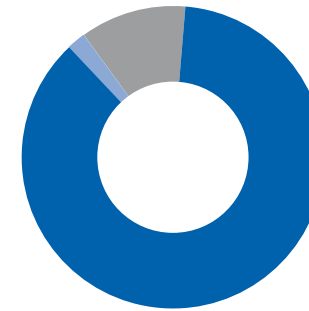
Pel que fa a l'evolució de la [distribució del crèdit a la clientela](#), cal destacar-ne el manteniment d'una bona qualitat i el seu suport, en gran part, per garanties reals, la majoria de les quals són hipotecàries.

EVOLUCIÓ DE LA DISTRIBUCIÓ DEL CRÈDIT A LA CLIENTELA AMB RISC NORMAL PER TIPUS DE GARANTIA (%)

En el cas del crèdit a la clientela classificat com a risc normal, els actius amb garantia real representen el 80,15% de la cartera i un 78,41% d'aquests actius correspon a actius amb garanties hipotecàries.

DISTRIBUCIÓ DEL CRÈDIT A LA CLIENTELA AMB RISC NORMAL PER TIPUS DE GARANTIA (%)

● Crèdit amb garantia real hipotecària	78,41%
● Crèdit amb altres garanties reals	0,97%
● Crèdit amb garantia personal	19,85%

El 67,22% del crèdit amb garantia hipotecària a les llars per a l'adquisició de l'habitatge presenta un *Loan to Value* (LTV) inferior o igual al 80%, prenent com a referència per al seu càlcul les taxacions convenientment actualitzades en l'exercici 2016.

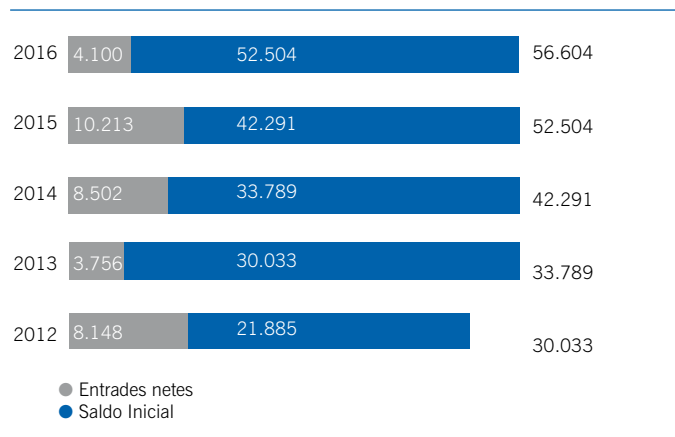
DISTRIBUCIÓ PER LTV DEL CRÈDIT HIPOTECARI A LES LLARS PER A L'ADQUISICIÓ D'UNA VIVENDA (%)

A més, cal considerar la disminució de les operacions de refinançament i reestructuració que, al tancament de l'exercici 2016, s'han situat en 34.902 milers d'euros respecte als 37.935 milers d'euros assolits en l'exercici anterior, la qual cosa representa un 2,28% del total del crèdit a la clientela.

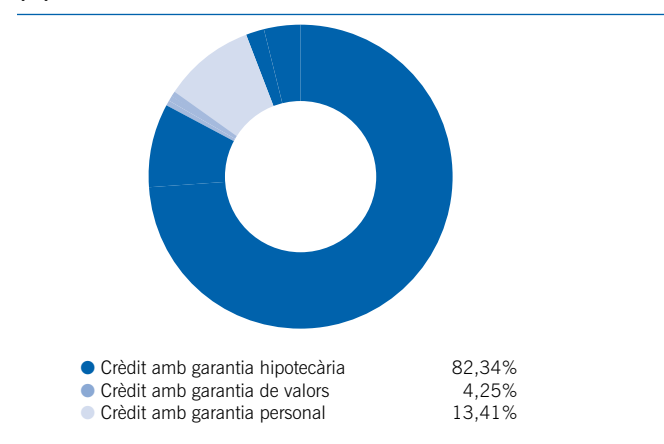
El crèdit dubtós, en data 31 de desembre de 2016, s'ha situat en 56.604 milers d'euros respecte als 52.504 milers d'euros del tancament de l'exercici anterior.

EVOLUCIÓ DELS ACTIUS DUBTOSOS (EN MILERS D'EUROS)

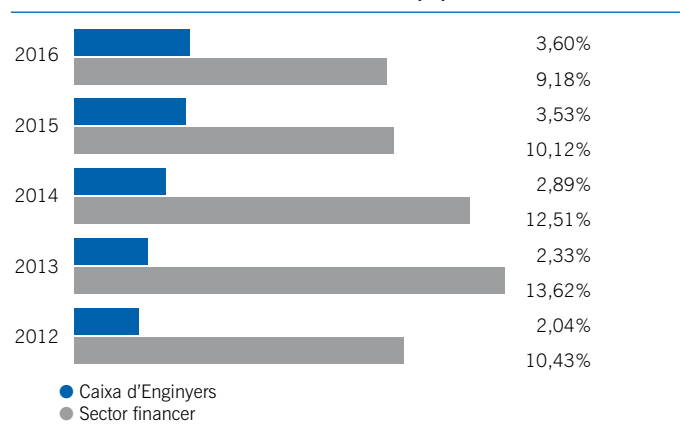
El crèdit dubtós, en data 31 de desembre de 2016, es distribueix en 46.600 milers d'euros corresponents a la cartera de préstecs i crèdits amb garantia hipotecària i 10.004 milers d'euros corresponents a la resta de préstecs i crèdits, la qual cosa representa un 82,34% i un 17,66%, respectivament.

DISTRIBUCIÓ DEL RISC DUBTÓS PER TIPUS DE GARANTIA (%)

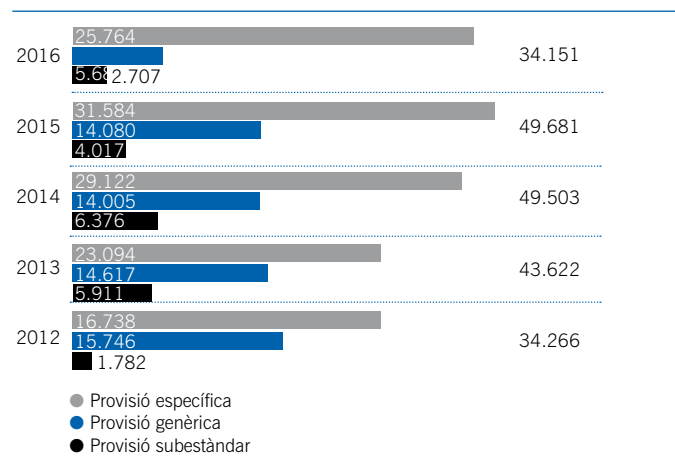
Dels actius dubtosos, en data 31 de desembre del 2016, 38.021 i 18.583 milers d'euros corresponen a imports classificats per morositat i per raons diferents a la morositat, respectivament. La ràtio de morositat del crèdit a la clientela, en data 31 de desembre de 2016, ha estat del 3,60% davant del 3,53% del 31 de desembre de 2015. Si ens centrem en l'àmbit hipotecari, la ràtio de morositat s'ha situat, en data 31 de desembre de 2016, en el 3,76% davant del 3,57% al tancament de l'exercici 2015. Cal destacar que l'Entitat ha mantingut la ràtio de morositat substancialment per sota de la mitjana del sector financer, que s'ha situat, al tancament de 2016, en el 9,18%. Aquesta evolució és el resultat de l'aplicació rigorosa d'una política estricta de concessió creditícia, de la qualitat dels actius i de les seves garanties.

EVOLUCIÓ DE LA RÀTIO DE MOROSITAT (%)

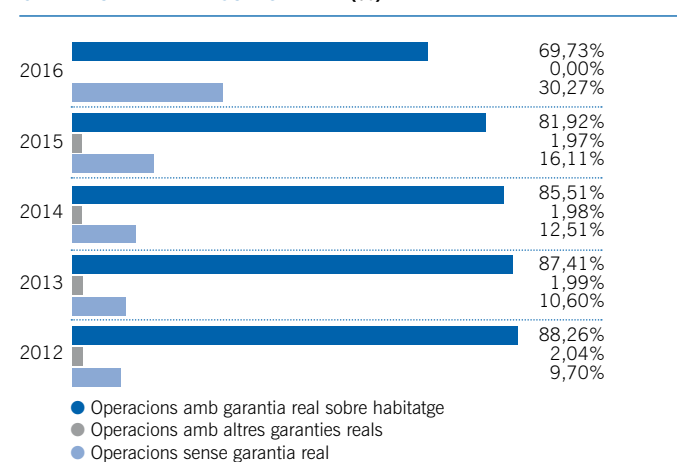
Les provisions de la cartera d'inversió creditícia han passat de 49.681 milers d'euros a 34.151 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament, atenent criteris de màxima prudència valorativa i d'acord amb els requisits exigits pel Banc d'Espanya.

EVOLUCIÓ DE LA DISTRIBUCIÓ DE LES PROVISIONS (EN MILERS D'EUROS)

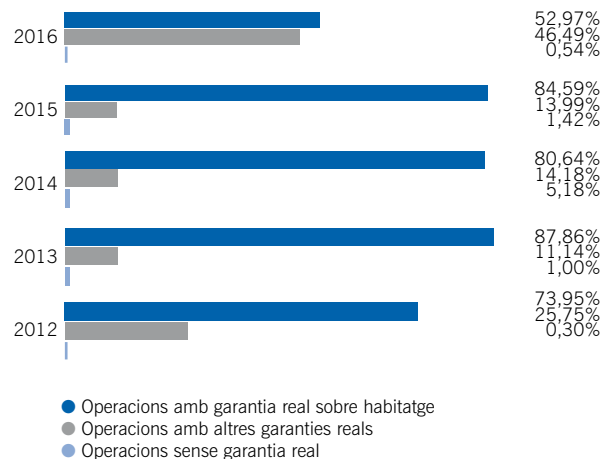

Cal assenyalar que el 30,27%, el 46,49% i el 77,69% de les provisions genèriques per a risc normal, de les provisions genèriques per a risc normal en vigilància especial i de les provisions específiques per a risc dubtós, respectivament, estan cobrint actius emparats per garantia hipotecària.

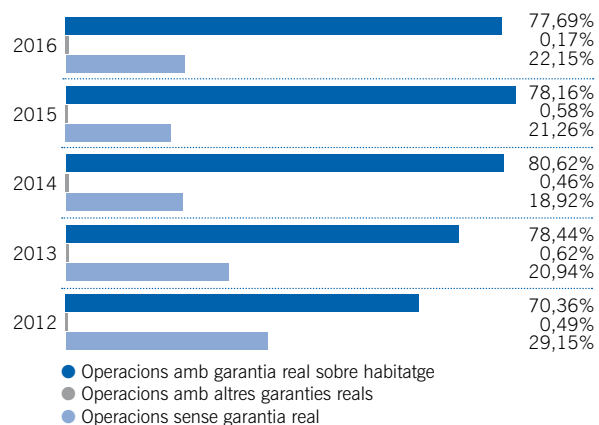
EVOLUCIÓ DE LA DISTRIBUCIÓ DE LA PROVISIÓ GENÈRICA PER A RISC NORMAL (%)

EVOLUCIÓ DE LA DISTRIBUCIÓ DE LA PROVISIÓ GENÈRICA PER A RISC NORMAL EN VIGILÀNCIA ESPECIAL (%)

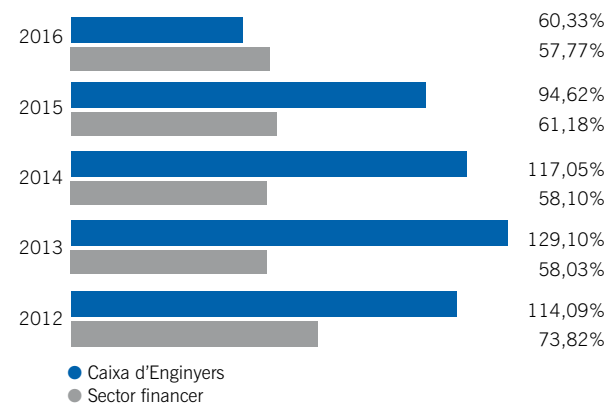

EVOLUCIÓ DE LA DISTRIBUCIÓ DE LA PROVISIÓ SUBESTÀNDAR (%)

La política estricta en la concessió del crèdit adoptada per l'Entitat, que permet mantenir la morositat en nivells baixos, combinada amb l'aplicació de criteris de màxima prudència valorativa en la determinació de les necessitats de cobertura del risc de crèdit, es tradueix en una **ràtio de cobertura** del crèdit dubtós, que se situa en el 60,33% el 31 de desembre de 2016, superior a la mitjana del sector financer, que s'ha situat al tancament de l'exercici 2016 en el 57,77%.

EVOLUCIÓ DE LA RÀTIO DE COBERTURA (%)

Els **actius adjudicats**, que corresponen a actius rebuts per l'Entitat en pagament de deutes, s'han situat en 1.223 milers d'euros el 31 de desembre de 2016, davant dels 1.010 milers d'euros del tancament de l'exercici anterior. Així mateix, el volum d'aquesta cartera, en data 31 de desembre de 2016, representa el 0,05% de l'actiu total. Cal assenyalar que la gestió dels actius adjudicats la fa la mateixa Entitat.

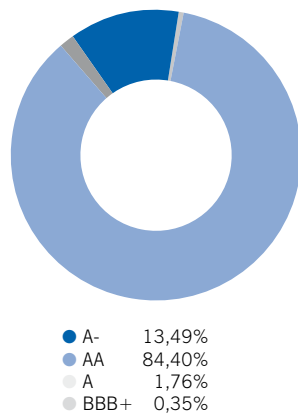
La **titulització hipotecària** és el procés mitjançant el qual una entitat financera cedeix els drets de crèdit hipotecari que té en l'actiu del seu balanç per transformar-los en actius financers negociables en mercats organitzats. Per tant, és un instrument de finançament pel qual s'utilitzen drets de crèdit il·líquids com a element col·lateral per convertir-se en actius financers líquids negociables.

Caixa d'Enginyers ha participat en cinc programes de titulització hipotecària multicedents, dels quals, actualment, quatre continuen vigents amb un import pendent d'amortitzar, el 31 de desembre de 2016, de 50.693 milers d'euros davant d'un import inicial de 281 milions d'euros.

A més, l'Entitat ha realitzat, com a cedent únic, dos programes de titulització d'actius hipotecaris, el fons Caixa Enginyers TDA 1, Fons de Titulització d'Actius, i el fons Caixa Enginyers AyT 2, Fons de Titulització d'Actius, per un import inicial de 270 milions i 450 milions d'euros, respectivament. En data 31 de desembre de 2016, l'import pendent d'amortització, agregat per a les dues titulitzacions, és de 484.254 milers d'euros.

Tot seguit s'inclou la distribució per qualificació creditícia dels bons emesos¹ pels sis programes de titulització d'actius, abans comentats, que l'Entitat manté en cartera, en data 31 de desembre de 2016, per un import total de 526.672 milers d'euros.

DISTRIBUCIÓ PER QUALIFICACIÓ CREDITÍCIA

Vegeu l'apartat 9.3. *Gestió del risc* d'aquest informe, en el qual es fa una anàlisi exhaustiva dels diferents riscos assumits pel Grup.

1. El ràting assignat seguint els criteris establerts en la CRR, en cas de disposar de dues avaluacions creditícies de diferents agències de ràting, es correspon amb la més baixa de les qualificacions.

9.1.2. Passiu i altres recursos gestionats

Volum de negoci

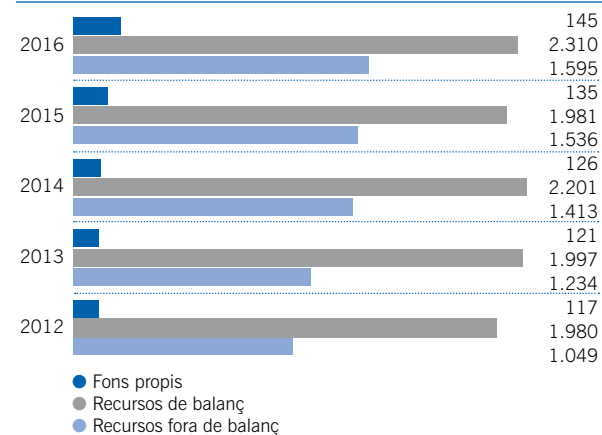
El *volum de negoci*, definit a nivell de gestió com la suma dels recursos de tercers gestionats i de la cartera d'inversió creditícia bruta, ha estat de 5.456.385 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2016, davant dels 4.982.277 milers d'euros el 31 de desembre de 2015, la qual cosa representa un augment de 474.108 milers d'euros (9,52%, en termes relatius).

Recursos gestionats

El total de *recursos de tercers gestionats i fons propis*, en data 31 de desembre de 2016, ha estat de 4.049.988 en milers d'euros davant dels 3.651.843 milers d'euros del 31 de desembre de 2015, la qual cosa representa una augment de 398.145 milers d'euros (10,90%, en termes relatius).

Tot seguit es detalla la distribució dels recursos gestionats:

RECURSOS TOTAIS GESTIONATS (EN MILIONS D'EUROS)

Els [recursos gestionats de clients](#), en data 31 de desembre de 2016, ha estat de 3.709.753 milers d'euros davant dels 3.372.895 milers d'euros del 31 de desembre de 2015, la qual cosa representa un increment de 336.858 milers d'euros (9,99%, en termes relatius). Concretament, els recursos de balanç i els recursos de fora de balanç gestionats han incrementat en un 15,14% i 3,82%, respectivament.

	2016	2015	Variació (Abs)	Variació (%)
Fons propis	145.229	135.202	10.027	7,42
Recursos gestionats de clients	3.709.753	3.372.894	336.859	9,99
Altres recursos gestionats de tercers	195.006	143.747	51.259	35,66
	4.049.988	3.651.843	398.145	10,90

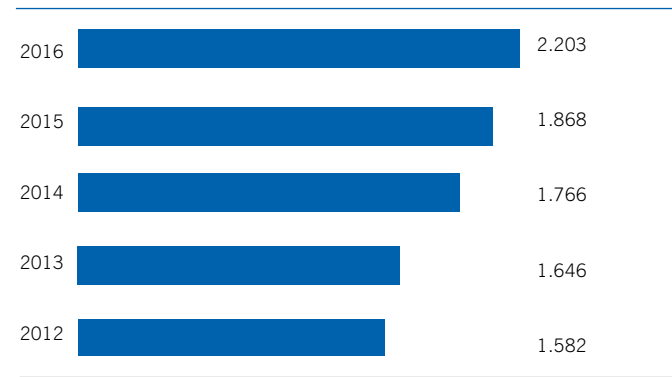
En milers d'euros

[Recursos gestionats del passiu](#)

Els [recursos gestionats del passiu](#), en data 31 de desembre de 2016, ha estat de 2.310.152 milers d'euros en comparació de l'1.980.698 milers d'euros del 31 de desembre de 2015, la qual cosa representa un increment de 329.454 milers d'euros (16,63%, en termes relatius). Tot seguit s'analitzen les partides principals dels recursos gestionats que formen part de l'epígraf de dipòsits de la clientela del passiu.

Els [dipòsits de la clientela](#) han incrementat en 335.159 milers d'euros (17,95%, en termes relatius) o s'han situat, el 31 de desembre de 2016, en 2.202.721 milers d'euros davant de l'1.867.562 milers d'euros del tancament de l'exercici 2015.

[EVOLUCIÓ DELS DIPÒSITS DE LA CLIENTELA](#) (EN MILIONS D'EUROS)

La composició dels [dipòsits de la clientela](#) segons la seva naturalesa presenta la distribució següent:

	2016	2015	Variació (Abs)	Variació (%)
Dipòsits a la vista	1.233.239	936.899	296.340	31,63
Dipòsits a termini	786.208	829.521	-43.314	-5,22
Cessions temporals d'actius	181.696	98.405	83.291	84,64%
Ajustos per valoració	1.578	2.737	-1.158	-42,32
Total dipòsits de clients	2.202.721	1.867.562	335.159	17,95

El finançament del Banc Central Europeu s'ha situat en 70 milions d'euros el 31 de desembre de 2016 respecte als 68.045 milers d'euros de l'exercici anterior, la qual cosa representa un increment de 1.955 milers d'euros (2,87%, en termes relatius). Tot aquest volum de finançament correspon a la liquiditat obtinguda a través del programa de finançament a llarg termini del BCE (TLTRO), al qual l'Entitat ha acudit, amb venciments el mes de juny, setembre i desembre de 2020, per un import de 10, 30 i 30 milions d'euros, respectivament. Aquest finançament s'està traslladant íntegrament als socis a través de la concessió de crèdit.

Finalment, cal destacar que el Grup ha mantingut una **ràtio de liquiditat estructural** del 139,63% al tancament de l'exercici 2016, més de 51 punts per sobre de la mitjana del sector financer, un aspecte que consolida la seva posició excel·lent de liquiditat i permet fer front a canvis de l'entorn financer, així com a episodis d'estrès en els mercats financers. Al seu torn, aquesta situació òptima de liquiditat permet disposar d'una àmplia oferta de finançament als socis i a l'economia (vegeu l'apartat 9.3.7. *Gestió del risc - Risc estructural de liquiditat d'aquest informe*).

Recursos gestionats de fora de balanç

Els recursos gestionats de fora de balanç han ascendit a 1.594.607 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2016, en comparació dels 1.535.943 milers d'euros del 31 de desembre de 2015, la qual cosa representa un increment del 3,82%, en termes relatius. L'estratègia adoptada pel Grup és proporcionar, en un entorn financer de tipus d'interès extraordinàriament reduïts, una àmplia oferta de serveis d'inversió i de productes del negoci assegurador als socis, el tractament fiscal dels quals és més favorable que el dels productes d'estalvi tradicionals.

El patrimoni dels fons d'inversió gestionat per Caixa d'Enginyers Gestió i/o comercialitzat a tercers ha incrementat en un 4,51%, en termes relatius, i s'ha situat, al tancament de l'exercici 2016, en 782.408 milers d'euros. Aquestes dades reflecteixen una demanda creixent d'aquest tipus de productes del Grup, atesa la seva bona evolució.

El patrimoni final dels fons d'inversió gestionat per Caixa d'Enginyers Gestió, en data 31 de desembre de 2016, ha ascendit a 590.056 milers d'euros davant dels 600.782 milers d'euros de l'exercici anterior, la qual cosa representa una disminució de l'1,79%, en termes relatius.

Tot seguit s'indica la distribució dels fons d'inversió gestionats per Caixa d'Enginyers Gestió per tipus de fons:

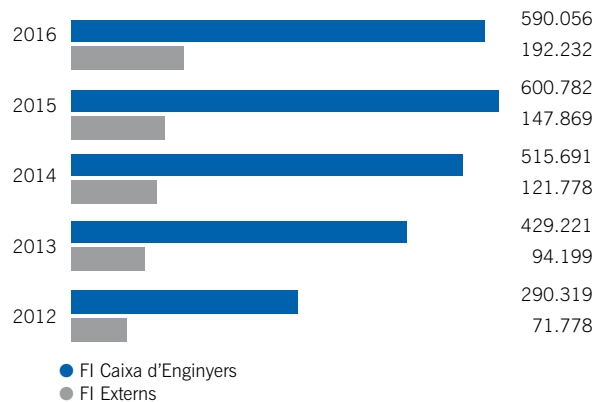
	2016	2015	Variació
FI de Renda Variable	160.187	164.554	-2,65
FI de RV Mixta	27.694	30.556	-9,37
FI de RF Mixta	115.772	115.262	0,44
FI de Renda Fixa	99.246	52.955	87,42
FI Garantits	151.250	214.763	-29,57
Altres fons	35.907	22.692	58,24
Total fons d'inversió	590.056	600.782	-1,79

En milers d'euros

El nombre total de comptes de partícips dels fons d'inversió gestionats ha estat de 28.049 i 28.096 comptes, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, respectivament, la qual cosa representa un decrement del 0,17%.

El Grup comercialitza fons d'inversió gestionats per la filial Caixa d'Enginyers Gestió i fons d'inversió gestionats per entitats externes al Grup. Els primers representen un 75,42% del patrimoni total comercialitzat en data 31 de desembre de 2016. Pel que fa als fons d'inversió comercialitzats de tercers, el seu patrimoni, al tancament de 2016, ha estat de 192.352 milers d'euros. Tot seguit es mostra l'evolució dels fons d'inversió comercialitzats pel Grup en els últims cinc exercicis:

EVOLUCIÓ DELS FONS D'INVERSIÓ COMERCIALIZATS (EN MILERS D'EUROS)

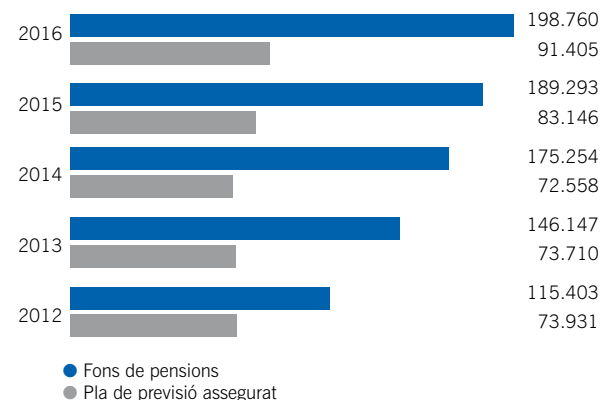

El [Servei de Gestió Discrecional de Carteres](#) de Caixa d'Enginyers ha tancat l'exercici 2016 amb un patrimoni gestionat de 143.554 milers d'euros, la qual cosa representa un increment del 47,73% respecte al tancament de l'exercici anterior. Aquest servei d'inversió ofereix una resposta immediata i dinàmica de gestió en funció de la successió de fets que es produeixen en els mercats financers.

La previsió social complementària, corresponent als drets consolidats dels [fons de pensions](#) i a la provisió matemàtica del [pla de previsió assegurat](#), gestionada per la filial Caixa d'Enginyers Vida s'ha situat, en data 31 de desembre de 2016, en 290.165 milers d'euros davant dels 272.439 milers d'euros del 31 de desembre de 2015, la qual cosa representa un increment del 6,51%.

Tot seguit es mostra l'evolució dels fons de pensions i del pla de previsió assegurat en els últims cinc exercicis:

EVOLUCIÓ DELS FONS DE PENSIONS I DEL PLA DE PREVISIÓ ASSEGURAT (TOTAL DEL PATRIMONI GESTIONAT EN MILERS D'EUROS)

La distribució per tipus dels fons de pensions i del pla de previsió assegurat, els dos gestionats per Caixa d'Enginyers Vida, és la següent:

	2016	2015	Variació
FP de Renda Variable	61.870	58.353	6,03
FP de RV Mixta	55.679	54.517	2,13
FP de RF Mixta	54.805	51.910	5,58
FP de Renda Fixa	15.420	14.007	10,09
FP Garantit	5.263	5.335	-1,35
Ocupació	5.723	5.171	10,67
PPA	91.405	83.146	9,93
Total	290.165	272.439	6,51

En milers d'euros

A més, el nombre total de comptes de partícips dels fons de pensions s'ha situat en 12.106 i 11.511 comptes, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, respectivament, la qual cosa ha representat un increment del 5,17%.

Per la seva banda, la provisió matemàtica del **pla individual d'estalvi sistemàtic** gestionat per Caixa d'Enginyers Vida ha augmentat un 11,85% i ha passat de 41.926 a 46.895 milers d'euros en data 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament. A més, el nombre total de contractes ha augmentat un 3,63% i ha passat de 5.709 a 5.916 contractes en data 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament.

Així mateix, la provisió matemàtica de la **renda vitalícia**, modalitat d'assegurança que permet una renda mensual assegurada de forma vitalícia, gestionada per Caixa d'Enginyers Vida ha assolit l'import de 6.267 milers d'euros al tancament de l'exercici 2016, la qual cosa representa un increment del 8,88%, en termes relatius.

La Llei 35/2006, de 28 de novembre, de l'Impost sobre la Renda de les Persones Físiques, regula l'assegurança individual d'estalvi a llarg termini (SIALP) amb avantatges fiscals per incentivar l'estalvi a llarg termini dels contribuents. El Grup posa a la disposició del soci la possibilitat de contractar aquest tipus de producte a través del **Pla Futur 5, SIALP**, que, al tancament de l'exercici 2016, ha assolit una provisió matemàtica de 16.990 milers d'euros davant dels 9.993 milers d'euros del 31 de desembre de 2015, la qual cosa representa un increment del 70%.

Els **unit linked**, en els quals el prenedor assumeix el risc de la inversió, gestionats per Caixa d'Enginyers Vida han ascendit a una provisió matemàtica de 6.351 milers d'euros al tancament de l'exercici 2016 davant dels 15.764 milers d'euros del 31 de desembre de 2015, la qual cosa representa una disminució del 59,71%, derivada, bàsicament, del venciment de tres emissions.

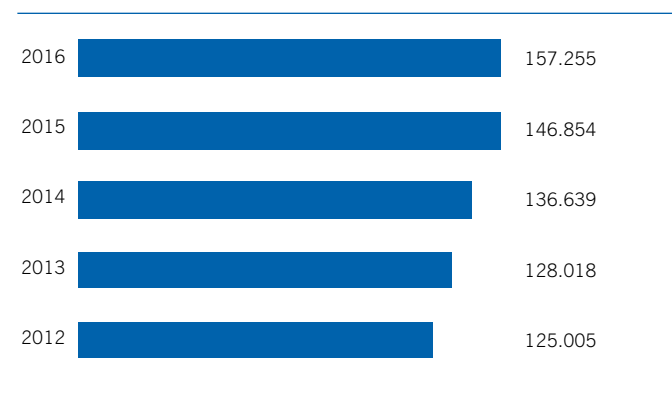
Els valors de **renda fixa i de renda variable** gestionats per l'Entitat s'han situat en 110.485 milers d'euros i 342.511 milers d'euros, respectivament, al tancament de l'exercici 2016. En conjunt, han incrementat en 6.113 milers d'euros respecte a l'exercici anterior.

Vegeu l'apartat 6.2 Socis d'aquest informe, en el qual s'amplia la informació relativa als productes gestionats pel Grup.

9.1.3. Fons propis

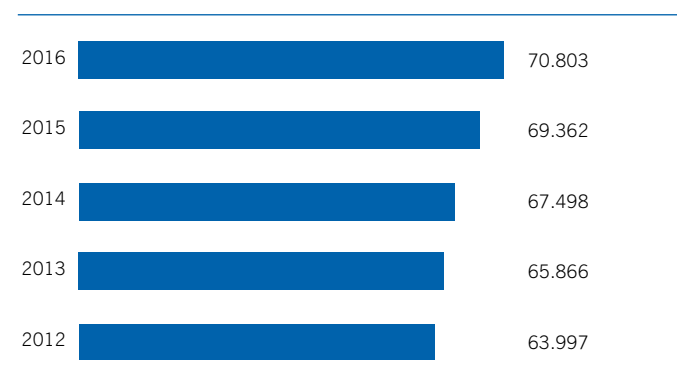
Els **fons propis** del Grup, en data 31 de desembre de 2016, s'han situat en 157.255 milers d'euros davant dels 146.854 milers d'euros del tancament de l'exercici anterior.

EVOLUCIÓ DELS FONS PROPIS (EN MILERS D'EUROS)

El **capital social**, en data 31 de desembre de 2016, ha ascendit a 70.803 milers d'euros, corresponents a 737.534 títols de Caixa d'Enginyers distribuïts entre 22.630 socis amb aportacions al capital de Caixa d'Enginyers.

EVOLUCIÓ DEL CAPITAL (EN MILERS D'EUROS)

En data 31 de desembre de 2016, les entitats dependents del Grup Caixa d'Enginyers han mantingut 44.333 títols cooperatius per un valor nominal de 4.256 milers d'euros, la qual representa un 6,01% del total del capital de l'Entitat.

Com a cooperativa de crèdit, Caixa d'Enginyers manté una estructura de capital molt atomitzada, que compleix en tot moment amb els límits marcats en els Estatuts, de manera que no hi ha cap soci que tingui títols cooperatius per un import superior al 2,50% del capital social, en el cas de persones físiques, o al 10,00%, en el cas de persones jurídiques.

Les participacions més significatives en el capital social de l'Entitat, per part de persones jurídiques, corresponen a la Fundació Privada de la Caixa d'Enginyers i a Consumidors i Usuaris dels Enginyers, S. Coop. C. Ltda., amb el 4,64% i l'1,05%, respectivament, en data 31 de desembre 2016. Pel que fa a les participacions per part de persones físiques, el grau elevat d'atomització de socis de l'Entitat comporta que la participació individual més elevada se situï, en data 31 de desembre de 2016, en el 2,50%.

La base social del Grup Caixa d'Enginyers ha augmentat en 1.554 socis durant l'exercici 2016 i ha assolit un total de 142.597 el 31 de desembre 2016. Aquest increment net incorpora baixes de socis derivades de la no disposició, per part de l'Entitat, del document d'identificació del soci. La disposició d'aquest document és un requeriment obligatori per donar compliment a la Llei 10/2010 sobre prevenció del blanqueig de capitals i finançament del terrorisme, que donava a les entitats un termini de cinc anys per adaptar-se als nous requeriments legals. Tot seguit es mostra l'evolució de la base social en els últims cinc exercicis:

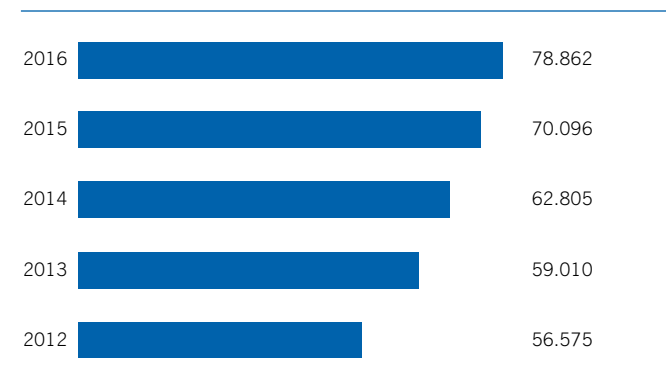
EVOLUCIÓ DEL NOMBRE DE SOCIS

El 92,39% dels socis del Grup són persones físiques i el 7,61% són persones jurídiques. En data 31 de desembre de 2016, la xifra de socis, quant a persones físiques i jurídiques, ha estat de 131.752 i 10.845, respectivament.

Les reserves del Grup s'han situat, en data 31 de desembre de 2016, en 78.682 milers d'euros, una xifra que representa un augment del 12,25% respecte a l'exercici anterior. Les reserves suposen el 50,03% dels fons propis.

EVOLUCIÓ DE LES RESERVES (EN MILERS D'EUROS)

9.2

RESULTATS

9.2.1. Resultat consolidat

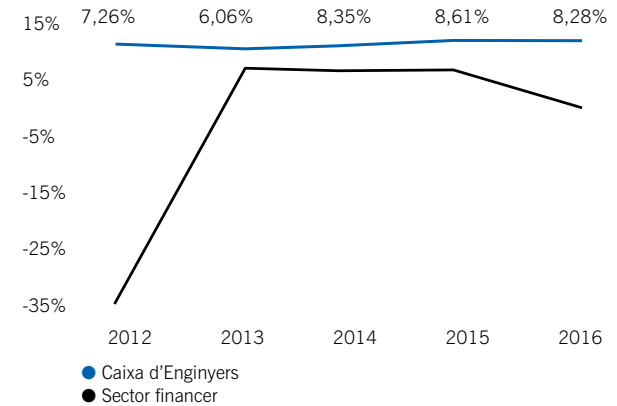
El resultat de l'exercici del Grup, en data 31 de desembre de 2016, ha estat de 12.021 milers d'euros, la qual cosa representa un increment del 3,30% respecte als 11.637 milers d'euros amb què va tancar l'exercici 2015.

**EVOLUCIÓ DEL RESULTAT CONSOLIDAT
(EN MILERS D'EUROS)**

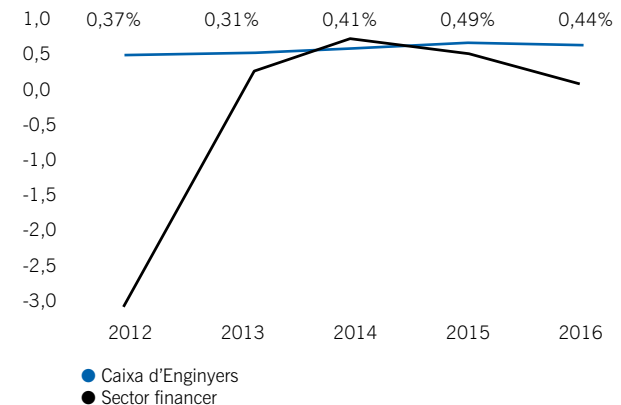
En termes de rendibilitat, la rendibilitat sobre recursos propis (ROE) s'ha situat, al tancament de l'exercici 2016, en el 8,28% davant del 8,61% aconseguit el 31 de desembre de 2015. Aquesta disminució lleugera reflecteix el creixement orgànic dels fons propis que, per la seva banda, ha permès potenciar la fortalesa financera del Grup.

EVOLUCIÓ DE LA RENDIBILITAT SOBRE RECURSOS PROPIS (ROE)

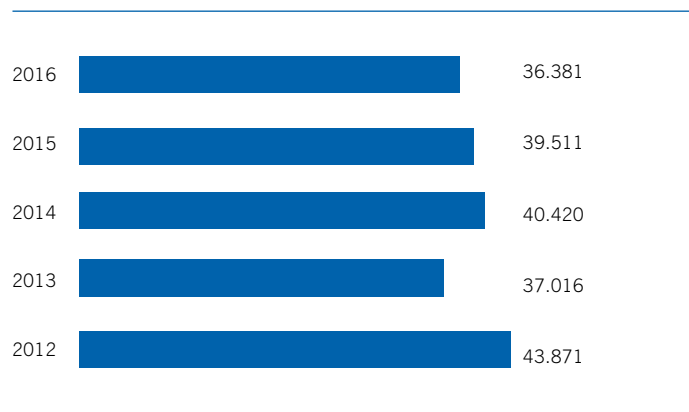
Així mateix, la rendibilitat sobre actius (ROA) s'ha situat en el 0,44%, en data 31 de desembre de 2016, davant del 0,49% de l'exercici anterior.

EVOLUCIÓ DE LA RENDIBILITAT SOBRE ACTIUS (ROA)

El **marge d'interessos** durant l'exercici 2016 s'ha situat 36.381 milers d'euros i ha registrat un descens de 3.130 milers d'euros (-7,92%, en termes relatius) respecte a l'exercici 2015. Aquesta disminució és a causa, bàsicament, de l'evolució a la baixa dels tipus d'interès, que ha motivat, d'una banda, la reducció del volum d'ingressos derivats de la rendibilitat més baixa de les posicions renovades de renda fixa i, de l'altra, el descens de la rendibilitat de la cartera d'inversió creditícia. En aquest context de tipus d'interès en mínims històrics, en què l'euríbor a 12 mesos ha registrat valors negatius (-0,082%, el desembre de 2016), la reducció del cost de finançament, com a resultat de la baixada generalitzada dels tipus de remuneració que, alhora, ha motivat la canalització de part dels dipòsits a termini a dipòsits a la vista i a altres productes financers de fora de balanç amb més rendibilitat, ha permès moderar la contracció del marge esmentat.

EVOLUCIÓ DEL MARGE D'INTERESSOS (EN MILERS D'EUROS)

El **net entre comissions percebudes i comissions pagades** durant l'exercici 2016 s'ha situat en 20.462 milers d'euros el 31 de desembre de 2016 respecte als 21.103 milers d'euros registrats el desembre de 2015, la qual cosa representa una disminució de 641 milers d'euros (-3,04%, en termes relatius).

Concretament, **les comissions percebudes** han passat de 22.856 milers d'euros a 22.602 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament,

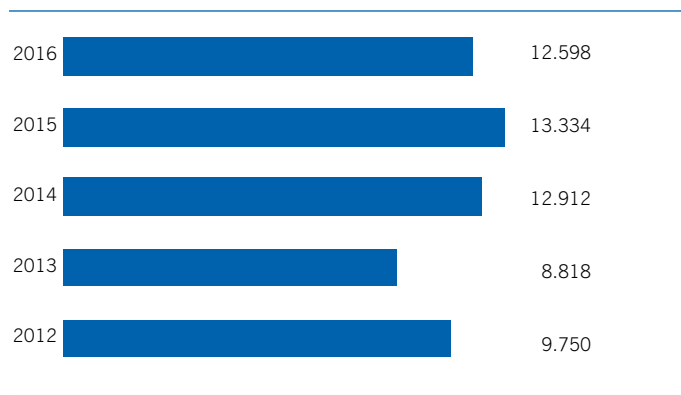
la qual cosa representa una disminució de l'1,11% (254 milers d'euros, en termes absoluts), a conseqüència, bàsicament, de la baixada del volum de comissions percebudes per la gestió de productes corresponents al negoci de gestió d'actius, en particular, dels fons d'inversió, com a conseqüència de la forta inestabilitat dels mercats. Aquesta disminució s'ha compensat, en part, amb l'increment en el volum de comissions percebudes per la gestió de productes corresponents al negoci assegurador, fruit de l'increment del patrimoni gestionat en productes de previsió social complementària, i amb l'assumpció per part dels socis de les comissions aplicades per altres entitats financeres sense conveni de col·laboració amb Caixa d'Enginyers als no clients en l'extracció de diners dels seus caixers que, per la seva banda, es compensen amb les comissions pagades per l'Entitat a aquestes entitats de crèdit pel mateix import. Per la seva part, les comissions pagades han passat de 1.753 milers d'euros a 2.140 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament, la qual cosa representa un increment de 387 milers d'euros, derivat, principalment, de les comissions abans esmentades pagades per l'Entitat a altres entitats de crèdit.

El **resultat net d'operacions financeres** ha ascendit a 2.361 milers d'euros al tancament de l'exercici 2016, a causa, bàsicament, de la materialització de part de plusvàlues latents de la cartera d'actius financers disponibles per a la venda, aprofitant la conjuntura dels mercats, i del resultat obtingut en l'operació d'adquisició de Visa Europe per part de Visa Inc. per un import de 1.762 milers d'euros.

Com a resultat de les diferents magnituds exposades, el **marge brut**, en data 31 de desembre de 2016, s'ha situat en 57.275 milers d'euros davant dels 65.590 milers d'euros amb què va tancar l'exercici 2015, la qual cosa representa un decrement del 12,68%. Aquesta disminució ha estat compensada, bàsicament, amb la recuperació neta de provisions per deteriorament d'actius i dotacions a provisions, enfront de les dotacions netes de l'exercici anterior, situant-se les recuperacions netes a l'exercici 2016 en 4.428 milers d'euros. Aquesta recuperació respon a la gestió prudent del risc de crèdit que fa l'Entitat, que li ha permès mantenir la ràtio de morositat en nivells entorn als nivells de l'exercici anterior, i que, juntament amb l'aplicació de la nova legislació, ha permès alliberar un important volum de provisions. Aquest alliberament de provisions respon, bàsicament, al fet que una gran part de la cartera creditícia es troba coberta per garanties eficaces, calculant-se les provisions genèriques, d'acord amb l'Annex IX modificat, sobre la base del net entre el risc i la garantia, enfront del càlcul sobre el risc brut d'acord amb l'anterior Annex IX.

El resultat de les activitats d'explotació ha disminuït 736 milers d'euros, en termes absoluts (-5,52%, en termes relatius), i ha passat de 13.334 milers d'euros a 12.598 milers d'euros el 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament.

EVOLUCIÓ DEL RESULTAT DE LES ACTIVITATS D'EXPLORACIÓ (EN MILERS D'EUROS)

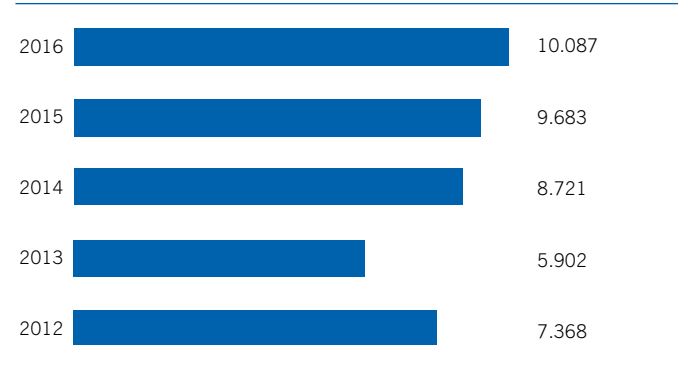
A efectes comparatius, s'ha ajustat el resultat de les activitats d'explotació corresponents als exercicis anteriors al 2016, segons els requeriments establerts en els nous estats FINREP.

Cal esmentar, d'altra banda, l'increment de les despeses d'administració com a resultat de la combinació del procés de creixement orgànic en què es troba immers el Grup, de l'important cost d'adaptació als nous requeriments reguladors i de supervisió de les entitats de crèdit i del procés de transformació digital que està duent a terme el Grup per poder anticipar-se i donar resposta a les creixents necessitats del soci en un entorn cada vegada més canviant. En termes relatius, les despeses d'administració han incrementat en un 6,86% respecte a l'exercici anterior i la ràtio d'eficiència s'ha situat en el 76,25% el 31 de desembre de 2016 (davant del 62,33% de l'exercici anterior).

9.2.2. Resultats individuals de les entitats del Grup

Caixa de Crèdit dels Enginyers, S. Coop. de Crèdit, ha tancat l'exercici 2016 amb un benefici de 10.087 milers d'euros, la qual cosa representa un increment d'un 4,17% respecte als 9.683 milers d'euros amb què va tancar l'exercici 2015.

EVOLUCIÓ DELS RESULTATS DE CAIXA D'ENGINYERS (EN MILERS D'EUROS)

Tot seguit es mostra l'evolució dels resultats de les filials del Grup Caixa d'Enginyers, així com de l'entitat associada Norbolsa, entitat en què Caixa d'Enginyers manté una participació del 10% i que desenvolupa les funcions de Banc de Negocis i Serveis de liquidació i compensació de valors en els mercats financers:

Resultats entitats del Grup	2016	2015	Variació (Abs)	Variació (%)
Caja de Crédito de los Ingenieros, S. Coop. de Crédito	10.087	9.683	404	4,17%
Caja Ingenieros Gestión, SGIIC, SAU	241	341	-100	-29,33%
Caja Ingenieros Vida, Compañía de Seguros y Reaseguros, SAU	1.163	1.025	138	13,46%
Caja Ingenieros, Operador de Bancaseguros Vinculado, SLU	589	591	-2	-0,34
Resultat entitats associades				
Norbolsa, SV, SA	945	1.427	-482	-33,78%

En milers d'euros

9.2.3. Remuneració als òrgans de govern

Totes les remuneracions percebudes pel Consell Rector i les comissions delegades de l'Entitat i pels Consells d'Administració de les filials del Grup corresponen al reintegrament de les despeses que els origina l'acompliment de la seva funció, així com a dietes per assistència en el desenvolupament de les seves funcions com a membres d'aquests consells i d'aquestes comissions.

Les remuneracions dels membres del Consell Rector i dels Consells d'Administració de les filials han ascendit a 264 milers d'euros, la qual cosa representa un increment del 9,54% respecte als 241 milers d'euros amb què va tancar l'exercici anterior.

El Grup no ha contret obligacions en matèria de pensions o pagaments de primes d'assegurances de vida amb els membres dels òrgans de govern esmentats.

9.2.4. Proposta de distribució de resultats

El resultat de Caixa d'Enginyers, en data 31 de desembre del 2016, ha estat de 10.087 milers d'euros.

Tot seguit es detalla la proposta de distribució del resultat de l'exercici 2016, que el Consell Rector de l'Entitat sotmet a l'aprovació de l'Assemblea General de Socis:

Distribució del resultat	2016
Interessos a pagar als socis per aportacions al capital	4.222
A reserva obligatòria	1.303
A reserva voluntària	4.562
	10.087

En miles de euros

El repartiment dels 4.222 milers d'euros en concepte d'interessos a pagar als socis per aportacions al capital comporta l'aplicació d'un tipus d'interès nominal del 6,00%.

9.3

GESTIÓ DEL RISC

9.3.1. Introducció

Els canvis en el sector financer esdevinguts en els últims anys han fet palesa la importància crucial que té per a les entitats financeres la gestió adequada dels seus riscos. Per al Grup Caixa d'Enginyers, la gestió del risc constitueix un pilar essencial de la seva estratègia competitiva i té com a objectiu la preservació dels seus nivells de solvència i l'impuls, al seu torn, del desenvolupament del negoci.

El perfil de risc del Grup Caixa d'Enginyers es caracteritza principalment per la gestió prudent del risc de crèdit, fonamentada en el grau d'exigència del procés de concessió. Així mateix, es manté una posició folgada de capital i liquiditat, i un balanç equilibrat en la gestió del risc de tipus d'interès.

En un entorn macroeconòmic que planteja importants reptes, en concret per l'escenari de tipus d'interès negatius i les debilitats que encara presenta l'activitat econòmica, és rellevant destacar les capacitats que aporta el model de negoci dut a terme pel Grup Caixa d'Enginyers per sustentar la rendibilitat futura. Caixa d'Enginyers ha mantingut un creixement estable i constant, ja que prioritza la qualitat del servei, la diversificació en les fonts d'ingressos i la prudència en l'assumpció de riscos.

El Consell Rector de l'Entitat estableix el marc de gestió dels riscos en l'activitat del Grup, a través de la definició de polítiques, sistemes i procediments de control intern, i la supervisió del seu compliment. La coordinació d'aquestes polítiques prudentes i l'ús de mètodes i tècniques de gestió i control homogenis i efectius permeten al Grup Caixa d'Enginyers obtenir resultats de manera recurrent i sostenible, així com gaudir d'una posició folgada de solvència.

La identificació, el mesurament, la gestió, així com el control i el seguiment dels riscos inherents a l'activitat del Grup, es constitueixen com a objectius fonamentals, sempre dins d'un marc d'optimització de la gestió global dels riscos, i comprenen principalment el model de negoci, el risc de crèdit i de contrapart, els riscos estructurals de tipus d'interès i de liquiditat, el risc de mercat, el risc operacional, els riscos de compliment i blanqueig de capitals i el risc de reputació.

9.3.2. Principis generals

El Consell Rector manifesta en la Política de Gestió del Risc que el Sistema de Gestió del Risc requereix per al seu desenvolupament l'aplicació de principis que facilitin una gestió eficaç del risc, i es consideren com a fonamentals els següents:

- **Sostenibilitat.** La missió del Grup Caixa d'Enginyers és aportar als socis valor sostenible, i aquesta sostenibilitat s'ha d'emparar en les polítiques i bones pràctiques de gestió del risc.
- **Qualitat en la gestió.** El risc és inherent al negoci del Grup Caixa d'Enginyers i, per això, s'ha d'establir una gestió del risc professionalitzada, robusta i present en tota l'organització.
- **Responsabilitat.** La responsabilitat última de la gestió del risc correspon al Consell Rector. El Director General de Caixa d'Enginyers és responsable de l'execució de la gestió del risc.
- **Seguiment.** El Grup Caixa d'Enginyers ha de definir el llindar de riscos acceptable i dur a terme el monitoratge del seu perfil de riscos en relació amb el llindar de riscos definit. Els riscos assumits han d'estar identificats i han d'haver-hi mecanismes per al seu mesurament i seguiment.
- **Compromís.** La gestió del risc requereix la implicació de tota l'organització. El Grup fomenta la cultura del risc traslladant els criteris de gestió del risc als diferents nivells de l'organització a través dels mecanismes de comunicació interna, incloent-hi la formació i la normativa.
- **Independència.** La funció que té encomanada la gestió i control dels riscos ha de ser independent de la funció comercial i de les àrees de negoci.

9.3.3. Sistema de Gestió del Risc

El Grup Caixa d'Enginyers estableix un Sistema de Gestió del Risc que es compon dels elements següents:

- Un sistema de govern i organització de la funció de riscos que compta amb una definició adequada de rols i responsabilitats, un cos de comitès i estructures de delegació, un model de tres línies de defensa i un sistema de control intern coherent amb la naturalesa i magnitud dels riscos.
- Un Marc d'Apetència pel Risc, integrat a la Política de Gestió del Risc i aprovat pel Consell Rector, que determina els riscos i el seu nivell, que el Grup està disposat a assumir per assolir els seus objectius de negoci.
- Un model de gestió que inclou l'autoavaluació dels riscos, el seu seguiment integral, la seva planificació i la solvència, la comunicació interna i pública i un cos normatiu que regula la seva gestió.
- Una assignació adequada de recursos humans i tecnològics per a la gestió i supervisió efectiva del model.

9.3.4. Marc d'Apetència pel Risc

El Marc d'Apetència pel Risc és el marc global a través del qual l'apetència pel risc es fixa, comunica i monitoritza, per a la qual cosa es requereixen polítiques, procediments, sistemes i controls. Defineix explícitament els límits amb què poden operar els gestors de l'Entitat. El Marc d'Apetència pel Risc del Grup Caixa d'Enginyers té les característiques següents:

- Alineament amb la missió, la visió, els valors i els eixos estratègics de Caixa d'Enginyers.
- Alineament amb el pla estratègic i de negoci.
- Recerca d'un perfil de risc mitjà-baix.
- Formulació clara, concisa, forward looking i gestionable.
- Definició explícita dels límits amb què poden operar els gestors.
- Manteniment d'un excés raonable de capital i liquiditat.

9.3.5. Risc de crèdit i de contrapart

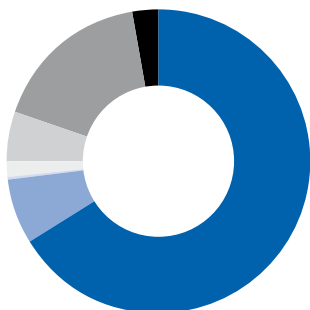
El **risc de crèdit** correspon a les pèrdues que sofriria el Grup en el cas que el deutor no complís amb les seves obligacions contractuals, ja sigui un soci o altres contraparts. És a dir, és el risc corresponent a l'incompliment de pagament per part del client de les seves operacions de crèdit, préstec o aval, pel que fa als productes financers tradicionals, o bé per part de la contrapart o l'emissor d'altres actius financers com els corresponents a la cartera de renda fixa.

D'acord amb la normativa actual de solvència, el risc de crèdit es cobreix mitjançant l'existència i el control d'uns recursos propis capaços d'absorbir els riscos assumits, i també mitjançant la constitució de provisions destinades a la cobertura d'insolvències. Aquestes cobertures se separen en cobertures específiques per a riscos dubtosos, l'objectiu de les quals és cobrir les exposicions amb incompliments o amb dubtes en el seu reemborsament total, i en cobertures de risc normal. Les cobertures de risc normal es classifiquen en cobertures de risc normal genèriques i en cobertures de risc normal en vigilància especial, corresponent aquestes últimes a les cobertures d'operacions que presenten debilitats en la seva solvència, però sense plantejar dubtes en el seu reemborsament total.

Cal assenyalar la col·lateralització elevada de tota la cartera creditícia del Grup, que contribueix a millorar les seves ràtios de gestió. El percentatge d'operacions amb garantia real representa un 83,45% del crèdit a la clientela total al tancament de l'exercici 2016, amb la qual cosa es mantenen els nivells històrics elevats de garanties reals.

Seguint la línia de diversificació i col·lateralització en la concessió de préstecs amb garantia hipotecària característica de l'Entitat, cal destacar que durant l'exercici 2016 s'han concedit 682 operacions (560 en l'exercici 2015) per un import mitjà de 174 milers d'euros (159 milers d'euros el 2015) i amb un Loan to Value mitjà del 62,34% (59,41% el 2015).

DISTRIBUCIÓ DEL CRÈDIT A LA CLIENTELA PER TIPUS DE GARANTIA I DE PRESTATARI

DISTRIBUCIÓ DEL CRÈDIT A LA CLIENTELA
PER TIPUS DE GARANTIA I DE PRESTATARI (%)

● Persones físiques - 1a hipoteca sobre 1r habitatge	63,33%
● Persones físiques - 1a hipoteca sobre 2n habitatge	6,29%
● Persones físiques - 1a hipoteca resta	0,39%
● Persones físiques - Altres garanties reals	2,02%
● Persones físiques - Resta	5,78%
● Persones jurídiques	18,46%
● Administracions públiques	3,73%

En data 31 de desembre de 2016, la taxa de morositat de Caixa d'Enginyers se situa en el 3,60%, substancialment per sota del nivell de morositat mantingut pel sector, situat en el 9,11% el 31 de desembre de 2016.

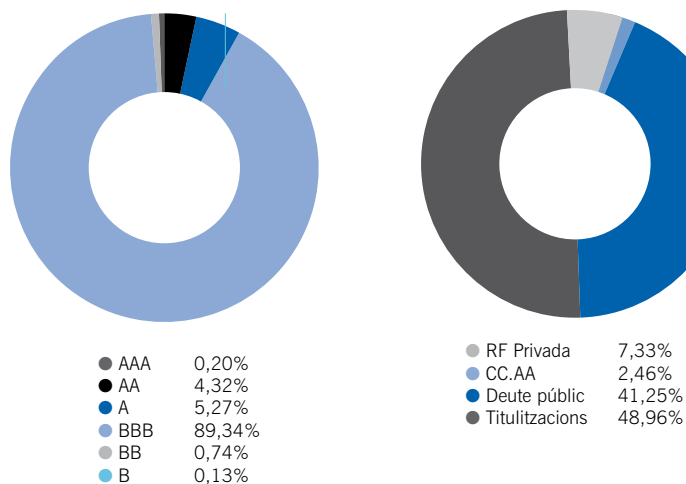
Al tancament de l'exercici 2016, el total de provisions del Grup destinades a la cobertura de possibles insolvències del crèdit a la clientela i dels valors representatius de deute s'ha situat en 34.559 milers d'euros, dels quals 2.669 milers d'euros corresponen a provisions de risc normal genèriques, 6.125 milers d'euros a provisions de risc normal en vigilància especial i 25.765 milers d'euros a provisions específiques d'actius dubtosos.

El total de provisions associades a la cartera d'inversió creditícia mantingut el 31 de desembre de 2016, que és de 34.151 milers d'euros, representa una ràtio de cobertura del 60,33%, significativament superior a la mitjana del sector, que ha tancat l'exercici 2016 en el 57,77%.

D'altra banda, l'operativa interbancària, la renda fixa, els derivats i altres instruments financers també estan exposats al risc de crèdit. El Grup compta amb una Política d'Inversions Financeres en la qual s'estableix un sistema de límits d'acord amb el seu perfil de riscos, que permet evitar concentracions de risc de crèdit. Una gran part de les inversions en cartera es troba en actius amb bona qualificació creditícia i, sobretot, prop de la meitat de les inversions és en deute públic espanyol, mentre que les titulitzacions hipotecàries originades per Caixa d'Enginyers representen el 38,68% de la cartera.

Tot seguit es presenta la distribució de la cartera d'inversions financeres, en data 31 de desembre de 2016, en funció dels diferents nivells de ràting i del tipus de deute:

DISTRIBUCIÓ DE LA CARTERA D'INVERSIONS

El risc de crèdit inclou el **risc de contrapart**, que és el risc que les contrapartides incorrin en incompliments amb el Grup abans de la liquidació definitiva de les operacions amb instruments derivats, de les operacions amb compromís de recompra, de les operacions de préstec de valors, de les operacions amb liquidació diferida i de les operacions de finançament de les garanties.

Caixa d'Enginyers revisa el compliment dels límits de contrapart en el Mercat Interbancari, les operacions simultànies i les operacions amb derivats, així com els límits per qualificació creditícia de l'emissor en el mercat de Renda Fixa. El seguiment i el compliment de l'estructura de límits permeten evitar concentracions de risc que puguin afectar els recursos propis de l'Entitat.

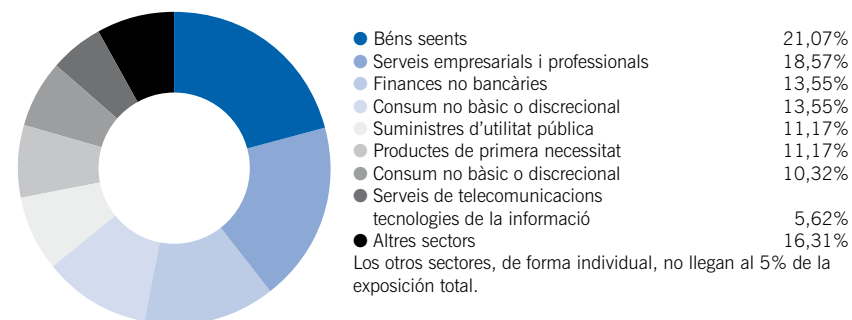
Cal destacar que el risc de contrapart assumit pel Grup és molt poc significatiu en relació amb el risc de crèdit total.

A més, el risc de concentració de crèdit, que està associat a la possibilitat que es produeixin pèrdues significatives com a conseqüència de la concentració de risc en un grup reduït d'acreditats, en un conjunt d'acreditats de comportament similar o en actius financers especialment correlacionats, constitueix un element essencial en la gestió del risc de crèdit.

Amb l'objectiu de limitar la concentració sectorial, Caixa d'Enginyers ha adoptat, d'una banda, una política de concessió de crèdit prudent, la qual cosa dona com a resultat una cartera d'inversió creditícia de qualitat i ben diversificada, i, de l'altra, una política d'inversions financeres, a nivell de Grup, en què s'estableixen límits prudents al conjunt de les inversions en cada sector econòmic.

La distribució de l'exposició al risc de crèdit presenta un nivell adequat de diversificació sectorial i els pesos més significatius són els que corresponen a les activitats econòmiques següents: béns seents, 21,07%; serveis empresarials i professionals, 18,57%; finances no bancàries, 13,55%; consum no bàsic o discrecional, 11,17%; subministraments d'ús públic, 7,77%; productes de primera necessitat, 7,46%; indústries transformadores i manufactureres, 6,89%; i serveis de telecomunicacions i tecnologies de la informació, 5,62%.

CONCENTRACIÓ SECTORIAL (%)

Els altres sectors, de manera individual, no arriben al 5% de l'exposició total.

A més, les polítiques esmentades de concessió de crèdit i d'inversions financeres estableixen uns límits d'import i de jerarquia en la presa de decisions de concessió que permeten controlar la concentració individual o de grup empresarial.

D'acord amb el Reglament UE 575/2013, tots els riscos que una entitat adquireixi amb una mateixa contrapart, física, jurídica o grup econòmic, es consideraran grans riscos quan el seu valor agregat superi el 10% dels recursos propis del Grup, llevat de les exposicions amb governs i bancs centrals pertanyents a l'OCDE. En data 31 de desembre de 2016, no hi ha exposicions agregades que superin el 10% dels recursos propis del Grup.

Pel que fa a les carteres de renda fixa corporativa del Grup, aquestes es troben ben diversificades, ja que estan distribuïdes en 67 grups emissors de bona qualitat creditícia.

9.3.6. Risc estructural de tipus d'interès

El **risc estructural de tipus d'interès** és la possibilitat de tenir pèrdues per l'impacte potencial de canvis en els tipus d'interès sobre els beneficis de l'Entitat o sobre el valor net dels seus actius. El risc de tipus d'interès s'exclou de la cartera de negociació.

El Comitè ALM analitza les necessitats de cobertura que en resulten de la gestió d'actius i passius i pren les decisions d'inversió corresponents, sempre complint amb els límits per a la contractació establerts per al Grup. Caixa d'Enginyers disposa de l'eina Ambit Focus ALM per a l'avaluació de la seva exposició al risc de tipus d'interès, que permet analitzar, a nivell estàtic, els forats de venciment o la repreciaió entre actius i passius, la sensibilitat o el valor econòmic i, a nivell dinàmic, la simulació del marge financer i el valor econòmic futur, així com les seves sensibilitats a variacions de tipus d'interès.

El risc estructural de tipus d'interès de balanç, mesurat en termes de forat d'actius i passius distribuïts per venciment o repreciaió, permet detectar concentracions de risc d'interès en els diferents terminis.

En data 31 de desembre de 2016, la sensibilitat del valor econòmic de l'Entitat a un moviment paral·lel de la corba de tipus d'interès de -200 punts bàsics és d'un 0,09%, significativament inferior al límit regulador del 20%¹.

La simulació del marge financer a un any, considerant el manteniment de l'estructura de balanç, mostra una sensibilitat a moviments paral·lels de les corbes de tipus d'interès de -200 punts bàsics de l'1,61% (7,99% en l'escenari de pujada de tipus), significativament inferior al límit regulador del 50%¹.

Les xifres assenyalades estimen que les variacions de tipus d'interès tindrien un impacte advers reduït sobre el valor econòmic, els recursos propis mínims i el marge financer.

9.3.7. Risc estructural de liquiditat

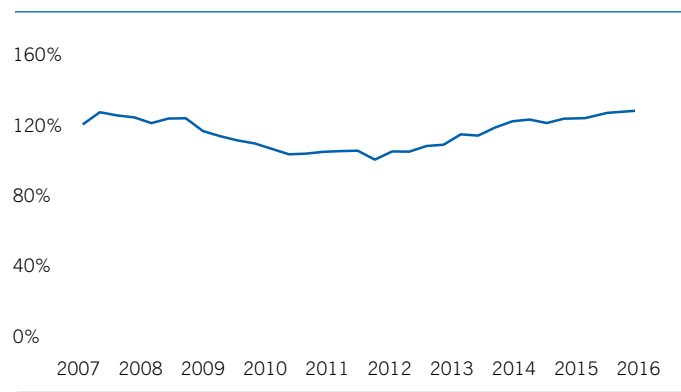
Per **risc de liquiditat** s'entén la possible pèrdua del Grup en una situació en què sigui impossible aconseguir, a preus raonables, fons per fer front puntualment a les obligacions de pagament, tant pel reintegrament de recursos o utilització de disponibles en operacions de crèdit per part de clients com per la liquidació d'operacions de mercat.

L'objectiu de les polítiques de gestió de la liquiditat del Grup és assegurar els fons requerits per cobrir les necessitats del negoci, diversificant les fonts de finançament i minimitzant el seu cost. El Grup, a través de Caixa d'Enginyers, supervisa la seva posició de liquiditat i les seves estratègies de finançament de manera continuada. A més, disposa d'un Pla de Contingències de Liquiditat que permet gestionar els possibles esdeveniments inesperats, per condicions econòmiques o de mercat, o altres situacions fora del control directe de Caixa d'Enginyers que podrien causar dificultats de liquiditat a curt o a llarg termini.

Cal destacar la ràtio favorable de liquiditat estructural (definida com el quocient entre els dipòsits i el crèdit de la clientela) mantinguda històricament pel Grup Caixa d'Enginyers que, en data 31 de desembre de 2016, és del 139,63%.

¹ Segons allò que estableix la Circular 3/2008 del Banc d'Espanya, en la Norma 106.3.a) i en les Aplicacions Tècniques del Reporting Regulador que estableixen un floor en el 0%.

EVOLUCIÓ DE LA RÀTIO DE LIQUIDITAT ESTRUCTURAL (%)

A partir de l'informe al Banc Central Europeu dels estats COREP, s'ha fet el seguiment de la ràtio de cobertura de liquiditat i de la ràtio de finançament net estable de Caixa d'Enginyers (LCR i NSFR, respectivament, per les seves sigles en anglès). L'LCR busca assegurar que l'Entitat compti amb actius líquids suficients d'alta qualitat per fer front a les sortides d'efectiu que es produïrien sota un escenari d'estrès agut d'un mes de durada; per la seva banda, l'NSFR permet conèixer la capacitat de resistència en un any, mesurant la proporció dels fons de finançament estable sobre els actius que requereixen finançament. Les dues ràtios s'han mantingut en nivells elevats durant l'exercici. Concretament, en data 31 de desembre de 2016, la ràtio LCR és d'un 224% i la ràtio NSFR estimada d'un 138%, quan els requeriments reguladors se situen en un 70% per a l'exercici 2016 en el cas de l'LCR i en un 100% a partir de l'exercici 2018 en els dos casos.

9.3.8. Risc de mercat

El **risc de mercat** és el risc associat a la possibilitat de tenir pèrdues en les posicions de la cartera de negociació motivades per moviments adversos en les variables de mercat.

Per a la gestió del risc de mercat, a més de les mesures de durada, convexitat i sensibilitat, s'aplica diàriament una triple estructura de límits. En primer lloc, es calculen diferents escenaris que permeten estimar les pèrdues que tindria la cartera de negociació en situacions de tensió greu del sistema financer. En segon terme, s'obté el Valor en Risc (VaR) a 1 dia de la cartera mitjançant simulacions de Montecarlo, emprant un interval de confiança del 99%. Finalment, diàriament es determina el consum de capital per risc de mercat de la cartera de negociació i es comprova, com en la resta de casos, que compleix el límit corresponent establert pel Consell Rector. Així mateix, s'inclou la cartera de negociació en el control dels límits per risc de contrapartida vàlids per a les inversions financeres del Grup.

Complementàriament a la mesura del VaR, es calcula el VaR Condicional (o TailVaR), estadístic que mesura la pèrdua mitjana que es produiria en els casos en què se superés el nivell de VaR, i el ComponentVaR, que mesura la contribució d'una subcartera al VaR total de la cartera.

CARTERA DE NEGOCIACIÓ

Tipus d'Actiu	VaR	VaR Condicional	Component VaR
Total	286,86	357,43	
Renda Fixa	517,48	630,44	84,46
Renda Variable	336,80	418,77	202,40
Suma de VaR i TailVaR	854,28	1.040,22	
Efecte diversificació	567,42	691,79	

VaR calculat amb un interval de confiança del 95% i un horitzó temporal d'un dia. Resultats anualitzats.

9.3.9. Risc operacional

El **risc operacional** es defineix com tots els esdeveniments que puguin generar pèrdues a conseqüència de processos interns inadequats, errors humans, funcionament incorrecte dels sistemes d'informació o esdeveniments externs. Aquest risc és inherent a l'operativa diària de tota entitat, per la qual cosa el seu control ha de ser objecte de consideració en tots els àmbits.

Aquesta definició inclou el risc legal, però exclou el risc estratègic i el risc d'imatge o de reputació.

El risc legal inclou, entre d'altres, la possibilitat de ser sancionat, multat o obligat a pagar danys punitius com a resultat d'accions del supervisor o d'acords privats entre les parts.

El model organitzatiu adoptat pel Grup Caixa d'Enginyers es basa en el model de les Tres Línies de Defensa que distingeix entre (1) les funcions que són propietàries dels riscos i els gestionen, (2) les funcions que controlen els riscos i (3) les funcions que proporcionen assegurement independent.

Pel que fa al risc operacional, el model organitzatiu adoptat pel Grup Caixa d'Enginyers a partir de les Tres Línies de Defensa identifica els pilars o nivells de responsabilitat independents següents:

- **Funcions de Negoci i Suport:** són responsables d'identificar, avaluar, gestionar, controlar i informar els riscos operacionals de la seva activitat.
- **Funció de Risc Operacional:** és l'encarregada de definir la metodologia i les solucions per a la correcta identificació, mesurament, control i gestió del risc operacional del Grup i, a més, de controlar el seu correcte desplegament. Dona suport a les Funcions de Negoci i Suport i consolida la informació sobre els riscos operacionals de tot el Grup per al reporting a la Direcció de Gestió Global del Risc i als comitès de gestió de riscos implicats.
- **Funció d'Auditoria Interna:** en relació amb el risc operacional, és l'àrea responsable de revisar el compliment del model d'identificació, mesurament, control i gestió del risc operacional establert.

La Funció de Risc Operacional analitza, informa i assessora les Funcions de Negoci i Suport sobre la millor manera d'avaluar el risc operacional.

La gestió diària del risc operacional recau en les diferents àrees i departaments de l'Entitat, que mantenen línies de comunicació amb la Funció de Risc Operacional. Aquesta última treballa amb les primeres en l'obtenció d'informació i implantació d'accions, si s'escau, per a la gestió del risc. Per a una interacció correcta entre la Funció de Risc Operacional i les àrees i els departaments esmentats, s'ha definit el rol d'Expert de Procés en aquestes àrees i aquests departaments.

A més, cal destacar que l'Entitat té contractada una pòlissa d'assegurança integral bancària que dona cobertura, essencialment, a les pèrdues que es poguessin produir com a resultat d'esdeveniments relacionats amb riscos operacionals (fraud informàtic, infidelitat d'empleats, etc.).

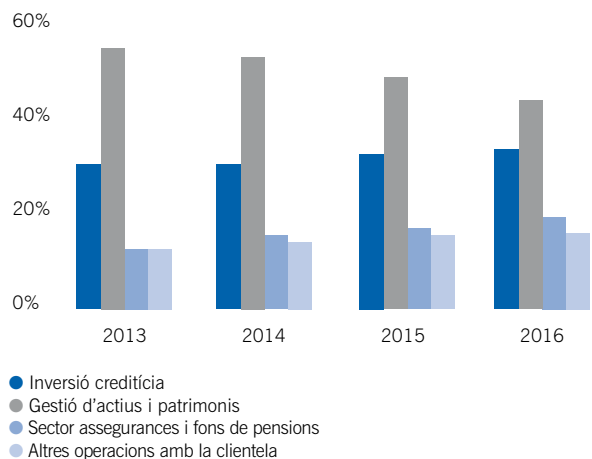
9.3.10. Risc de negoci

S'entén per **risc de negoci** la possibilitat de tenir pèrdues a conseqüència de la presa de decisions estratègiques o de l'ocurrència d'hipotètics factors adversos (interns o externs), que afectin negativament el desenvolupament normal del negoci, la capacitat del Grup per assolir els seus objectius de rendibilitat o la seva solvència. El Grup Caixa d'Enginyers ve impulsant des de fa més d'una dècada la diversificació del negoci, que s'estructura en quatre grans àrees d'activitat, que són:

- La inversió creditícia.
- Les activitats de gestió d'actius i patrimonis.
- Les relacionades amb les assegurances i fons de pensions.
- Altres operacions amb la clientela.

Aquestes àrees d'activitat es configuren com a elements de diversificació de l'oferta de serveis als socis i dels seus ingressos. A continuació, es mostra l'evolució de l'aportació relativa de les àrees de negoci esmentades en els últims exercicis:

EVOLUCIÓ DE L'APORTACIÓ RELATIVA DE LES ÀREES DE NEGOCI DEL GRUP (%)

Tal com es pot observar en el gràfic adjunt, l'aportació relativa dels negocis de gestió d'actius i patrimonis, el perfil dels quals és més estable quant a la seva ciclicitat, continua sent elevada, encara que amb una disminució del seu pes relatiu en aquest últim exercici, a causa, bàsicament, de la incertesa existent durant part de l'any 2016 sobre l'evolució dels mercats. Per la seva banda, les activitats relacionades amb les assegurances i els fons de pensions han seguit una evolució ascendent del seu pes específic. Finalment, cal destacar el manteniment de l'aportació relativa de les activitats d'inversió creditícia.

Històricament, el Grup Caixa d'Enginyers ha mantingut una tendència de creixement i rendibilitat, amb increments estables i equilibrats dels resultats i de les masses patrimonials, així com una bona qualitat del seu actiu i uns nivells de morositat i cobertura significativament millors que la mitjana sectorial.

Les magnituds i ràtios del Grup Caixa d'Enginyers mostren la solidesa i recurrència en l'obtenció de resultats, així com la fortalesa competitiva del Grup en el seu entorn. La sostenibilitat del benefici, la bona rendibilitat del capital (ROE) i dels actius (ROA) i unes ràtios de morositat i de cobertura ajustades són una mostra clara de la capacitat del Grup Caixa d'Enginyers per fer front a necessitats de dotacions per deterioraments d'actius sense que afecti de manera transcendent en la seva solvència.

9.3.11. Risc de reputació

El Grup Caixa d'Enginyers entén per risc de reputació el perjudici que per al Grup comporta una informació o una publicitat negativa en relació amb les seves pràctiques de negoci, siguin certes o no, i que puguin afectar la seva base de clients, els seus costos de litigació o els seus ingressos. Està associat a les repercussions que per al Grup poden suposar el seu descrèdit o la desconfiança davant de la seva clientela actual i potencial.

El risc de reputació està especialment vinculat a la funció de compliment, atesa la forta afectació a la reputació que implica la possibilitat de rebre sancions, econòmiques o no, o de ser objecte d'un altre tipus de mesures disciplinàries per part d'organismes supervisors. Així mateix, inclou el risc de conducta, que tracta de mesurar i gestionar els riscos de perjudicis que es causin als socis i a la integritat del mercat.

També és d'especial importància la gestió adequada dels aspectes següents:

- **Comercialització de productes financers complexos.** L'Entitat té polítiques específiques per al disseny i llançament de productes nous.
- **Actuacions relacionades amb el blanqueig de capitals.** L'Entitat té una Política de Prevenció del Blanqueig de Capitals i del Finançament del Terrorisme, aprovat pel Consell Rector, que inclou mesures encaminades a prevenir i/o detectar i comunicar operacions sospitoses d'estar relacionades amb el blanqueig de capitals i/o el finançament del terrorisme.
- **Transparència amb la clientela en relació amb l'operativa bancària.** L'Entitat té un Servei d'Atenció al Soci/Client davant del qual els usuaris de serveis bancaris de l'Entitat poden adreçar les seves queixes i/o reclamacions, amb la independència necessària per emetre la seva resolució, i amb un reglament de funcionament en què es descriuen les funcions i responsabilitats d'aquest organisme. Així mateix, compta amb la figura del Defensor del Client, extern a l'Entitat, a qui els usuaris de serveis bancaris de l'Entitat també poden adreçar les seves queixes i/o reclamacions. D'altra banda, l'Entitat manté un nombre reduït de queixes i/o reclamacions amb organismes oficials i supervisors.

9.3.12. Àrea de Gestió Global del Risc

L'Àrea de **Gestió Global del Risc**, que en l'organigrama de l'Entitat depèn jeràrquicament de la Direcció General, d'acord amb el principi d'independència de la funció de riscos, és la que integra el control de tots els riscos inherents al negoci del Grup.

Les seves funcions principals es resumeixen segons el detall següent:

- Proporcionar una visió integral dels riscos del Grup.
- Vetllar per l'adequació dels nivells de risc assumits al perfil de riscos del Grup.
- Identificar els riscos als quals s'exposa el Grup, inclosos els riscos que es puguin estar desenvolupant, les concentracions de riscos que poguessin haver-hi i altres situacions que s'hagin d'examinar.
- Avaluar l'adequació dels recursos propis als requeriments actuals i futurs de les diferents exposicions.
- Verificar el compliment de l'estructura de límits aprovada en les polítiques de risc.
- Definir les polítiques de risc rellevants per a la seva aprovació. Coordinar i promoure l'establiment de polítiques i procediments de risc.
- Analitzar escenaris i stress testing, a efectes de valorar els impactes d'escenaris futurs i alternatius.
- Coordinar l'Informe d'Autoavaluació de Capital i la Informació amb Rellevància Prudencial.
- Planificar i estressar el consum de capital i la posició de liquiditat.

Els responsables de la funció de riscos de les filials estableixen mecanismes de coordinació i comunicació amb Gestió Global del Risc, de manera que pugui ser efectiva la funció de vetllar per la solvència del Grup, salvaguardant-se la independència de la filial i les responsabilitats del seu Consell.

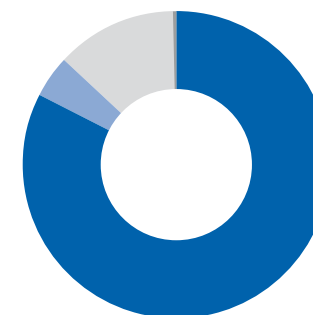
El control i la gestió de riscos en el Grup Caixa d'Enginyers s'estableixen en un cos de documentació que defineix les polítiques, els límits, les metodologies i les normatives d'aplicació, el qual permet transmetre el perfil i els objectius a tota l'organització.

9.4

SOLVÈNCIA

La taxa reduïda de morositat, la col·lateralització elevada del crèdit, la fortalesa de les provisions constituïdes i l'exposició reduïda a altres riscos, juntament amb una estructura adequada de recursos propis, es tradueixen en el nivell elevat de **solvència** del Grup.

REQUERIMENT DE CAPITAL PER TIPUS DE RISC (%)

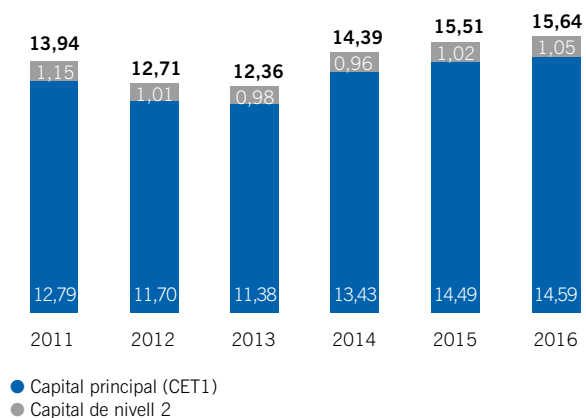
La ràtio de capital total se situa, al tancament de l'exercici 2016, en el 15,64% (14,82% sense incloure els resultats assignables a reserves), substancialment per sobre del mínim exigít legalment.

La ràtio de capital total mesura la relació entre els requeriments de capital i els recursos propis i, d'acord amb el Reglament (UE) núm. 575/2013, sobre els requisits prudencials de les entitats de crèdit i les empreses d'inversió (CRR), amb la Directiva 2013/36/UE, relativa a l'accés a l'activitat de les entitats de crèdit i a la supervisió prudencial de les entitats de crèdit i les empreses d'inversió (CRD IV), i amb Pilar 1, ha de ser superior al 8,625%.

Així mateix, el superàvit de capital total a nivell consolidat s'ha situat, al tancament de l'exercici 2016, en 67 milions d'euros.

El Common Equity Tier 1 (CET1) del Grup Caixa d'Enginyers, amb dades al tancament de l'exercici 2016, és de 139.800 milers d'euros, i la seva ràtio se situa en el 14,59% (13,78% sense incloure els resultats assignables a reserves), substancialment per sobre de l'exigít legalment.

COEFICIENT DE SOLVÈNCIA CONSOLIDAT (%)

Així mateix, aplicant els criteris previstos per al final del període transitori, el Grup Caixa d'Enginyers assoleix una ràtio CET₁ *fully loaded* del 16,47%, inclòs el resultat net retingut corresponent a l'exercici, la qual cosa representa un excedent de 90 milions d'euros sobre el mínim CET₁ *fully loaded* regulador del 7% per Pilar 1, que inclou el 2,5% de coixí de conservació de capital.

10

**COMPTES ANUALS I
INFORME DE GESTIÓ**

Caixa de Crèdit dels Enginyers - Caja de Crédito de los Ingenieros, S. Coop. de Crèdit, i entitats dependents que componen el Grup Caixa d'Enginyers

Memòria consolidada dels comptes anuals corresponent a l'exercici anual acabat el 31 de desembre de 2016

1. INTRODUCCIÓ, BASES DE PRESENTACIÓ DELS COMPTES ANUALS CONSOLIDATS I ALTRA INFORMACIÓ

1.1 RESSENYA DEL GRUP

Caixa de Crèdit dels Enginyers, S. Coop. de Crèdit (d'ara endavant, l'Entitat Dominant), és una cooperativa de crèdit constituïda el 29 de setembre de 1967 i inscrita en el Ministeri de Treball i Seguretat Social amb el número 14.651, clau 1698 SMT, i en el Registre Especial de Cooperatives de Crèdit del Banc d'Espanya amb el número 3025. Es regeix per la Llei 13/1989, de 26 de maig, modificada parcialment, entre d'altres, per la Llei 20/1990, de 19 de desembre, sobre Règim Fiscal de les Cooperatives, i desenvolupada pel Reial Decret 84/1993, de 22 de gener. També li són d'aplicació les normes que, amb caràcter general, regulen l'activitat de les entitats de crèdit i, amb caràcter supletori, la legislació de les cooperatives.

El seu objecte social i activitats principals consisteixen, fonamentalment, a captar fons del públic en forma de dipòsits, la concessió de préstecs, la cessió temporal d'actius financers o altres d'anàlogues que comportin l'obligació de restituir-los, aplicant-los per compte propi a la concessió de préstecs, crèdits o altres operacions de naturalesa anàloga que permetin atendre les necessitats financeres dels seus socis, dels socis de les cooperatives associades i de tercers. Així mateix, podrà realitzar tot tipus d'operacions actives, passives i de serveis que constitueixen l'activitat bancària pròpia de les entitats de crèdit, així com l'accessòria o instrumental a aquesta activitat, amb atenció preferent a les necessitats financeres dels seus socis.

Té el seu domicili social a Via Laietana, núm. 39 de Barcelona. L'àmbit territorial de l'activitat de l'Entitat Dominant s'estén a tot l'estat espanyol i a la Unió Europea, amb un total de 24 oficines al tancament de l'exercici 2016, sense perjudici que es puguin dur a terme les operacions legalment permeses fora d'aquest àmbit. L'Entitat Dominant desenvolupa una activitat comercial a través de la seva xarxa d'oficines i no utilitza agents comercials independents.

A més, l'Entitat Dominant té participacions en quatre societats que duen a terme activitats complementàries i/o auxiliars a les de la mateixa Entitat Dominant, amb les quals constitueix el Grup Caixa d'Enginyers (d'ara endavant, el Grup o Grup Caixa d'Enginyers). Les principals dades, en data 31 de desembre de 2016, així com l'activitat que desenvolupen aquestes societats del Grup, es mostren en el quadre següent:

Denominació social	Domicili social	Objecte social	Participació a 31 de desembre de 2016	Milers d'euros		
				Capital social	Reserves i prima d'emissió	Resultats
Caixa Enginyers Gestió, SGIIC, SAU	Casp, 88 08010 Barcelona	Administració i representació d'institucions d'inversió col·lectiva.	100%	1.800	2.237	241
Caixa Enginyers Vida - Caja Ingenieros Vida, Compañía de Seguros y Reaseguros, SAU	Casp, 88 08010 Barcelona	Pràctica de l'assegurança i reassegurança en el ram de vida i en totes les modalitats autoritzades per la legislació vigent. Exercici de les activitats preparatòries, complementàries i auxiliars que siguin necessàries per a la pràctica de l'assegurança i reassegurança privades o que tinguin com a finalitat la inversió dels fons socials, i també l'exercici de l'activitat de l'administració de fons de pensions.	100%	9.016	5.612	1.163
Caixa Enginyers, Operador de Bancassegurances Vinculat, SLU	Casp, 88 08010 Barcelona	Realització de l'activitat d'agent d'assegurances privades com a Operador de Bancassegurances Vinculat.	100%	30	1.917	589
Consumidors i Usuaris dels Enginyers, S. Coop. C. Ltda.	Via Laietana, 39 08003 Barcelona	Prestació de serveis i venda d'articles i subministraments per al consum.	Inferior al 0,01% (a)	881	469	27

(a) L'Entitat Dominant manté una participació minoritària en Consumidors i Usuaris dels Enginyers, S. Coop. C. Ltda. No obstant això, els membres del Consell Rector de la Societat Cooperativa esmentada són, al seu torn, membres del Consell Rector de l'Entitat Dominant, per la qual cosa es compleix amb les condicions establertes en les Normes Internacionals de Comptabilitat per a la seva consideració com a societat que forma part del Grup Caixa d'Enginyers.

La societat Caixa d'Enginyers Serveis Integrats, AIE, va formar part del Grup Caixa d'Enginyers fins al dia 18 de novembre de 2015, data en què es va acordar, a l'Assemblea de Socis, la dissolució, liquidació i extinció d'aquesta societat. El capital social de Caixa d'Enginyers Serveis Integrats, AIE, era de 1.500 euros, que es dividien en 300 participacions socials de valor nominal 5 euros, i va ser liquidat i abonat als seus cinc socis, tots integrants del Grup Caixa d'Enginyers (l'Entitat Dominant i les seves quatre societats dependents), que mantenien, cada un d'ells, un percentatge de participació del 20%. La data d'inscripció de l'escriptura de dissolució i liquidació en el Registre Mercantil de Barcelona va ser el 27 de gener de 2016.

Cal afegir que, durant l'exercici 2010, l'Entitat Dominant va constituir la Fundació Privada de la Caixa d'Enginyers (d'ara endavant, la Fundació), amb l'objectiu de vehicular les seves activitats de responsabilitat social corporativa (RSC). La Fundació, de caràcter privat i sense ànim de lucre, sorgeix de la transformació de l'Agrupació Sociocultural i Tecnològica dels Enginyers, constituïda el 13 de novembre de 1980 (Nota 19).

Amb data 13 de desembre de 2011, el Grup va adquirir una participació del 10% a Norbolsa, SV, SA, per un import de 3 milions d'euros. Tot i que la participació és inferior al 20% del capital social, la influència significativa en l'esmentada participada s'evidencia pel fet que té representació en el seu Consell d'Administració. El valor de la participació en aquesta societat es registra en l'epígraf 'Inversions en negocis conjunts i associades - Entitats associades' del balanç de situació consolidat. El fons de comerç implícit en l'adquisició d'aquesta participació en el moment de la compra va ser de 631 milers d'euros.

Així mateix, amb data 12 de juny de 2012, aquesta societat va realitzar una ampliació de capital a la qual l'Entitat Dominant va acudir mitjançant el desemborsament de 177 milers d'euros, amb l'objectiu de mantenir el percentatge de participació del 10%. El fons de comerç implícit en l'ampliació va ser de 55 milers d'euros.

El detall de les dades principals, en data 31 de desembre de 2016, així com l'activitat que desenvolupa, es mostra en el quadre següent:

Denominació social	Domicili social	Objecte social	Participació a 31 de desembre de 2016
Norbolsa, SV, SA	Plaza Euskadi, 5 48009 Bilbao	Empresa de serveis d'inversió	10%

Milers d'euros						
Patrimoni net					Cost de la participació	
Capital social	Reserves i prima d'emissió	Resultats	Ajustos per valoració	Total	2016	2015
14.187	6.133	945	10.590	31.855	3.177	3.177

El valor comptable de Norbolsa, SV, SA, en els balanços de situació consolidats adjunts, en data 31 de desembre de 2016, és de 3.663 milers d'euros (3.846 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2015).

L'activitat del Grup està subjecta a determinades normes legals que regulen, entre d'altres, els següents aspectes:

- El compliment d'uns coeficients de reserves mínimes i de recursos propis mínims.
- L'obligatorietat de dotar un 10% de l'excedent disponible de l'exercici al Fons d'Educació i Promoció i un 20% d'aquest excedent al Fons de Reserva Obligatori, els quals no són de lliure disposició. L'excedent disponible s'obté de deduir, al resultat abans d'impostos i del Fons d'Educació i Promoció, l'impost sobre beneficis i els interessos a pagar als socis per aportacions al capital (Nota 3).

- c) La limitació de concessió d'inversions creditícies a socis de l'Entitat Dominant i als membres singulars de les entitats que hi estan associades, així com a tercers no socis, en els límits establerts a l'article quart de la Llei 13/1989, de 26 de maig, de Cooperatives de Crèdit, i en el seu desenvolupament reglamentari posterior, concretament a la disposició addicional tercera del Reial Decret 84/1993, de 22 de gener, pel qual s'aprova el Reglament de la Llei 13/1989, de 26 de maig, de Cooperatives de Crèdit.
- d) La participació en el Fons de Garantia de Dipòsits d'Entitats de Crèdit, que té per finalitat garantir fins a 100.000 euros els dipòsits realitzats a l'Entitat Dominant, d'acord amb allò que disposa el Reial Decret 628/2010, de 14 de maig, pel qual es modifiquen el Reial Decret 2606/1996 de 20 de desembre, sobre fons de garantia de dipòsits d'entitats de crèdit, i el Reial Decret 948/2001, de 3 d'agost, sobre sistemes d'indemnització a inversors (Nota 1.8.1).
- e) Aportacions al Fons Únic de Resolució a nivell europeu, que va entrar en vigor l'1 de gener de 2016. Es tracta d'un instrument de finançament de la Junta Única de Resolució, autoritat europea que prendrà les decisions en matèria de resolució en el context del Mecanisme Únic de Resolució, creat mitjançant el Reglament (UE) n°806/2014, pel qual s'estableixen normes i procediments uniformes per a la resolució d'entitats de crèdit i empreses de serveis d'inversió. El càlcul de la contribució de cada entitat al Fons Únic de Resolució està regulat pel Reglament (UE) 2015/63 (Nota 1.8.2).

1.2 BASES DE PRESENTACIÓ DELS COMPTES ANUALS CONSOLIDATS I INFORMACIÓ REFERIDA A L'EXERCICI 2015

Els comptes anuals consolidats corresponents a l'exercici 2016 han estat formulats pel Consell Rector de l'Entitat Dominant, en la reunió celebrada el dia 30 de març de 2017, i s'han preparat d'acord amb les Normes Internacionals d'Informació Financera adoptades per la Unió Europea (d'ara endavant, NIIF-UE) per tal de mostrar la imatge fidel del patrimoni i de la situació financera del Grup en data 31 de desembre de 2016 i dels resultats de les seves operacions, dels canvis en el patrimoni net i dels seus fluxos d'efectiu generats durant l'exercici anual acabat en aquesta data. Els comptes anuals consolidats se sotmetran a l'aprovació de l'Assemblea General de Socis de l'Entitat Dominant i els comptes anuals individuals de les entitats integrades al Grup se sotmetran a l'aprovació dels seus respectius Òrgans de Govern (Assemblea General de Socis o Soci Únic, segons correspongui). El Consell Rector de l'Entitat Dominant estima que aquests comptes s'aprovaran sense cap modificació. Els comptes anuals consolidats del Grup de l'exercici 2015 els va aprovar l'Assemblea General de Socis de l'Entitat Dominant celebrada el 24 de maig de 2016.

El marc normatiu d'informació financera aplicable al Grup és el que s'estableix en:

- a) El Codi de Comerç i la legislació mercantil restant.
- b) La Circular 4/2004, de 22 de desembre, del Banc d'Espanya, i les modificacions successives, sobre normes d'informació financera pública i reservada i models d'estats financers d'entitats de crèdit (d'ara endavant, la Circular 4/2004). La Circular 4/2004 constitueix l'adaptació al sector de les entitats de crèdit espanyoles de les Normes Internacionals d'Informació Financera, adoptades per la Unió Europea mitjançant Reglaments Comunitaris, d'acord amb el Reglament 1606/2002 del Parlament Europeu i del Consell, de 19 de juliol de 2002, relatiu a l'aplicació de les Normes Internacionals de Comptabilitat.
- c) Les normes de compliment obligat aprovades per l'Institut de Comptabilitat i Auditoria de Comptes i les seves normes complementàries de compliment obligat aprovades pel Banc d'Espanya.
- d) La resta de la normativa comptable espanyola que sigui aplicable.

Els comptes anuals consolidats es presenten d'acord amb els models que estableix la Circular 4/2004 i les seves modificacions successives i, si no n'hi ha, seguint les Normes Internacionals d'Informació Financera.

Els comptes anuals consolidats de l'exercici 2016 s'han elaborat considerant tots els principis i polítiques comptables descrits en la Nota 2, així com els criteris de valoració d'aplicació obligatòria que hi tenen un efecte significatiu. Aquests comptes anuals consolidats s'han preparat a partir dels registres de comptabilitat mantinguts per l'Entitat Dominant i per la resta de societats integrades en el Grup. No obstant això, ja que els principis comptables i criteris de valoració aplicats en la preparació dels comptes anuals consolidats de l'exercici 2016 poden diferir dels utilitzats per algunes de les entitats que hi estan integrades, en el procés de consolidació s'han introduït els ajustos i reclassificacions necessaris per homogeneïtzar entre si aquests principis i criteris i per adequar-los a les NIIF-UE aplicades per l'Entitat Dominant.

Les xifres dels documents que formen aquests comptes anuals consolidats, excepte si s'indica el contrari, es presenten en milers d'euros.

Canvis en les estimacions comptables

Amb data 1 d'octubre de 2016, van entrar en vigor les modificacions de l'Annex IX de la Circular 4/2004, realitzades a través de la Circular 4/2016, de 27 d'abril, del Banc d'Espanya, per la qual es desenvolupa el marc general de gestió del risc de crèdit i els aspectes relacionats amb la seva comptabilitat i, en particular, amb l'estimació de les cobertures de les pèrdues per risc de crèdit. Aquesta actualització també introdueix millores metodològiques per a l'estimació de les pèrdues incorregudes per risc de crèdit i deteriorament d'actius adjudicats.

D'acord amb la norma primera de l'Annex IX modificat, el Grup ha tractat els nous requeriments com un canvi en les estimacions comptables i, per tant, ha reconegut l'impacte acumulat de l'aplicació dels nous requeriments en el compte de pèrdues i guanys, amb data 1 d'octubre de 2016.

Comparació de la informació

En data 31 de desembre de 2016, els comptes anuals del Grup s'han elaborat d'acord amb els models de presentació requerits per la Circular 5/2014, de 28 de novembre, del Banc d'Espanya, i les seves modificacions posteriors. La Circular 5/2014 modifica la Circular 4/2004 amb l'objectiu d'adaptar el contingut de la informació financera pública de les entitats de crèdit a la terminologia i formats dels estats financers establerts amb caràcter obligatori per la normativa de la Unió Europea per a entitats de crèdit.

D'acord amb la legislació vigent, la informació que conté aquesta memòria de l'exercici 2015 es presenta, únicament i exclusivament, a efectes comparatius amb la informació de l'exercici 2016 i, per tant, no forma part dels comptes anuals del Grup de l'exercici 2016. Per facilitar la comparació, els estats financers i la informació de l'exercici 2015 s'ha reelaborat d'acord amb els nous models esmentats en el paràgraf anterior. La presentació dels estats financers segons aquests nous formats no té un impacte significatiu respecte al format dels estats financers inclosos en els comptes anuals corresponents a l'exercici anual acabat el 31 de desembre de 2015.

Normes i interpretacions emeses per l'International Accounting Standards Board (IASB) que han entrat en vigor durant l'exercici 2016

En la data de formulació d'aquests comptes anuals consolidades, les principals normes, modificacions i interpretacions, d'aplicació obligatòria en els exercicis 2016 i posteriors, que han entrat en vigor i han estat adoptades per la Unió Europea, i l'adopció de les quals en el Grup no ha tingut un impacte significatiu en aquests comptes anuals consolidats, són les que es detallen a continuació:

Noves normes i modificacions que han entrat en vigor durant l'exercici 2016 Aprovades per al seu ús a la Unió Europea

Modificació de la NIIF 11 Acords conjunts	Adquisicions de participacions en operacions conjuntes Especifica la forma de comptabilitzar l'adquisició d'una participació en una operació conjunta l'activitat de la qual constitueix un negoci.
Modificació de les NIC 16 Immobilitzat material i NIC 38 Actius immaterials	Mètodes acceptables de depreciació i amortització Especifica els mètodes acceptables d'amortització i depreciació de l'immobilitzat material i intangible i aclareix la no permissibilitat dels mètodes basats en ingressos.
Modificació de la NIC 27 Estats financers consolidats i separats	Mètode de la participació en estats financers separats Permet la utilització del mètode de la participació en el registre comptable en els estats financers individuals de les participacions en entitats dependents, negocis conjunts i associades.

Millores en les NIIF Cicle 2012-2014

Introdueixen modificacions menors en les normes:
NIIF 5 Actius no corrents mantinguts per a la venda i operacions discontinuades.
NIIF 7 Instruments financers: informació a revelar.
NIC 19 Retribucions als empleats.
NIC 34 Informació financera intermèdia.

Modificació de la NIC 1 Presentació d'estats financers

Iniciativa sobre informació a revelar
Pretén millorar la presentació i el desglossaments en els estats financers, reforçant l'aplicació del judici professional en les revelacions d'informació financera.

Modificació de les NIIF 10 Estats financers consolidats, NIIF 12 Desglossaments sobre les participacions en altres entitats i NIC 28 Inversions en associades i negocis conjunts

Venda o aportació d'actius entre un inversor i la seva associada/negoci conjunt
Clarificació en relació amb el resultat d'aquestes operacions si es tracta de negocis o d'actius.

Normes i interpretacions emeses per l'IASB encara no vigents

En la data de formulació d'aquests comptes anuals consolidats, les normes, modificacions i interpretacions més significatives que havien estat publicades per l'IASB, però que encara no havien entrat en vigor, perquè la seva data d'efectivitat és posterior a la data dels comptes anuals consolidats, són les que es detallen a continuació:

Aprovades per a la seva aplicació a la Unió Europea		Aplicació obligatòria per a exercicis iniciats a partir de:
NIIF 9 Instruments financers	Substitueix els requisits de classificació, valoració, reconeixement i baixa en comptes d'actius i passius financers i baixes en comptes de la NIC 39 Instruments financers.	1 de gener de 2018
NIIF 15 Ingressos d'activitats ordinàries procedents de contractes amb clients	Nova norma de reconeixement d'ingressos que substitueix les: NIC 11 Contractes en construcció. NIC 18 Ingressos ordinaris. IFRIC 13 Programes de fidelització de clients. IFRIC 15 Acords per a la construcció d'immobles. IFRIC 18 Transferències d'actius procedents de clients. SIC-31 Ingressos ordinaris-Permutes de serveis de publicitat.	1 de gener de 2018

En la data actual, el Grup ha analitzat la NIIF 9 i les implicacions que tindrà el 2018, tant en la classificació de les carteres com en els models de valoració dels instruments financers i, especialment, en els models de càlcul del deteriorament dels actius financers mitjançant models de pèrdua esperada.

En la data actual, el Grup ha analitzat la NIIF 9 i les implicacions que tindrà el 2018, tant en la classificació de les carteres com en els models de valoració dels instruments financers i, especialment, en els models de càlcul del deteriorament dels actius financers mitjançant models de pèrdua esperada.

El 2017, el Grup seguirà treballant en les definicions de les polítiques comptables, en la implantació de la norma que té implicacions tant en els estats financers consolidats com en l'operativa (admissió i seguiment de riscos, canvis en els sistemes, mètriques de gestió, etc.) i, finalment, en els models de presentació dels estats financers consolidats.

A la data de formulació d'aquests comptes anuals consolidats, no es té una estimació de l'impacte quantitatiu que l'entrada en vigor d'aquesta norma tindrà l'1 de gener de 2018. El Grup espera comptar amb una estimació de l'impacte durant l'exercici el 2017 amb vista a la presentació de les xifres definitives en la data de la primera aplicació de la norma i del seu corresponent comparatiu amb l'exercici anterior.

En la data de formulació d'aquests comptes anuals consolidats, les normes, modificacions i interpretacions més significatives que havien estat publicades per l'IASB, però que encara no havien entrat en vigor, perquè encara no han estat adoptades per la Unió Europea, són les que es detallen a continuació:

Pendants d'aprovació per a la seva aplicació a la Unió Europea		Aplicació obligatòria per als exercicis iniciats a partir de:
Modificació de la NIC 12 Impost sobre els guanys	Reconeixement d'actius per impostos diferits per pèrdues no realitzades (es permet aplicació anticipada) Clarificació dels requisits per al reconeixement d'actius per impostos diferits per pèrdues no realitzades en instruments de deute valorats a valor raonable.	1 de gener de 2017
NIIF 16 Arrendaments	Nova norma d'arrendaments que substitueix la NIC 17 Arrendaments (es permet aplicació anticipada si s'aplica també la NIIF 15) La norma estableix un model comptable únic per als arrendataris.	1 de gener de 2019

Pendants d'aprovació per a la seva aplicació a la Unió Europea		Aplicació obligatòria per als exercicis iniciats a partir de:
Modificació de la NIC 7 Iniciativa sobre informació a revelar	Estat de fluxos d'efectiu (es permet aplicació anticipada) Introdueix nous desglossaments d'informació relacionada amb els canvis en els passius procedents d'activitats de finançament.	1 de gener de 2017
Modificació de les NIIF 10 Estats financers consolidats i NIC 28 Inversions en associades i negocis conjunts	Venda o aportació d'actius entre un inversor i la seva associada o negoci conjunt (es permet aplicació anticipada) Estableix que es reconeixerà un guany o una pèrdua per l'import total quan la transacció involucri un negoci.	Encara per determinar
Modificació de la NIIF 4 Contractes d'assegurances	Aplicació de la NIIF 9 Instruments financers amb la NIIF 4 Contractes d'assegurances (es permet aplicació anticipada) Aquesta modificació s'emet per encarar les preocupacions sorgides sobre les diferents dates de vigència de la NIIF 9 i la nova norma sobre contractes d'assegurances.	1 de gener de 2018
Millores en les NIIF Cicle 2014-2016	Introdueixen modificacions menors en les normes (es permet aplicació anticipada per a les modificacions de la NIC 28): NIIF 1 Adopció de les Normes Internacionals d'Informació Financera NIIF 12 Informació a revelar sobre participacions en altres entitats NIC 28 Inversions en associades i negocis conjunts.	Modificació de les NIIF 1 i NIC 28 - 1 gener 2018 Modificació de la NIIF 12 - 1 gener 2017

Pendants d'aprovació per a la seva aplicació a la Unió Europea		Aplicació obligatòria per als exercicis iniciats a partir de:
Interpretació de la CINIIF 22 Transaccions en moneda estrangera i contraprestació anticipada	La interpretació proporciona una guia explicativa sobre el tipus de canvi que cal utilitzar en transaccions que impliquin una contraprestació anticipada en moneda estrangera (es permet aplicació anticipada).	1 de gener de 2018
Modificació de la NIC 40 Propietats d'inversió	La modificació aclareix els principis per a la realització de transferències a, o de, propietats d'inversió quan hi hagi un canvi en el seu ús emparat per l'evidència que aquest canvi ha ocorregut (es permet aplicació anticipada).	1 de gener de 2018

En la data actual, el Grup encara no ha avaluat l'efecte que aquestes normes poden tenir en els comptes anuals consolidats del Grup, ja que encara no han estat aprovades per al seu ús a la Unió Europea.

1.3 1.3 RESPONSABILITAT DE LA INFORMACIÓ I ESTIMACIONS REALITZADES

La informació continguda en aquests comptes anuals consolidats és responsabilitat dels Administradors de l'Entitat Dominant.

En els comptes anuals consolidats de l'exercici 2016 s'han utilitzat, ocasionalment, estimacions realitzades pels Administradors de l'Entitat Dominant per quantificar alguns dels actius, passius, ingressos, despeses i compromisos que hi figuren registrats. Bàsicament, aquestes estimacions es refereixen a:

- La valoració de la participació en entitats associades (Nota 2.1.3).
- El valor raonable de determinats instruments financers no cotitzats (Nota 2.2).
- Les pèrdues per deteriorament de determinats instruments financers i l'estimació de les garanties associades (Notes 2.3, 2.8, 7, 8 i 9).
- La vida útil i les pèrdues per deteriorament dels actius tangibles i intangibles (Notes 2.9, 2.10, 13 i 14).
- Les pèrdues per deteriorament dels actius no corrents classificats com a mantinguts per a la venda (Notes 2.13, 11 i 44).
- La valoració de fons específics i l'estimació de provisions i passius contingents (Notes 2.14 i 17).
- Les hipòtesis utilitzades en el càlcul actuarial dels passius i compromisos per retribucions postocupació i altres compromisos a llarg termini mantinguts amb els empleats (Notes 2.18 i 38.1).
- Les hipòtesis utilitzades per assignar part de les plusvàlues i/o minusvàlues no realitzades de les carteres d'inversions financeres classificades com a disponibles per a la venda (Nota 18).
- La recuperabilitat dels actius fiscals (Notes 2.19 i 21).

Si bé les estimacions descrites anteriorment s'han fet en funció de la millor informació disponible el 31 de desembre de 2016 sobre els fets analitzats, és possible que esdeveniments que puguin tenir lloc en el futur obliguin a modificar-les (a l'alça o a la baixa) en pròxims exercicis; això es faria, si fos necessari, conforme a allò que estableix la *NIC 8 Polítiques comptables, canvis en les estimacions comptables i errors*, de manera prospectiva, reconeixent els efectes del canvi d'estimació en el compte de pèrdues i guanys consolidat dels exercicis afectats.

1.4 PARTICIPACIONS EN EL CAPITAL D'ENTITATS DE CRÈDIT

D'acord amb allò que disposa l'article 28 del Reial Decret 84/2015, de 13 de febrer, que desenvolupa la Llei 10/2014, de 26 de juny, d'ordenació, supervisió i solvència de les entitats de crèdit, que regula qüestions relatives al règim jurídic de les entitats de crèdit, el 31 de desembre de 2016 no hi ha participacions mantingudes per l'Entitat Dominant que superin el 5% del capital o dels drets de vot en entitats de crèdit nacionals o estrangeres.

El 31 de desembre de 2016, cap entitat de crèdit, nacional o estrangera, ni cap grup, segons la definició de l'article 4 de la Llei del Mercat de Valors, en què s'integri alguna entitat de crèdit, nacional o estrangera, té una participació superior al 5% del capital o dels drets de vot de l'Entitat Dominant.

1.5 OBJECTIUS, POLÍTIQUES I PROCESSOS DE GESTIÓ DE CAPITAL

El 26 de juny de 2013, el Parlament Europeu i el Consell de la Unió Europea van aprovar la regulació que, a partir de l'1 de gener de 2014, va fer efectiva a tota la Unió Europea l'aplicació dels acords internacionals de capital coneguts com a Basilea III. Aquesta regulació s'articula en el Reglament (UE) núm. 575/2013, sobre els requisits prudencials de les entitats de crèdit i les empreses d'inversió (d'ara endavant, CRR), i en la Directiva 2013/36/UE, relativa a l'accés a l'activitat de les entitats de crèdit i a la supervisió prudencial de les entitats de crèdit i les empreses d'inversió (d'ara endavant, CRD IV). Aquesta nova regulació va entrar en vigor l'1 de gener de 2014, amb un calendari d'implantació gradual fins al 2019 (2024 per a alguns aspectes concrets).

El CRR regula, principalment:

- La definició dels fons propis computables, de les deduccions i dels filtres dels elements de capital i dels requisits prudencials.
- La fixació d'uns requisits mínims de capital, mitjançant la definició d'unes ràtios de capital i l'establiment d'uns mínims exigits per a aquestes ràtios:
 - Ràtio de capital de nivell 1 ordinari, amb un mínim exigit del 4,5%.
 - Ràtio de capital de nivell 1, amb un mínim exigit del 6%.
 - Ràtio de capital total, amb un mínim exigit del 8%.

El CRR incorpora un calendari d'implantació gradual que permet una adaptació progressiva als nous requeriments de la Unió Europea. Aquest calendari ha estat incorporat en la regulació espanyola a través del RDL 14/2013 i de la Circular 2/2014. La seva aplicació va començar durant l'exercici 2014 i finalitzarà, en alguns casos, l'exercici 2024. Aquest calendari afecta les noves deduccions i les emissions i elements de fons propis que, amb aquesta nova regulació, deixen de ser computables com a capital.

- L'exigència del càlcul d'una ràtio palanquejament, que es defineix com el capital de nivell 1 dividit per l'exposició total assumida.

Per la seva part, la CRD IV estableix, principalment, els requeriments addicionals de capital sobre els establerts pel CRR, mitjançant la definició d'un coixí de conservació de capital del 2,5% sobre el capital de nivell 1 ordinari; un coixí de capital anticíclic, específic per a cada entitat, sobre el capital de nivell 1 ordinari; i un coixí contra riscos sistèmics, només aplicable per a les entitats d'importància sistèmica, amb una aplicació gradual que finalitza el 2019.

El CRR i la CRD IV s'han traslladat a l'ordenació jurídica espanyola a través de la legislació següent:

- Reial Decret-Llei 14/2013, de 29 de novembre, de mesures urgents per a l'adaptació del dret espanyol a la normativa de la Unió Europea en matèria de supervisió i solvència d'entitats financeres (d'ara endavant, RDL 14/2013).

L'objectiu principal del RDL 14/2013 és realitzar les adaptacions més urgents de l'ordenació jurídica espanyola a les novetats substantives derivades de la CRD IV i del CRR, així com ampliar i adaptar les funcions supervisores del Banc d'Espanya i de la Comissió Nacional del Mercat de Valors a les noves facultats establertes en el Dret de la Unió Europea. D'aquesta manera, es garanteix el control operatiu dels supervisors per assegurar el compliment que cal de les obligacions que per a les entitats de crèdit i les empreses de serveis d'inversió es deriven de la nova normativa europea.

- Circular 2/2014, de 31 de gener, del Banc d'Espanya, a les entitats de crèdit, sobre l'exercici de diverses opcions reguladores contingudes en el Reglament (UE) núm. 575/2013 (d'ara endavant, la Circular 2/2014).

D'acord amb les facultats conferides pel CRR a les autoritats competents nacionals, l'objecte d'aquesta circular és establir quines opcions han de complir immediatament, des de l'entrada en vigor del nou marc regulador de la solvència, els grups consolidables d'entitats de crèdit i les entitats de crèdit espanyoles integrades o no en un grup consolidable, i amb quin abast. Per a això, en aquesta circular, el Banc d'Espanya fa ús d'algunes de les opcions reguladores de caràcter permanent previstes en el CRR, a fi de permetre una continuïtat en el tractament que la normativa espanyola havia estat donant a determinades qüestions abans de l'entrada en vigor de l'esmentada norma comunitària.

- Llei 10/2014, de 26 de juny, d'ordenació, supervisió i solvència d'entitats de crèdit.

L'objecte principal d'aquesta llei és continuar la transposició de la CRD IV, iniciada pel RDL 14/2013, refundre en un únic text les normes principals d'ordenació i disciplina de les entitats de crèdit i regular els instruments supervisors i sancionadors que han d'utilitzar les autoritats, amb l'objecte de garantir l'eficàcia plena de la normativa.

- Circular 3/2014, de 30 de juliol, del Banc d'Espanya, a les entitats de crèdit i societats i serveis de taxació homologats, per la qual s'estableixen mesures per fomentar la independència de l'activitat de taxació i s'exerciten opcions reguladores en relació amb la deducció d'actius intangibles.

L'objectiu d'aquesta circular és unificar el tractament de la deducció dels actius intangibles durant el període transitori que estableix el CRR, equiparant el tractament dels fons de comerç al de la resta d'actius intangibles.

- Reial Decret 84/2015, de 13 de febrer, pel qual es desplega la Llei 10/2014, de 26 de juny, d'ordenació, supervisió i solvència d'entitats de crèdit.

El Reial Decret introdueix les principals novetats de la Directiva 2013/36/UE en matèria de govern corporatiu i política de remuneracions. Així mateix, introdueix determinades disposicions relacionades amb la solvència, s'aclareix l'aplicació de certs articles del Reglament UE 575/2013 i desenvolupa el règim de coixins de capital i les facultats supervidores del Banc d'Espanya.

- Circular 2/2016, de 2 de febrer, sobre supervisió i solvència d'entitats de crèdit:

L'objectiu d'aquesta circular és completar la transposició de la Directiva 2013/36/UE a l'ordenació jurídica espanyola. En aquesta circular s'introdueix una definició d'autoritat competent. Així mateix, es regula el coixí de conservació de capital, el coixí de capital anticíclic, el coixí de capital per a entitats d'importància sistèmica mundial, el coixí per a altres entitats d'importància sistèmica (OEIS) i, finalment, el coixí per a altres riscos sistèmics.

Els objectius estratègics marcats per la Direcció del Grup en relació amb la gestió que es fa dels seus recursos propis són els següents:

- Mantenir un excés raonable de capital respecte als requeriments de recursos propis mínims, que reforci la solvència del Grup, permeti superar qualsevol eventualitat i faciliti el creixement futur del balanç.
- Prioritzar els recursos propis de primera categoria pel fet de ser de la màxima qualitat.

Per complir amb aquests objectius, el Grup disposa d'una sèrie de polítiques i processos de gestió dels recursos propis, les principals directrius dels quals es detallen a continuació:

- L'Àrea de Gestió Global del Risc, que depèn jeràrquicament de la Direcció General de l'Entitat Dominant, analitza les diferents ràtios de capital i la seva relació amb els nivells de tolerància definits internament, així com el compliment de la normativa en matèria de recursos propis, incloent-los en la informació periòdica al Consell Rector.
- El procés de Planificació de Capital permet al Grup controlar la seva solvència i, en particular, les necessitats de recursos propis que resulten del seu pla estratègic i del seu perfil de risc. La Planificació de Capital inclou l'ús d'escenaris d'estrès.
- L'avaluació del perfil de risc en el marc de l'exercici anual d'autoavaluació de capital i l'anàlisi de l'adequació dels recursos propis al perfil de risc.
- La implementació d'un Sistema de Gestió del Risc efectiu, d'acord amb l'estratègia del Grup i els seus plans operatius.

La gestió que el Grup du a terme dels seus recursos propis s'ajusta, pel que fa a definicions conceptuals, a allò que disposa el CRR. En aquest sentit, el Grup considera com a recursos propis computables els que s'indiquen en el Reglament esmentat.

El Grup calcula els requeriments de recursos propis mínims que estableix el CRR esmentat seguint el mètode estàndard, sobre la base del qual estima la seva exposició al risc de crèdit i contrapart (en funció dels actius, compromisos i altres comptes d'ordre que presentin aquests riscos; atenent els seus imports, característiques, contraparts, garanties, etc.), al risc de posició i liquidació corresponent a la cartera de negociació i al risc operacional (per a l'avaluació del qual utilitza el mètode de l'indicador bàsic).

A més, el Grup està subjecte, segons el que estableix el CRR esmentat, al compliment dels límits de concentració de riscos i al compliment de les obligacions de Govern Corporatiu; a mantenir un procés d'autoavaluació del capital i mesurament del risc de tipus d'interès; així com a les obligacions d'informació pública que cal rendir al mercat.

Per garantir el compliment dels objectius indicats anteriorment, el Grup fa una gestió integrada d'aquests riscos d'acord amb les polítiques esmentades abans.

A continuació s'inclou un detall dels recursos propis del Grup, en data 31 de desembre de 2016 i 31 de desembre de 2015, considerats com a capital a efectes de gestió, classificats en recursos propis de capital de nivell 1 i nivell 2.

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Recursos computables de capital de nivell 1		
+ Capital de nivell 1 ordinari	66.663	65.222
+ Guanyos acumulats	106.075	101.302
+ Reserves (excepte reserves de revaloració i actuàries)	71.245	63.877
+ Reserves o pèrdues acumulades d'inversions en negocis conjunts i associades (*)	5.617	4.592
+ Un altre resultat global acumulat d'instruments de deute	28.612	32.105
+ Un altre resultat global acumulat d'instruments de patrimoni	605	720
+ Un altre resultat global acumulat per diferències de canvi	(4)	8
+ Reserves de revaloració (Nota 20.1.2)	1.612	1.637
+ Resultat de l'exercici	12.027	11.705
- Interessos a pagar als socis per aportacions al capital (Notes 1.6, 3 i 21.2)	(4.222)	(3.081)
+ Interessos minoritaris	561	806
- Altres actius intangibles	(13.718)	(11.992)
- Actius de plans de prestació definida (Nota 38.1.1.2)	(204)	(318)
- Instruments de patrimoni de nivell 1 d'ens del sector financer	(10.438)	(10.053)
- Altres deduccions de capital de nivell 1	(18.556)	(21.787)
Subtotal	139.800	133.441
Recursos computables de capital de nivell 2		
+ Cobertura genèrica computable	9.978	9.327
Subtotal	9.978	9.327
Total fons propis (Nivell 1 + 2)	149.778	142.768

(*) Inclou l'entitat dependent Caixa Enginyers Vida, SA, i l'entitat associada Norbolsa, SV, SA.

En data 31 de desembre de 2016, el Grup i l'Entitat Dominant assoleixen una ràtio de capital de nivell 1 ordinari (CET 1) del 14,59% i 14,98%, respectivament, i una ràtio de capital total del 15,64% i 16,04%, respectivament, la qual cosa representa un excés de recursos propis sobre el mínim exigít per la ràtio de capital total de 73.142 i 75.717 milers d'euros, respectivament, sobre els requeriments mínims reguladors establerts en el Reglament 575/2013 sobre els requisits prudencials de les entitats de crèdit i les empreses d'inversió (CRR).

1.6 DETERMINACIÓ DEL PATRIMONI CONSOLIDAT

A causa de l'aplicació de les normes en vigor per a la presentació dels comptes anuals consolidats, per efectuar una avaluació del patrimoni net del Grup, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, cal considerar els següents saldos i conceptes dels balanços de situació consolidats adjunts:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Fons de dotació (Nota 20.1.1)	70.803	69.362
Reserves (Nota 20.1.2)	78.682	70.096
Menys: valors propis (Nota 20.1.1)	(4.256)	(4.256)
Resultat de l'exercici atribuït a l'Entitat Dominant	12.026	11.652
Un altre resultat global acumulat (Nota 20.2)	29.294	32.833
Interessos minoritaris (Nota 20.3)	1.403	1.344
Patrimoni net	187.952	181.031
Aplicacions previstes en la distribució de resultats que minoren el patrimoni net (Notes 1.5, 3 i 21.2)		
Interessos a pagar als socis per aportacions al capital	(4.222)	(3.081)
Patrimoni net després de l'aplicació de resultats	183.730	177.950

1.7 COEFICIENT DE RESERVES MÍNIMES

El 31 de desembre de 2016 i 2015, així com durant els exercicis 2016 i 2015, l'Entitat Dominant complia amb els requisits mínims que exigeix la normativa vigent per a aquest coeficient.

1.8 FONS DE GARANTIA DE DIPÒSITS D'ENTITATS DE CRÈDIT I D'ALTRES CONTRIBUCIONS

1.8.1 Fons de Garantia de Dipòsits d'Entitats de Crèdit

L'Entitat Dominant està adscrita al Fons de Garantia de Dipòsits d'Entitats de Crèdit (d'ara endavant, FGDEC) i hi realitza les aportacions anuals i derrames que li corresponen en virtut del Reial Decret-Ilei 16/2011, de 14 d'octubre, pel qual es crea l'FGDEC.

La disposició final primera del Reial Decret 1012/2015 modifica el Reial Decret 2606/1996, de 20 de desembre, sobre fons de garantia de dipòsits d'entitats de crèdit, a fi de desenvolupar els nous articles que la Llei 11/2015, de 18 de juny, de recuperació i resolució d'entitats de crèdit i empreses d'inversió va introduir en el Reial Decret-Ilei 16/2011, de 14 d'octubre, pel qual es crea l'FGDEC. D'aquesta manera, es completa la transposició de la Directiva 2014/49/UE del Parlament Europeu i del Consell, de 16 d'abril de 2014, que harmonitza determinats aspectes dels sistemes de garantia de dipòsits a nivell europeu.

Les modificacions del Reial Decret 2606/1996, de 20 de desembre, suposen un canvi en la base de càlcul de les aportacions en dividir-se l'FGDEC en dos compartiments estancs: el compartiment de garantia de dipòsits i el compartiment de garantia de valors, que desenvolupa la Circular 8/2015, de 18 de desembre de 2015, del Banc d'Espanya, a les entitats i sucursals adscrites a l'FGDEC, sobre informació per determinar les bases de càlcul de les aportacions a l'FGDEC i que substitueix l'anterior Circular 4/2001, de 24 de setembre, a les entitats adscrites a un fons de garantia de dipòsits, d'informació sobre els saldos que integren la base de càlcul de les aportacions als fons de garantia de dipòsits i abast dels imports garantits.

D'acord amb aquesta Circular 8/2015, la base de càlcul de les aportacions, per a l'exercici 2015 i següents, vindrà determinada, per al compartiment de garantia de dipòsits, pel volum de dipòsits coberts per l'FGDEC i els interessos que meritin aquests, també coberts per l'FGDEC.

Aportació ordinària anual

El Grup està integrat al Fons de Garantia de Dipòsits. Durant l'exercici 2016, la Comissió Gestora de l'FGDEC, d'acord amb allò que estableixen el Reial Decret-Ilei 16/2011 i el Reial Decret 2606/1996, ha fixat l'aportació a realitzar per al conjunt de les entitats adherides al compartiment de garantia de dipòsits en un 1,6 per mil de l'import dels dipòsits garantits en data 30 de juny de 2016. El càlcul de l'aportació de cada entitat es fa en funció de l'import dels dipòsits garantits i del seu perfil de risc, prenent en consideració indicadors com l'adequació del capital, la qualitat dels actius i la liquiditat, que han estat desenvolupats per la Circular 5/2016, de 27 de maig, del Banc d'Espanya. Així mateix, l'aportació al compartiment de garantia de valors s'ha fixat en un 2 per mil del 5% de l'import garantit dels valors i altres instruments financers en data 31 de desembre de 2016. D'acord amb la normativa vigent, el registre de l'aportació es reconeix quan hi ha l'obligació del pagament, que és el 31 de desembre de cada exercici.

Les aportacions meritades durant l'exercici 2016, en concepte de la contribució a l'FGDEC, ascendeixen a 2.244 milers d'euros (2.083 milers d'euros, en l'exercici 2015), que s'han registrat en el capítol 'Altres despeses d'explotació' dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts (Nota 36.2).

Derrama aprovada per la Comissió Gestora

La Comissió Gestora de l'FGDEC, en la seva sessió del 30 de juliol de 2012, amb la finalitat de restaurar la suficiència patrimonial de l'FGDEC conforme a allò que preveu l'article 6.2 del Reial Decret-Ilei 16/2011, de 14 d'octubre, va acordar la realització d'una derrama entre les entitats que hi estan adscrites. En el cas de l'Entitat Dominant, la derrama corresponent és de 3.366 milers d'euros, pagable en deu quotes anuals de 337 milers d'euros cadascuna. La quota que en cada data hagi d'ingressar l'Entitat Dominant serà deduïda de l'aportació ordinària anual que, si s'escau, satisfaci en aquesta mateixa data, i fins a l'import d'aquesta aportació ordinària.

El compromís de pagament per aquesta derrama es registra, pel seu valor actual, en l'epígraf de 'Passius financers' a cost amortitzat - Altres passius financers' del passiu dels balanços de situació consolidats adjunts. El saldo d'aquest concepte, el 31 de desembre de 2016, és de 1.869 milers d'euros (2.149 milers d'euros, el 31 de desembre de 2015) i inclou 56 milers d'euros en concepte d'interessos financers meritats durant l'exercici 2016 (64 milers d'euros, durant l'exercici 2015) (Notes 16.4 i 36.2).

D'altra banda, la despesa anticipada que suposa aquesta derrama s'ha registrat, pel seu valor actual, en l'epígraf 'Préstecs i partides a cobrar - Préstecs i avançaments' de l'actiu dels balanços de situació consolidats adjunts. El saldo d'aquest concepte, el 31 de desembre de 2016, és de 1.823 milers d'euros (2.097 milers d'euros, el 31 de desembre de 2015) (Nota 8.1).

Aportació extraordinària addicional

Per emprendre les funcions previstes per a l'FGDEC derivades del Reial Decret-Ilei 6/2013, de 22 de març, de protecció als titulars de determinats productes d'estalvi i inversió i altres mesures de caràcter financer, es va establir una aportació extraordinària addicional, aplicable una única vegada, d'un 3 per mil dels dipòsits computables el 31 de desembre de 2013, liquidable en dos trams: un primer tram, equivalent a les dues cinquenes parts de l'import total que cal satisfer una vegada aplicades les deduccions previstes, que es va liquidar el 22 de gener de 2014; i un segon tram, equivalent a les tres cinquenes parts restants, el calendari definitiu de pagaments del qual va ser aprovat per la Comissió Gestora de l'FGDEC amb data 17 de desembre de 2014, havent-se realitzat l'últim pagament el 30 de juny de 2016 per un import de 1.016 milers d'euros (Nota 16.4), no quedant, per tant, cap import pendent de pagament per aquest concepte el 31 de desembre de 2016 (sent l'import pendent de pagament, el 31 de desembre de 2015, de 1.016 milers d'euros).

1.8.2 Altres contribucions

Fons de Resolució Nacional i Fons Únic de Resolució Europeu

La Directiva 2014/59/UE del Parlament Europeu i del Consell, de 15 de maig de 2014, per la que s'estableix un marc per a la reestructuració i la resolució d'entitats de crèdit i empreses de serveis d'inversió, imposa als Estats Membres l'establiment de mecanismes de finançament de la resolució amb la finalitat de garantir l'aplicació efectiva, per part de l'autoritat de resolució, de les competències i instruments de la resolució.

La Llei 11/2015, de 18 de juny, de recuperació i resolució d'entitats de crèdit i empreses de serveis d'inversió trasllada l'anterior Directiva Europea a l'ordenació jurídica espanyola. Aquesta llei crea un Fons de Resolució Nacional (d'ara endavant, FRN), la finalitat del qual és finançar les mesures de resolució que executi el Fons de Reestructuració Ordenada Bancària (d'ara endavant, FROB), qui té encomanada la gestió i administració de l'FRN.

L'FRN està finançat per les aportacions de les entitats de crèdit i les empreses de serveis d'inversió, i els seus recursos financers han d'assolir, almenys, l'1 per cent dels dipòsits garantits de totes les entitats no més tard del 31 de desembre de 2024.

A fi d'assolir aquest nivell i cobrir les seves despeses de funcionament, el FROB recaptarà, a partir de l'exercici 2015 i, almenys, amb una periodicitat anual, contribucions ordinàries de les entitats integrants. Per determinar la contribució de cada entitat, es considerarà, d'una banda, la proporció dels passius totals de cada entitat sobre el total agregat de totes les entitats, exclosos els recursos propis i l'import garantit de dipòsits, i de l'altra, el perfil de risc de cada entitat, que inclou una avaluació de la probabilitat de ser objecte de resolució, la complexitat de la seva estructura i resolubilitat i els indicadors de la situació financera i nivell de risc, entre d'altres.

D'acord amb el calendari previst, el gener de 2016, l'Autoritat Única de Resolució Europea va iniciar plenament les seves operacions i, a finals de gener, s'han d'haver fusionat tots els Fons de Resolució Nacionals dels Estats membres de la zona euro en un Fons Únic de Resolució Europeu. Les aportacions de l'exercici 2016 i següents es faran a aquest Fons Europeu, i l'FRN només quedarà operatiu per a empreses de serveis d'inversió.

L'aportació al Fons de Resolució Europeu reportada per l'Entitat Dominant durant l'exercici 2016 ha estat de 467 milers d'euros, que s'han registrat en el capítol 'Altres despeses d'explotació' del compte de pèrdues i guanys consolidat adjunt. L'aportació a l'FRN durant l'exercici 2015 va ser de 321 milers d'euros (Nota 36.2).

Taxa de supervisió al Banc Central Europeu

L'Entitat Dominant està obligada al desemborsament d'una taxa anual, segons estableix el Reglament (UE) núm. 1163/2014 del Banc Central Europeu, de 22 d'octubre de 2014, sobre les taxes de supervisió per sostenir les competències de supervisió a les entitats de crèdit encarregades al Banc Central Europeu.

Aquesta taxa es determina partint de la importància i el perfil de risc de l'Entitat Dominant, així com dels seus actius ponderats per risc.

La contribució meritada durant l'exercici 2016 s'ha registrat en el capítol 'Altres despeses d'explotació' del compte de pèrdues i guanys consolidat adjunt per un import de 21 milers d'euros (17 milers d'euros en l'exercici 2015) (Nota 36.2).

1.9 INFORMACIÓ REQUERIDA PER LA LLEI 2/1981, DE 25 DE MARÇ, DE REGULACIÓ DEL MERCAT HIPOTECARI I PEL REIAL DECRET 716/2009, DE 24 D'ABRIL, PEL QUAL ES DESENVOLUPEN DETERMINATS ASPECTES D'AQUESTA LLEI

El Grup no té emissions de cèdules hipotecàries ni de bons hipotecaris subjectes a la informació que requereix aquesta llei.

No obstant això, el Consell Rector de l'Entitat Dominant manifesta que el Grup disposa de les polítiques i els procediments expressos en relació amb les seves activitats en el mercat hipotecari, els quals garanteixen el compliment de la normativa que el regula. Aquestes polítiques i aquests procediments inclouen aspectes com:

- La relació entre l'import de préstecs i crèdits i el valor de la taxació del bé immoble hipotecat.
- La relació entre el deute i els ingressos del prestatari, així com la verificació de la informació facilitada pel prestatari i de la seva solvència.
- Procediments sobre la selecció de societats taxadores.

1.10 INFORMACIÓ SOBRE ELS AJORNAMENTS DE PAGAMENT EFECTUATS A PROVEÏDORS

L'entrada en vigor de la Llei 15/2010, de 5 de juliol, que va modificar la Llei 3/2004, de 29 de desembre, per la qual s'establien mesures de lluita contra la morositat en les operacions comercials, estableix l'obligació per a les entitats de publicar, de manera expressa, les informacions sobre els terminis de pagament als seus proveïdors en la memòria dels seus comptes anuals.

La Disposició final segona de la Llei 31/2014, de 3 de desembre, va modificar la Llei 15/2010, anteriorment citada, perquè les entitats incloguessin, de manera expressa, en les memòries dels seus comptes anuals el període mitjà de pagament a proveïdors, i va facultar l'Institut de Comptabilitat i Auditoria de Comptes (d'ara endavant, ICAC) a establir les adaptacions necessàries per al compliment d'aquesta obligació.

D'acord amb allò que disposa l'article 6 de la Resolució, de 29 de gener de 2016, de l'ICAC, es desglossa, a continuació, la informació requerida en relació amb el període mitjà de pagament a proveïdors, la ràtio de les operacions pagades i pendents de pagament i el total de pagaments fets i pendents de fer en la data del tancament dels exercicis 2016 i 2015 dels balanços de situació consolidats adjunts.

Dies	2016	2015
Període mitjà de pagament a proveïdors	19	20
Ràtio d'operacions pagades	20	21
Ràtio d'operacions pendents de pagament	11	15

Milers d'euros	2016	2015
Total de pagaments fets	22.986	23.498
Total de pagaments pendents	1.864	2.595

Les dades exposades en el quadre anterior sobre pagaments a proveïdors fan referència a aquells que, per la seva naturalesa són creditors comercials, de manera que inclouen les dades relatives al capítol 'Altres passius' del balanç de situació consolidat adjunt.

El Grup ha calculat el període mitjà de pagament a proveïdors com el termini que transcorre des del lliurament dels béns o la prestació dels serveis a càrrec del proveïdor i el pagament material de l'operació d'acord amb la metodologia que es descriu a l'article 5 d'aquesta Resolució de l'ICAC.

El termini màxim legal de pagament aplicable al Grup, durant l'exercici 2016, segons la Llei 3/2004, de 29 de desembre, per la que s'establien mesures de lluita contra la morositat en les operacions comercials (modificada pel Reial Decret-Llei 4/2013, de 22 de febrer), és de 30 dies naturals, llevat que hi hagi un pacte entre les parts i sense que, en cap cas, pugui acordar un termini superior a 60 dies naturals.

1.11 CONTRACTES D'AGÈNCIA

Ni al tancament de l'exercici 2016, ni en cap moment durant aquest exercici, l'Entitat Dominant i les entitats dependents no han mantingut en vigor contractes d'agència en la forma en què aquests es preveuen a l'article 21 del Reial Decret 84/2015, de 13 de febrer, que desenvolupa la Llei 10/2014 d'ordenació, supervisió i solvència d'entitats de crèdit.

1.12 IMPACTE MEDIAMBIENTAL

Ateses les activitats a les quals es dediquen les entitats que formen el Grup, no tenen responsabilitats, despeses, actius, provisions ni contingències de naturalesa mediambiental que poguessin ser significatives en relació amb el patrimoni, la situació financera i els resultats d'aquestes entitats. Per aquest motiu, no s'inclouen desglossaments específics en aquesta memòria dels comptes anuals consolidats respecte a informació de qüestions mediambientals.

1.13 FETS POSTERIORIS

Entre la data de tancament i la data de formulació d'aquests comptes anuals consolidats, no s'ha produït cap esdeveniment, que no s'hagi especificat en les Notes d'aquesta memòria consolidada, que els afecti de manera significativa.

2. PRINCIPIS I POLÍTIQUES COMPTABLES I CRITERIS DE VALORACIÓ APLICATS

En l'elaboració dels comptes anuals consolidats del Grup, de l'exercici 2016, s'han aplicat els principis i polítiques comptables i criteris de valoració següents:

2.1. CONSOLIDACIÓ

2.1.1. Entitats dependents

Es consideren entitats dependents les entitats sobre les quals l'Entitat Dominant té capacitat per exercir control; aquesta capacitat es manifesta, generalment encara que no únicament, per la propietat, directa o indirecta, del 50% o més dels drets de vot de les entitats participades o, tot i ser aquest percentatge inferior o nul, si l'existència d'altres circumstàncies o acords atorguen a l'Entitat Dominant el control.

Conforme a allò que disposa la *NIC 27 Estats financers consolidats i separats*, s'entén per control el poder de dirigir les polítiques financeres i operatives d'una entitat amb la finalitat d'obtenir beneficis de les seves activitats.

L'Entitat Dominant manté una participació minoritària en la societat cooperativa Consumidors i Usuaris dels Enginyers, S. Coop. C. Ltda. No obstant això, els membres del Consell Rector de dita societat són, al seu torn, membres del Consell Rector de l'Entitat Dominant, la qual cosa, d'acord amb allò que estableix la *NIC 27 Estats financers consolidats i separats*, suposa l'existència de control i, en conseqüència, obliga l'Entitat Dominant a consolidar aquesta societat cooperativa pel mètode d'integració global.

Els comptes anuals de les entitats dependents es consoliden amb els de l'Entitat Dominant mitjançant l'aplicació del mètode d'integració global, tal com el defineix la *NIC 27*. En conseqüència, tots els saldos significatius derivats de les transaccions efectuades entre les societats consolidades s'han eliminat en el procés de consolidació mitjançant aquest mètode. Addicionalment, la participació de tercers en el patrimoni net del Grup es presenta en el capítol 'Interessos minoritaris' dels balanços de situació consolidats i la participació de tercers en els resultats consolidats de l'exercici es presenta en el capítol 'Resultat atribuïble a interessos minoritaris' del compte de pèrdues i guanys consolidat (Nota 20.3).

La consolidació dels resultats generats per les entitats dependents adquirides en un exercici es fa tenint compte, únicament, els resultats relatius al període comprès entre la data d'adquisició i el tancament d'aquest exercici.

2.1.2. Negocis conjunts

Un negoci conjunt és un acord contractual en virtut del qual dues o més entitats, denominades partícips, emprenen una activitat econòmica que se sotmet a control conjunt, és a dir, un acord contractual per compartir el poder de dirigir les polítiques financeres i d'explotació d'una entitat, o una altra activitat econòmica, a fi de beneficiar-se de les seves operacions, en el qual es requereix el consentiment unànim de tots els partícips per a la presa de decisions estratègiques tant financeres com operatives.

El 31 de desembre de 2016 i 2015, l'Entitat Dominant no manté participacions en negocis conjunts.

2.1.3. Entitats associades

Es consideren entitats associades les societats sobre les quals l'Entitat Dominant té capacitat per exercir una influència significativa, tot i que no constitueixen una unitat de decisió amb l'Entitat Dominant ni es troben sota control conjunt. Habitualment, aquesta capacitat es manifesta en una participació (directa o indirecta) igual o superior al 20% i inferior al 50% dels drets de vot de l'entitat participada. Si els drets de vot són inferiors al 20%, la influència significativa s'evidencia si es produeix alguna de les circumstàncies assenyalades en la normativa vigent com, per exemple, la representació en el Consell d'Administració.

En els comptes anuals consolidats, les entitats associades es valoren mitjançant el mètode de la participació, tal com el defineix la NIC28 Inversions en entitats associades. En el cas de transaccions significatives amb una entitat associada, les pèrdues i guanys corresponents s'eliminen en el percentatge de participació del Grup en el seu capital.

L'única participació del Grup en entitats associades correspon a la participació en Norbolsa, SV, SA (Nota 1.1). Aquesta participació es va adquirir durant l'exercici 2011 amb un fons de comerç financer de 631 milers d'euros.

2.2. INSTRUMENTS FINANCERS

Un instrument financer és un contracte que dona lloc a un actiu financer en una entitat i, alhora, a un passiu financer o instrument de capital en una altra entitat.

Un instrument de capital, o de patrimoni net, és un negoci jurídic que evidencia, o reflecteix, una participació residual en els actius de l'entitat que l'emet, una vegada deduïts tots els passius.

2.2.1. Registre inicial d'instruments financers

Els instruments financers es registren inicialment en el balanç de situació consolidat quan el Grup es converteix en una part del contracte que els origina, d'acord amb les condicions d'aquest contracte. En concret, els instruments de deute, com ara els crèdits i dipòsits de diners, es registren des de la data en què sorgeix el dret legal a rebre o l'obligació legal de pagar efectiu. Per la seva banda, els derivats financers, amb caràcter general, es registren en la data de la seva contractació.

Les operacions de compravenda d'actius financers instrumentades mitjançant contractes convencionals, entesos com a contractes en què les obligacions recíproques de les parts s'han de consumir dins d'un marc temporal establert per la regulació o per les convencions del mercat i que no es poden liquidar per diferències, com ara els contractes borsaris o les compravendes a termini de divises, es registren des de la data en què els beneficis, els riscos, els drets i els deures inherents a tot propietari siguin de la part adquirent; segons el tipus d'actiu financer comprat o venut, pot ser la data de contractació o la data de liquidació o lliurament. En concret, les operacions realitzades en el mercat de divises de comptat es registren en la data de liquidació; les operacions realitzades amb instruments de patrimoni negociats en mercats secundaris de valors espanyols es registren en la data de contractació; i les operacions realitzades amb instruments de deute negociats en mercats secundaris de valors espanyols es registren en la data de liquidació.

2.2.2. Baixa dels instruments financers

Un actiu financer es dona de baixa del balanç de situació consolidat quan es produeix alguna de les circumstàncies següents:

- Els drets contractuals sobre els fluxos d'efectiu que generen han expirat.
- Es transfereix l'actiu financer i es transmeten substancialment els riscos i els beneficis de l'actiu financer o, encara que no hi hagi ni transmissió ni retenció substancial, es transmet el control de l'actiu financer (Nota 2.6).

Per la seva banda, un passiu financer es dona de baixa del balanç de situació consolidat quan s'han extingit les obligacions que genera o quan el Grup el readquireix, ja sigui amb la intenció de tornar-lo a col·locar o amb la intenció de cancel·lar-lo.

2.2.3. Valor raonable i cost amortitzat dels instruments financers

Quan es registren inicialment en el balanç de situació consolidat, tots els instruments financers es registren pel seu valor raonable que, llevat que hi hagi alguna evidència en contra, és el preu de transacció. Després de la comptabilització inicial, en una data determinada, s'entén per valor raonable d'un instrument financer l'import pel qual podria ser comprat o venut en aquesta data entre dues parts, degudament informades, en una transacció realitzada en condicions d'independència mútua.

No obstant això, en el cas de determinats actius i passius financers, el criteri de reconeixement en el balanç de situació consolidat és el de cost amortitzat. Aquest criteri s'aplica als actius financers inclosos a les carteres de 'Préstecs i partides a cobrar' i 'Inversions mantingudes fins al venciment' i, pel que fa als passius financers, als registrats com a 'Passius financers a cost amortitzat'.

Valor raonable

La referència més objectiva i habitual del valor raonable d'un instrument financer és el preu que se'n pagaria en un mercat organitzat, transparent i profund (preu de cotització o preu de mercat).

Quan no hi ha preu de mercat per a un instrument financer determinat, per estimar el seu valor raonable es recorre al preu establert en transaccions recents d'instruments

anàlegs i, si no n'hi ha, a models de valoració prou contrastats per la comunitat financera internacional, i es tenen en compte les peculiaritats específiques de l'instrument per valorar i, molt especialment, els diferents tipus de riscos que l'instrument porta associats. No obstant això, les limitacions dels models de valoració desenvolupats i les possibles inexactituds en les assumpcions exigides per aquests models poden fer que el valor raonable, així estimat, d'un instrument financer no coincideixi exactament amb el preu al qual l'instrument podria ser comprat o venut en la data de la seva valoració. La majoria d'instruments financers registrats a valor raonable, excepte els derivats OTC, estan valorats d'acord amb cotitzacions de mercats actius.

El valor raonable dels derivats financers negociats en mercats organitzats, transparents i profunds, inclosos a la cartera de negociació, s'assimila a la seva cotització diària i, si per raons excepcionals no es pot establir la seva cotització en una data concreta, es recorre per valorar-los a mètodes similars als utilitzats per valorar els derivats no negociats en mercats organitzats.

El valor raonable dels derivats no negociats en mercats organitzats o negociats en mercats organitzats poc profunds o transparents s'assimila a la suma dels fluxos de caixa futurs amb origen en l'instrument, descomptats en la data de la valoració (valor actual o tancament teòric), i en el procés de valoració s'utilitzen mètodes reconeguts pels mercats financers: valor actual net (VAN), models de determinació de preus d'opcions, etc.

Els instruments financers es classifiquen en una de les categories següents en funció de la metodologia utilitzada en l'obtenció del seu valor raonable:

- Nivell 1: instruments financers el valor raonable dels quals s'ha determinat prenent la seva cotització en mercats actius, sense fer-hi cap modificació.
- Nivell 2: instruments financers el valor raonable dels quals s'ha estimat sobre la base de preus cotitzats en mercats organitzats per a instruments similars o mitjançant la utilització d'altres tècniques de valoració en què tots els *inputs* significatius es basen en dades de mercat observables directament o indirectament.
- Nivell 3: instruments el valor raonable dels quals s'ha estimat utilitzant tècniques de valoració en què algun *input* significatiu no es basa en dades de mercat observables.

A efectes d'allò que disposen els paràgrafs anteriors, es considera que un *input* és significatiu quan és important en la determinació del valor raonable en el seu conjunt.

La majoria dels instruments financers del Grup registrats a valor raonable tenen com a referència objectiva per determinar el seu valor raonable les cotitzacions de mercats actius (nivell 1) i, per tant, per determinar el seu valor raonable utilitzen el preu que se'n pagaria en un mercat organitzat, transparent i profund (el preu de cotització o el preu de mercat).

Cost amortitzat

S'entén per cost amortitzat el cost d'adquisició d'un actiu o passiu financer corregit (en més o en menys, segons sigui el cas) pels reemborsaments de principal i d'interessos i (en més o en menys, segons sigui el cas) per la part imputada en el compte de pèrdues i guanys consolidat, mitjançant la utilització del mètode del tipus d'interès efectiu i de la diferència entre l'import inicial i el valor de reemborsaments d'aquests instruments financers. En el cas dels actius financers, el cost amortitzat inclou, a més, les correccions del seu valor motivades pel deteriorament que hagin experimentat des de la seva adquisició.

El tipus d'interès efectiu és el tipus d'actualització que iguala exactament el valor inicial d'un instrument financer amb la totalitat dels seus fluxos d'efectiu estimats per tots els conceptes al llarg de la seva vida romanent. En el cas dels instruments financers amb tipus d'interès fix, el tipus d'interès efectiu coincideix amb el tipus d'interès contractual establert en el moment de la seva adquisició, ajustat, si escau, per les comissions i pels costos de transacció que, d'acord amb allò que disposa la normativa vigent, s'hagin d'incloure al càlcul d'aquest tipus d'interès efectiu. En els instruments financers amb tipus d'interès variable, el tipus d'interès efectiu s'estima de manera anàloga a les operacions de tipus d'interès fix, i es recalcula en cada data de revisió del tipus d'interès contractual de l'operació tenint en compte els canvis que hagin sofert els fluxos d'efectiu futurs d'aquests instruments financers.

Una part important d'actius i alguns passius registrats en el balanç de situació consolidat a cost amortitzat estan referenciats a tipus d'interès variables i tenen una revisió, com a màxim, anual del tipus d'interès aplicable, de manera que el valor raonable d'aquests actius, obtingut per descompte de fluxos amb un tipus d'interès de mercat, no serà significativament diferent del valor a cost amortitzat registrat en el balanç de situació consolidat.

La resta d'actius i passius registrats en el balanç de situació consolidat a cost amortitzat tenen un tipus d'interès fix i una part significativa té venciment residual inferior a un any. En conseqüència, el seu valor raonable, obtingut per descompte de fluxos amb tipus d'interès de mercat, no és significativament diferent del valor a cost amortitzat registrat en el balanç de situació consolidat.

Els actius i passius registrats en el balanç de situació consolidat a cost amortitzat que no s'inclouen en algun dels paràgrafs anteriors, és a dir, els que tenen un tipus fix amb venciment residual superior a un any, són poc significatius en relació amb el total de cada capítol, de manera que el Grup considera que la diferència entre el seu valor raonable, obtingut pel descompte de fluxos amb un tipus d'interès de mercat, i el valor a cost amortitzat registrat en el balanç de situació consolidat no serà significativa.

2.2.4. Classificació i valoració dels actius i passius financers

Els instruments financers es presenten classificats en el balanç de situació consolidat del Grup, principalment, d'acord amb les categories que es relacionen a continuació:

- **Actius i passius financers a valor raonable amb canvis en resultats:** en el Grup, aquesta categoria la integren els instruments financers classificats com a 'Actius i passius financers mantinguts per negociar' i els instruments financers classificats com a 'Altres actius i passius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats'.

Actius i passius financers mantinguts per negociar:

- Es consideren actius financers inclosos en els 'Actius financers mantinguts per negociar' aquells que s'adquireixen amb la intenció de realitzar-los a curt termini o que formen part d'una cartera d'instruments financers, identificats i gestionats conjuntament, per a la qual hi ha evidències d'actuacions recents per obtenir guanys a curt termini, així com els instruments derivats que no hagin estat designats com a instruments de cobertura, inclosos els que hagin estat segregats d'instruments financers híbrids en aplicació d'allò que disposa la NIC 39 Instruments financers: reconeixement i valoració.

- Es consideren **passius financers** inclosos en els 'Passius financers mantinguts per negociar' aquells que s'han emès amb la intenció de readquirir-los en un futur pròxim o formen part d'una cartera d'instruments financers, identificats o gestionats conjuntament, per a la qual hi ha evidències d'actuacions recents per obtenir guanys a curt termini; les posicions curtes de valors fruit de vendes d'actius adquirits temporalment amb pacte de retrocessió no opcional o de valors rebuts en préstec; i els instruments derivats que no s'hagin designat com a instruments de cobertura, inclosos els que hagin estat segregats d'instruments financers híbrids en aplicació d'allò que disposa l'esmentada NIC 39.

Els instruments financers classificats com a actius o passius financers a valor raonable amb canvis en resultats es valoren inicialment pel seu valor raonable, i després es registren les variacions produïdes en l'esmentat valor raonable amb contrapartida en l'epígraf 'Resultats d'operacions financeres (net) - Guanys o (-) pèrdues per actius i passius financers mantinguts per negociar, netes' del compte de pèrdues i guanys consolidat, llevat de les variacions en aquest valor raonable a causa dels rendiments meritats d'instruments financers diferents dels derivats de negociació, que es registraran en els capítols d'Ingressos per interessos', 'Despeses per interessos' o 'Ingressos per dividendes' del compte de pèrdues i guanys consolidat, segons quina sigui la seva naturalesa. Els rendiments dels instruments de deute inclosos a aquesta categoria es calculen aplicant el mètode del tipus d'interès efectiu.

Altres actius i passius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats

S'inclouen en aquesta categoria els actius financers que així designa el Grup en el moment del reconeixement inicial, ja que aquesta designació elimina o redueix de manera significativa asimetries comptables, o bé aquests actius formen un grup el rendiment del qual s'avalua, per part de la Direcció del Grup, sobre la base del seu valor raonable i d'acord amb una estratègia establerta i documentada.

De forma específica, el Grup ha classificat en aquesta categoria les inversions per compte de prenedors que assumeixen el risc de la inversió, i es determinen les provisions d'assegurances de vida per a aquestes modalitats d'assegurances en funció dels actius específicament afectes o dels índexs o actius que s'han fixat com a referència per determinar el valor econòmic dels seus drets. D'aquesta manera, tant les variacions en el valor raonable dels actius financers afectes com de les provisions associades es registren en el compte de pèrdues i guanys.

- **Inversions mantingudes fins al venciment:** a aquesta categoria s'inclouen valors representatius de deute negociats en un mercat actiu, amb venciment fix i fluxos d'efectiu d'import determinat o determinable, que el Grup manté, des de l'inici i en qualsevol data posterior, amb la intenció i amb la capacitat financera de mantenir-los fins al seu venciment.

Els valors representatius de deute inclosos a aquesta categoria es valoren inicialment segons el seu valor raonable, ajustat amb l'import dels costos de transacció que es puguin atribuir directament a l'adquisició de l'actiu financer, els quals s'imputaran al compte de pèrdues i guanys consolidat mitjançant l'aplicació del mètode del tipus d'interès efectiu que defineix la NIC 39 *Instruments financers: reconeixement i valoració*. Posteriorment, es valoren al seu cost amortitzat.

Els interessos reportats per aquests valors, calculats mitjançant l'aplicació del mètode del tipus d'interès efectiu, es registren en el capítol 'Ingressos per interessos' del compte de pèrdues i guanys consolidat. Les diferències de canvi dels valors denominats en divisa diferent de l'euro inclosos a aquesta cartera es registren d'acord amb allò que disposa la Nota 2.7. Les possibles pèrdues per deteriorament que puguin patir aquests valors es registren d'acord amb allò que disposa la Nota 2.3.

- **Préstecs i partides a cobrar:** a aquesta categoria s'inclouen els valors no cotitzats representatius de deute, el finançament prestat a tercers amb origen en les activitats típiques de crèdit i préstec realitzades per l'Entitat Dominant i els deutes contrets amb el Grup pels compradors de béns i pels usuaris dels serveis que presta. A aquesta categoria també s'inclouen els imports per cobrar per les operacions d'arrendament financer en què el Grup actua com a arrendador.

Els actius financers que s'inclouen a aquesta categoria es valoren inicialment pel seu valor raonable, ajustat amb l'import de les comissions i dels costos de transacció que es puguin atribuir directament a l'adquisició de l'actiu financer, i que, d'acord amb allò que disposa la normativa vigent, s'hagin d'imputar al compte de pèrdues i guanys consolidat mitjançant l'aplicació del mètode del tipus d'interès efectiu fins al seu venciment. Després de l'adquisició, els actius inclosos a aquesta categoria es valoren al seu cost amortitzat.

Els actius adquirits amb descompte es comptabilitzen segons l'efectiu desemborsat, i la diferència entre el seu valor de reemborsament i aquest efectiu desemborsat es reconeix com a ingressos financers conforme amb el mètode del tipus d'interès efectiu durant el període que resta fins al venciment.

En termes generals, l'Entitat Dominant té la intenció de mantenir els préstecs i crèdits que té concedits fins al seu venciment final, raó per la qual es presenten en el balanç de situació consolidat pel seu cost amortitzat.

Els interessos meritats per aquests valors, calculats mitjançant l'aplicació del mètode del tipus d'interès efectiu, es registren en el capítol 'Ingressos per interessos' del compte de pèrdues i guanys consolidat. Les diferències de canvi dels valors denominats en divisa diferent de l'euro inclosos a aquesta cartera es registren d'acord amb allò que la Nota 2.7. Les possibles pèrdues per deteriorament que puguin patir aquests valors es registren d'acord amb allò que disposa la Nota 2.3. Els instruments de deute inclosos a operacions de cobertura de valor raonable es registren d'acord amb allò que disposa la Nota 2.5.

- **Actius financers disponibles per a la venda:** a aquesta categoria s'inclouen els valors representatius de deute que són propietat del Grup i no estan classificats com a inversió a venciment, com a inversions creditícies o a valor raonable amb canvis en resultats i els instruments de patrimoni propietat del Grup corresponents a entitats que no siguin del Grup, negocis conjunts o associades i que no s'hagin classificat com a valor raonable amb canvis en pèrdues i guanys.

Els instruments que s'inclouen a aquesta categoria es valoren inicialment segons seu valor raonable, ajustat amb l'import dels costos de transacció que es puguin atribuir directament a l'adquisició de l'actiu financer, els quals s'imputen al compte de pèrdues i guanys consolidat mitjançant l'aplicació del mètode del tipus d'interès efectiu, fins al seu venciment, llevat que els actius financers no tinguin venciment fix. En aquest cas, s'imputen al compte de pèrdues i guanys consolidat quan es produeixi el seu deteriorament o es produeixi la seva baixa del balanç de situació consolidat. Després de la seva adquisició, els actius financers inclosos a aquesta categoria es valoren segons el valor raonable.

No obstant això, els instruments de patrimoni el valor raonable dels quals no es pot determinar de forma prou objectiva apareixen valorats en aquests comptes anuals consolidats segons el cost, net dels possibles deterioraments del seu valor, calculats d'acord amb els criteris que explica la Nota 2.3.

Les variacions que es produeixen en el valor raonable dels actius financers classificats com a disponibles per a la venda corresponents als seus interessos o dividendes meritats es registren amb contrapartida en el capítol 'Ingressos per interessos' (calculats mitjançant l'aplicació del mètode del tipus d'interès efectiu) i en el capítol 'Ingressos per dividendes' del compte de pèrdues i guanys consolidat, respectivament. Les diferències de canvi dels actius financers denominats en divises diferents de l'euro es registren d'acord amb allò que disposa la Nota 2.7. Les variacions produïdes en el valor raonable dels actius financers inclosos a aquesta categoria coberts a través d'operacions de cobertura de valor raonable es valoren d'acord amb allò que disposa la Nota 2.5. Les pèrdues per deteriorament que hagin pogut patir aquests instruments es comptabilitzen d'acord amb allò que disposa la Nota 2.3.

La resta de canvis que es produeixen en el valor raonable dels actius financers classificats com a disponibles per a la venda des del moment de la seva adquisició es comptabilitzen amb contrapartida en el patrimoni net consolidat del Grup en la partida 'Patrimoni net - Altre resultat global acumulat - Elements que poden reclassificar-se en resultats - Actius financers disponibles per a la venda', nets de l'efecte fiscal, fins al moment en què es produeix la baixa de l'actiu financer, moment en què el saldo registrat en aquest epígraf es registra en el compte de pèrdues i guanys consolidat, en l'epígraf 'Resultats d'operacions financeres (net) - Guanys o (-) pèrdues en donar de baixa en comptes actius i passius financers no valorats a valor raonable amb canvis en resultats (net) '.

- **Passius financers a cost amortitzat:** a aquesta categoria d'instruments financers s'inclouen els passius financers que no s'han inclòs en la categoria de passius financers a valor raonable amb canvis en pèrdues i guanys.

Els passius financers inclosos a aquesta categoria es valoren inicialment pel seu valor raonable, ajustat amb l'import dels costos de transacció que es puguin atribuir directament a l'emissió o la contractació del passiu financer, els quals s'imputaran al compte de pèrdues i guanys consolidat mitjançant l'aplicació del mètode del tipus d'interès efectiu, fins al seu venciment. Posteriorment, es valoren al seu cost amortitzat.

Els interessos meritats per aquests passius, calculats mitjançant l'aplicació del mètode del tipus d'interès efectiu, es registren en el capítol 'Despeses per interessos' del compte de pèrdues i guanys consolidat. Les diferències de canvi dels passius denominats en divisa diferent de l'euro inclosos a aquesta cartera es registren d'acord amb allò que disposa la Nota 2.7. Els passius financers inclosos a aquesta categoria coberts en operacions de cobertura de valor raonable es registren d'acord amb allò que disposa la Nota 2.5.

2.2.5. Reclassificació entre carteres d'instruments financers

Les reclassificacions entre carteres d'instruments financers es duen a terme, exclusivament, si s'escau, d'acord amb els supòsits següents:

- a) Llevat que es donin les circumstàncies excepcionals indicades en la lletra d) següent, els instruments financers classificats a valor raonable amb canvis en resultats no es poden reclassificar ni dins ni fora d'aquesta categoria d'instruments financers una vegada adquirits, emesos o assumits.
- b) Si a conseqüència d'un canvi en la intenció o en la capacitat financera, un actiu financer deixa de complir els requisits per estar classificat a 'Inversions mantingudes fins al venciment', s'ha de reclassificar al capítol 'Actius financers disponibles per a la venda'. El registre es realitzarà pel valor raonable d'aquests instruments financers en la data de traspàs i la diferència entre el seu cost amortitzat i el seu valor raonable s'imputarà a la partida 'Patrimoni net - Altre resultat global acumulat - Elements que poden reclassificar-se en resultats - Actius financers disponibles per a la venda'.

En aquest cas, cal aplicar el mateix tractament a tots els instruments financers classificats a 'Inversions mantingudes fins al venciment', llevat que la reclassificació estigui en els supòsits permesos per la normativa aplicable (vendes molt pròximes al venciment o una vegada cobrat pràcticament tot el principal de l'actiu financer, etc.).

El Grup no podrà classificar ni tenir classificat cap actiu financer com a inversió a venciment si durant l'exercici actual, o els dos precedents, ha venut o reclassificat actius inclosos en aquesta cartera per més d'un import insignificant en relació amb l'import total dels actius inclosos a aquesta categoria, llevat que la reclassificació respongui als supòsits permesos esmentats.

Durant els exercicis 2016 i 2015, el Grup no ha realitzat cap venda no permesa per la normativa aplicable d'actius financers classificats com a 'Inversions mantingudes fins al venciment'.

- c) A conseqüència d'un canvi en la intenció o en la capacitat financera del Grup, o un cop transcorreguts els dos exercicis de penalització establerts per al supòsit de venda d'actius financers classificats a 'Inversions mantingudes fins al venciment', els actius financers (instruments de deute) inclosos a la categoria d'Actius financers disponibles per a la venda es podran reclassificar a la d'Inversions mantingudes fins al venciment'. En aquest cas, el valor raonable d'aquests instruments financers en la data de traspàs passarà a convertir-se en el seu nou cost amortitzat i la diferència entre aquest import i el seu valor de reemborsament s'imputarà al compte de pèrdues i guanys consolidat, aplicant-hi el mètode del tipus d'interès efectiu, durant la vida residual de l'instrument.

Durant els exercicis 2016 i 2015, el Grup no ha realitzat cap reclassificació com les descrites en el paràgraf anterior.

- d) Un actiu financer que no sigui un instrument financer derivat es podrà reclassificar fora dels 'Actius financers mantinguts per negociar' si deixa de ser mantingut amb el propòsit de vendre'l o recomprar-lo a curt termini, sempre que es produeixi alguna de les circumstàncies següents:
 - En circumstàncies rares i excepcionals (que sorgeixen d'un esdeveniment particular, que és inusual i molt improbable que es repeteixi en un futur previsible), llevat que es tracti d'actius susceptibles d'haver estat inclosos al capítol 'Préstecs i partides a cobrar'.
 - Quan el Grup tingui la intenció i la capacitat financera de mantenir l'actiu financer en un futur previsible o fins al seu venciment, sempre que en el seu reconeixement inicial s'hagi complert amb la definició de 'Préstecs i partides a cobrar'.

Si es donen aquestes situacions, la reclassificació de l'actiu es fa pel valor raonable del dia de la reclassificació, sense revertir els resultats, i aquest valor es considera al seu cost amortitzat. Els actius reclassificats d'aquesta manera en cap cas es podran reclassificar de nou al capítol d'Actius financers mantinguts per negociar' .

Durant els exercicis 2016 i 2015, el Grup no ha realitzat cap reclassificació entre carteres de l'apartat d) anterior.

2.3. DETERIORAMENT DEL VALOR DELS ACTIUS FINANCERS

Un actiu financer es considera deteriorat i, per tant, se'n corregeix el valor comptable per reflectir l'efecte del deteriorament, quan hi ha una evidència objectiva que s'han produït esdeveniments que donen lloc al següent:

- En el cas d'instruments de deute, entesos com els préstecs i bestretes i els valors representatius de deute, quan després del seu reconeixement inicial es produeixi un esdeveniment o un efecte combinat de diversos esdeveniments que suposi un impacte negatiu en els fluxos d'efectiu futurs.
- En el cas d'instruments de patrimoni, quan després del seu reconeixement inicial es produeixi un esdeveniment o un efecte combinat de diversos esdeveniments que suposi que no es podrà recuperar el seu valor comptable.

Com a criteri general, la correcció del valor comptable dels instruments financers a causa del seu deteriorament s'efectua amb càrrec al compte de pèrdues i guanys consolidat del període en què aquest deteriorament es manifesta, i les recuperacions de les pèrdues per deteriorament prèviament registrades, si es produeixen, es reconeixen en el compte de pèrdues i guanys consolidat del període en què el deteriorament s'elimina o es redueix.

Si es considera que la recuperació de qualsevol import registrat és remota, aquest import s'elimina del balanç de situació consolidat, sense perjudici de les actuacions que puguin dur a terme les entitats del Grup per intentar aconseguir-ne el cobrament fins que no s'hagin extingit definitivament els seus drets, sigui per prescripció, condonació o altres causes.

A continuació, es presenten els criteris aplicats pel Grup per determinar les possibles pèrdues per deteriorament existents en cadascuna de les diferents categories d'instruments financers, així com el mètode seguit per al càlcul de les cobertures comptabilitzades per l'esmentat deteriorament.

2.3.1. Instruments de deute classificats a les carteres d'inversions mantingudes fins al venciment i préstecs i partides a cobrar (valorats al seu cost amortitzat)

Com a criteri general, l'import de les pèrdues per deteriorament experimentades per aquests instruments coincideix amb la diferència positiva entre els respectius valors comptables i els valors actuals dels seus fluxos d'efectiu futurs previstos.

En el cas d'instruments de deute cotitzats es pot utilitzar, com a substitut del valor actual dels fluxos d'efectiu futurs, el valor de mercat, sempre que aquest valor sigui suficientment fiable com per considerar-lo representatiu del valor que pogués recuperar el Grup.

En l'estimació dels fluxos d'efectiu futurs dels instruments de deute es tenen en compte:

- Tots els imports que està previst obtenir durant la vida romanent de l'instrument, fins i tot, si escau, els que puguin tenir el seu origen en les garanties amb què compti (una cop deduïts els costos necessaris per a l'adjudicació i venda posterior). La pèrdua per deteriorament té en compte l'estimació de la possibilitat de cobrament dels interessos meritats, vençuts i no cobrats.
- Els diferents tipus de risc als quals estigui subjecte cada instrument.
- Les circumstàncies en què previsiblement tinguin lloc els cobraments.

Després, aquests fluxos d'efectiu s'actualitzen al tipus d'interès contractual efectiu de l'instrument (si el seu tipus contractual fos fix) o al tipus d'interès contractual efectiu en la data de l'actualització (si fos variable).

Pel que fa específicament a les pèrdues per deteriorament que tenen la seva causa en la materialització del risc d'insolvència de qui està obligat al pagament (risc de crèdit), un instrument de deute pateix deteriorament per insolvència:

- Quan s'evidencia un enviliment en la capacitat de pagament de qui està obligat a fer-ho, tant si ho fa palès la seva morositat o per altres raons diferents.
- Per causa de la materialització del risc-país, que és el risc que es presenta en els deutors residents en un país per circumstàncies diferents del risc comercial habitual.

A) Classificació del risc

En funció del risc d'insolvència imputable al client o a l'operació, els instruments es classifiquen en alguna de les següents categories:

- **Risc normal**

Comprèn els instruments que no compleixen els requisits per classificar-los en alguna de les tres categories següents.

- **Risc normal en vigilància especial**

Comprèn totes les operacions que, sense complir els criteris per classificar-les individualment com a risc dubtós o fallit, presenten debilitats que poden suposar assumir pèrdues superiors a les d'altres operacions similars classificades com a risc normal. Inclou, entre d'altres, les operacions amb imports vençuts amb més de 30 dies d'antiguitat i les operacions de refinançament, refinançades o reestructurades considerades no dubtoses; les operacions de titulars que presenten nivells elevats d'endeutament, caigudes en la xifra de negocis o, en general, dels fluxos d'efectiu recurrents, o estrenyiment dels marges d'explotació o de la renda recurrent disponible; així com les operacions incloses en un acord especial de sostenibilitat del deute.

- **Risc dubtós**

Per raó de la morositat del client

Comprèn l'import total dels instruments de deute, independentment del seu titular i garantia, que tinguin algun import vençut per principal, interessos o despeses pactades contractualment, amb més de 90 dies d'antiguitat, llevat que sigui procedent classificar-los com a fallits. També s'inclouran a aquesta categoria les garanties concedides quan l'avalat hagi incorregut en morositat en l'operació avalada.

Així mateix, s'inclouran a aquesta categoria els imports de totes les operacions d'un titular quan les operacions amb imports vençuts amb més de 90 dies d'antiguitat siguin superiors al 20% dels imports pendents de cobrament.

En les operacions refinançades o reestructurades que romanguin en aquesta categoria, es considerarà com a data per al càlcul de la seva antiguitat la de l'import vençut més antic que s'hagi refinançat o reestructurat que romanguí pendent de pagament, independentment que, com a conseqüència del refinançament o reestructuració, les operacions refinançades no tinguin imports vençuts (Nota 2.4).

Per raons diferents de la morositat del client

Comprèn els instruments de deute, vençuts o no, en els quals, sense presentar-se les circumstàncies per classificar-los en les categories de fallits o dubtosos per raó de la morositat del titular, es presenten dubtes raonables sobre el seu reemborsament total (principal i interessos) en els termes pactats contractualment, així com les exposicions fora de balanç no qualificades com a dubtoses per raó de la morositat del titular el pagament de les quals per part l'entitat sigui probable i la seva recuperació dubtosa.

En aquesta categoria s'inclourien, entre d'altres, les operacions dels titulars de les quals es trobin en situacions que suposin un deteriorament de la seva solvència. Es consideraran indicis d'aquest deteriorament les circumstàncies següents: patrimoni negatiu o disminució com a conseqüència de pèrdues del patrimoni net del titular en almenys un 50% durant l'últim exercici; pèrdues continuades o descens significatiu de la xifra de negocis o, en general, dels fluxos d'efectiu recurrents del titular; estructura econòmica o financera significativament inadequada, o impossibilitat d'obtenir finançaments addicionals del titular; existència de qualificació creditícia, interna o externa, que posi de manifest que el titular es troba en situació d'impagament; etc.

- **Risc fallit**

En aquesta categoria es classifiquen els instruments de deute, vençuts o no, per als quals després d'una anàlisi individualitzada es considera remota la seva recuperació a causa d'un deteriorament notori o irrecuperable de la solvència de l'operació o del titular. La classificació en aquesta categoria portarà aparellat el sanejament íntegre de l'import comptable brut de l'operació i la seva baixa total de l'actiu.

Es consideraran, en tot cas, com de recuperació remota:

- Les operacions dubtoses per raó de morositat quan tinguin una antiguitat en la categoria superior a quatre anys o, abans d'assolir aquesta antiguitat, quan l'import no cobert amb garanties eficaces s'hagi mantingut amb una cobertura per risc de crèdit del 100% durant més de dos anys, llevat que comptin amb garanties reals eficaces que cobreixin almenys el 10% de l'import comptable brut de l'operació.
- Les operacions de titulars que estiguin declarades en concurs de creditors per als quals consti que s'hagi declarat o es vagi a declarar la fase de liquidació, llevat d'aquelles que comptin amb garanties reals eficaces que cobreixin almenys el 10% de l'import comptable brut de l'operació.

La classificació en aquesta categoria pels supòsits indicats no implica que l'Entitat aturi les negociacions i actuacions legals per recuperar el seu import.

B) Estimació de les pèrdues per deteriorament o cobertura

• Cobertura genèrica per a risc normal

En l'estimació de les cobertures genèriques dels instruments de deute i riscos contingents classificats com a risc normal, es té en compte l'import a recuperar de les garanties reals i personals eficaces, una vegada aplicats els descomptes corresponents que estableix el Banc d'Espanya, a l'Annex IX de la Circular 4/2004.

L'Entitat Dominant utilitza les solucions alternatives per a l'estimació de les cobertures genèriques dels riscos normals, aplicant les ponderacions de cobertura establertes pel Banc d'Espanya, a l'Annex IX de la Circular 4/2004, en funció del segment de risc de crèdit i de les garanties reals i personals eficaces rebudes.

Es calcula de forma separada la cobertura col·lectiva per als riscos normals en vigilància especial, als quals correspon una cobertura superior com a conseqüència del seu risc més alt.

• Cobertura específica per a risc dubtós

- Estimacions individualitzades de les cobertures: les estimacions individualitzades es fan en aquelles exposicions dubtoses per raó diferent de la morositat que siguin objecte de seguiment individual. També s'analitzen i s'estimen de forma individual les pèrdues per deteriorament de les operacions de quantia significativa qualificades com a dubtoses per raons de la morositat del client.

S'estimen les cobertures de la pèrdua per risc de crèdit tenint en compte l'antiguitat dels imports vençuts, les garanties reals i personals eficaces rebudes i la situació econòmica del titular i garants.

- Estimacions col·lectives: les estimacions col·lectives es fan en les exposicions moroses i en aquelles exposicions dubtoses per raó diferent de la morositat que siguin objecte de seguiment massiu.

Si bé es poden desenvolupar models interns per fer les estimacions col·lectives, en aplicació del principi de proporcionalitat, l'Entitat Dominant utilitza les solucions alternatives per a l'estimació de les cobertures específiques dels riscos dubtosos, aplicant les ponderacions de cobertura establertes pel Banc d'Espanya, a l'Annex IX de la Circular 4/2004, en funció de l'antiguitat dels imports vençuts, del segment de risc de crèdit i de les garanties reals i personals eficaces rebudes, un cop aplicats els descomptes corresponents establerts a l'Annex esmentat.

Les cobertures individualitzades o col·lectives de les operacions dubtoses per raó de la morositat no haurien de ser inferiors a la cobertura genèrica que els correspondria si estiguessin classificades com a risc normal en vigilància especial.

2.3.2. Instruments de deute classificats com a disponibles per a la venda

La pèrdua per deteriorament dels valors representatius de deute inclosos a la cartera d'Actius financers disponibles per a la venda' equival, si s'escau, a la diferència positiva entre el seu cost mitjà d'adquisició (net de qualsevol amortització de principal) i el seu valor de recuperació, una vegada deduïda qualsevol pèrdua per deteriorament reconeguda prèviament en el compte de pèrdues i guanys consolidat.

El valor de mercat dels instruments de deute cotitzats es considera una estimació raonable del valor actual dels seus fluxos d'efectiu futurs, i la disminució del valor raonable per sota del cost d'adquisició no constitueix en si mateixa una evidència de deteriorament.

En el cas de pèrdues per deteriorament sorgides per raó d'insolvència de l'emissor dels títols de deute classificats com a disponibles per a la venda, el procediment que segueix el Grup per calcular aquestes pèrdues coincideix amb el criteri explicat anteriorment per als instruments de deute valorats al seu cost amortitzat.

Quan hi ha una evidència objectiva que les minusvàlues sorgides en la valoració d'aquests actius tenen l'origen en un deteriorament d'aquests actius, aquestes minusvàlues deixen de presentar-se a la partida del patrimoni net consolidat del Grup 'Altres resultats global acumulat - Elements que poden reclassificar-se en resultats - Actius financers disponibles per a la venda' i es registren per tot l'import considerat com a deteriorat acumulat fins aleshores en l'epígraf 'Deteriorament del valor o (-) reversió del deteriorament del valor d'actius financers no valorats a valor raonable amb canvis en resultats - Actius financers disponibles per a la venda' del compte de pèrdues i guanys consolidat. Si posteriorment es recuperen totes o una part de les pèrdues per deteriorament, el seu import es reconeixeria en el compte de pèrdues i guanys consolidat del període en què es produís la recuperació. Concretament, entre els esdeveniments principals que poden constituir una evidència de deteriorament hi ha els següents:

- Que l'emissor tingui dificultats financeres significatives o s'hagi declarat (o sigui probable que sigui declarat) en concurs.
- Que s'hagin produït incompliments contractuals, com ara l'impagament de principal o d'interessos.
- Que s'hagin atorgat finançaments o reestructuracions a l'emissor perquè té dificultats financeres, llevat que hi hagi una certesa raonable que el client pot fer front al seu pagament en el calendari previst o que s'aportin garanties addicionals a les existents inicialment.

2.3.3. Instruments de patrimoni classificats com a disponibles per a la venda

La pèrdua per deteriorament dels instruments de patrimoni inclosos a la cartera d'Actius financers disponibles per a la venda equival, si s'escau, a la diferència positiva entre el seu cost mitjà d'adquisició (net de qualsevol amortització de principal) i el seu valor raonable, una vegada deduïda qualsevol pèrdua per deteriorament reconeguda en exercicis anteriors en el compte de pèrdues i guanys consolidat, i la disminució del valor raonable per sota del cost d'adquisició no constitueix en si mateixa una evidència de deteriorament. Si s'escau, la pèrdua per deteriorament de l'exercici deixa de presentar-se a la partida del patrimoni net consolidat del Grup 'Altres resultats global acumulat - Elements que poden reclassificar-se en resultats - Actius financers disponibles per a la venda' i es registra en l'epígraf 'Deteriorament del valor o (-) reversió del deteriorament del valor d'actius financers no valorats a valor raonable amb canvis en resultats - Actius

El Grup considera que existeixen indicis de deteriorament de valor dels instruments de patrimoni no cotitzats classificats com a actius financers disponibles per a la venda segons la comparació del cost mitjà d'adquisició de l'instrument amb el valor raonable determinat d'acord amb les millors estimacions en funció de la informació disponible.

Els criteris seguits per al registre de les pèrdues per deteriorament dels instruments de patrimoni classificats com a disponibles per a la venda són similars als aplicables a 'Instruments de deute' (segons s'expliquen en aquesta mateixa Nota 2.3.), excepte pel fet que qualsevol recuperació que es produeixi d'aquestes pèrdues es reconeixerà en l'epígraf del patrimoni net consolidat 'Altres resultats global acumulat - Elements que poden reclassificar-se en resultats - Actius financers disponibles per a la venda'.

Així mateix, entre els principals esdeveniments que poden constituir evidència de deteriorament per als instruments de patrimoni es troben els següents:

- Que l'emissor presenti dificultats financeres significatives o estigui declarat (o sigui probable que sigui declarat) en concurs.
- Que s'hagin produït canvis significatius en l'entorn tecnològic, de mercat, econòmic o legal de l'emissor, que puguin afectar de manera adversa la recuperació de la inversió.

- Que el valor raonable de l'actiu experimenti un descens significatiu i prolongat per sota del seu valor comptable. En aquest sentit, en instruments que cotitzin en mercats actius, l'evidència objectiva es fonamenta davant d'una caiguda d'un quaranta per cent de la cotització respecte al seu cost mitjà d'adquisició i durant un període continuat d'un any i mig.

2.3.4. Instruments de patrimoni valorats a cost

Les pèrdues per deteriorament dels instruments de patrimoni valorats al seu cost d'adquisició equivalen a la diferència entre el seu valor comptable i el valor actual dels fluxos de caixa futurs esperats, actualitzats al tipus de rendibilitat de mercat per a altres valors similars.

Les pèrdues per deteriorament es registren en l'epígraf 'Deteriorament del valor o (-) reversió del deteriorament del valor d'actius financers no valorats a valor raonable amb canvis en resultats - Actius financers valorats al cost' del compte de pèrdues i guanys consolidat del període en què es manifesten, i minoren directament el cost de l'instrument. Aquestes pèrdues només es poden recuperar posteriorment en el cas de venda dels actius.

L'estimació i la comptabilització de les pèrdues per deteriorament de les participacions en entitats del Grup i associades, les quals, a l'efecte de l'elaboració d'aquests comptes anuals consolidats, no es consideren 'Instruments financers', es realitzen per part del Grup d'acord amb els criteris que s'indiquen en la Nota 2.1.

2.4. OPERACIONS DE REFINANÇAMENT O REESTRUCTURACIÓ

D'acord amb allò que estableix la Circular 4/2004, aquestes operacions es classifiquen en les categories següents:

- **Operació de refinançament:** la que es concedeix o s'utilitza per raons econòmiques o legals relacionades amb dificultats financeres actuals o previsibles del titular de l'operació, amb la finalitat de cancel·lar o posar al corrent de pagament una o diverses operacions concedides anteriorment al mateix titular o a altres empreses del seu grup econòmic, perquè no puguin o es prevegi que no podran complir en temps i forma amb les condicions pactades.
- **Operació refinançada:** la que es posa, totalment o parcialment, al corrent de pagament a conseqüència d'una operació de refinançament.

- **Operació reestructurada:** la que, per raons econòmiques o legals relacionades amb dificultats financeres actuals o previsibles del titular, se'n modifiquen les condicions financeres a fi de facilitar el pagament del deute (principal i interessos) perquè el titular no pugui o es prevegi que no podrà complir en temps i forma amb les condicions pactades.

Es consideren com a operacions reestructurades totes les operacions en què es reben actius per reduir el deute, es realitza una quitança, es modifiquen les seves condicions per allargar el termini de venciment o es modifica el quadre d'amortització per minorar l'import de les quotes.

- **Operació de renovació:** la formalitzada per substituir-ne una altra de concedida prèviament sense que el prestatari tingui o es prevegi que pugui tenir en el futur dificultats financeres.
- **Operació renegociada:** la que es modifiquen les seves condicions financeres sense que el prestatari tingui o es prevegi que pugui tenir en el futur dificultats financeres.

Una operació de refinançament i les seves refinançades o una operació reestructurada només poden néixer en dues situacions: en situació de risc dubtós o en situació de risc normal en vigilància especial.

Si l'operació de refinançament o reestructurada estigués en situació de risc dubtós en el moment del refinançament/reestructuració, el simple fet de la seva posada al dia no produiria la seva reclassificació a risc normal.

Si, per contra, l'operació estigués, en el moment del seu refinançament/reestructuració, en situació de risc normal, s'ha d'analitzar si correspon la seva reclassificació a risc dubtós o si s'ha de reclassificar com a **risc normal en vigilància especial**.

Llevat de prova en contra, es reclassificaran a **risc dubtós** aquelles operacions que compleixin algun dels criteris següents:

- Que se sustentin en un pla de pagaments inadequat. Entre altres supòsits, es considerarà que no hi ha un pla de pagaments adequat quan s'incompleixi reiteradament o s'hagi modificat per evitar incompliments.

- ii. Que s'incloguin clàusules contractuals que dilatin el reemborsament de l'operació com períodes de carència superiors a 2 anys per amortitzar el principal.
- iii. Que es refinanci o reestructuri una operació de finançament, refinançada o reestructurada prèviament.
- iv. Que es donin de baixa imports per estimar-se irrecuperables que igualin o superin els percentatges de cobertura estipulats, per a operacions normals en vigilància especial, en les solucions alternatives que estableix el Banc d'Espanya a l'Annex IX de la Circular 4/2004.
- v. Que s'estimi necessari el seu pas a risc dubtós a partir d'una anàlisi individualitzada.

Una operació de finançament o reestructurada es reclassificarà **de risc dubtós a risc normal en vigilància especial** si es compleixen els requisits següents:

- i. Que hagi passat un període d'un any des de la data de finançament/reestructuració.
- ii. Que el titular hagi complert en temps i forma amb els pagaments regulars de principal i interessos, reduint el principal renegociat, des de la data de formalització de l'operació de reestructuració o finançament o, si fos posterior, des de la data de reclassificació d'aquestes a la categoria de dubtós.
- iii. Que el titular hagi satisfet mitjançant pagaments regulars un import equivalent a tots els imports vençuts o sanejats en la data de l'operació de reestructuració o finançament.
- iv. Que el titular no tingui cap altra operació amb imports vençuts per més de 90 dies.

Una operació de finançament o reestructurada es reclassificarà **de risc normal en vigilància especial a risc normal** si es compleixen les condicions següents:

- i. Que hagi passat totalment un període de prova de dos anys des de la formalització de la reestructuració/refinançament o, si fos posterior, des de la data de reclassificació a vigilància especial des de la categoria de dubtós.
- ii. Que el titular hagi complert en temps i forma amb els pagaments regulars de principal i interessos des de la data d'inici del període de prova.
- iii. Que el titular hagi pagat un import equivalent als imports que estaven vençuts o es van sanejar amb la reestructuració/refinançament.
- iv. Que el titular (o conjunt de titulars) no tingui cap altra operació amb imports vençuts amb més de 30 dies al final del període de prova.
- v. Que no sigui previsible que el titular pugui tenir dificultats financeres i que, per tant, sigui molt probable que pugui complir les seves obligacions.

2.5. COBERTURES COMPTABLES I MITIGACIÓ DE RISCOS

El Grup utilitza derivats financers com a part de la seva estratègia per disminuir l'exposició als riscos de tipus d'interès i de tipus de canvi de la moneda estrangera, entre d'altres. Quan aquestes operacions compleixen uns requisits *determinats que estableix la NIC 39 Instruments financers: reconeixement i valoració*, aquestes operacions es consideren de cobertura.

Quan el Grup designa una operació com de cobertura, ho fa des del moment inicial de les operacions o dels instruments inclosos a aquesta cobertura, i documenta l'esmentada operació de cobertura de manera adequada. En la documentació d'aquestes operacions de cobertura, s'identifiquen adequadament l'instrument o els instruments coberts i l'instrument o els instruments de cobertura, a més de la naturalesa del risc que es pretén cobrir, així com els criteris o mètodes seguits pel Grup per valorar l'eficàcia de la cobertura al llarg de tota la seva vida, segons el risc que es vulgui cobrir.

El Grup només considera com a operacions de cobertura les que es consideren altament eficaces al llarg de la seva vida. Una cobertura es considera altament eficaç si, durant el seu termini de durada previst, les variacions que es produeixin en el valor raonable o en els fluxos d'efectiu atribuïts al risc cobert en l'operació de cobertura de l'instrument o dels instruments financers coberts són compensats pràcticament tots per les variacions en el valor raonable o en els fluxos d'efectiu, segons el cas, de l'instrument o dels instruments de cobertura.

Per mesurar l'efectivitat de les operacions de cobertura definides com a tals, el Grup analitza si des de l'inici i fins al final del termini definit per a l'operació de cobertura es pot esperar, de manera prospectiva, que els canvis en el valor raonable o en els fluxos d'efectiu de la partida coberta que siguin atribuïbles al risc cobert siguin compensats gairebé completament pels canvis en el valor raonable o en els fluxos d'efectiu, segons el cas, de l'instrument o instruments de cobertura i que, retrospectivament, els resultats de la cobertura hagin oscil·lat dins d'un interval de variació del vuitanta al cent vint-i-cinc per cent respecte al resultat de la partida coberta.

Totes les operacions de cobertura realitzades pel Grup corresponen a cobertures de valor raonable, l'objectiu de les quals és cobrir l'exposició a la variació en el valor raonable d'actius i passius financers o de compromisos en ferm encara no reconeguts, o d'una porció identificada dels esmentats actius, passius o compromisos en ferm, atribuïble a un risc en particular i sempre que afectin el compte de pèrdues i guanys consolidat.

Pel que fa específicament als instruments financers designats com a partides cobertes i de cobertura comptable, les diferències de valoració produïdes tant en els elements de cobertura com en els elements coberts (pel que fa al tipus de risc cobert) es reconeixen directament en el compte de pèrdues i guanys consolidat.

El Grup interromp la comptabilització de les operacions de cobertura com a tals quan l'instrument de cobertura venç o és venut, quan l'operació de cobertura deixa de complir els requisits per ser considerada com a tal o quan es revoca la consideració de l'operació com de cobertura.

Quan, d'acord amb allò que disposa el paràgraf anterior, es produeixi la interrupció de l'operació de cobertura de valor raonable, en el cas de partides cobertes valorades al seu cost amortitzat, els ajustos en el seu valor realitzats amb motiu de l'aplicació de la comptabilitat de cobertures descrites s'imputen al compte de pèrdues i guanys consolidat fins al venciment dels instruments coberts i s'aplica el tipus d'interès efectiu recalculat en la data d'interrupció de l'esmentada operació de cobertura.

2.6. TRANSFERÈNCIES D'ACTIUS FINANCERS

El tractament comptable de les transferències d'actius financers està condicionat manera en què es traspassen a tercers els riscos i els beneficis associats als actius que es transfereixen.

- Si els riscos i els beneficis dels actius transferits es traspassen substancialment a tercers (com seria el cas de les vendes incondicionals, de les vendes amb pacte de recompra pel seu valor raonable en la data de la recompra, de les vendes d'actius financers amb una opció de compra adquirida o de venda emesa profundament fora de diners, de les titulitzacions d'actius en què el cedent no reté finançaments subordinats ni concedeix cap tipus de millora creditícia als nous titulars i altres casos similars), l'actiu financer transferit es dona de baixa del balanç de situació consolidat i, simultàniament, es reconeix qualsevol dret o obligació retingut o creat a conseqüència de la transferència.
- Si es retenen substancialment els riscos i els beneficis associats a l'actiu financer transferit (com seria el cas de les vendes d'actius financers amb pacte de recompra per un preu fix o pel preu de venda més un interès, dels contractes de préstec de valors en què el prestatari té l'obligació de tornar els mateixos actius o similars, les titulitzacions d'actius financers en què es mantinguin finançaments subordinats o altres tipus de millores creditícies que absorbeixin substancialment les pèrdues creditícies esperades per als actius titulitzats i altres casos anàlegs), l'actiu financer transferit no es dona de baixa del balanç de situació consolidat i es continua valorant amb els mateixos criteris utilitzats abans de la transferència. Per contra, es reconeixen comptablement, sense compensar-se entre si:

- Un passiu financer associat per un import igual al de la contraprestació rebuda, el qual es valora posteriorment al seu cost amortitzat o, en cas que es compleixin els requisits indicats anteriorment perquè sigui classificat com a altres passius financers a valor raonable amb canvis en pèrdues i guanys, al seu valor raonable, d'acord amb els criteris indicats anteriorment per a aquesta categoria de passius financers.
- Els ingressos de l'actiu financer transferit, però no donat de baixa i les despeses del nou passiu financer.
- Si ni es transfereixen ni es retenen substancialment els riscos i els beneficis associats a l'actiu financer transferit (com seria el cas de les vendes d'actius financers amb una opció de compra adquirida o de venda emesa que no estan profundament dins ni fora de diners, de les titulitzacions d'actius financers en què el cedent assumeix un finançament subordinat o altres tipus de millores creditícies per una part de l'actiu transferit i altres casos semblants), es distingeix entre:
 - Si el Grup no conserva el control de l'actiu financer transferit: en aquest cas, l'actiu transferit es dona de baixa del balanç de situació consolidat i es reconeix qualsevol dret o obligació conservat o creat a conseqüència de la transferència.
 - Si el Grup conserva el control de l'actiu financer transferit: el continua reconeixent en el balanç de situació consolidat amb un import igual a la seva exposició als canvis de valor que pugui experimentar i reconeix un passiu financer associat a l'actiu financer transferit. L'import net de l'actiu transferit i el passiu associat és el cost amortitzat dels drets i les obligacions que es conserven, si l'actiu transferit es mesura segons el cost amortitzat, o el valor raonable dels drets i les obligacions conservats, si l'actiu transferit es mesura segons el valor raonable.

D'acord amb això, els actius financers només es donen de baixa del balanç de situació consolidat quan s'han extingit els fluxos d'efectiu que generen o quan s'han transferit substancialment a tercers els riscos i beneficis que porten implícits.

No obstant això, i d'acord amb la normativa vigent, el tractament comptable que s'indica només és aplicable a les transferències d'actius financers realitzades a partir de l'1 de gener de 2004 i no és vàlid per a les transaccions anteriors. Per aquesta motiu, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, els comptes anuals consolidats no contenen en el balanç de situació consolidat els actius donats de baixa en aplicació de la normativa comptable derogada i que, amb els criteris de la normativa vigent, s'haurien d'haver mantingut en el balanç de situació consolidat.

A la Nota 28.1 es resumeixen les circumstàncies més significatives de les principals transferències d'actius que estaven en vigor al tancament de l'exercici 2016 i que no han suposat la baixa dels actius del balanç de situació consolidat adjunt.

2.7. OPERACIONS EN MONEDA ESTRANGERA

2.7.1. Moneda funcional

La moneda funcional del Grup és l'euro. Així doncs, tots els saldos i transaccions denominats en monedes diferents de l'euro es consideren denominats en moneda estrangera.

El contravalor en euros dels actius i passius totals en moneda estrangera, classificats per divisa, mantinguts pel Grup el 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	31.12.16		31.12.15	
	Actius	Passius	Actius	Passius
Dòlar USA	16.069	15.925	17.906	17.510
Lliura esterlina	951	763	762	719
Franc suís	866	850	407	390
Ien japonès	281	271	1.276	1.281
Altres divises	568	454	309	246
Total	18.735	18.263	20.660	20.146

El contravalor en euros dels actius i passius en moneda estrangera, classificats per la seva naturalesa, mantinguts pel Grup el 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	31.12.16		31.12.15	
	Actius	Passius	Actius	Passius
Actius				
Caixa	107	-	129	-
Dipòsits en entitats de crèdit residents	8.074	-	8.027	-
Dipòsits en entitats de crèdit no residents	5.185	-	7.270	-
Crèdits a altres sectors residents	-	-	-	-
Crèdits a altres sectors no residents	2.079	-	2.001	-
Derivats de negociació	-	-	-	-
Resta d'actius	3.290	-	3.233	-
Passius				
Dipòsits a entitats de crèdit residents	-	1	-	1
Dipòsits a entitats de crèdit no residents	-	-	-	-
Dipòsits a altres sectors residents	-	16.785	-	18.742
Dipòsits a altres sectors no residents	-	1.432	-	1.385
Resta de passius	-	45	-	18
Total	18.735	18.263	20.660	20.146

2.7.2. Criteris de conversió dels saldos en moneda estrangera

En el reconeixement inicial, els saldos deutors i creditors denominats en moneda estrangera es converteixen a la moneda funcional utilitzant el tipus de canvi de comptat de la data de reconeixement, entès com el tipus de canvi per a lliurament immediat. Després del reconeixement inicial, s'apliquen les següents regles per a la conversió de saldos denominats en moneda estrangera a la moneda funcional:

- Els actius i passius de caràcter monetari es converteixen al tipus de canvi de tancament, entès com el tipus de canvi mitjà de comptat de la data a la qual es refereixen els estats financers.
- Les partides no monetàries valorades al cost històric es converteixen al tipus de canvi de la data d'adquisició.
- Les partides no monetàries valorades al valor raonable es converteixen al tipus de canvi de la data en què es determina el valor raonable.
- Els ingressos i les despeses es converteixen aplicant el tipus de canvi de la data de l'operació. No obstant això, s'utilitza el tipus de canvi mitjà del període per a totes les operacions realitzades en el mateix període, llevat que hagi patit variacions significatives. Les amortitzacions es converteixen al tipus de canvi aplicat a l'actiu corresponent.

2.7.3. Tipus de canvi aplicats

Els tipus de canvi utilitzats pel Grup per fer la conversió dels saldos denominats en moneda estrangera a euros, considerant els criteris exposats anteriorment, han estat els tipus de canvi publicats pel Banc Central Europeu en la data indicada.

2.7.4. Registre de les diferències de canvi

Les diferències de canvi que es produeixen en convertir els saldos en moneda estrangera a la moneda funcional del Grup es registren, amb caràcter general, pel seu import net, en el capítol 'Diferències de canvi [Guany o (-) pèrdua], netes' del compte de pèrdues i guanys consolidat, a excepció de les diferències de canvi produïdes en instruments financers classificats al seu valor raonable amb canvis en pèrdues i guanys, les quals es registren en el compte de pèrdues i guanys consolidat sense diferenciar-les de la resta de variacions que puguin patir el seu valor raonable en el capítol 'Resultats d'operacions financeres (net).

Malgrat això, les diferències de canvi sorgides en partides no monetàries el valor raonable de les quals s'ajusta amb contrapartida en el patrimoni net es registraran, fins al moment en què es realitzin, en la partida del patrimoni net 'Altres resultats globals acumulats - Elements que poden reclassificar-se en resultats - Conversió de divises' del balanç de situació consolidat.

2.8. GARANTIES FINANCERES I PROVISIONS CONSTITUÏDES SOBRE LES MATEIXES GARANTIES

Es consideren garanties financeres els contractes en virtut dels quals una entitat s'obliga a pagar quantitats concretes per compte d'un tercer en el supòsit que aquest no ho faci, independentment manera en què s'instrumenti l'obligació: fiança, aval financer o tècnic, crèdit documentari irrevocable emès o confirmat pel Grup, etc. El risc de crèdit al qual estan exposades les garanties financeres es registra en el capítol 'Riscos contingents' dels comptes d'ordre consolidats.

Quan es formalitzen els contractes, es reconeixen pel seu valor raonable (entès com el valor actual dels fluxos d'efectiu futurs) en l'epígraf de l'actiu 'Préstecs i partides a cobrar - Préstecs i bestretes - Clientela', amb contrapartida en l'epígraf de passiu 'Passius financers a cost amortitzat - Altres passius financers'.

Les garanties financeres, independentment del titular, la instrumentació o d'altres circumstàncies, s'analitzen periòdicament per tal de determinar el risc de crèdit al qual estan exposades i, si s'escau, estimar les necessitats de constituir-ne provisió, que es determina mitjançant l'aplicació de criteris similars als establerts per quantificar les pèrdues per deteriorament experimentades pels instruments de deute valorats al seu cost amortitzat que s'han explicat a la Nota 2.3.

Les provisions que es constitueixen sobre aquestes operacions es comptabilitzen a l'epígraf 'Provisions - Compromisos i garanties concedits' del passiu del balanç de situació consolidat. La dotació i recuperació d'aquestes provisions es registra en el capítol 'Provisions o (-) reversió de provisions' del compte de pèrdues i guanys consolidat.

En la Nota 27 es mostra la composició del risc suportat per aquestes operacions d'acord amb la seva forma jurídica.

2.9. ACTIUS TANGIBLES

2.9.1. Actiu material d'ús propi

L'immobilitzat material d'ús propi inclou els actius, en propietat o adquirits en règim d'arrendament financer, que el Grup té per usar-los actualment o en el futur amb propòsits administratius diferents dels de l'Obra Social o per a la producció o subministrament de béns, i que s'espera que siguin utilitzats durant més d'un exercici econòmic. Entre d'altres, s'inclouen en aquesta categoria els actius materials rebuts per l'Entitat Dominant per a la liquidació, total o parcial, d'actius financers que representen drets de cobrament davant tercers i als quals es preveu donar un ús continuat i propi. L'immobilitzat material d'ús propi es presenta valorat en el balanç de situació consolidat al seu cost d'adquisició (revalorat en determinats actius conforme a allò que estableix la normativa vigent), constituït pel valor raonable de qualsevol contraprestació lliurada, més el conjunt de desemborsaments dineraris realitzats o compromesos, menys:

- L'amortització acumulada corresponent.
- Si s'escau, les pèrdues estimades que resultin de comparar el valor net comptable de cada partida amb l'import recuperable corresponent.

A aquests efectes, el cost d'adquisició dels actius adjudicats que passen a formar part de l'immobilitzat material d'ús propi de l'Entitat Dominant es registren inicialment per un import igual al més petit dels valors següents (Nota 2.13):

- El valor comptable dels actius financers aplicats, és a dir, el seu cost amortitzat menys el deteriorament estimat, amb un mínim del 10%.
- El valor de taxació de l'actiu rebut en el seu estat actual menys els costos estimats de venda, que en cap cas no seran inferiors al 10% del valor de taxació en el seu estat actual.

L'amortització de l'actiu material d'ús propi es calcula aplicant el mètode lineal sobre el cost d'adquisició dels actius menys el seu valor residual; s'entén que els terrenys sobre els quals s'assenten els edificis i altres construccions tenen una vida indefinida i que, per tant, no són objecte d'amortització.

Les dotacions anuals en concepte d'amortització dels actius materials es realitzen amb contrapartida en el capítol 'Amortització' del compte de pèrdues i guanys consolidat i es calculen, bàsicament, en funció dels anys estimats de vida útil dels diferents elements, segons el detall següent:

	Anys de vida útil
Edificis d'ús propi i les seves instal·lacions i obra civil	4 a 88
Equips informàtics	2 a 8
Mobiliari	4 a 12
Resta d'instal·lacions	3 a 30
Altres (vehicles, equips electrònics, etc.)	10

En cada tancament comptable, les entitats consolidades analitzen si hi ha indicis, interns o externs, que el valor net comptable dels elements del seu actiu material superi l'import recuperable corresponent; si es dona el cas, es redueix el valor comptable de l'actiu que es tracti fins a assolir el seu import recuperable i s'ajusten els càrrecs futurs en concepte d'amortització en proporció al seu valor comptable ajustat i a la seva nova vida útil romanent, en el cas de ser necessària tornar-la a estimar. Aquesta reducció del valor comptable dels actius materials d'ús propi es fa, en el cas que calgui fer-la, amb càrrec a l'epígraf 'Deteriorament del valor o (-) reversió del deteriorament del valor d'actius no financers - Actius tangibles' del compte de pèrdues i guanys consolidat.

De manera similar, si hi ha indicis que s'ha recuperat el valor d'un actiu material deteriorat, les entitats consolidades registren la reversió de la pèrdua per deteriorament comptabilitzada en períodes anteriors mitjançant l'abonament corresponent a l'epígraf 'Deteriorament del valor o (-) reversió del deteriorament del valor d'actius no financers - Actius tangibles' del compte de pèrdues i guanys consolidat i s'ajusten, en conseqüència, els càrrecs futurs en concepte de la seva amortització. En cap cas, la reversió de la pèrdua per deteriorament d'un actiu no pot suposar l'increment del seu valor comptable per sobre d'aquell que tindria si no s'haguessin reconegut pèrdues per deteriorament en exercicis anteriors.

Així mateix, almenys amb una periodicitat anual, es revisen les vides útils estimades dels elements de l'immobilitzat material d'ús propi, a fi de detectar-hi canvis significatius que, si es produeixen, cal ajustar mitjançant la correcció corresponent del càrrec al compte de pèrdues i guanys consolidat d'exercicis futurs en concepte de la seva amortització en virtut de les noves vides útils.

Les despeses de conservació i manteniment dels actius materials d'ús propi es carreguen als resultats de l'exercici en què es produeixen, a l'epígraf 'Despeses d'administració - Altres despeses d'administració' del compte de pèrdues i guanys consolidat.

2.9.2. Immobilitzat material cedit en arrendament operatiu

La partida 'Actius tangibles - Immobilitzat material - Cedit en arrendament operatiu' del balanç de situació consolidat recull els valors nets dels actius materials que l'Entitat Dominant té cedits en arrendament operatiu.

Els criteris aplicats per al reconeixement del cost d'adquisició dels actius cedits en arrendament operatiu, per a la seva amortització, per a l'estimació de les seves respectives vides útils i per al registre de les seves possibles pèrdues per deteriorament coincideixen amb els descrits per als actius materials d'ús propi (Nota 2.9.1).

Les dotacions anuals en concepte d'amortització dels actius materials es fan amb contrapartida en el capítol 'Amortització' del compte de pèrdues i guanys consolidat i es calculen, bàsicament, en funció dels anys estimats de vida útil dels diferents elements, segons el detall següent:

	Anys de vida útil
Edificis d'ús propi i les seves instal·lacions i obra civil	19 a 89
Mobiliari	10
Resta d'instal·lacions	8 a 20

2.9.3. Immobilitzat material afecte a l'Obra Social

A la partida 'Actius tangibles - Immobilitzat material - Afecte a l'Obra Social' del balanç de situació consolidat, s'hi inclou el valor net comptable dels actius materials afectes a l'Obra Social del Grup.

Els criteris aplicats per al reconeixement del cost d'adquisició dels actius afectes a l'Obra Social, per a la seva amortització, per a l'estimació de les seves respectives vides útils i per al registre de les seves possibles pèrdues per deteriorament coincideixen amb els descrits anteriorment per a l'actiu material d'ús propi (Nota 2.9.1), excepte pel que fa a la revaloració d'actius determinats, i amb l'única excepció que els càrrecs que cal fer en concepte d'amortització i el registre de la dotació i de la recuperació del possible deteriorament que puguin patir aquests actius no es comptabilitzen en el compte de pèrdues i guanys consolidat, sinó en l'epígraf 'Altres passius - Fons de l'Obra Social' del passiu del balanç de situació consolidat.

2.10. ACTIUS INTANGIBLES

Es consideren actius intangibles els actius no monetaris identificables, encara que no tinguin aparença física, que sorgeixen a conseqüència d'un negoci jurídic o que han estat desenvolupats internament per les entitats consolidades. Només es reconeixen comptablement aquells actius intangibles amb un cost que es pugui estimar d'una manera raonablement objectiva i que les entitats consolidades considerin que sigui probable que es produeixin beneficis econòmics en el futur.

Els actius intangibles es reconeixen inicialment pel seu cost d'adquisició o producció i, després, es valoren al seu cost menys, segons escaigui, l'amortització acumulada corresponent i les pèrdues per deteriorament que hagin pogut experimentar.

Els actius intangibles poden ser de vida útil indefinida si, sobre la base de les anàlisis fetes de tots els factors rellevants, s'arriba a la conclusió que no hi ha un límit previsible del període durant el qual s'espera que generin fluxos d'efectiu nets a favor de les entitats consolidades, o de vida útil definida en la resta de casos.

Els actius intangibles de vida útil indefinida no s'amortitzen, tot i que, si s'escau, amb motiu de cada tancament comptable, les entitats consolidades revisarien les vides útils romanents respectives per tal d'assegurar-se que continuen sent indefinides.

Els actius intangibles amb vida útil definida s'amortitzen en funció d'aquesta vida aplicant-hi criteris similars als adoptats per a l'amortització dels actius materials. L'amortització anual dels elements de l'actiu intangible de vida útil definida es registra en el capítol 'Amortització' del compte de pèrdues i guanys consolidat.

La totalitat de l'actiu intangible del Grup té vida útil definida i s'amortitza en un període d'entre 6 i 8 anys.

Les entitats consolidades reconeixen comptablement qualsevol pèrdua que s'hagi pogut produir en el valor registrat d'aquests actius amb origen en el seu deteriorament, i s'utilitza com a contrapartida l'epígraf 'Deteriorament del valor o (-) reversió del deteriorament del valor d'actius no financers - Actius intangibles' del compte de pèrdues i guanys consolidat. Els criteris per al reconeixement de les pèrdues per deteriorament d'aquests actius i, si s'escau, de les recuperacions de les pèrdues per deteriorament registrades en exercicis anteriors són similars als aplicats per a l'actiu material d'ús propi (Nota 2.9.1).

2.11. PERMUTES D'ACTIUS

S'entén per permuta d'actius l'adquisició d'actius materials o intangibles en canvi del lliurament d'altres actius no monetaris o d'una combinació d'actius monetaris i no monetaris. A l'efecte d'aquests comptes anuals consolidats, l'adjudicació d'actius derivats del procés de recuperació d'importos deguts per tercers al Grup no es considera una permuta d'actius.

Els actius financers rebuts en una permuta d'actius financers es valoren al seu valor raonable, sempre que es pugui entendre que en aquesta operació de permuta hi ha caràcter comercial, tal com el defineixen les *NIC 16 Immobilitzat material i NIC 38 Actiu intangible*. El valor raonable de l'instrument rebut es determina com el valor raonable de l'actiu lliurat més, si s'escau, les contrapartides monetàries lliurades en canvi, llevat que es tingui una evidència més clara del valor raonable de l'actiu rebut. Si cap d'aquests valors raonables no es pot mesurar de manera fiable, l'actiu rebut es reconeixerà pel valor comptable de l'actiu lliurat més, si s'escau, les

En les operacions de permuta que no tinguin caràcter comercial, l'actiu rebut es registra pel valor comptable de l'actiu lliurat més l'import de les contraprestacions monetàries pagades o compromeses en la seva adquisició. No obstant això, si el valor raonable de l'actiu rebut fos inferior a l'import establert anteriorment, l'actiu rebut es reconeixerà per aquest últim import.

2.12. COMPTABILITZACIÓ DE LES OPERACIONS D'ARRENDAMENTS

2.12.1. Arrendaments financers

Es consideren operacions d'arrendament financer les operacions en què substancialment tots els riscos i avantatges que recauen sobre el bé objecte de l'arrendament es transfereixen a l'arrendatari.

Si el Grup actua com a arrendador d'un bé en una operació d'arrendament financer, la suma dels valors actuals dels imports que rebrà de l'arrendatari més el valor residual garantit, habitualment el preu d'exercici de l'opció de compra de l'arrendatari quan finalitzi el contracte, es registra com un finançament prestat a tercers, de manera que s'inclou al capítol 'Préstecs i partides a cobrar' del balanç de situació consolidat, d'acord amb la naturalesa de l'arrendatari.

Si el Grup actua com a arrendatari en una operació d'arrendament financer, presenta el cost dels actius arrendats en el balanç de situació consolidat segons la naturalesa del bé objecte del contracte i, simultàniament, un passiu del mateix import (que ha de ser el més baix entre el valor raonable del bé arrendat o la suma dels valors actuals de les quantitats que calgui pagar a l'arrendador més, si s'escau, el preu d'exercici de l'opció de compra), que es registra en l'epígraf 'Passius financers a cost amortitzat - Altres passius financers'. Aquests actius s'amortitzen amb uns criteris similars als aplicats al conjunt dels actius materials d'ús propi del Grup (Nota 2.9.1).

En ambdós casos, els ingressos i les despeses financeres que tenen l'origen en aquests contractes s'abonen i carreguen, respectivament, en el compte de pèrdues i guanys consolidat, en els capítols 'Ingressos per interessos' i 'Despeses per interessos', respectivament, i per estimar-ne la meritació s'hi aplica el mètode del tipus d'interès efectiu de les operacions.

2.12.2. Arrendaments operatius

En les operacions d'arrendament operatiu, la propietat del bé arrendat i, substancialment, tots els riscos i avantatges que recauen sobre el bé queden en mans del l'arrendador.

Si el Grup actua com a arrendador en operacions d'arrendament operatiu, presenta el cost d'adquisició dels béns arrendats en el capítol 'Actius tangibles', ja sigui com a 'Inversions immobiliàries' o com a 'Immobilitzat material - Cedit en arrendament operatiu', segons la naturalesa dels actius que siguin objecte d'aquest arrendament. Aquests actius s'amortitzen d'acord amb les polítiques adoptades per als actius materials similars d'ús propi (Nota 2.9.1) i els ingressos procedents dels contractes d'arrendament es reconeixen en el compte de pèrdues i guanys consolidat, de manera lineal, al capítol 'Altres ingressos d'explotació'.

Si el Grup actua com a arrendatari en operacions d'arrendament operatiu, les despeses de l'arrendament, inclosos els incentius concedits, si escau, per l'arrendador, es carreguen linealment en el compte de pèrdues i guanys consolidat, en l'epígraf 'Despeses d'administració - Altres despeses d'administració'.

2.13. Actius no corrents i grups alienables d'elements que s'han classificat com mantinguts per a la venda

Els 'Actius no corrents i grups alienables d'elements que s'han classificat com mantinguts per a la venda' recullen:

- Actius el valor comptable dels quals es recuperin fonamentalment mitjançant la seva venda en lloc de fer-ho pel seu ús continuat i sempre que la venda es consideri altament probable.
- Actius materials adjudicats o rebuts en pagament de deutes procedents de la regularització de crèdits, excepte els que es destinin a ús propi o a la seva explotació en règim de lloguer i els terrenys i immobles en curs de construcció, la venda dels quals és altament probable que tingui lloc, en les condicions en què aquests actius es troben actualment, en el termini d'un any a comptar des de la data de classificació com a no corrents en venda.

La classificació i presentació en balanç dels actius adjudicats es du a terme tenint el compte la finalitat a la qual es destinin. Tots els actius adjudicats rebuts es destinen, inicialment, a la seva venda en el termini més baix possible. Els actius materials destinats a un ús continuat, ja fos per a ús propi o lloguer, es reconeixen i valoren d'acord amb els criteris detallats en la Nota 2.9.

Per tant, la recuperació del valor comptable d'aquestes partides tindrà lloc previsiblement a través del preu que se n'obtingui en alienar-les, en lloc de fent-se un ús continuat.

Amb caràcter general, els actius classificats com a actius no corrents en venda es valoren per l'import més baix entre el seu valor comptable en el moment en què són considerats com a tals i el seu valor raonable, net dels costos de venda estimats d'aquests actius. Mentre estan classificats en aquesta categoria, els actius tangibles i intangibles amortitzables per la seva naturalesa no s'amortitzen.

En el cas que el valor comptable superi el valor raonable dels actius, nets dels seus costos de venda, l'Entitat Dominant ajusta el valor comptable dels actius per l'import d'aquest excés, amb contrapartida en el capítol 'Guanyos o (-) pèrdues procedents d'actius no corrents i grups alienables d'elements classificats com a mantinguts per a la venda no admissibles com a activitats interrompudes' del compte de pèrdues i guanyos. En el cas de produir-se increments posteriors del valor raonable dels actius, l'Entitat Dominant reverteix les pèrdues comptabilitzades anteriorment i incrementa el valor comptable dels actius amb el límit de l'import anterior al seu deteriorament, amb contrapartida en el capítol 'Guanyos o (-) pèrdues procedents d'actius no corrents i grups alienables d'elements classificats com a mantinguts per a la venda no admissibles com a activitats interrompudes' del compte de pèrdues i guanyos.

Els resultats procedents de la venda d'actius no corrents en venda es presenten en el capítol 'Guanyos o (-) pèrdues procedents d'actius no corrents i grups alienables d'elements classificats com a mantinguts per a la venda no admissibles com a activitats interrompudes' del compte de pèrdues i guanyos.

El 31 de desembre de 2016, el saldo del capítol 'Actius no corrents i grups alienables d'elements que s'han classificat com a mantinguts per a la venda' del balanç de situació adjunt es compon exclusivament d'actius rebuts en pagament de deutes (Nota 11).

Registre i valoració d'actius rebuts en pagament de deutes

Els actius rebuts en pagament de deutes es registren inicialment, d'acord amb la Circular 4/2004, per l'import més baix dels imports següents:

- L'import comptable dels actius financers aplicats, en la data de reconeixement inicial de l'actiu rebut en pagament de deutes, estimant les cobertures que li corresponen a aquests actius financers en funció de la seva classificació comptable anterior al lliurament. Aquest import comptable es compararà amb l'import comptable previ i la diferència es reconeixerà com un increment o un alliberament de cobertures, segons procedeixi.
- El valor raonable en el moment de l'adjudicació o recepció de l'actiu menys els costos de venda estimats. Per determinar el valor raonable, sobre el valor de taxació s'aplicaran les retallades que ha establert el Banc d'Espanya a l'Annex IX de la Circular 4/2004.

Després de l'adjudicació o recepció, s'haurà d'actualitzar el valor raonable amb una freqüència mínima anual. En cas que el nou valor raonable de l'adjudicat menys els costos de venda sigui inferior al valor comptable, s'haurà de reconèixer el deteriorament en el compte de pèrdues i guanys.

En el supòsit que els actius adjudicats romanguin en el balanç durant un període superior a tres anys, per la dificultat de trobar compradors o ofertes raonables de venda, l'Entitat Dominant haurà de revisar el valor raonable d'aquest actiu i incorporar un descompte derivat del seu temps de permanència en el balanç, addicional a les retallades que ha establert el Banc d'Espanya prèviament comentades.

El 31 de desembre de 2016, l'Entitat Dominant no tenia actius rebuts en pagament de deutes procedents de finançaments concedits per a la construcció ni per a la promoció immobiliària, ni tampoc tenia actius rebuts en pagament de deutes no acabats o que consistissin en sòl immobiliari no edificat.

2.14. PROVISIONS I PASSIUS CONTINGENTS

En el moment de formular els comptes anuals consolidats, els Administradors diferencien entre:

- **Provisions:** saldos creditors que cobreixen obligacions presents en la data del balanç de situació consolidat sorgides a conseqüència d'esdeveniments passats dels quals es poden derivar perjudicis patrimonials per a les entitats consolidades, que es considera probable que esdevinguin i es consideren de naturalesa concreta, però indeterminats quant al seu import i/o moment de cancel·lació.
- **Passius contingents:** obligacions possibles sorgides a conseqüència d'esdeveniments passats, la materialització del les quals està condicionada al fet que tinguin lloc, o no, un o més esdeveniments futurs independents de la voluntat de les entitats consolidades.

Els comptes anuals consolidats del Grup recullen totes les provisions significatives respecte a les situacions en què s'estima que la probabilitat que s'hagi d'atendre l'obligació és elevada (Nota 17). Els passius contingents no es reconeixen en el balanç de situació consolidat ni en el compte de pèrdues i guanys consolidat, sinó que se n'informa conforme als requeriments de la *NIC 37 Provisions, actius i passius contingents* en aquesta memòria consolidada (Nota 27).

Les provisions, que es quantifiquen tenint en compte la millor informació disponible sobre les conseqüències de l'esdeveniment que les originen i es tornen a estimar en cada tancament comptable, s'utilitzen per afrontar les obligacions específiques per a les quals van ser originalment reconegudes, i se'n fa la reversió, total o

La dotació i l'alliberament de les provisions que es consideren necessàries d'acord amb els criteris anteriors es registren amb càrrec o abonament en el capítol 'Provisions o (-) reversió de provisions' del compte de pèrdues i guanys consolidat.

Al tancament de l'exercici 2016, estaven en curs, iniciats en exercicis anteriors, diferents procediments judicials i reclamacions presentats contra les entitats consolidades, amb origen en el desenvolupament habitual de les seves activitats. Tant els assessors legals del Grup com els seus Administradors entenen que, tenint en compte els imports aprovisionats a aquest efecte, la conclusió d'aquests procediments i reclamacions no tindrà un efecte significatiu en els estats financers consolidats dels exercicis en què finalitzin.

2.15. FONS DE L'OBRA SOCIAL: FONS D'EDUCACIÓ I PROMOCIÓ (FEP)

Les dotacions que fa l'Entitat Dominant al Fons d'Educació i Promoció cooperatiu es reconeixen com una despesa de l'exercici quan són obligatòries. Si es produeixen dotacions addicionals, es reconeixen com a aplicació del benefici (Nota 3).

Addicionalment al FEP, l'Entitat Dominant canalitza activitats determinades de l'Obra Social a través de la Fundació Caixa d'Enginyers (Nota 19). La majoria dels membres del Patronat d'aquesta Fundació són, al seu torn, membres del Consell Rector de l'Entitat Dominant, fet que, d'acord amb la normativa vigent, suposa l'existència de control i, en conseqüència, obliga l'Entitat Dominant a consolidar la Fundació pel mètode d'integració global.

Les subvencions, donacions i altres ajudes vinculades al Fons d'Educació i Promoció cooperatiu es reconeixen, d'acord amb la legislació vigent, com un ingrés de les cooperatives i, simultàniament, es doten al fons amb el mateix import. Així mateix, les donacions que fa directament l'Entitat Dominant a la Fundació es registren en el compte de pèrdues i guanys consolidat com una despesa dotant el Fons de l'Obra Social.

L'aplicació d'aquest fons es produeix, normalment, amb abonament a tresoreria, llevat que l'import del Fons d'Educació i Promoció es materialitzi mitjançant activitats pròpies de l'Entitat Dominant; en aquest cas, es redueix l'import registrat en el capítol 'Fons de l'Obra Social' i es reconeix, simultàniament, un ingrés en el compte de pèrdues i guanys consolidat.

Les despeses derivades del Fons d'Educació i Promoció cooperatiu es presenten en el balanç de situació consolidat deduint-les del capítol 'Fons de l'Obra Social', sense que en cap cas s'imputin al compte de pèrdues i guanys consolidat.

Els actius materials (Nota 2.9.3 - Immobilitzat material afecte a l'Obra Social) i els passius afectes a l'Obra Social es presenten en partides separades del balanç de situació consolidat.

2.16. COMPENSACIONS DE SALDOS

Només es compensen entre si (i, per tant, es presenten en el balanç de situació consolidat pel seu import net) els saldos deutors i creditors amb origen en transaccions que, contractualment o per imperatiu d'una norma legal, preveuen la possibilitat de compensació i que es té la intenció de liquidar-los pel seu import net o de realitzar l'actiu i procedir al pagament del passiu de manera simultània.

A aquest efecte, la presentació d'acord amb les NIIF-UE en aquests comptes anuals consolidats dels actius financers subjectes a correccions valoratives per depreciació o deteriorament, nets d'aquests conceptes, no es considera una compensació de saldos.

2.17. RECONeixEMENT D'INGRESSOS I DESPESES

Tot seguit es resumeixen els criteris comptables més significatius utilitzats pel Grup per al reconeixement dels ingressos i les despeses.

2.17.1. Ingressos i despeses per interessos, dividendes i conceptes assimilats

Amb caràcter general, els ingressos i les despeses per interessos i conceptes assimilats es reconeixen comptablement en funció del seu període de meritació aplicant-hi el mètode del tipus d'interès efectiu, d'acord amb allò que disposa la Nota 2.2. Els interessos meritats per deutors classificats com a dubtosos, inclòs el risc país, s'abonen a resultats en el moment del seu cobrament, la qual cosa és una excepció respecte al criteri general. Els dividendes percebuts d'altres societats es reconeixen com a ingrés en el moment en què neix el dret a percebre'ls per les entitats consolidades, que és el de l'anunci oficial de pagament de dividend per part de l'òrgan corresponent de la societat.

2.17.2. Comissions, honoraris i conceptes assimilats

Els ingressos i les despeses en concepte de comissions i honoraris assimilats, que no hagin de formar part del càlcul del tipus d'interès efectiu de les operacions i/o que no formin part del cost d'adquisició d'actius o passius financers diferents dels classificats com a valor raonable amb canvis en pèrdues i guanys, es reconeixen en el compte de pèrdues i guanys consolidat amb criteris diferents segons la seva naturalesa. Els més significatius són els següents:

- Els que estan vinculats a l'adquisició d'actius i passius financers valorats a valor raonable amb canvis en pèrdues i guanys, els quals es reconeixen en el compte de pèrdues i guanys consolidat en el moment de la seva liquidació.
- Els que tenen el seu origen en transaccions o serveis que es prolonguen al llarg del temps, els quals es comptabilitzen en el compte de pèrdues i guanys consolidat durant la vida de les transaccions o serveis.
- Els que responen a un acte singular, els quals s'imputen al compte de pèrdues i guanys consolidat quan es produeix l'acte que els origina.

Les comissions financeres, com ara les comissions d'obertura de préstecs i crèdits, formen part del rendiment o cost efectiu d'una operació financera i es reconeixen en el mateix capítol que els productes o costos financers, és a dir, 'Ingressos per interessos' i 'Despeses per interessos', respectivament. Aquestes comissions, que es cobren o paguen anticipadament, s'imputen al compte de pèrdues i guanys consolidat al llarg de la vida de l'operació, excepte en la part que compensen costos directes relacionats (Notes 29 i 30).

Les comissions que compensen costos directes relacionats, entesos com el que no s'haurien produït si no s'hagués concertat l'operació, es registren en el capítol 'Altres ingressos d'exploració' (Nota 36) en el moment de constituir-se l'operació d'actiu. Individualment, l'import d'aquestes comissions no podrà superar el 0,4% del principal de l'instrument financer, amb el límit màxim de 400 euros, i l'excés sobre aquest import s'imputarà al compte de pèrdues i guanys consolidat al llarg de la vida de l'operació. Si l'import d'aquestes comissions no supera els 90 euros, es reconeixen de immediatament en el compte de pèrdues i guanys consolidat. En tot cas, l'import dels costos directes relacionats i identificats individualment es podrà registrar directament en el compte de pèrdues i guanys consolidat en l'inici de l'operació, sempre que no sigui superior a la comissió cobrada.

2.17.3. Ingressos i despeses no financeres

Es reconeixen comptablement d'acord amb el criteri de meritació.

2.17.4. Cobraments i pagaments diferits en el temps

Es reconeixen comptablement per l'import que resulta d'actualitzar financerament a taxes de mercat els fluxos d'efectiu previstos.

2.18. DESPESES DE PERSONAL

2.18.1. Compromisos postocupació i altres retribucions postocupació

El Grup té assumit el compromís de complementar les prestacions dels sistemes públics de la Seguretat Social que corresponguin a empleats determinats i als seus drethavents després d'acabar el període d'ocupació.

Els compromisos postocupació que el Grup manté amb els seus empleats es consideren 'Plans d'aportació definida' quan el Grup realitza contribucions de caràcter predeterminat a una entitat separada, sense tenir l'obligació legal ni efectiva de fer contribucions addicionals si l'entitat separada no pot atendre les retribucions als empleats relacionades amb els serveis prestats durant l'exercici corrent i en els anteriors. Els compromisos postocupació que no compleixin les condicions anteriors es consideren 'Plans de prestació definida'.

Els compromisos per pensions amb el personal del Grup estan coberts mitjançant un pla de pensions i pòlisses d'assegurança, segons s'indica a continuació:

Plans d'aportació definida

El Grup té formalitzat un acord amb el seu personal actiu a través del qual es compromet a aportar, al *Pla de Pensions d'Ocupació del Grup Caixa d'Enginyers, PP*, integrat en el *Caixa d'Enginyers Ocupació, Fons de Pensions*, una quantitat fixa anual, que s'actualitza anualment segons acord pres per la seva Comissió de Control. Aquestes aportacions es fan per a tots els empleats que, el 15 de desembre de cada any, tinguin una antiguitat superior als 18 mesos.

El registre de l'aportació meritada durant l'exercici per aquest concepte es registra en l'epígraf 'Despeses d'administració - Despeses de personal' del compte de pèrdues i guanys consolidat.

En cas que el 31 de desembre de l'exercici hi hagi algun import pendent d'aportar al pla extern en què estiguin materialitzats els compromisos, aquest import es registra pel seu valor actual en l'epígraf 'Provisions - Pensions i altres obligacions de prestacions definides postocupació' del balanç de situació consolidat. En data 31 de desembre de 2016 i 2015, no hi havia cap import pendent d'aportació a plans externs d'aportació definida.

Plans de prestació definida

Les retribucions postocupació a plans de prestació definida reconegudes pel Grup són les següents:

a) Premi de dedicació

Tal com s'indica en la Nota 1, l'Entitat Dominant és una cooperativa de crèdit. L'article 25 (premi a la dedicació) del *XXI Conveni Col·lectiu* per a les Societats Cooperatives de Crèdit estableix el pagament de tres mensualitats per a tot el personal que tingui una antiguitat igual o superior a vint anys i cessi per jubilació, invalidesa permanent total o absoluta o gran invalidesa.

Els beneficiaris d'aquesta prestació són el personal de l'Entitat Dominant i els empleats de la resta de societats del Grup que havien treballat prèviament per a l'Entitat Dominant i que, en el procés de traspàs a la filial, han mantingut aquests beneficis.

Els compromisos per jubilació i invalidesa permanent corresponents a l'esmentat article 25 del XXI *Conveni Col·lectiu* es financen a través d'assegurances col·lectives d'acord amb allò que estableixen el Reial Decret 1/2002, de 29 de novembre, pel qual s'aprova el text refós de la Llei de Regulació dels Plans i Fons de Pensions, i el Reial Decret 1588/1999, de 15 d'octubre, pel qual s'aprova el Reglament sobre la instrumentació dels compromisos per pensions de les empreses amb els treballadors i els beneficiaris.

Concretament, la cobertura dels riscos de jubilació meritats per pensions no causades s'instrumenta a través d'una pòlissa d'assegurança que l'Entitat Dominant té contractada amb Rural Vida, SA d'Assegurances i Reassegurances, companyia d'assegurances que assumeix els riscos demogràfics i d'interès. Així mateix, el risc d'invalidesa permanent i gran invalidesa s'instrumenta mitjançant una pòlissa d'assegurança contractada pel *Pla de Pensions d'Ocupació del Grup Caixa d'Enginyers* amb la mateixa companyia d'assegurances, a la qual s'ha transferit tot el risc.

b) Prestacions per mort en actiu

Els familiars dels empleats en actiu de l'Entitat Dominant i dels empleats de la resta de societats del Grup definits en l'apartat a) anterior percebran, en cas de defunció d'aquests empleats, determinades prestacions que recull l'article 38 (viduïtat i orfandat) del XXI *Conveni Col·lectiu* per a les Societats Cooperatives de Crèdit:

- **Viduïtat:** s'estableix una pensió complementària a favor del cònjuge vidu dels empleats morts en actiu.
- **Orfandat:** s'estableix una pensió complementària d'orfandat a favor dels fills dels empleats morts en actiu, que reuneixin els requisits que exigeixen la Llei General de la Seguretat Social i les disposicions complementàries.

Els compromisos per defunció corresponents a l'esmentat article 38 del XXI *Conveni Col·lectiu* es financen a través d'una assegurança col·lectiva d'acord amb allò que estableix el Reial Decret 1/2002, de 29 de novembre, pel qual s'aprova el text refós de la Llei de Regulació dels Plans i Fons de Pensions, i el Reial Decret 1588/1999, de 15 d'octubre, pel qual s'aprova el Reglament sobre la instrumentació dels compromisos per pensions de les empreses amb els treballadors i els beneficiaris.

Concretament, la cobertura dels riscos de defunció en actiu s'instrumenta a través d'una pòlissa d'assegurança que el *Pla de Pensions d'Ocupació del Grup Caixa d'Enginyers* té contractada amb Rural Vida, SA d'Assegurances i Reassegurances, companyia d'assegurances que assumeix els riscos demogràfics i d'interès.

c) Altres compromisos per defunció, invalidesa i jubilació

El Grup manté determinats compromisos amb l'Alta Direcció que cobreixen les contingències de jubilació, invalidesa i defunció.

La cobertura d'aquestes prestacions s'instrumenta a través de pòlisses d'assegurança que el Grup té contractades amb Rural Vida, SA d'Assegurances i Reassegurances, companyia d'assegurances que assumeix els riscos demogràfics i d'interès. Així mateix, els riscos de defunció i d'invalidesa permanent s'han transferit totalment a la companyia d'assegurances.

Adicionalment, tal com estableix el conveni col·lectiu d'àmbit estatal del sector de la mediació d'assegurances privades, al seu article 59 (assegurances de vida), la societat del Grup que és afecte a aquest conveni (Caixa Enginyers, Operador de Bancassegurances Vinculat, SLU) té contractada una pòlissa d'assegurança de vida amb Zurich Seguros, que cobreix el risc de defunció i la bestreta de capital en cas d'incapacitat permanent del personal.

Els actius nets en plans de pensions a conseqüència de la instrumentació mitjançant les pòlisses esmentades dels compromisos postocupació pel premi a la dedicació, la prestació per defunció en actiu i els altres compromisos per defunció, invalidesa i jubilació es registren en el capítol 'Altres actius' del balanç de situació consolidat (Nota 15).

Els guanys i les pèrdues actuàries s'entenen com la diferència entre les hipòtesis actuàries prèvies i el seu comportament real, així com els canvis en les hipòtesis actuàries utilitzades. Totes les pèrdues i guanys actuàries es registren en la partida 'Altres resultat global acumulat - Elements que no es reclassificaran en resultats - Guanys o (-) pèrdues actuàries en plans de pensions de prestacions definides' del patrimoni net consolidat en l'exercici en què incorren. La norma permet l'opció que es reclassifiquin posteriorment a reserves voluntàries o que es mantinguin en 'Altres resultat global acumulat'. En aquest sentit, l'Entitat Dominant ha optat per la seva reclassificació a reserves voluntàries.

D'altra banda, el cost per interessos i el retorn esperat dels actius del pla s'han substituït en la nova norma per una quantitat neta per interessos, que es calcula aplicant el tipus de descompte al passiu (o actiu) pel compromís.

Els conceptes relacionats amb les retribucions postocupació a registrar en el compte de pèrdues i guanys consolidat són els següents:

- El cost dels serveis passats, originat per canvis introduïts en les retribucions postocupació vigents o per la introducció de noves prestacions.
- El cost dels serveis de l'exercici corrent, entès com a l'increment del valor actual de les obligacions originades a conseqüència dels serveis prestats en l'exercici pels empleats.
- El cost per interessos, entès com l'increment produït en l'exercici del valor actual de les obligacions a conseqüència del pas del temps.
- El rendiment esperat dels contractes d'assegurances vinculats a pensions menys qualsevol cost originat per la seva administració i els impostos que els afectin.
- La pèrdua o guany ocasionats per qualsevol reducció o liquidació del pla.

2.18.2. Indemnitzacions per cessament

D'acord amb la legislació vigent, el Grup està obligat a indemnitzar els empleats que siguin acomiadats sense causa justificada.

Els imports meritats en concepte d'indemnitzacions per cessament durant els exercicis 2016 i 2015 ascendeixen a 107 i 522 milers d'euros, respectivament (Nota 38.1).

2.18.3. Facilitats creditícies als empleats

Segons la normativa vigent, la concessió de facilitats creditícies als empleats per sota de les condicions de mercat es considera retribucions no monetàries i s'estima per la diferència entre les condicions de mercat i les pactades.

2.19. IMPOST SOBRE BENEFICIS

La despesa per l'impost sobre beneficis es reconeix en el compte de pèrdues i guanys consolidat, llevat si és conseqüència d'una transacció els resultats de la qual es registren directament en el patrimoni net; en aquest cas, l'impost sobre beneficis es registra amb contrapartida en el patrimoni net del Grup.

La despesa per impost sobre beneficis de l'exercici es calcula com l'impost que cal pagar respecte al resultat fiscal de l'exercici, ajustat per l'import de les variacions que s'hagin produït durant l'exercici en els actius i passius registrats que derivin de diferències temporànies, dels crèdits per deduccions i bonificacions fiscals i dels crèdits per bases imposables negatives (Nota 21).

El Grup considera que hi ha una diferència temporània quan hi ha una diferència entre el valor comptable i la base fiscal d'un element patrimonial. Es considera com a base fiscal d'un element patrimonial l'import atribuït al dit element a efectes fiscals. Es considera una diferència temporània imposable la que hagi de generar en exercicis futurs l'obligació per al Grup de fer algun pagament a l'Administració. Es considera una diferència temporània deduïble la que hagi de generar per al Grup algun dret de reemborsament o un pagament més baix a fer a l'Administració en exercicis futurs.

Els crèdits per deduccions i bonificacions i els crèdits per bases imposables negatives són imports que, un cop s'hagi produït l'activitat o s'hagi obtingut el resultat per generar el dret corresponent, no s'apliquen fiscalment a la declaració corresponent fins que es compleixin els condicionants que estableix la normativa tributària, i es considera probable que el Grup els apliqui en exercicis futurs.

Es consideren actius i passius per impostos corrents els impostos que es preveuen recuperables o pagadors a l'Administració, respectivament, en un termini que no supera els 12 mesos des de la data del seu registre. Per la seva banda, es consideren actius o passius per impostos diferits els imports que s'espera recuperar o pagar a l'Administració, respectivament, en exercicis futurs.

En el seu cas, les diferències temporànies es registren en el balanç com a actius o passius per impostos diferits, segregats dels actius o passius per impostos corrents que estan formats, bàsicament, per pagaments a compte de l'impost sobre beneficis, retencions que es practiquen en concepte d'IRPF i comptes d'Hisenda pública per IVA que cal compensar.

No obstant això, el Grup només registra actius per impostos diferits amb origen en diferències temporànies deduïbles, en crèdits per deduccions o bonificacions, o per l'existència de bases imposables negatives, si es compleixen les condicions següents:

- Que es consideri probable que les entitats consolidades tinguin guanys fiscals suficients en el futur contra els quals pugui fer-los efectius.
- En el cas d'actius per impostos diferits amb origen en bases imposables negatives, que aquestes diferències es produeixin per causes identificades que és improbable que es repeteixin.

No es registren ni actius ni passius amb origen en impostos diferits quan inicialment es registri un element patrimonial, excepte si sorgeix en una combinació de negocis i que, en el moment de registrar-lo, no hagi afectat ni el resultat comptable ni el fiscal.

Amb motiu de cada tancament comptable, es revisen els impostos diferits registrats (tant actius com passius) per tal de comprovar que es mantenen vigents, i es fan les correccions oportunes d'acord amb els resultats de les anàlisis realitzades.

Tal com s'indica a la Nota 1, l'Entitat Dominant és una cooperativa de crèdit. Segons la disposició transitòria trenta-quatrena de la Llei 27/2014, de 27 de novembre, de l'Impost sobre Societats, les cooperatives de crèdit tributen al 25%, excepte pel que fa als resultats extracooperatius, que tributen al tipus impositiu del 30%. En relació amb les societats filials, tributen al tipus general del 28% (el saldo dels actius i passius per impostos diferits han s'ha ajustat a conseqüència de la modificació tributària continguda en la Llei 27/2014, de 27 de novembre, de l'Impost sobre Societats, relativa al canvi de tipus impositius, i s'ha computat en resultats l'ingrés o despesa derivat d'aquest ajust), a excepció de Consumidors i Usuaris dels Enginyers, S. Coop. C. Ltda., que, com que es tracta d'una cooperativa de consum, d'acord amb l'article 29 de la Llei 27/2014, de 27 de novembre, de l'Impost sobre Societats, tributa al 20% per la part corresponent a resultats cooperatius.

2.20. FONS D'INVERSIÓ, FONS DE PENSIONS I ALTRES PATRIMONIS GESTIONATS

Els fons d'inversió, els fons de pensions i altres patrimonis gestionats pel Grup no es presenten registrats en el balanç de situació consolidat, ja que el seu patrimoni és propietat de tercers (Nota 28.2). Les comissions meritades durant l'exercici pels diversos serveis prestats a aquests fons pel Grup (serveis de gestió i dipòsit de carteres) estan registrades en el capítol 'Ingressos per comissions' del compte de pèrdues i guanys consolidat (Nota 32).

2.21. ESTAT DE CANVIS EN EL PATRIMONI NET CONSOLIDAT

L'estat de canvis en el patrimoni net consolidat que es presenta en aquests comptes anuals consolidats mostra el total de les variacions del patrimoni net consolidat durant l'exercici. Aquesta informació es presenta desglossada, al seu torn, en dos estats: l'"Estat d'ingressos i despeses reconeguts consolidat" i l'"Estat total de canvis en el patrimoni net consolidat". A continuació, s'expliquen les característiques principals de la informació continguda en ambdues parts de l'estat.

2.21.1. Estat d'ingressos i despeses reconegudes consolidat

A l'"Estat d'ingressos i despeses reconeguts consolidat" es presenten els ingressos i despeses generats pel Grup a conseqüència de la seva activitat durant l'exercici, distingint els que s'han registrat com a resultats en el compte de pèrdues i guanys consolidat de l'exercici i els altres ingressos i despeses registrats, d'acord amb allò que disposa la normativa vigent, directament en el patrimoni net consolidat.

Per tant, en aquest estat es presenta:

- a) El resultat consolidat de l'exercici.
- b) L'import net dels ingressos i despeses reconeguts transitòriament en un altre resultat global acumulat del patrimoni net consolidat.
- c) L'import net dels ingressos i despeses reconeguts definitivament en el patrimoni net consolidat.

- d) L'impost sobre beneficis meritat pels conceptes indicats a les lletres b) i c) anteriors, excepte per a l'altre resultat global acumulat amb origen en participacions en societats associades o multigrup valorades pel mètode de la participació, que es presenten en termes nets.
- e) El total dels ingressos i despeses consolidats reconeguts, calculat com la suma de les lletres anteriors i mostrant de manera separada l'import atribuït a l'Entitat Dominant i el corresponent a interessos minoritaris.

L'import dels ingressos i despeses que corresponen a entitats valorades pel mètode de la participació registrats directament contra el patrimoni net es presenten en aquest estat, qualsevol que sigui la seva naturalesa, en la rúbrica 'Entitats valorades pel mètode de la participació'.

Les variacions que hi ha hagut en els ingressos i despeses reconeguts en el patrimoni net consolidat com un altre resultat global acumulat es desglossen en:

- i. **Guanyos o (-) pèrdues per valoració:** recull l'import dels ingressos, nets de les despeses originades durant l'exercici, reconeguts directament en el patrimoni net. Els imports reconeguts durant l'exercici en aquesta partida es mantenen en aquesta partida, encara que en el mateix exercici es traspassin al compte de pèrdues i guanyos, al valor inicial d'altres actius o passius, o es reclassifiquin en una altra partida.
- ii. **Imports transferits a resultats:** recull l'import dels guanyos o pèrdues per valoració reconeguts prèviament en el patrimoni net, encara que sigui en el mateix exercici, que es reconeixen en el compte de pèrdues i guanyos.
- iii. **Imports transferits a l'import comptable inicial dels elements coberts:** recull l'import dels guanyos o pèrdues per valoració reconeguts prèviament en el patrimoni net, encara que sigui en el mateix exercici, que es reconeguin en el valor inicial dels actius o passius a conseqüència de cobertures de fluxos d'efectiu.
- iv. **Altres reclassificacions:** recull l'import dels traspassos fets durant l'exercici entre partides d'ajustos per valoració conforme als criteris establerts en la normativa vigent.

Els imports d'aquestes partides es presenten pel seu import brut i es mostra, llevat de com s'ha indicat anteriorment per a les partides corresponents a ajustos per valoració d'entitats valorades pel mètode de la participació, el seu efecte impositiu corresponent en la rúbrica 'Imposat sobre beneficis' de l'estat.

2.21.2. Estat total de canvis en el patrimoni net consolidat

A l'"Estat total de canvis en el patrimoni net consolidat" es presenten totes les variacions que hi ha hagut en el patrimoni net consolidat, incloses les que tenen el seu origen en canvis en els criteris comptables i en correccions d'errors. Per tant, aquest estat mostra una conciliació del valor comptable al començament i al final de l'exercici de totes les partides que formen el patrimoni net consolidat i agrupa els moviments que hi ha hagut en funció de la seva naturalesa en les partides següents:

- Ajustos per canvis de criteris comptables i correcció d'errors: registra els canvis en el patrimoni net consolidat que sorgeixen a conseqüència de la reexpressió retroactiva dels saldos dels estats financers amb origen en canvis en els criteris comptables o en la correcció d'errors.
- Resultat global total de l'exercici: recull, de manera agregada, el total de les partides registrades en l'estat d'ingressos i despeses reconeguts que s'han indicat anteriorment.
- Variacions del patrimoni net: incorpora la resta de partides registrades en el patrimoni net consolidat, com ara augmentos o disminucions del fons de dotació, distribució de resultats, operacions amb instruments de patrimoni propis, pagaments amb instruments de patrimoni, traspassos entre partides del patrimoni net consolidat i qualsevol altre increment o disminució del patrimoni net consolidat..

2.22. ESTAT DE FLUXOS D'EFECTIU CONSOLIDAT

A l'Estad de fluxos d'efectiu consolidat' s'utilitzen les expressions següents:

- **Fluxos d'efectiu:** entrades i sortides de diners en efectiu i dels seus equivalents; s'entén per equivalents les inversions a curt termini de gran liquiditat i baix risc d'alteracions en el seu valor.
- **Activitats d'explotació:** activitats típiques dels grups d'entitats de crèdit, així com altres activitats que no es poden qualificar d'inversió o de finançament. També es consideren activitats d'explotació els interessos pagats per qualsevol finançament rebut, encara que es considerin com a activitats de finançament. A efectes de l'elaboració d'aquest estat, les activitats realitzades amb les diferents categories d'instruments financers que s'han assenyalat a la Nota 2.2. es consideren activitats d'explotació, a excepció de les 'Inversions mantingudes fins al venciment'.
- **Activitats d'inversió:** les d'adquisició, alienació o disposició per altres mitjans d'actius a llarg termini i altres inversions no incloses a l'efectiu i els seus equivalents, com ara actius materials, actius intangibles, participacions, actius no corrents en venda i els seus passius associats i instruments de deute inclosos a les 'Inversions mantingudes fins al venciment'.
- **Activitats de finançament:** activitats que produeixen canvis en la volum i la composició del patrimoni net i dels passius que no formen part de les activitats d'explotació.

A efectes de l'elaboració de l'Estad de fluxos d'efectiu consolidat', el Grup considera efectiu o equivalents d'efectiu els actius financers següents:

- L'efectiu propietat del Grup, que forma part del capítol 'Efectiu, saldos en efectiu en bancs centrals i altres dipòsits a la vista' dels balanços de situació consolidats adjunts, l'import del qual el 31 de desembre de 2016 és de 6.738 milers d'euros (4.964 milers d'euros el 31 de desembre de 2015) (Nota 5).
- El saldo deutor mantingut amb bancs centrals, que forma part del capítol 'Efectiu, saldos en efectiu en bancs centrals i altres dipòsits a la vista' dels balanços de situació consolidats adjunts, l'import del qual el 31 de desembre de 2016 és de 25.026 milers d'euros (13.406 milers d'euros el 31 de desembre de 2015) (Nota 5).

2.23. OPERACIONS D'ASSEGURANCES

D'acord amb les pràctiques comptables d'ús general en el sector assegurador, les entitats d'assegurances consolidades abonen a resultats els imports de les primes que emeten i carreguen als seus comptes de resultats el cost dels sinistres als quals han de fer front quan es produeix la seva liquidació final. Aquestes pràctiques comptables obliguen les entitats asseguradores a periodificar, en el moment de tancar cada exercici, tant els imports abonats als seus comptes de pèrdues i guanys i no meritats en aquesta data com els costos incorreguts no carregats als comptes de pèrdues i guanys.

Els passius més significatius registrats per les entitats d'assegurances consolidades pel que fa a les assegurances directes que contracten es recullen en les provisions tècniques següents:

- **Provisió per a primes no consumides:** reflecteix la prima de tarifa cobrada en un exercici imputable a exercicis futurs, un cop deduït el recàrrec de seguretat.
- **Provisió per a riscos en curs:** complementa la provisió per a primes no consumides en l'import en què aquesta prima no sigui suficient per reflectir la valoració dels riscos i les despeses que calgui cobrir que corresponguin al període de cobertura no transcorregut en la data de tancament.
- **Provisió per a prestacions:** reflecteix les valoracions de les obligacions pendents derivades dels sinistres ocorreguts abans del tancament de l'exercici, tant si es tracta de sinistres pendents de liquidació o pagament com de sinistres pendents de declaració, un cop deduïts els pagaments a compte realitzats i tenint en compte les despeses internes i externes de liquidació dels sinistres i, si escau, les provisions addicionals que siguin necessàries per cobrir desviacions en les valoracions dels sinistres de llarga tramitació.
- **Provisió d'assegurances de vida:** en les assegurances de vida amb un període de cobertura d'un any o menys, la provisió de primes no consumides reflecteix la prima de tarifa cobrada durant l'exercici, imputable a exercicis futurs. En els casos en què aquesta provisió sigui insuficient, es calcula, de manera complementària, una provisió per a riscos en curs que cobreixi la valoració dels riscos i despeses previstos en el període no transcorregut en la data de tancament de l'exercici.

En les assegurances de vida amb un període de cobertura superior a l'any, la provisió matemàtica es calcula com la diferència entre el valor actual actuarial de les obligacions futures de les entitats consolidades que operen en aquest ram i les del prenedor o assegurat, prenent com a base de càlcul la prima d'inventari meritada durant l'exercici (constituïda per la prima pura més el recàrrec per a despeses d'administració segons bases tècniques).

- **Provisió d'assegurances de vida, quan el risc de la inversió l'assumeixen els prenedors de l'assegurança:** es determinen en funció dels actius afectes específicament per determinar el valor dels drets.
- **Provisió per participació en beneficis i extorns:** recull l'import dels beneficis meritats pels prenedors, els assegurats o els beneficiaris de l'assegurança i el de les primes que sigui procedent restituir als prenedors o assegurats en virtut del comportament experimentat pel risc assegurat, mentre no s'hagin assignat individualment a cadascun d'ells.
- **Correcció d'asimetries comptables:** en les operacions d'assegurança que estan immunitzades financerament, que referencien el seu valor de rescat al valor dels actius assignats de forma específica, que prevegin una participació en els beneficis d'una cartera d'actius vinculada, o en el cas d'operacions d'assegurança en què el prenedor assumeix el risc de la inversió o assimilats, l'entitat asseguradora reconeix, simètricament, d'una banda, dins del patrimoni net consolidat, les variacions experimentades en el valor raonable dels actius que es mantenen classificats en el capítol d'Actius financers disponibles per a la venda' i, de l'altra, la contrapartida de les variacions anteriors es registra com una provisió d'assegurances de vida, quan així ho exigeix el reglament i altres normativa aplicable, o bé en l'epígraf 'Altres passius' dels balanços de situació consolidats adjunts.

La correcció d'asimetries comptables també resulta s'aplica en les diferències de canvi i en les operacions de cobertura quan l'element cobert són les provisions d'assegurances de vida.

Les provisions tècniques corresponents a les cessions a reasseguradors, que es calculen en funció dels contractes de reassegurança subscrits i per aplicació dels mateixos criteris que s'utilitzen per a l'assegurança directa, es presenten en el balanç de situació consolidat al capítol 'Actius emparats per contractes d'assegurança o reassegurança' (Nota 12).

Pel que fa a l'activitat de reassegurança cedida del Grup:

- El compte tècnic per reassegurança cedida a favor del Grup durant l'exercici 2016 és de 33 milers d'euros de pèrdues. Durant l'exercici 2015, la reassegurança cedida a favor del reassegurador va ser de 193 milers d'euros de beneficis.
- El cedent no difereix ni amortitza pèrdues i guanys procedents de la reassegurança cedida.
- No hi ha hipòtesis que tinguin un efecte més gran sobre la valoració dels imports reconeguts en aquest apartat. Aquest criteri no ha variat respecte a exercicis precedents, per tant, no hi ha cap impacte ni en el balanç de situació consolidat ni en el compte de pèrdues i guanys consolidat per canvis d'hipòtesi.

A continuació es detalla la informació sobre el risc d'assegurança, neta de reassegurança.

Milers d'euros	2016		2015	
	Espanya		Espanya	
	Primes imputades (*)	Provisions	Primes imputades (*)	Provisions
Ram Vida				
Assegurança directa	45.001	169.149	52.031	157.468

(*) Netes de reassegurança.

Pel que fa a la informació referent a la gestió de riscos de la companyia asseguradora del Grup, aquesta tasca està centralitzada en el Departament de Gestió Global del Risc de l'Entitat Dominant, que depèn jeràrquicament de la Direcció General de l'Entitat Dominant. Aquest departament disposa dels mecanismes necessaris per controlar l'exposició a les variacions en els tipus d'interès, així com als riscos de crèdit i liquiditat. Les polítiques d'inversió les estableix el Comitè d'Inversions de la companyia asseguradora, que es reuneix amb una periodicitat, almenys, mensual. A més a més, qualsevol irregularitat que detecti el Departament de Gestió Global del Risc, l'ha de tractar el Comitè d'Inversions.

Tot seguit s'indiquen els principals riscos financers que impacten en la companyia asseguradora del Grup:

- **Risc de crèdit**

En el cas dels saldos que es mantenen per cobrar dels prenedors d'assegurança, no hi ha una concentració significativa del risc de crèdit amb tercers.

Pel que fa al risc de crèdit associat als instruments financers, la política ha establert la companyia asseguradora s'ha basat en dos principis bàsics:

Prudència: el ràting mínim per a inversions en renda fixa és BBB-. Qualsevol inversió per sota d'aquesta qualificació requereix l'aprovació expressa del Comitè d'Inversions.

Diversificació: alta diversificació en sectors i emissors, amb límits màxims de risc per emissor del 5% de les provisions tècniques per cobrir; aquest percentatge es pot incrementar fins al 10% sempre que el conjunt d'inversions que superen el 5% no excedeixin del 40% de les provisions tècniques per cobrir.

- **Risc de liquiditat**

La companyia asseguradora del Grup disposa d'un nivell adequat de tresoreria a fi d'assegurar la liquiditat i poder atendre tots els compromisos de pagament que es deriven de la seva activitat. A més, és important destacar que disposa d'inversions financeres que són títols cotitzats en mercats organitzats, de manera que es podrien fer immediatament en el cas que es produís alguna situació de tensió de liquiditat no prevista.

- **Risc de mercat** (inclou tipus d'interès, tipus de canvi i altres riscos de preu)

El Comitè d'Inversions de la companyia asseguradora, que com a mínim es reuneix un cop al mes, fa una anàlisi de la sensibilitat de les seves carteres al risc de mercat, el qual s'entén com el risc associat a la possibilitat de tenir pèrdues motivades per moviments adversos en les variables de mercat. Per les característiques de les carteres d'inversions financeres de la companyia asseguradora, aquestes carteres estan exposades al risc que es deriva de l'evolució dels tipus d'interès i del preu dels actius i no estan exposades al risc de tipus de canvi, perquè la companyia asseguradora del Grup inverteix exclusivament en actius denominats en euros.

3. DISTRIBUCIÓ DEL RESULTAT DE L'EXERCICI

La proposta de distribució del resultat de l'Entitat Dominant de l'exercici 2016, que el seu Consell Rector sotmetrà a l'aprovació de l'Assemblea General de Socis, de conformitat amb allò que disposen els seus Estatuts Socials, adaptats a la normativa en vigor, en els quals s'estableixen unes dotacions mínimes a la Reserva Obligatòria del 20% de l'excedent disponible de l'exercici i al Fons d'Educació i Promoció del 10% de l'excedent esmentat (Nota 1.1), és la següent:

Milers d'euros	2016	2015 (*)
Base de repartiment		
Resultat abans d'impostos (Nota 21.2)	10.594	10.994
<i>Del qual:</i>		
Fons d'Educació i Promoció (Nota 21.2)	(652)	(734)
Impost sobre beneficis (Nota 21.2)	(507)	(1.311)
Total	10.087	9.683
Distribució		
Interessos a pagar als socis per aportacions al capital (Notes 1.5, 1.6 i 21.2)	4.222	3.081
A reserva obligatòria	1.303	1.467
A reserva voluntària	4.562	5.135
Total	10.087	9.683

(*) Les dades de l'exercici 2015 d'aquest quadre, corresponents a la distribució aprovada per l'Assemblea General de Socis de l'Entitat Dominant, es presenten, únicament i exclusivament, a efectes comparatius.

L'excedent disponible de l'exercici s'obté de deduir, al resultat abans d'impostos i del Fons d'Educació i Promoció, l'impost sobre beneficis i els interessos per pagar als socis per aportacions al capital (Nota 1.1).

L'import dels interessos per pagar als socis per aportacions al capital, amb càrrec al resultat de l'exercici, està condicionat a l'obtenció de resultats nets suficients i el determina l'Assemblea General de Socis, a proposta del Consell Rector de l'Entitat Dominant, sense que superi allò que estableix la legislació reguladora de cooperatives de crèdit.

Els resultats de les entitats dependents que formen el Grup s'han d'aplicar de la manera que aprovin els seus respectius Socis Únics o Assemblea General de Socis, segons correspongui.

El Consell Rector de l'Entitat Dominant ha de sotmetre a l'aprovació de l'Assemblea General de Socis la reclassificació de part de les reserves voluntàries a una reserva indisponible, durant un termini de 5 anys, per un import de 514 milers d'euros en concepte de reserva de capitalització, per tal d'aplicar la reducció a la base imposable de l'Impost sobre Societats, segons allò que disposa l'article 25 de la Llei 27/2014, de 27 de novembre, de l'Impost sobre Societats (Nota 21.2).

Així mateix, els Consells d'Administració de les entitats dependents han de sotmetre a l'aprovació dels seus respectius Socis Únics la reclassificació de part de les reserves voluntàries a una reserva indisponible per tal d'aplicar la reducció esmentada a la seva base imposable (Nota 21.2).

4. RETRIBUCIONS I ALTRES PRESTACIONS AL PERSONAL CLAU DE L'ADMINISTRACIÓ I DIRECCIÓ

El personal clau de l'administració i la direcció del Grup, que són les persones que tenen autoritat i responsabilitat per planificar, dirigir i controlar les activitats del Grup, directament i indirectament, està integrat pels membres del Consell Rector i de l'Alta Direcció. A causa dels càrrecs que té aquest col·lectiu de persones es considera part vinculada i, com a tal, està subjecte a uns requeriments d'informació que es recullen en aquesta Nota i en la Nota 45.

També són parts vinculades el conjunt de persones que mantenen determinades relacions de parentiu o afectivitat amb el personal clau de l'administració i la direcció del Grup, i també les societats controlades amb influència significativa o amb poder de vot important del personal clau o d'algunes de les persones comentades del seu entorn familiar. Les transaccions del Grup amb aquestes altres parts vinculades s'informen a la Nota 45.

4.1. REMUNERACIÓ AL CONSELL RECTOR DE L'ENTITAT DOMINANT

Totes les remuneracions percebudes pel Consell Rector i Comissions Delegades corresponen al reintegrament de les despeses que els origina l'acompliment de la seva funció, així com a dietes per assistència a reunions.

En el quadre següent es mostra un detall de les remuneracions meritades a favor dels membres del Consell Rector de l'Entitat Dominant, exclusivament en la seva qualitat de Consellers de l'Entitat Dominant, durant els exercicis 2016 i 2015:

Membres del Consell Rector		Milers d'euros	
		2016	2015
José Oriol Sala Arlandis	President	73	45
Manuel Bertran Mariné	Vicepresident	22	27
Enric Homs Martínez	Secretari	28	28
David Parcerisas Vázquez	Vocal núm. 1	7	8
Pedro A. Hernández del Santo	Vocal núm. 2	22	27
Pedro Marín Giménez	Vocal núm. 3	5	7
Jaime Roure Pagés	Vocal núm. 4	7	8
José María Pera Abadía	Vocal núm. 5	15	13
Félix Masjuán Teixidó	Vocal núm. 6	13	10
<i>Sebastià Carrión Morros (*)</i>	Vocal núm. 7	3	8
<i>Carme Botifoll Alegre (**)</i>	Vocal núm. 7	2	-
Josep Maria Muxí Comellas	Vocal núm. 8	13	10
Antonio Santamans Olivé	Vocal núm. 9	6	7
Montserrat Salleras Costal	Vocal núm. 10	9	11
Total		225	209

(*) Membre donat de baixa el 31 de març de 2016.

(**) Membre donat d'alta l'1 d'abril de 2016.

Així mateix, les remuneracions percebudes pels membres dels Consells d'Administració de les entitats dependents del Grup, en concepte de dietes per assistència als consells esmentats, han estat de 39 milers d'euros en l'exercici 2016 (32 milers d'euros en l'exercici 2015).

No hi ha compromisos postocupació o assegurances de vida amb els membres actuals o anteriors del Consell Rector ni dels Consells d'Administració de les filials.

4.2. REMUNERACIONS AL PERSONAL CLAU DE LA DIRECCIÓ DEL GRUP

A l'efecte d'elaborar aquests comptes anuals consolidats, s'ha considerat com a personal de l'Alta Direcció del Grup, durant l'exercici 2016, 15 persones (12 persones durant l'exercici 2015), que ocupaven els llocs de membres del Comitè de Direcció de l'Entitat Dominant i de la Direcció de les societats del Grup.

En el següent quadre es mostra la remuneració meritada pel personal de l'Alta Direcció del Grup corresponent als exercicis 2016 i 2015. Les remuneracions es registren en l'epígraf 'Despeses d'administració - Despeses de personal dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts.

Milers d'euros	2016	2015
Retribucions a curt termini	2.129	1.906
Altres prestacions a llarg termini	197	207
Total	2.326	2.113

Hi ha compromisos postocupació amb els actuals membres de la Direcció, els quals es detallen a les Notes 2.18.1 i 45. Aquests compromisos no existeixen amb els membres del Comitè de Direcció anterior.

5. EFECTIU, SALDOS EN EFECTIU EN BANCS CENTRALS I ALTRES DIPÒSITS A LA VISTA

El desglossament del saldo d'aquest capítol dels balanços de situació consolidats adjunts el 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Efectiu (Nota 2.22)	6.738	4.964
Efectiu en bancs centrals (Nota 2.22)	25.026	13.406
Altres dipòsits a la vista	18.305	23.910
Ajustos per valoració	-	1
Total	50.069	42.281

El saldo del compte corrent amb el Banc d'Espanya es troba afecte a la cobertura del coeficient de reserves mínimes i ha meritat un tipus d'interès anual mitjà, durant l'exercici 2016, d'aproximadament el 0,01% (0,05%, durant l'exercici 2015).

6. ACTIUS I PASSIUS FINANCERS A VALOR RAONABLE AMB CANVIS EN PÈRDUES I GUANYES

6.1. ACTIUS I PASSIUS FINANCERS MANTINGUTS PER NEGOCIAR

A continuació es presenta un desglossament dels actius i passius financers inclosos en aquesta categoria en data 31 de desembre de 2016 i 2015, classificats per àrees geogràfiques on hi ha localitzat el risc, per tipus de contrapart i per tipus d'instruments.

Milers d'euros	31.12.16		31.12.15	
	Saldo deutor	Saldo creditor	Saldo deutor	Saldo creditor
Per àrees geogràfiques				
Espanya	19.064	769	18.386	463
Resta	3.937	-	12.068	-
Total	23.001	769	30.454	463
Per tipus de contraparts				
Administracions públiques residents	15.961	-	15.781	-
Administracions públiques no residents	2.566	-	957	-
Entitats de crèdit residents	-	769	1.788	463
Entitats de crèdit no residents	982	-	5.122	-
Altres sectors residents	3.103	-	817	-
Altres sectors no residents	389	-	5.989	-
Total	23.001	769	30.454	463
Per tipus d'instruments				
Instruments de patrimoni				
Accions cotitzades	1.000	-	283	-
Valors representatius de deute				
Valors representatius de deute	22.001	-	30.158	-
Derivats de negociació				
Derivats negociats en mercats organitzats	-	-	13	-
Derivats negociats en mercats no organitzats	-	-	-	-
Opcions venudes	-	555	-	463
Permutes	-	214	-	-
Total	23.001	769	30.454	463

El valor comptable registrat en el quadre anterior representa el nivell màxim d'exposició al risc de crèdit del Grup en relació amb els instruments financers que s'hi inclouen.

El tipus d'interès mitjà corresponent als rendiments meritats, durant l'exercici 2016, dels valors representatius de deute dels 'Actius financers mantinguts per negociar' ha estat del 0,85% (1,90% durant l'exercici 2015).

La TIR mitjana de compra dels actius integrats en aquesta cartera en data 31 de desembre de 2016 és de l'1,00% (1,83% en data 31 de desembre de 2015).

A continuació, es presenta el desglossament de l'epígraf 'Actius financers mantinguts per negociar - Valors representatius de deute', segons el ràting dels actius financers que formen la cartera.

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
AAA	-	-
AA+	-	-
AA	-	983
AA-	-	1.999
A+	-	-
A	-	199
A-	-	-
BBB+	17.361	15.230
BBB	3.496	2.669
BBB-	1.144	6.279
'Investment grade'	100%	91%
BB+	-	1.285
BB	-	-
BB-	-	531
B+	-	983
B	-	-
B-	-	-
CCC-	-	-
Sin qualificació	-	-
'Non-investment grade'	-	9%
Total	22.001	30.158

En data 31 de desembre de 2016, el ràting a curt i llarg termini atorgat per Standard&Poor's al deute sobirà del Regne d'Espanya se situa en A-2 i BBB+, respectivament (A-2 i BBB+, respectivament, el 31 de desembre de 2015).

El detall del nocional per terminis dels 'Derivats' en data 31 de desembre de 2016 i 2015 es detalla en els quadres següents:

En data 31 de desembre de 2016

Milers d'euros	Actiu / Comprats			Passiu / Venuts		
	Menys d'1 any	D'1 a 5 anys	Total	Menys d'1 any	D'1 a 5 anys	Total
Derivats sobre tipus d'interès	3.995	-	3.995	33.089	50.000	83.089
Futurs	3.995	-	3.995	33.089	-	33.089
Permutes	-	-	-	-	50.000	50.000
Derivats sobre valors	-	-	-	44.427	42.906	87.333
Opcions	-	-	-	34.648	42.906	77.554
Futurs	-	-	-	9.779	-	9.779
Total	3.995	-	3.995	77.516	92.906	170.422

En data 31 de desembre de 2015

Milers d'euros	Actiu / Comprats			Passiu / Venuts		
	Menys d'1 any	D'1 a 5 anys	Total	Menys d'1 any	D'1 a 5 anys	Total
Derivats sobre tipus d'interès	4.837	-	4.837	34.262	-	34.262
Futurs	4.837	-	4.837	34.262	-	34.262
Derivats sobre valors	7.729	-	7.729	36.084	54.188	90.272
Opcions	108	-	108	36.084	54.188	90.272
Futurs	7.621	-	7.621	-	-	-
Total	12.566	-	12.566	70.346	54.188	124.534

L'import nocional dels contractes formalitzats no suposa el risc real assumit pel Grup en relació amb aquests instruments.

A l'epígraf del passiu 'Passius financers mantinguts per negociar - Derivats', es registra el valor raonable de les opcions implícites en els dipòsits a la clientela, la revaloració dels quals està vinculada amb l'evolució de determinats valors o índexs (dipòsits estructurats), així com amb el valor raonable dels compromisos de venda a termini sobre actius de renda fixa.

El desglossament dels actius i passius financers mantinguts per negociar, en funció del mètode de càlcul del valor raonable, és el següent (Nota 2.2.):

Milers d'euros	31.12.16		31.12.15	
	Actiu	Passiu	Actiu	Passiu
Nivell 1	23.001	-	30.454	-
Nivell 2	-	769	-	463
Nivell 3	-	-	-	-
Total	23.001	769	30.454	463

Les Notes 24, 25 i 26.1 presenten, respectivament, informació relativa als riscos de tipus d'interès, de liquiditat i de mercat assumits pel Grup en relació amb els instruments inclosos a aquesta categoria. Així mateix, la Nota 22 presenta informació relativa als resultats reconeguts en el compte de pèrdues i guanys consolidat procedent d'actius no realitzats i classificats a la cartera d'actius financers mantinguts per negociar.

6.2. ACTIUS FINANCERS DESIGNATS A VALOR RAONABLE AMB CANVIS EN RESULTATS

Aquest capítol dels balanços de situació consolidats adjunts registra les inversions corresponents als productes d'assegurances de vida quan el risc d'inversió és assumit pel prenedor que té la companyia asseguradora del Grup en la seva cartera.

A continuació es presenta un desglossament dels actius financers inclosos en aquesta categoria, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, classificats per àrees geogràfiques on hi ha localitzat el risc, per tipus de contrapart i per tipus d'instruments:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
	Saldo net	Saldo net
Per àrees geogràfiques		
Espanya	612	613
Europa	3.024	1.457
Total	3.636	2.070
Per tipus de contrapart		
Entitats de crèdit no residents	3.024	1.457
Altres sectors residents	612	613
Total	3.636	2.070
Per tipus d'instruments		
Opcions	569	1.457
Participacions en IIC	612	613
Valors representatius de deute	2.455	-
Total	3.636	2.070

Durant els exercicis 2016 i 2015, el Grup ha registrat ingressos i despeses per canvis de valor dels instruments financers del quadre anterior per un import de 73 i 113 milers d'euros, respectivament, en l'epígraf 'Resultats d'operacions financeres (netes) - Guanys o (-) pèrdues per actius i passius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats' dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts (Nota 34).

La partida 'Opcions' del quadre anterior recull, exclusivament, el valor raonable de les opcions que estan vinculades a productes d'assegurances de vida *unit linked*. Els actius subjacents d'aquestes opcions són, per a l'exercici 2016, l'índex DJ Eurostoxx 50 i, per a l'exercici 2015, els índexs DJ Eurostoxx 50 i IBEX 35. El detall del nocional per terminis de les esmentades opcions, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, es detalla en els quadres següents:

En data 31 de desembre de 2016

Milers d'euros	Actiu		
	Menys d'1 any	D'1 a 5 anys	Total
Derivats sobre valors			
Opcions	-	581	581
Total	-	581	581

En data 31 de desembre de 2015

Milers d'euros	Actiu		
	Menys d'1 any	D'1 a 5 anys	Total
Derivats sobre valors			
Opcions	10.222	581	10.803
Total	10.222	581	10.803

El desglossament dels actius financers classificats en la cartera 'Actius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats', en funció del mètode de càlcul del valor raonable, és el següent (Nota 2.2.):

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Nivell 1	612	613
Nivell 2	3.024	1.457
Nivell 3	-	-
Total	3.636	2.070

Les Notes 24, 25 i 26.1 presenten, respectivament, informació relativa als riscos de tipus d'interès, de liquiditat i de mercat assumits pel Grup en relació amb els instruments inclosos a aquesta categoria. Així mateix, la Nota 22 presenta informació relativa als resultats reconeguts en el compte de pèrdues i guanys consolidat procedent d'actius no realitzats i classificats a la cartera d'Actius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats'.

7. ACTIUS FINANCERS DISPONIBLES PER A LA VENDA

7.1. COMPOSICIÓ DEL SALDO I RISC DE CRÈDIT MÀXIM

A continuació, es presenta un desglossament dels actius financers inclosos en aquesta categoria, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, classificats per divisa, per tipus de contrapart i per tipus d'instruments:

Milers d'euros	31.12.16				
	Import brut (*)	Ajustos per valoració per variació del valor raonable	Correccions de valor per deteriorament	Correccions per operacions de microcobertura	Import net
Per divisa					
En euros	784.753	38.438	(597)	113	822.707
En moneda estrangera	204	32	-	-	236
Total	784.957	38.470	(597)	113	822.943
Per tipus de contrapart					
Administracions públiques residents	520.705	33.248	(7)	-	553.946
Administracions públiques no residents	8.320	26	(1)	-	8.345
Entitats de crèdit residents	87.081	3.849	-	-	90.930
Entitats de crèdit no residents	39.438	497	(116)	94	39.913
Altres sectors residents	84.716	195	(260)	19	84.670
Altres sectors no residents	44.626	655	(142)	-	45.139
Actius dubtosos	71	-	(71)	-	-
Total	784.957	38.470	(597)	113	822.943
Per tipus d'instruments					
Valors representatius de deute					
Obligacions i bons de l'Estat	440.845	23.791	(17)	-	464.619
Resta d'obligacions i bons	325.444	14.330	(358)	113	339.529
Subtotal	766.289	38.121	(375)	113	804.148
Instruments de patrimoni					
Accions en entitats no cotitzades	530	-	(71)	-	459
Participacions en IIC	15.377	303	-	-	15.680
Accions en entitats cotitzades	2.761	46	(151)	-	2.656
Subtotal	18.668	349	(222)	-	18.795
Total	784.957	38.470	(597)	113	822.943

(*) Inclou interessos meritats i cupó corregut.

Milers d'euros	31.12.15				
	Import brut (*)	Ajustos per valoració per variació del valor raonable	Correccions de valor per deteriorament	Correccions per operacions de microcobertura	Import net
Per divisa					
En euros	660.742	43.123	(624)	189	703.430
En moneda estrangera	206	14	-	-	220
Total	660.948	43.137	(624)	189	703.650
Per tipus de contrapart					
Administracions públiques residents	483.224	35.548	(12)	-	518.760
Administracions públiques no residents	1.015	70	-	-	1.085
Entitats de crèdit residents	95.158	5.632	-	-	100.790
Entitats de crèdit no residents	3.716	56	(21)	141	3.892
Altres sectors residents	60.020	1.292	(359)	48	61.001
Altres sectors no residents	17.744	539	(161)	-	18.122
Actius dubtosos	71	-	(71)	-	-
Total	660.948	43.137	(624)	189	703.650
Per tipus d'instruments					
Valors representatius de deute					
Obligacions i bons de l'Estat	366.628	28.099	-	-	394.727
Resta d'obligacions i bons	276.135	14.684	(377)	189	290.631
Subtotal	642.763	42.783	(377)	189	685.358
Instruments de patrimoni					
Accions en entitats no cotitzades	117	-	(71)	-	46
Participacions en IIC	15.466	98	-	-	15.564
Accions en entitats cotitzades	2.602	256	(176)	-	2.682
Subtotal	18.185	354	(247)	-	18.292
Total	660.948	43.137	(624)	189	703.650

(*) Inclou interessos meritats i cupó corregut.

El valor comptable detallat en el quadre anterior representa el nivell màxim d'exposició al risc de crèdit del Grup en relació amb els instruments financers que s'hi inclouen.

El tipus d'interès mitjà corresponent als rendiments meritats durant l'exercici 2016 dels valors representatius de deute de la cartera disponible per a la venda ha estat del 2,42% (3,14% durant l'exercici 2015). La TIR mitjana de compra dels actius integrats a aquesta cartera en data 31 de desembre de 2016 és del 2,31% (2,99% en data 31 de desembre de 2015).

El saldo de la partida 'Participacions en institucions d'inversió col·lectiva' del quadre anterior correspon íntegrament a les participacions mantingudes en fons d'inversió gestionats pel Grup.

El moviment, durant els exercicis 2016 i 2015, de la cartera d'Actius financers disponibles per a la venda' és el següent:

Les baixes per vendes de la cartera d'Actius financers disponibles per a la venda' han generat, durant l'exercici 2016, un resultat net positiu de 4.955 milers d'euros (6.106 milers d'euros en l'exercici 2015) (Nota 34).

El desglossament dels actius classificats a la cartera d'Actius financers disponibles per a la venda', en funció del mètode de càlcul del valor raonable, és el següent (Nota 2.2):

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Nivell 1	822.888	703.605
Nivell 2	-	-
Nivell 3	55	45
Total	822.943	703.650

Milers d'euros	2016			2015		
	Valors representatius de deute	Instruments de patrimoni	Total	Valors representatius de deute	Instruments de patrimoni	Total
Saldo a l'inici de l'exercici	685.358	18.292	703.650	943.094	17.998	961.092
Compres i meritació d'interessos	269.616	3.700	273.316	74.318	1.297	75.615
Baixes per vendes, amortitzacions i d'altres	(146.090)	(3.217)	(149.307)	(318.862)	(510)	(319.372)
Variació per ajustos per valoració (sense les microcobertures)	(4.662)	(5)	(4.667)	(13.131)	(493)	(13.624)
Variació per operacions de microcobertura	(76)	-	(76)	11	-	11
Variació per correccions de valor per deteriorament	2	25	27	(72)	-	(72)
Saldo al final de l'exercici	804.148	18.795	822.943	685.358	18.292	703.650

La Nota 20.2 inclou el desglossament dels ajustos per valoració registrats en l'epígraf 'Patrimoni net - Altre resultat global acumulat' en data 31 de desembre de 2016 i 2015.

Les Notes 24, 25 i 26.1 presenten, respectivament, informació relativa als riscos de tipus d'interès, de liquiditat i de mercat assumits pel Grup en relació amb els instruments inclosos en aquesta categoria.

7.2. COBERTURA DEL RISC DE CRÈDIT

A continuació es mostra el desglossament del saldo de les correccions de valor per deteriorament dels 'Actius financers disponibles per a la venda' en data 31 de desembre de 2016 i 2015, classificat per tipus d'instrument i per tipus de cobertura.

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Per tipus d'instrument		
Valors representatius de deute	(375)	(377)
Altres instruments de patrimoni	(222)	(247)
Total	(597)	(624)
Per tipus de cobertura		
Pèrdues per deteriorament estimades individualment	(222)	(247)
Pèrdues per deteriorament estimades col·lectivament	(375)	(377)
Total	(597)	(624)

El moviment del saldo de correccions de valor per deteriorament dels 'Actius financers disponibles per a la venda' durant els exercicis 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	Valors representatius de deute - Correccions determinades col·lectivament	Altres instruments de patrimoni - Correccions determinades individualment	Total
Saldo a l'inici de l'exercici 2015			
(Dotació) / Recuperació amb càrrec/ abonament a resultats (Nota 41)	(72)	-	(72)
Altres sectors residents	(35)	-	(35)
Altres sectors no residents	(37)	-	(37)
Utilització de la provisió	-	-	-
Altres sectors residents	-	-	-
Altres sectors no residents	-	-	-
Saldo al tancament de l'exercici 2015	(377)	(247)	(624)
(Dotació) / Recuperació amb càrrec/ abonament a resultats (Nota 41)	2	25	27
Altres sectors residents	(58)	25	(33)
Altres sectors no residents	60	-	60
Utilització de la provisió	-	-	-
Altres sectors residents	-	-	-
Altres sectors no residents	-	-	-
Saldo al tancament de l'exercici 2016	(375)	(222)	(597)

8. PRÉSTECES I PARTIDES A COBRAR

8.1. COMPOSICIÓ DEL SALDO I RISC DE CRÈDIT MÀXIM

A continuació es presenta un desglossament del capítol 'Préstecs i partides a cobrar' en data 31 de desembre de 2016 i 2015 per àrees geogràfiques on estan localitzats els riscos, per tipus de contrapart, per tipus d'instruments i per tipus d'interès aplicat:

Milers d'euros	31.12.16							Import net
	Import brut	Correccions de valor per deterioro de activos			Total correccions de valor per deteriorament	Interessos meritats	Comissions	
		Provisió genèrica-Risc normal	Provisió genèrica-Risc normal en vigilància especial	Provisió específica-Risc dubtós				
Per àrees geogràfiques								
Espanya	1.568.442	(2.252)	(6.125)	(25.758)	(34.135)	959	(2.925)	1.532.341
Resta	17.532	(9)	-	(7)	(16)	11	(27)	17.500
Total	1.585.974	(2.261)	(6.125)	(25.765)	(34.151)	970	(2.952)	1.549.841
Per tipus de contrapart								
Administracions públiques	57.861	-	-	-	-	(46)	-	57.815
Entitats de crèdit	9.423	-	-	-	-	1	-	9.424
Altres sectors residents	1.501.158	(2.252)	(6.125)	(25.758)	(34.135)	1.004	(2.925)	1.465.102
Altres sectors no residents	17.532	(9)	-	(7)	(16)	11	(27)	17.500
Total	1.585.974	(2.261)	(6.125)	(25.765)	(34.151)	970	(2.952)	1.549.841
Per tipus d'instruments								
Deutors amb garantia real	1.197.767	(695)	(3.092)	-	(3.787)	574	(2.474)	1.192.080
Altres deutors a termini	270.600	(1.560)	(2.985)	-	(4.545)	260	(478)	265.837
Valors representatius de deute	11.604	-	-	-	-	-	-	11.604
Deutors a la vista i diversos	34.723	(6)	(48)	-	(54)	136	-	34.805
Altres actius financers (*)	14.676	-	-	-	-	-	-	14.676
Actius dubtosos	56.604	-	-	(25.765)	(25.765)	-	-	30.839
Total	1.585.974	(2.261)	(6.125)	(25.765)	(34.151)	970	(2.952)	1.549.841
Per tipus d'interès aplicat								
Tipus d'interès fix	308.096	(551)	(2.261)	(5.040)	(7.852)	329	(327)	300.246
Tipus d'interès variable	1.252.319	(1.368)	(3.774)	(20.638)	(25.780)	641	(2.625)	1.224.555
Altres (targetes, etc.)	25.559	(342)	(90)	(87)	(519)	-	-	25.040
Total	1.585.974	(2.261)	(6.125)	(25.765)	(34.151)	970	(2.952)	1.549.841

(*) Inclou 1.356 milers d'euros de saldos en entitats de crèdit.

Milers d'euros	31.12.15							Import net
	Import brut comptable	Ajustos per valoració				Interessos meritats	Comissions	
		Correccions de valor per deteriorament d'actius			Total correccions de valor per deteriorament			
		Provisió genèrica	Provisió subestàndard	Provisió específica				
Per àrees geogràfiques								
Espanya	1.488.281	(14.013)	(3.981)	(31.571)	(49.565)	1.042	(2.858)	1.436.900
Resta	13.566	(67)	(36)	(13)	(116)	12	(28)	13.434
Total	1.501.847	(14.080)	(4.017)	(31.584)	(49.681)	1.054	(2.886)	1.450.334
Per tipus de contrapart								
Administracions públiques	37.604	-	-	(15)	(15)	(50)	-	37.539
Entitats de crèdit	9.034	-	-	-	-	5	-	9.039
Altres sectors residents	1.441.642	(14.013)	(3.981)	(31.556)	(49.550)	1.087	(2.858)	1.390.321
Altres sectors no residents	13.567	(67)	(36)	(13)	(116)	12	(28)	13.435
Total	1.501.847	(14.080)	(4.017)	(31.584)	(49.681)	1.054	(2.886)	1.450.334
Per tipus d'instruments								
Deutors amb garantia real	1.193.043	(11.929)	(3.956)	-	(15.885)	663	(2.611)	1.175.210
Altres deutors a termini	193.488	(2.139)	(61)	-	(2.200)	221	(275)	191.234
Valors representatius de deute	12.613	-	-	-	-	1	-	12.614
Deutors a la vista i diversos	36.648	(12)	-	-	(12)	169	-	36.805
Altres actius financers (*)	13.551	-	-	-	-	-	-	13.551
Actius dubtosos	52.504	-	-	(31.584)	(31.584)	-	-	20.920
Total	1.501.847	(14.080)	(4.017)	(31.584)	(49.681)	1.054	(2.886)	1.450.334
Per tipus d'interès aplicat								
Tipus d'interès fix	291.746	(1.009)	(55)	(4.625)	(5.689)	350	(228)	286.179
Tipus d'interès variable	1.185.712	(11.803)	(3.922)	(26.881)	(42.606)	704	(2.658)	1.141.152
Altres (targetes, etc.)	24.389	(1.268)	(40)	(78)	(1.386)	-	-	23.003
Total	1.501.847	(14.080)	(4.017)	(31.584)	(49.681)	1.054	(2.886)	1.450.334

(*) Inclou 1.007 milers d'euros de saldos en entitats de crèdit.

L'import brut comptable detallat en el quadre anterior representa el nivell màxim d'exposició al risc de crèdit del Grup en relació amb els instruments financers que s'hi inclouen.

El tipus d'interès efectiu mitjà dels 'Préstecs i partides a cobrar', exclosos els dipòsits en entitats de crèdit, durant l'exercici 2016 ha estat de l'1,51% (1,74% durant l'exercici 2015).

A més, el tipus d'interès efectiu mitjà dels dipòsits en entitats de crèdit durant l'exercici 2016 ha estat del 0,66% (0,25% durant l'exercici 2015).

Dins de la partida 'Altres actius financers' inclosa en el detall 'Per tipus d'instruments' del quadre anterior, s'inclouen, en data 31 de desembre de 2016, 1.823 milers d'euros (2.097 milers d'euros en 31 de desembre de 2015), corresponents al valor actual de la despesa anticipada en concepte de derrama a l'FGDEC acordada per la Comissió Gestora d'aquest Fons amb data 30 de juliol de 2012 (Nota 1.8).

L'epígraf de 'Préstecs i partides a cobrar - Préstecs i bestretes' inclou actius classificats com a risc normal en vigilància especial, que comprèn totes les operacions que, sense complir els criteris per classificar-les individualment com a risc dubtós o fallit, presenten debilitats que poden suposar assumir pèrdues superiors a les d'altres operacions similars classificades com a risc normal.

Adicionalment, l'epígraf de 'Préstecs i partides a cobrar - Préstecs i bestretes' inclou 515.069 i 559.017 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, respectivament, corresponents als imports pendents d'amortitzar d'actius titulitzats a partir de l'1 de gener de 2004 (Nota 28.1), que no s'han donat de baixa dels balanços de situació consolidats adjunts perquè no s'han transferit substancialment tots els beneficis i riscos associats a aquests actius.

Per contra, les titulitzacions anteriors a l'1 de gener de 2004, amb un import pendent d'amortitzar de 19.878 i 23.276 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, respectivament, es van donar de baixa de l'actiu, d'acord amb allò que estableix la Disposició Addicional Transitòria Primera de la Circular 4/2004 (Nota 28.1).

Els valors representatius de deute de l'epígraf de 'Préstecs i partides a cobrar - Valors representatius de deute' inclouen, bàsicament, bons emesos per fons de titulització, en els quals l'Entitat Dominant actua com a cedent, corresponents a les cessions de crèdit anteriors a l'1 de gener de 2004.

L'Entitat Dominant ha concedit millores de crèdit als fons de titulització als quals s'han cedit els esmentats actius per un import, en data 31 de desembre de 2016, de 67.646 milers d'euros (68.559 milers d'euros en data 31 de desembre de 2015) (Nota 28.1), que estan registrades en l'epígraf 'Préstecs i partides a cobrar - Préstecs i bestretes'.

El desglossament del valor raonable dels actius classificats a la cartera de 'Préstecs i partides a cobrar', en funció del mètode de càlcul utilitzat per a la seva determinació, és el següent (Nota 2.2):

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Nivell 1	5.005	6.579
Nivell 2	-	-
Nivell 3	1.545.705	1.467.665
Total	1.550.710	1.474.244

Les Notes 23, 24 i 25 presenten, respectivament, informació relativa als riscos de crèdit, de tipus d'interès i de liquiditat assumits pel Grup en relació amb els instruments inclosos en aquesta categoria.

8.3. ACTIUS VENÇUTS I NO DETERIORATS

La classificació, per tipus d'instrument i garantia dels saldos vençuts dels actius amb imports vençuts amb antiguitat inferior a 90 dies no considerats com a deteriorats, en data 31 de desembre de 2016 i de 2015, és la següent:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Préstecs	429	516
Garantia real	275	355
Garanties immobiliàries	258	336
Garanties pignoratives d'instruments financers	17	19
Altres garanties reals	-	-
Garantia personal	154	161
Crèdits	333	434
Garantia real	198	162
Garanties immobiliàries	77	95
Garanties pignoratives d'instruments financers	121	67
Altres garanties reals	-	-
Garantia personal	135	272
Descoberts en comptes corrents i excedits en comptes de crèdit	579	485
Altres	-	2
Total	1.341	1.437

A continuació, es presenta el desglossament per dates dels saldos vençuts dels actius amb imports vençuts no deteriorats, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, per tipus de contrapart:

En data 31 de desembre de 2016

Milers d'euros	Fins a 30 dies	Entre 30 i 60 dies	Entre 60 i 90 dies	Total
Per tipus de contrapart				
Altres societats financeres	1	-	-	1
Societats no financeres	91	136	69	296
Llars	587	170	287	1.044
Total	679	306	356	1.341

En data 31 de desembre de 2015

Milers d'euros	Fins a 30 dies	Entre 30 i 60 dies	Entre 60 i 90 dies	Total
Per tipus de contrapart				
Altres sectors residents	1.017	132	283	1.432
Altres sectors no residents	5	-	-	5
Total	1.022	132	283	1.437

8.3. ACTIUS DUBTOSOS

La classificació per tipus d'instrument i garantia dels actius dubtosos en data 31 de desembre de 2016 i 2015 és la següent:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Préstecs	44.418	43.160
Garantia real	39.714	37.672
Garanties immobiliàries	39.644	37.467
Garanties pignoratives d'instruments financers	70	205
Altres garanties reals	-	-
Garantia personal	4.704	5.488
Comptes de crèdit	10.937	7.895
Garantia real	9.292	6.780
Garanties immobiliàries	6.956	6.474
Garanties pignoratives d'instruments financers	2.336	306
Altres garanties reals	-	-
Garantia personal	1.645	1.115
Descoberts en comptes corrents	1.125	1.424
Altres	124	25
Total (Nota 23.2)	56.604	52.504

A continuació es detalla el moviment que s'ha produït, durant els exercicis 2016 i 2015, en el saldo d'actius dubtosos:

Milers d'euros	2016	2015
Saldo a l'inici de l'exercici	52.504	42.291
Més		
Addició de nous actius	20.095	27.738
Menys		
Actius normalitzats	(6.225)	(11.589)
Actius adjudicats	(1.207)	(2.890)
Actius donats de baixa	(8.563)	(3.046)
Saldo al tancament de l'exercici (Nota 23.2)	56.604	52.504

A continuació es mostra un detall dels actius dubtosos, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, classificats per tipus de contraparts, així com en funció del termini transcorregut des del venciment de l'import impagat més antic de cada operació en aquelles dates:

En data 31 de desembre de 2016

Milers d'euros	Fins a 90 dies	Entre 90 i 180 dies	Entre 180 dies i 1 any	Més d'1 any	Total
Per tipus de contrapart					
Altres societats financeres	-	342	-	312	654
Societats no financeres	3.627	1.663	7.010	10.321	22.621
Llars	4.863	1.596	1.722	25.148	33.329
Total	8.490	3.601	8.732	35.781	56.604

En data 31 de desembre de 2015

Milers d'euros	Fins a 90 dies	Entre 90 i 180 dies	Entre 180 dies i 1 any	Més d'1 any	Total
Per tipus de contrapart					
Altres societats financeres	1	-	21	293	315
Societats no financeres	741	1.897	2.312	12.856	17.806
Llars	9.249	1.925	3.617	19.592	34.383
Total	9.991	3.822	5.950	32.741	52.504

8.4. COBERTURA DEL RISC DE CRÈDIT

El detall en data 31 de desembre de 2016 i 2015 del saldo de 'Correccions de valor per deteriorament d'actius' del capítol 'Préstecs i partides a cobrar' és el següent:

Milers d'euros	31.12.16		
	Cober- tura genèrica per a risc nor- mal (*)	Cober- tura especí- fica per a risc dubtós	TOTAL
Préstecs	5.729	20.512	26.241
Garantia real	2.612	17.121	19.733
Garanties immobiliàries	2.607	17.121	19.728
Garanties pignoratives d'instruments financers	5	-	5
Altres garanties reals	-	-	-
Garantia personal	3.117	3.391	6.508
Comptes de crèdit	2.171	4.167	6.338
Garantia real	1.174	2.962	4.136
Garanties immobiliàries	1.135	2.919	4.054
Garanties pignoratives d'instruments financers	39	43	82
Altres garanties reals	-	-	-
Garantia personal	997	1.205	2.202
Descoberts en comptes corrents	54	999	1.053
Altres	432	87	519
Total (Nota 23.2)	8.386	25.765	34.151

(*) Inclou la cobertura per a risc normal en vigilància especial.

Milers d'euros	31.12.15		TOTAL
	Cober- tura genèrica per a risc nor- mal (*)	Cober- tura especifi- ca per a risc dubtós	
Préstecs	15.548	26.197	41.745
Garantia real	14.545	20.541	35.086
Garanties immobiliàries	14.227	20.471	34.698
Garanties pignoratives d'instruments financers	318	70	388
Altres garanties reals	-	-	-
Garantia personal	1.003	5.656	6.659
Comptes de crèdit	1.229	4.063	5.292
Garantia real	1.033	3.320	4.353
Garanties immobiliàries	597	3.208	3.805
Garanties pignoratives d'instruments financers	436	112	548
Altres garanties reals	-	-	-
Garantia personal	196	743	939
Descoberts en comptes corrents	12	1.246	1.258
Altres	1.308	78	1.386
Total (Nota 23.2)	18.097	31.584	49.681

(*) Inclou la cobertura per a risc subestàndard.

En data 31 de desembre de 2016, tota la cobertura genèrica per a risc normal s'ha estimat col·lectivament per un import de 8.386 milers d'euros (18.097 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2015). A més, la cobertura específica per a risc dubtós s'ha estimat, individualment i col·lectivament, sobre la base dels criteris que estableix l'Annex IX de la Circular 4/2004, per un import de 265 i 25.500 milers d'euros, respectivament (13.180 i 18.404 milers d'euros, respectivament, en data 31 de desembre de 2015).

Pràcticament totes les correccions de valor per deteriorament en data 31 de desembre de 2016 i 2015 cobreixen operacions amb contraparts residents a Espanya.

El moviment que s'ha produït, durant els exercicis 2016 i 2015, del saldo de 'Correccions de valor per deteriorament d'actius' del capítol 'Préstecs i partides a cobrar' és el següent:

Milers d'euros	Cobertura genèrica per a risc normal (*)	Cober- tura es- pecífica per a risc dubtós	TOTAL
Saldo a l'inici de l'exercici 2015	(20.381)	(29.122)	(49.503)
Dotacions netes amb càrrec a resultats (Nota 41)	(3.725)	(12.666)	(16.391)
Recuperació d'importos dotats en exercicis anteriors (Nota 41)	6.009	4.751	10.760
Utilitzacions (Nota 8.5)	-	5.453	5.453
Saldo al tancament de l'exercici 2016 (Nota 23.2)	(18.097)	(31.584)	(49.681)
Dotacions netes amb càrrec a resultats (Nota 41)	(7.176)	(13.830)	(21.006)
Recuperació d'importos dotats en exercicis anteriors (Nota 41)	16.887	10.872	27.759
Utilitzacions (Nota 8.5)	-	8.777	8.777
Saldo al tancament de l'exercici 2016 (Nota 23.2)	(8.386)	(25.765)	(34.151)

(*) Per a l'exercici 2016, la cobertura genèrica inclou el risc normal en vigilància especial. Per a l'exercici 2015, la cobertura genèrica inclou el risc subestàndard.

8.5. ACTIUS FINANCERS DONATS DE BAIXA DEL BALANÇ DE SITUACIÓ CONSOLIDAT PEL SEU DETERIORAMENT

A continuació es mostra el moviment durant els exercicis 2016 i 2015 dels actius financers deteriorats que no estan registrats en els balanços de situació consolidats adjunts perquè es considera remota la seva recuperació, encara que l'Entitat Dominant no hagi interromput les accions per aconseguir la recuperació del deute:

Milers d'euros	2016	2015
Saldo d'actius financers per als quals es considera remota la seva recuperació a l'inici de l'exercici	13.714	11.844
Addicions	10.122	5.971
Amb càrrec a correccions de valor per deteriorament d'actius (Nota 8.4)	8.777	5.453
Amb càrrec directe en el compte de pèrdues i guanys (Nota 41)	654	204
Productes vençuts i no cobrats	691	314
Recuperacions / Baixes	(2.261)	(4.101)
Per cobrament en efectiu (Nota 41)	(776)	(124)
Per cobrament en efectiu de productes vençuts i no cobrats (Nota 41)	(208)	(9)
Per condonació	(4)	(660)
Per adjudicació d'actiu material	(1.177)	(3.218)
Per altres conceptes	(96)	(90)
Saldo d'actius financers per als quals es considera remota la seva recuperació al final de l'exercici	21.575	13.714

En data 31 de desembre de 2016 i 2015, tots els saldos d'actius financers per als quals es considera remota la seva recuperació corresponen íntegrament a crèdit de la clientela.

9. INVERSIONS MANTINGUDES FINS AL VENCIMENT

9.1. COMPOSICIÓ DEL SALDO I RISC DE CRÈDIT MÀXIM

A continuació es presenta un desglossament dels actius financers inclosos en aquesta categoria en data 31 de desembre de 2016 i 2015 classificats per àrees geogràfiques on estan localitzats els riscos, per tipus de contrapart i per tipus d'instruments:

Milers d'euros	31.12.16			31.12.15		
	Import brut	Correccions de valor per deteriorament	Import net	Import brut	Correccions de valor per deteriorament	Import net
Per àrees geogràfiques						
Espanya	202.979	(33)	202.946	83.395	(57)	83.338
Total	202.979	(33)	202.946	83.395	(57)	83.338
Per tipus de contrapart						
Administracions públiques residents	168.358	-	168.358	46.614	-	46.614
Entitats de crèdit	26.514	-	26.514	27.313	-	27.313
Altres sectors residents	8.107	(33)	8.074	9.468	(57)	9.411
Total	202.979	(33)	202.946	83.395	(57)	83.338
Per tipus d'instrument						
Deute públic espanyol						
Obligacions i bons de l'Estat	161.116	-	161.116	16.888	-	16.888
Deute de comunitats autònomes	7.242	-	7.242	7.434	-	7.434
Altres valors de renda fixa	34.621	(33)	34.588	59.073	(57)	59.016
Total	202.979	(33)	202.946	83.395	(57)	83.338

El valor comptable detallat en el quadre anterior representa el nivell màxim d'exposició al risc de crèdit del Grup en relació amb els instruments financers que s'hi inclouen.

El tipus d'interès efectiu mitjà corresponent als rendiments meritats durant l'exercici 2016 dels valors representatius de deute de la cartera d'Inversions mantingudes fins al venciment' ha estat de l'1,02% (1,04% durant l'exercici 2015). La TIR mitjana de compra dels actius integrats a aquesta cartera en data 31 de desembre de 2016 és del 0,62% (0,98% en data 31 de desembre de 2015).

Durant els exercicis 2016 i 2015, el moviment de les 'Inversions mantingudes fins al venciment' és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
Saldo a l'inici de l'exercici	83.338	73.622
Compres i meritació d'interessos	122.404	31.762
Baixes per amortitzacions o venciments	(2.820)	(22.057)
Variació per correccions de valor per deteriorament	24	11
Saldo al final de l'exercici	202.946	83.338

El desglossament del valor raonable dels actius classificats al capítol 'Inversions mantingudes fins al venciment', en funció del mètode de càlcul utilitzat per a la seva determinació, és el següent (Nota 2.2):

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Nivell 1	204.528	84.463
Nivell 2	-	-
Nivell 3	-	-
Total	204.528	84.463

Les Notes 24 i 25 presenten, respectivament, informació relativa als riscos de tipus d'interès i de liquiditat assumits pel Grup en relació amb els instruments inclosos en aquesta categoria.

9.2. COBERTURA DEL RISC DE CRÈDIT

A continuació es mostra el desglossament del saldo de correccions de valor per deteriorament de les 'Inversions mantingudes fins al venciment' en data 31 de desembre de 2016 i 2015:

Milers d'euros	2016	2015
Per tipus d'instrument		
Valors representatius de deute	(33)	(57)
Total	(33)	(57)
Per tipus de cobertura		
Cobertura genèrica	(33)	(57)
Cobertura específica	-	-
Total	(33)	(57)

El moviment durant els exercicis 2016 i 2015 del saldo de correccions de valor per deteriorament de les 'Inversions mantingudes fins al venciment' és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
	Valors representatius de deute	Valors representatius de deute
Saldo a l'inici de l'exercici	(57)	(68)
(Dotació) / Recuperació amb càrrec/abonament a resultats (Nota 41)	24	11
Altres sectors residents	24	11
Altres sectors no residents	-	-
Saldo al tancament de l'exercici	(33)	(57)

10. DERIVATS - COMPTABILITAT DE COBERTURES

Els imports registrats en aquest capítol de l'actiu dels balanços de situació consolidats adjunts corresponen a opcions OTC comprades, designades com a instruments de cobertura, en operacions de cobertura de valor raonable, d'instruments financers classificats en l'epígraf 'Passius financers a cost amortitzat – Dipòsits' dels balanços de situació consolidats adjunts. L'Entitat Dominant ha contractat aquestes operacions amb contraparts de solvència reconeguda.

El valor raonable i el nocional de les opcions OTC comprades és de 541 i 64.792 milers d'euros, respectivament, en data 31 de desembre de 2016 (421 i 77.745 milers d'euros, respectivament, en data 31 de desembre de 2015).

Adicionalment, l'Entitat Dominant manté contractes de futurs de cobertura sobre riscos de tipus d'interès d'instruments financers classificats en l'epígraf 'Actius financers disponibles per a la venda - Valors representatius de deute' dels balanços de situació consolidats adjunts, per un valor nocional en data 31 de desembre de 2016 de 1.100 milers d'euros (1.500 milers d'euros en data 31 de desembre de 2015), que no tenen cap reflex en els balanços de situació consolidats adjunts perquè es liquiden diàriament.

L'import nocional i/o contractual dels contractes de 'Derivats - Comptabilitat de cobertures' d'actiu i passiu no suposa el risc assumit per l'Entitat Dominant, ja que la seva posició neta s'obté de la compensació i/o combinació d'aquests instruments.

El desglossament dels actius classificats en 'Derivats - Comptabilitat de cobertura', en funció del mètode de càlcul del valor raonable, és el següent (Nota 2.2):

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Nivell 1	-	-
Nivell 2	541	421
Nivell 3	-	-
Total	541	421

Així mateix, en els quadres següents es mostra el detall dels terminis dels derivats de cobertura en data 31 de desembre de 2016 i 2015, considerant el seu nocional:

En data 31 de desembre de 2016

Milers d'euros	Actiu / Comprats			Passiu / Venuts		
	Menys d'1 any	D'1 a 5 anys	Total	Menys d'1 any	D'1 a 5 anys	Total
Derivats sobre tipus d'interès	-	-	-	1.100	-	1.100
Futurs	-	-	-	1.100	-	1.100
Derivats sobre valors	26.336	38.456	64.792	-	-	-
Opcions	26.336	38.456	64.792	-	-	-
Total	26.336	38.456	64.792	1.100	-	1.100

En data 31 de desembre de 2015

Milers d'euros	Actiu / Comprats			Passiu / Venuts		
	Menys d'1 any	D'1 a 5 anys	Total	Menys d'1 any	D'1 a 5 anys	Total
Derivats sobre tipus d'interès	-	-	-	1.500	-	1.500
Futurs	-	-	-	1.500	-	1.500
Derivats sobre valors	31.879	45.866	77.745	-	-	-
Opcions	31.879	45.866	77.745	-	-	-
Total	31.879	45.866	77.745	1.500	-	1.500

La Nota 22 presenta informació relativa als resultats reconeguts en els comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts procedents de derivats de cobertura no realitzats.

11. ACTIUS NO CORRENTS I GRUPS ALIENABLES D'ELEMENTS QUE S'HAN CLASSIFICAT COM A MANTINGUTS PER A LA VENDA

Tot el saldo del capítol 'Actius no corrents i grups alienables d'elements que s'han classificat com a mantinguts per a la venda' dels balanços de situació consolidats adjunts es compon d'actius rebuts per l'Entitat Dominant en pagament de deutes.

El detall, segons la seva naturalesa, dels actius no corrents en venda en data 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	31.12.16		
	Valor brut	Correccions de valor	Valor net comptable
Actius immobiliaris procedents de finançaments hipotecaris a llars per a adquisició d'habitatge	1.097	(99)	998
Resta d'actius immobiliaris adjudicats o rebuts en pagament de deutes (*)	258	(33)	225
Total	1.355	(132)	1.223

(*) No procedeixen de finançament a la construcció ni a la promoció immobiliària.

Milers d'euros	31.12.15		
	Valor brut	Correccions de valor	Valor net comptable
Actius immobiliaris procedents de finançaments hipotecaris a llars per a adquisició d'habitatge	558	(2)	556
Resta d'actius immobiliaris adjudicats o rebuts en pagament de deutes (*)	454	-	454
Total	1.012	(2)	1.010

(*) No procedeixen de finançament a la construcció ni a la promoció immobiliària.

A continuació es presenta el moviment dels actius no corrents en venda per als exercicis 2016 i 2015:

Milers d'euros	Actius no corrents en venda - Actius rebuts en pagament de deutes	
	2016	2015
Cost		
Saldo a l'inici de l'exercici	1.012	835
Altes	890	610
Baixes (*)	(547)	(433)
Saldo al tancament de l'exercici	1.355	1.012
Deteriorament de valor		
Saldo a l'inici de l'exercici	(2)	(58)
Altes (deteriorament net) (Nota 44)	(145)	(2)
Baixes	15	58
Saldo al tancament de l'exercici	(132)	(2)
Saldo net a l'inici de l'exercici	1.010	777
Saldo net al tancament de l'exercici	1.223	1.010

(*) La partida 'Baixes' de l'exercici 2016 inclou 334 milers d'euros, que corresponen a traspassos a la partida 'Actius tangibles - Immobilitzat material - Cedits en arrendament operatiu' (157 milers d'euros en l'exercici 2015) (Nota 13).

Les correccions de valor efectuades després de l'adjudicació, que es mostren en el quadre anterior, s'han registrat en el capítol 'Guanyos o (-) pèrdues procedents d'actius no corrents i grups alienables d'elements classificats com a mantinguts per a la venda no admissibles com a activitats interrompudes' dels comptes de pèrdues i guanyos consolidats adjunts (Nota 44).

Durant els exercicis 2016 i 2015, s'han realitzat tres i dos traspassos del capítol 'Actius no corrents i grups alienables d'elements que s'han classificat com a mantinguts per a la venda' a la partida 'Actius tangibles - Immobilitzat material - Cedit en arrendament operatiu' per un import total de 334 i 157 milers d'euros, respectivament (Nota 13). Així mateix, durant els exercicis 2016 i 2015 s'han realitzat sis i tres vendes d'actius adjudicats a cada un dels exercicis, respectivament. El resultat net de les vendes ha estat de 506 milers d'euros de benefici en l'exercici 2016 i de 220 milers d'euros de benefici en l'exercici 2015. El resultat s'ha registrat en el capítol de 'Guanyos o (-) pèrdues procedents d'actius no corrents i grups alienables d'elements classificats com a mantinguts per a la venda no admissibles com a activitats interrompudes' dels comptes de pèrdues i guanyos consolidats adjunts (Nota 44).

A continuació es detallen els actius adjudicats en data 31 de desembre de 2016 i 2015 sense considerar el seu fons de deteriorament, segons la seva antiguitat, determinada a partir de la data d'adjudicació:

Antiguitat dels actius adjudicats	31.12.16		31.12.15	
	Nombre d'actius	Milers d'euros	Nombre d'actius	Milers d'euros
Fins a 1 any	11	584	15	439
Més d'1 any i fins a 2 anys	13	413	4	292
Més de 2 any i fins a 5 anys	4	226	5	279
Més de 5 anys	-	-	-	-
Total	28	1.223	24	1.010

La distribució per tipus d'immoble dels actius adjudicats en data 31 de desembre de 2016 i 2015 és la següent:

Tipus d'immoble	Percentatge sobre el valor dels actius adjudicats	
	31.12.16	31.12.15
Residencial	81,77%	77,57%
Industrial	18,23%	22,43%
Total	100%	100%

Els actius rebuts en pagament de deutes es valoren mitjançant taxacions realitzades per societats de taxació independents. Els mètodes de valoració utilitzats en les taxacions són els que es descriuen en l'Ordre ECO/0805/2003, de 27 de març, sobre normes de valoració de béns immobles i determinats drets per a certes finalitats financeres, revisada per l'Ordre EHA/3011/2007, de 4 d'octubre. En data 31 de desembre de 2016, el valor de taxació del conjunt d'actius adjudicats és de 3.407 milers d'euros (2.906 milers d'euros en data 31 de desembre de 2015).

La gestió dels actius rebuts en pagament de deutes la realitza l'Entitat Dominant. Amb l'objectiu de realitzar una adequada política de control, gestió i venda dels actius adjudicats, l'Entitat Dominant va constituir el Comitè de supervisió i seguiment d'immobles adjudicats, que fa reunions periòdiques per a l'anàlisi i el seguiment dels actius adjudicats.

12. ACTIUS I PASSIUS EMPARATS PER CONTRACTES D'ASSEGURANÇA O REASSEGURANÇA

El negoci assegurador del Grup es du a terme a través de la societat Caixa Enginyers Vida, Companyia d'Assegurances i Reassegurances, SAU (Nota 1).

12.1. ACTIUS EMPARATS PER CONTRACTES D'ASSEGURANÇA O REASSEGURANÇA

reassegurança' dels balanços de situació consolidats adjunts correspon a assegurances de vida.

Les provisions tècniques de la reassegurança cedida es determinen aplicant els mateixos criteris utilitzats per a l'assegurança directa, tenint en compte els percentatges de cessió establerts en els contractes en vigor (Nota 2.23).

12.2. PASSIUS EMPARATS PER CONTRACTES D'ASSEGURANÇA O REASSEGURANÇA

Durant els exercicis 2016 i 2015, els passius emparats per contractes d'assegurança o reassegurança provenen, exclusivament, de l'assegurança directa.

En data 31 de desembre de 2016 i 2015, el desglossament del saldo d'aquest capítol dels balanços de situació consolidats adjunts és el següent:

Provisions tècniques	Milers d'euros	
	31.12.16	31.12.15
	Assegurança directa	Assegurança directa
Assegurances de vida		
Primes no consumides	995	827
Prestacions	417	256
<i>Provisions matemàtiques (*)</i>	167.737	156.385
Total	169.149	157.468

() Inclou les provisions matemàtiques dels productes de vida, quan el risc d'inversió és assumit pel prenedor, per un import de 6.063 milers d'euros el 31 de desembre de 2016 (15.447 milers d'euros el 31 de desembre de 2015).*

Les provisions d'assegurances de vida representen el valor de les obligacions del Grup, net de les obligacions del prenedor, en concepte d'assegurances de vida, a la data de tancament de l'exercici.

Les provisions d'assegurances de vida per a les assegurances amb un període de cobertura igual o inferior a l'any es mostren com la provisió de primes no consumides i, per a la resta de contractes, sota la partida de provisions matemàtiques.

La provisió matemàtica representa la diferència entre el valor actual actuarial de les obligacions futures del Grup i les del prenedor o, si s'escau, de l'assegurat. El seu càlcul es fa pòlissa a pòlissa, en funció de les fórmules, taules de mortalitat i tipus d'interès tècnic especificats en les notes tècniques per a cada modalitat de producte.

Les principals condicions tècniques de les modalitats d'assegurança de vida en vigor en data 31 de desembre de 2016 són les següents:

Modalidad (a)	Interès tècnic	Taula biomètrica	Milers d'euros	
			Primes	Provisions tècniques
1) Pla de Previsió Assegurat (PPA) (b)	1,25% (d)	GKM-F/95	17.957	91.405
2) Pla Individual d'Estalvi Sistemàtic (PIES) (b)	1,00% (e)	GKM-F/95	13.794	46.896
3) Assegurança de risc anual renovable (Protecció Personal) (b) (c)	0,50%	GKM-F/95	2.091	1.386
4) Renda Vitalícia (RV) (b)	Segons pòlissa (f)	PERMF-PERMF-2000P UNISEX	530	6.267
5) Privilege Inversió Plus (b)	- (g)	GKM-F/95	-	1.044
6) Assegurança Col·lectiva Mixta	(h)	PASEM-2010 UNISEX	-	736
7) SIALP	0,45% (i)	PASEM-2010 UNISEX	8.769	16.990
8) Investsegur Borsa	- (g)	PASEM-2010 UNISEX	-	10
9) Investsegur Euroindex	- (g)	PASEM-2010 UNISEX	-	1.933
10) InvestVida Tech 24	- (g)	PASEM-2010 UNISEX	1.306	1.399
11) InvestVida Index 24	- (g)	PASEM-2010 UNISEX	1.075	1.068
12) Protecció Personal Autònoms (c)	0,50%	PASEM-2010 UNISEX	29	15
Total			45.551	169.149

a) Cap modalitat de les pòlisses comercialitzades pel Grup no conté la clàusula de participació en beneficis per al prenedor o, si s'escau, per a l'assegurat.

b) Per als productes PPA, PIES, Protecció Personal i Privilege Inversió Plus, la taula biomètrica que s'utilitza per als nous contractes des del 21 de desembre de 2012 és la PASEM-2010 UNISEX, mentre que per al producte RV, i des de la mateixa data, la taula biomètrica usada és la PERMF-PERMF-2000P UNISEX.

c) Per a les modalitats Protecció Personal i Protecció Personal Autònoms, la provisió tècnica correspon a la provisió per a primes no consumides i a la provisió per a prestacions. Per a la resta de modalitats, correspon a la provisió matemàtica.

d) En aquest producte s'estableix una garantia de tipus d'interès tècnic mínim per a tota la seva durada; aquest tipus és el més baix entre l'1,25% i el tipus d'interès publicat anualment per la Direcció General d'Assegurances i Fons de Pensions (DGSiFP) com a interès màxim que cal utilitzar en el càlcul de la provisió d'assegurances de vida.

e) En aquest producte s'estableix una garantia de tipus d'interès tècnic mínim per a tota la seva durada; aquest tipus és el més baix entre l'1% i el tipus d'interès publicat anualment per la DGSiFP com a interès màxim que cal utilitzar en el càlcul de la provisió d'assegurances de vida.

f) En aquest producte es garanteix un tipus d'interès tècnic mínim per a tota la seva durada. A més, es garanteix un tipus d'interès tècnic superior al mínim citat per a un horitzó temporal a llarg termini (10 anys o més). Per a aquest producte s'immunitza finançament, d'acord amb allò que disposa l'Ordre Ministerial, de 23 de desembre de 1998, per la qual es desenvolupa l'article 33 del ROSSP, actualitzada per l'Ordre EHA/339/2007, de 16 de febrer, la producció posterior al 31 de desembre de 1998 amb un interès garantit, durant un període superior l'any, per sobre del tipus màxim establert per la DGSiFP, que, per a l'exercici 2016, s'ha fixat en l'1,39%.

g) En aquests productes no es garanteix cap tipus d'interès tècnic, per la qual cosa la companyia asseguradora del Grup no assumeix cap risc financer. El risc financer de les inversions afectes al contracte l'assumeix íntegrament i exclusivament el prenedor.

h) En aquest producte hi ha dues modalitats de contractes: una modalitat de contracte que no garanteix cap tipus d'interès tècnic i el risc financer de les inversions afectes l'assumeix íntegrament i exclusivament el prenedor; i una altra modalitat que estableix una garantia de tipus d'interès tècnic mínim per a tota la seva durada, i aquest tipus és el més baix entre l'1% i el tipus d'interès publicat anualment per la DGSiFP com a interès màxim que cal utilitzar en el càlcul de la provisió d'assegurances de vida.

i) En aquest producte s'estableix una garantia de tipus d'interès tècnic mínim per a tota la seva durada, i aquest tipus és el més baix entre el 0,45% i el tipus d'interès publicat anualment per la DGSiFP com a interès màxim que cal utilitzar en el càlcul de la provisió d'assegurances de vida.

13. ACTIUS TANGIBLES

El saldo, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, i el moviment que hi ha hagut en l'epígraf d'Immobilitzat material' d'aquest capítol dels balanços de situació consolidats adjunts en els exercicis 2016 i 2015 han estat els següents:

Milers d'euros	D'ús propi	Cedit en arrendament operatiu	Afecte a l'Obra Social (Nota 19)		Total
			FEP	Fundació	
Cost					
Saldos en data 31 de desembre de 2014	35.600	-	187	4	35.791
Addicions	3.071	157	-	-	3.228
Traspassos	(1.374)	1.374	-	-	-
Baixes	(13)	-	-	-	(13)
Saldos en data 31 de desembre de 2015	37.284	1.531	187	4	39.006
Addicions (Nota 11)	1.299	334	-	-	1.633
Baixes	(59)	-	-	-	(59)
Saldos en data 31 de desembre de 2016	38.524	1.865	187	4	40.580
Amortització acumulada					
Saldos en data 31 de desembre de 2014	(15.329)	-	(187)	(4)	(15.520)
Addicions (Nota 39)	(1.414)	(1)	-	-	(1.415)
Traspassos	248	(248)	-	-	-
Baixes	6	-	-	-	6
Saldos en data 31 de desembre de 2015	(16.489)	(249)	(187)	(4)	(16.929)
Addicions (Nota 39)	(1.489)	(25)	-	-	(1.514)
Baixes	59	-	-	-	59
Saldos en data 31 de desembre de 2016	(17.919)	(274)	(187)	(4)	(18.384)
Actius tangibles nets					
Saldos en data 31 de desembre de 2014	20.271	-	-	-	20.271
Saldos en data 31 de desembre de 2015	20.795	1.282	-	-	22.077
Saldos en data 31 de desembre de 2016	20.605	1.591	-	-	22.196

Durant l'exercici 2016, s'ha realitzat l'alienació d'equips informàtics de l'actiu tangible d'ús propi de l'Entitat Dominant, que ha generat 1 milers d'euros de guany, que estan registrats en el capítol 'Guanyos o (-) pèrdues en donar de baixa en comptes actius no financers i participacions, nets' del compte de pèrdues i guanyos consolidat adjunt. Durant l'exercici 2015, es va produir l'alienació d'un element de transport de l'actiu material d'ús propi de l'Entitat Dominant, que no va generar guany ni pèrdua que s'hagués de registrar en el capítol 'Guanyos o (-) pèrdues en donar de baixa en comptes actius no financers i participacions, nets' del compte de pèrdues i guanyos consolidat adjunt.

El desglossament segons la seva naturalesa de la partida 'Actius tangibles - Immobilitzat material - D'ús propi' dels balanços de situació consolidats adjunts en data 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	Cost	Amortització acumulada	Saldo net
Edificis i construccions	17.699	(2.810)	14.889
Mobiliari, vehicles i resta d'instal·lacions	10.567	(7.853)	2.714
Equips informàtics	7.212	(5.826)	1.386
Obres en curs	1.806	-	1.806
Saldos en data 31 de desembre de 2015	37.284	(16.489)	20.795
Edificis i construccions	18.224	(3.044)	15.180
Mobiliari, vehicles i resta d'instal·lacions	11.387	(8.354)	3.033
Equips informàtics	8.635	(6.521)	2.114
Obres en curs	278	-	278
Saldos en data 31 de desembre de 2016	38.524	(17.919)	20.605

En data 31 de desembre de 2016, determinats actius materials d'ús propi, que ascendien a 11.268 milers d'euros (10.294 milers d'euros el 31 de desembre de 2015), estaven totalment amortitzats i en ús.

Durant l'exercici 2016, les addicions de la partida 'Actius tangibles - Immobilitzat material - Cedit en arrendament operatiu' inclou tres traspassos del capítol 'Actius no corrents i grups alienables d'elements que s'han classificat com a mantinguts per a la venda' per un import de 334 milers d'euros. Durant l'exercici 2015, per aquest mateix concepte, es van realitzar dos traspassos per un import de 157 milers d'euros (Nota 11).

El valor raonable de tot l'Immobilitzat material', en data 31 de desembre de 2016 i 2015, tenint en compte el seu import recuperable, no difereix significativament del registrat sota el capítol 'Actius tangibles' dels balanços de situació consolidats adjunts.

14. ACTIUS INTANGIBLES

El saldo i el moviment que hi ha hagut en l'epígraf d'Actius intangibles - Altres actius intangibles' dels balanços de situació consolidats adjunts en els exercicis 2016 i 2015 han estat els següents:

Milers d'euros	
Cost	
Saldos en data 31 de desembre de 2014	23.313
Addicions	5.321
Baixes	(114)
Saldos en data 31 de desembre de 2015	28.520
Addicions	5.730
Baixes	(547)
Saldos en data 31 de desembre de 2016	33.703
Amortització acumulada	
Saldos en data 31 de desembre de 2014	(12.812)
Addicions (Nota 39)	(3.684)
Baixes	112
Saldos en data 31 de desembre de 2015	(16.384)
Addicions (Nota 39)	(3.419)
Baixes	88
Saldos en data 31 de desembre de 2016	(19.715)
Actius intangibles nets	
Saldos en data 31 de desembre de 2014	10.501
Saldos en data 31 de desembre de 2015	12.136
Saldos en data 31 de desembre de 2016	13.988

Les addicions de l'epígraf d'Actius intangibles - Altres actius intangibles' corresponen a pagaments a tercers en concepte d'adquisició i elaboració de sistemes i programes informàtics per al Grup. Tots els actius intangibles en data 31 de desembre de 2016 i 2015 s'han adquirit a tercers aliens al Grup.

El 31 de desembre de 2016, determinats actius intangibles, que ascendien a 11.370 milers d'euros (7.412 milers d'euros el 31 de desembre de 2015), estaven totalment amortitzats i en ús.

15. ALTRES ACTIUS

La composició dels saldos d'aquest capítol dels balanços de situació consolidats adjunts en data 31 de desembre de 2016 i 2015 és la següent:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Resta dels altres actius		
Periodificacions	1.697	1.596
Operacions en curs	154	152
Altres conceptes	1.327	2.162
<i>Del qual:</i>		
Actius nets en plans de pensions (Nota 38.1.1.2)	204	318
Total	3.178	3.910

A la partida de 'Periodificacions', en data 31 de desembre de 2016 i 2015, s'inclou el saldo pendent de cobrament per les comissions de gestió i de comercialització de les institucions d'inversió col·lectiva, fons de pensions, pla de previsió assegurat i resta de productes gestionats i comercialitzats pel Grup.

16. PASSIUS FINANCERS A COST AMORTITZAT

Les Notes 24 i 25 presenten, respectivament, informació relativa als riscos de tipus d'interès i de liquiditat assumits pel Grup en relació amb els instruments inclosos en aquesta categoria.

16.1. DIPÒSITS DE BANCS CENTRALS

A continuació es presenta el desglossament del saldo d'aquest epígraf dels balanços de situació consolidats adjunts, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, segona la naturalesa de la contrapart:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Banc d'Espanya	70.000	68.000
Ajustos per valoració	-	45
Total	70.000	68.045

El tipus d'interès efectiu mitjà dels instruments financers classificats en aquest epígraf durant l'exercici 2016 ha estat del 0,06% (0,06% durant l'exercici 2015).

16.2. DIPÒSITS D'ENTITATS DE CRÈDIT

El tipus d'interès efectiu mitjà dels instruments financers classificats en aquest epígraf durant l'exercici 2016 ha estat del 0,63% (0,64% durant l'exercici 2015).

La composició dels saldos d'aquest epígraf, inclosos els ajustos per valoració, dels balanços de situació consolidats adjunts en data 31 de desembre de 2016 i 2015, segons la naturalesa de les operacions, és la següent:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
A la vista		
Altres comptes	23.115	18.708
A termini o amb preavís		
Altres comptes	15.206	28.227
Ajustos per valoració		
Interessos meritats	56	64
Total	38.377	46.999

16.3. DIPÒSITS DE LA CLIENTELA

La composició del saldo d'aquest epígraf dels balanços de situació consolidats adjunts en data 31 de desembre de 2016 i 2015, segons la situació geogràfica, la naturalesa de les operacions i la contrapart, és la següent:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Per situació geogràfica		
Espanya	2.182.824	1.847.048
Resta	18.319	17.777
Ajustos per valoració (*)	1.578	2.737
Total	2.202.721	1.867.562
Per naturalesa		
Dipòsits a la vista	1.233.239	936.899
Comptes corrents	1.213.418	922.726
Comptes d'estalvi	19.705	14.104
Resta	116	69
Dipòsits a termini	786.208	829.521
Imposicions a termini	709.199	738.498
Comptes d'estalvi-habitatge	142	1.688
Participacions emeses	-	84
<i>Participacions i certificats de transmissió hipotecària</i>	<i>515.069</i>	<i>559.017</i>
<i>Bons de titulització</i>	<i>(515.069)</i>	<i>(558.933)</i>
Dipòsits estructurats	76.867	89.251
Cessions temporals d'actius	181.696	98.405
Ajustos per valoració (*)	1.578	2.737
Total	2.202.721	1.867.562
Per contrapart		
Administracions públiques residents	104.653	57.355
Altres sectors residents	2.094.894	1.789.693
Altres sectors no residents	1.596	17.777
Ajustos per valoració (*)	1.578	2.737
Total	2.202.721	1.867.562

(*) Correspon als interessos meritats dels dipòsits.

El tipus d'interès efectiu mitjà dels instruments financers classificats en aquest epígraf durant l'exercici 2016 ha estat del 0,28% (0,53% durant l'exercici 2015).

En data 31 de desembre de 2016 i 2015, la partida de 'Dipòsits - Clientela - Dipòsits a termini' inclou 515.069 i 559.017 milers d'euros, respectivament, en concepte de participacions i certificats de transmissió hipotecària corresponents a les titulitzacions posteriors a l'1 de gener de 2004, de les quals no s'ha transferit el risc de forma significativa i que, per tant, no s'han donat de baixa de l'actiu dels balanços de situació consolidats adjunts (Nota 28.1). L'Entitat Dominant posseeix la majoria dels bons emesos pels fons de titulització, emparats per les esmentades participacions i certificats de transmissió hipotecària (Nota 28.1).

16.4. ALTRES PASSIUS FINANCERS

A continuació s'indica la composició del saldo d'aquest epígraf dels balanços de situació consolidats adjunts en data 31 de desembre de 2016 i 2015, segons la naturalesa de les operacions:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Per naturalesa		
Obligacions a pagar	3.270	3.438
Fiances rebudes	36	24
Comptes de recaptació	1.883	1.782
Comptes especials	2.619	7.068
Garanties financeres	39	20
Altres conceptes	4.333	6.551
Total	12.180	18.883

La partida 'Comptes especials' del quadre anterior recull els imports de les transferències i/o cobraments rebuts pendents d'abonar en els comptes de socis i els imports pendents de liquidar als fons de titulització hipotecària dels quals l'Entitat Dominant és l'entitat cedent.

Així mateix, a la partida 'Altres conceptes' del quadre anterior es reconeix el compromís de pagament en concepte de la derrama de l'FGDEC acordada per la Comissió Gestora d'aquest Fons, amb data 30 de juliol de 2012, per un import de 1.869 milers d'euros el 31 de desembre de 2016 (2.149 milers d'euros el 31 de desembre de 2015). L'import pendent de pagament, en data 31 de desembre de 2015, per l'aportació addicional extraordinària derivada del Reial Decret-Llei 6/2013, de 22 de març, per un import de 1.016 milers d'euros va ser liquidat el 30 de juny de 2016 (Nota 1.8).

16.5. VALOR RAONABLE

A continuació es presenta el valor raonable dels instruments financers inclosos en el capítol 'Passius financers a cost amortitzat' en data 31 de desembre de 2016 i 2015 en funció del mètode de càlcul utilitzat per a la seva determinació (Nota 2.2):

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Nivell 1	-	-
Nivell 2	-	-
Nivell 3	2.323.278	2.001.489
Total	2.323.278	2.001.489

17. PROVISIONS

El desglossament d'aquest capítol dels balanços de situació consolidats adjunts en data 31 de desembre de 2016 i 2015, és el següent:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Compromisos i garanties concedits	1.618	88
Resta de provisions	1.408	252
Qüestions processals i litigis per impostos pendents	6	1
Total	3.032	341

L'epígraf 'Compromisos i garanties concedits' correspon a la correcció per deteriorament dels riscos contingents (Nota 27.1).

L'epígraf 'Resta de provisions' inclou fons dotats pel Grup per fer front a imports estimats per a responsabilitats.

L'epígraf 'Qüestions processals i litigis per impostos pendents' correspon a provisions per a impostos i altres contingències legals.

Els Administradors del Grup no estimen que es meritin passius addicionals d'importància significativa a conseqüència dels aspectes esmentats.

A continuació es mostren els moviments experimentats durant els exercicis 2016 i 2015 en el capítol de 'Provisions':

Milers d'euros	2016		2015	
	Compromisos i garanties concedits	Rest de provisions	Compromisos i garanties concedits	Rest de provisions
Saldo a l'inici de l'exercici	88	252	110	307
Dotacions netes a provisions amb càrrec a resultats (Nota 40)	1.615	1.258	55	79
Recuperació d'imports dotats en exercicis anteriors (Nota 40)	(85)	(82)	(77)	-
Utilitzacions	-	(20)	-	(134)
Saldo al tancament de l'exercici	1.618	1.408	88	252

18. ALTRES PASSIUS

El desglossament d'aquest capítol dels balanços de situació consolidats adjunts en data 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Periodificacions	7.540	7.071
Fons de l'Obra Social (Nota 19)	5.484	5.065
Correccions per asimetries comptables	1.785	1.538
Altres	393	296
Total	15.202	13.970

El desglossament de la partida de 'Periodificacions' del quadre anterior en data 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Despeses meritades no vençudes	6.031	5.530
Altres periodificacions	1.509	1.541
Total	7.540	7.071

A la partida 'Periodificacions - Despeses meritades no vençudes' s'inclou una part de l'import pendent de pagament en concepte d'aportació ordinària anual a l'FGDEC, que és de 1.914 milers d'euros el 31 de desembre de 2016 (1.753 milers d'euros el 31 de desembre de 2015). La resta de l'obligació pendent de pagament de l'aportació anual ordinària de l'FGDEC correspon a la derrama que cal liquidar en els pròxims 5 anys, que està registrada en l'epígraf 'Passius financers a cost amortitzat - Altres passius financers' del passiu dels balanços de situació consolidats adjunts (Notes 1.8 i 16.4).

La partida 'Altres passius - Altres' inclou l'operativa habitual del Grup amb els mercats financers i els seus socis.

Correcció d'asimetries comptables

D'acord amb allò que disposa la norma de registre i valoració 9a de contractes d'assegurances del Reial Decret 1317/2008, de 24 de juliol, pel qual s'aprova el Pla de comptabilitat de les entitats asseguradores, el Grup ha registrat les asimetries comptables que es produeixen perquè alguns actius afectes a contractes d'assegurança de vida, de l'epígraf 'Actius financers disponibles per a la venda', es valoren a valor raonable, mentre que les provisions matemàtiques associades a aquests, registrades en el capítol 'Passius emparats per contractes d'assegurança o reasssegurança', es valoren a cost amortitzat.

La diferència de valoració generada per les plusvàlues dels esmentats actius financers disponibles per a la venda es corregeix amb el registre d'un passiu per asimetries comptables en el capítol 'Altres passius', que té com a contrapartida l'anul·lació del registre de les plusvàlues esmentades i el seu corresponent efecte impositiu, registrats en els capítols 'Altre resultat global acumulat' i 'Passius per impostos diferits', respectivament, dels balanços de situació consolidats adjunts. Aquests registres es mostren en el següent quadre:

31.12.16				
Milers d'euros	Actius financers disponibles per a la venda (*)	Passius per asimetries comptables	Correcció d'asimetries comptables imputada a altre resultat global acumulat	Correcció d'asimetries comptables imputada a passius per impostos diferits
Correcció d'asimetries comptables de la cartera d'actius disponibles per a la venda	7.944	1.785	(1.339)	(446)

(*) Inclou el preu d'adquisició, cupó corregut i interessos meritats.

31.12.15				
Milers d'euros	Actius financers disponibles per a la venda (*)	Passius per asimetries comptables	Correcció d'asimetries comptables imputada a altre resultat global acumulat	Correcció d'asimetries comptables imputada a passius per impostos diferits
Correcció d'asimetries comptables de la cartera d'actius disponibles per a la venda	5.642	1.538	(1.153)	(385)

(*) Inclou el preu d'adquisició, cupó corregut i interessos meritats.

19. FONS DE L'OBRA SOCIAL

L'Entitat Dominant està obligada a aplicar un mínim del seu excedent net del període a la creació d'un Fons d'Educació i Promoció, seguint l'el que indica la Llei 13/1989, de 26 de maig, de Cooperatives de Crèdit, modificada parcialment per la Llei 20/1990, de 19 de desembre, sobre Règim Fiscal de les Cooperatives, el qual no és de lliure distribució entre els socis i només s'ha d'aplicar a fins educatius, socials i de foment del desenvolupament del cooperativisme. En aquest capítol dels balanços de situació consolidats adjunts es reflecteix la part d'aquest Fons que cobreix les inversions fetes, netes de les despeses de manteniment.

El Fons d'Educació i Promoció es destina a activitats de formació i educació dels socis i dels empleats de l'Entitat Dominant, a la difusió del cooperativisme i a la promoció cultural, professional o existencial de la comunitat en general, i també a la millora de la qualitat de vida i a accions de protecció mediambiental.

Durant l'exercici 2010, l'Entitat Dominant va constituir la - Fundació Privada de la Caixa d'Enginyers (d'ara endavant, la Fundació), amb l'objectiu de vehicular les seves activitats de responsabilitat social corporativa (RSC). La Fundació, de caràcter privat i sense ànim de lucre, sorgeix de la transformació de l'Agrupació Sociocultural i Tecnològica dels Enginyers, constituïda el 13 de novembre de 1980 (Nota 1.1).

La Fundació dona prioritat a les accions que contribueixin a la millora de la qualitat de vida i del desenvolupament comunitari, a la protecció mediambiental, a la difusió i a la promoció del cooperativisme i al compromís amb la millora dels grups d'interès amb què la cooperativa de crèdit du a terme les seves activitats.

A continuació es presenta un desglossament de les partides dels actius i passius afectes al Fons d'Educació i Promoció (FEP) de l'Entitat Dominant i a la Fundació en data 31 de desembre de 2016 i 2015:

Milers d'euros	31.12.16			31.12.15		
	FEP	Fundació	Total	FEP	Fundació	Total
Dipòsits en entitats de crèdit	66	846	912	95	307	402
Altres instruments de patrimoni	-	1.284	1.284	-	1.375	1.375
Mobiliari i instal·lacions (Nota 13)	187	4	191	187	4	191
Amortització acumulada (Nota 13)	(187)	(4)	(191)	(187)	(4)	(191)
Altres actius	-	1	1	-	1	1
Total	66	2.131	2.197	95	1.683	1.778
Passiu						
Fons de l'Obra Social	66	5.418	5.484	95	4.970	5.065
Total	66	5.418	5.484	95	4.970	5.065
Patrimoni net - Valors propis	-	3.287	3.287	-	3.287	3.287

A continuació es presenta el moviment produït en l'epígraf 'Fons de l'Obra Social' durant els exercicis 2016 i 2015:

Milers d'euros	2016	2015
Saldo a l'inici de l'exercici	5.065	4.818
Aplicació del resultat de l'exercici anterior al FEP (Nota 3)	734	673
Formació, promoció educativa i cultural i altres despeses del FEP	(763)	(646)
Donacions i altres ingressos per a activitats de la Fundació	947	350
Ajudes concedides per la Fundació	(428)	(403)
Altres despeses i ingressos de la Fundació	(4)	51
Variació de passius de la Fundació	(67)	222
Saldo al tancament de l'exercici	5.484	5.065

El Fons d'Educació i Promoció ha fet un donatiu durant l'exercici 2016 per un import de 400 milers d'euros a la Fundació (350 milers d'euros en l'exercici 2015), a efectes de promocionar a través de la Fundació l'activitat educativa i cultural. Amb aquesta mateixa finalitat, les diferents entitats del Grup han realitzat donatius a la Fundació, durant l'exercici 2016, per un import total de 547 milers d'euros.

L'aplicació per línies d'actuació en formació, promoció educativa i cultural i altres despeses del Fons d'Educació i Promoció dels exercicis 2016 i 2015 ha esta la següent:

Milers d'euros	2016	2015
Quotes d'associacions	17	22
Formació i promoció		
Formació	346	274
Promoció educativa i cultural	400	350
Altres despeses	-	-
Menys		
Rendiments de la liquiditat del fons	-	-
Total	763	646

En els quadres següents es mostren la liquidació del pressupost d'ingressos i despeses del Fons d'Educació i Promoció de l'exercici 2016, que s'ha de sotmetre a l'aprovació de la pròxima Assemblea General de Socis de l'Entitat Dominant, i la liquidació del pressupost de l'exercici 2015, que ja va ser aprovada per l'Assemblea General de Socis del 24 de maig de 2016.

Milers d'euros	2016		
	Pressupost	Aplicació	Desviació
Despeses			
Formació de socis i treballadors	350	346	(4)
Promoció de relacions intercooperatives	30	17	(13)
Promoció cultural de l'entorn	400	400	-
Total	780	763	(17)

Milers d'euros	2015		
	Pressupost	Aplicació	Desviació
Despeses			
Formació de socis i treballadors	325	274	(51)
Promoció de relacions intercooperatives	38	22	(16)
Promoció cultural de l'entorn	350	350	-
Total	713	646	(67)

20 PATRIMONI NET

20.1. FONS PROPIS

20.1.1. Fons de dotació

El fons de dotació, constituït per les aportacions dels socis, té caràcter variable i es fixa, com a mínim, en 4.808 milers d'euros, segons s'estableix a l'article 3 del Reial Decret 84/1993, de 22 de gener, pel qual s'aprova el Reglament de la Llei 13/1989, del 26 de maig, de Cooperatives de Crèdit. Aquest import mínim està íntegrament subscrit i desemborsat.

El moviment que s'ha produït en els exercicis 2016 i 2015 en aquest epígraf dels balanços de situació consolidats adjunts és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
Saldo a l'inici de l'exercici	69.362	67.498
Altes netes de socis	33	55
Ampliació de capital amb aportació de socis	1.408	1.086
Ampliació de capital amb càrrec a reserves	-	723
Saldo al tancament de l'exercici	70.803	69.362

Les aportacions, segons els Estatuts de l'Entitat Dominant, estaran representades per títols nominatius d'un valor únic de 96 euros. Cada persona física ha de tenir, com a mínim, un títol d'aportació. Però si és una persona jurídica, el nombre mínim de títols que ha de tenir són dos. L'import total de les aportacions que, directament o indirectament, tingui o controli cada soci, no pot superar el 10 per cent del capital social quan es tracti d'una persona jurídica, ni del 2,5 per cent quan es tracti d'una persona física.

En cap cas, el conjunt de les aportacions que tinguin les persones jurídiques que no tinguin la condició de cooperativa no podrà representar un import superior al 30 per cent del capital social.

A més, el Reial Decret 84/1993 estableix, a l'article 10, apartat quart, que l'adquisició per les cooperatives de crèdit de les seves pròpies aportacions, o la seva acceptació en penyora o una altra forma de garantia, estarà sotmesa a les mateixes restriccions i limitacions que prevegi la normativa legal per a les accions de la banca privada. En aquest sentit, la Llei de Societats de Capital estableix que el valor nominal de les accions adquirides, sumat al de les que ja tinguin la societat adquirent i les seves filials i, si s'escau, la societat dominant i les seves filials, no haurà d'excedir del 20 per cent del capital social.

Els socis amb participació superior a l'1% que en data 31 de desembre de 2016 participaven en el capital de l'Entitat Dominant eren els següents:

Socis	Milers d'euros nominal	Percentatge sobre el capital
Fundació Privada de la Caixa d'Enginyers (*)	3.287	4,64%
Ribas Pujol, Miquel	1.770	2,50%
Planes Oliva, Celia	910	1,28%
Consumidors i Usuaris dels Enginyers, S. Coop. C. Ltda. (*)	743	1,05%

(*) Els drets de vot que es corresponen amb la participació mantinguda en el capital social no s'exerceixen.

Adicionalment, en data 31 de desembre de 2016, les societats que componen el Grup, així com la Fundació Privada de la Caixa d'Enginyers, mantenen títols cooperatius en cartera de l'Entitat Dominant d'acord amb el detall següent:

Entitat	Milers d'euros Nominal	Percentatge sobre el capital
Fundació Privada de la Caixa d'Enginyers	3.287	4,64%
Consumidors i Usuaris dels Enginyers, S. Coop. C. Ltda.	743	1,05%
Caixa Enginyers Vida, Companyia d'Assegurances i Reassegurances, SAU	117	0,16%
Caixa Enginyers, Operador de Bancassegurances Vinculat, SLU	83	0,12%
Caixa Enginyers Gestió, SGIIC, SAU	26	0,04%
Total	4.256	6,01%

L'interès que es pagui a les aportacions, condicionat a l'existència de resultats nets suficients per satisfer-lo o, si no n'hi ha, amb prèvia autorització del Banc d'Espanya contra reserves de lliure disposició, el fixa l'Assemblea General de Socis de l'Entitat Dominant, a proposta del seu Consell Rector, i no pot superar el tipus d'interès màxim que preveu la legislació reguladora de les cooperatives de crèdit.

20.1.2. Reserves

El moviment d'aquest epígraf durant l'exercici 2016 ha estat el següent:

Milers d'euros	Guany acumulats			Total	Reserves revaloració	Reserves o pèrdues acumulades d'inversions en negocis conjunts i associades	Total reserves acumulades
	Reserves obligatòries	Reserves voluntàries	Reserves indisponibles per accions pròpies				
Saldo en data 31 de desembre de 2015	28.913	35.285	4.256	68.454	1.637	5	70.096
Ajust per canvis de criteri comptable	-	-	-	-	-	-	-
Saldo ajustat en data 31 de desembre de 2015	28.913	35.285	4.256	68.454	1.637	5	70.096
Aportacions de socis	6	-	-	6	-	-	6
Distribució de l'excedent de l'exercici anterior	1.635	6.945	-	8.580	-	-	8.580
Traspàs de reserves de revaloració	-	25	-	25	(25)	-	-
Saldo en data 31 de desembre de 2016	30.554	42.255 (*)	4.256	77.065	1.612	5	78.682

(*) Inclou 482 milers d'euros en concepte de reserves de capitalització (Nota 21).

D'acord amb l'apartat tercer de l'article 18 de la Llei de Societats de Capital, el Grup ha constituït una reserva indisponible equivalent a l'import de les accions pròpies mantingudes per les entitats dependents (Nota 20.1.1).

Reserves obligatòries de l'Entitat Dominant

L'Entitat Dominant, d'acord allò que estableixen els seus Estatuts, haurà de destinar al Fons de Reserva Obligatori, de caràcter no distribuïble, com a mínim el 20% de l'excedent disponible de l'exercici, en cas que n'hi hagi, una vegada acomplertes les obligacions que es puguin derivar eventualment de la cobertura del capital social mínim estatutari, del compliment necessari dels recursos propis mínims o de la ràtio de capital total. Aquesta dotació compleix amb els mínims establerts en la legislació vigent de cooperatives de crèdit.

Reserves de societats del Grup

A continuació s'indica el desglossament per societats dels saldos de la partida del patrimoni net consolidat 'Fons propis - Reserves - Reserves acumulades' dels balanços de situació consolidats adjunts, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, en la part d'aquest saldo que té el seu origen en el procés de consolidació:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
	Reserves acumulades	Reserves acumulades
Caixa Enginyers Gestió, SGIIC, SAU	2.454	2.113
Caixa Enginyers Vida, Companyia d'Assegurances i Reassegurances, SAU	5.838	4.813
Caixa Enginyers, Operador de Bancassegurances Vinculat, SLU	2.178	1.587
Total	10.470	8.513

Reserves voluntàries

En data 31 de desembre de 2016 i 2015, el saldo mantingut com reserves voluntàries és de lliure disposició, llevat de la reserva de capitalització constituïda durant l'exercici 2016, en aplicació d'allò que disposa l'article 25.1 de la Llei de l'Impost sobre Societats en vigor, que és de 660 milers d'euros, segons el detall següent:

Milers d'euros

Reserva de capitalització

Caixa de Crèdit dels Enginyers, S. Coop. de Crèdit (Nota 3)	482
Caixa Enginyers Gestió, SGIIC, SAU	46
Caixa Enginyers Vida, Companyia d'Assegurances i Reassegurances, SAU	95
Caixa Enginyers, Operador de Bancassegurances Vinculat, SLU	37
Total	660

20.2. ALTRE RESULTAT GLOBAL ACUMULAT

A continuació es presenta el moviment del saldo d'aquest capítol en els exercicis 2016 i 2015:

Exercici 2016

Miles de euros	Saldo en data 31.12.15	Guany o pèrdues per valoració (*)	Imports transferits a resultats (*)	Imports transferits a reserves	Actius / Passius fiscals diferits	Saldo en data 31.12.16
Elements que no es reclassificaran en resultats	-	110	-	-	(29)	81
Guany o (-) pèrdues actuàries en plans de pensions de prestacions definides	-	110	-	-	(29)	81
Elements que poden reclassificar-se en resultats	32.880	458	(5.270)	-	1.170	29.238
Actius financers disponibles per a la venda de l'Entitat Dominant (Nota 21.4)	32.303	674	(5.311)	-	1.164	28.830
Instrumentos de deute	32.086	(1.265)	(3.395)	-	1.165	28.591
Instrumentos de patrimoni	217	1.939	(1.916)	-	(1)	239
Actius financers disponibles per a la venda d'interessos minoritaris (Nota 21.4)	47	(69)	41	-	6	25
Instrumentos de deute	-	-	-	-	-	-
Instrumentos de patrimoni	47	(69)	41	-	6	25
Conversió de divises	8	(12)	-	-	-	(4)
Participació en altres ingressos i despeses reconeguts en inversions en negocis conjunts i associades	522	(135)	-	-	-	387
Instrumentos de deute	19	3	-	-	-	22
Instrumentos de patrimoni	503	(138)	-	-	-	365
Total	32.880	568	(5.270)	-	1.141	29.319

(*) Abans d'impostos

Exercici 2015

Milers d'euros	Saldo en data 31.12.14	Guanyos o pèrdues per valoració (*)	Imports transferits a resultats (*)	Imports transferits a reserves	Actius / Passius fiscals diferits	Saldo en data 31.12.15
Elements que no es reclassificaran en resultats	-	-	-	-	-	-
Guanyos o (-) pèrdues actuàries en plans de pensions de prestacions definides	-	-	-	-	-	-
Elements que es reclassificaran en resultats	42.689	(8.001)	(5.553)	-	3.745	32.880
Actius financers disponibles per a la venda de l'Entitat Dominant (Nota 21.4)	42.062	(7.954)	(5.552)	-	3.747	32.303
Instrumentos de deute	41.534	(7.507)	(5.519)	-	3.578	32.086
Instrumentos de patrimoni	528	(447)	(33)	-	169	217
Actius financers disponibles per a la venda d'interessos minoritaris (Nota 21.4)	35	16	(1)	-	(3)	47
Instrumentos de deute	-	-	-	-	-	-
Instrumentos de patrimoni	35	16	(1)	-	(3)	47
Conversió de divises	13	(6)	-	-	1	8
Participació en altres ingressos i despeses reconeguts en inversions en negocis conjunts i associades	579	(57)	-	-	-	522
Instrumentos de deute	26	(7)	-	-	-	19
Instrumentos de patrimoni	553	(50)	-	-	-	503
Total	42.689	(8.001)	(5.553)	-	3.745	32.880

(*) Abans d'impostos

20.2.1. Elements que poden reclassificar-se en resultats

Aquest epígraf dels balanços de situació consolidats adjunts recull l'import net de l'efecte fiscal de les variacions del valor raonable i de les diferències de tipus de canvi dels actius classificats com a disponibles per a la venda i de les participacions en associades que, d'acord amb allò que disposa la Nota 2.2, s'han de classificar com a part integrant del patrimoni consolidat del Grup. Aquestes variacions es registren en el compte de pèrdues i guanys consolidat quan té lloc la venda dels actius en què tenen el seu origen o quan es produeix el deteriorament d'aquests actius.

A continuació es presenta un desglossament de l'epígraf 'Patrimoni net - Altre resultat global acumulat - Elements que poden reclassificar-se en resultats' en data 31 de desembre de 2016 i 2015, classificats per tipus d'instruments:

Milers d'euros	31.12.16		
	Ajustos per canvi en el valor raonable brut	Efecte impositiu dels ajustos per canvi en el valor raonable	Ajustos per canvi en el valor raonable imputat al patrimoni net
Valors representatius de deute	38.143	(9.530)	28.613
Instruments de patrimoni	711	(86)	625
Total	38.854	(9.616)	29.238

Milers d'euros	31.12.15		
	Ajustos per canvi en el valor raonable brut	Efecte impositiu dels ajustos per canvi en el valor raonable	Ajustos per canvi en el valor raonable imputat al patrimoni net
Valors representatius de deute	42.801	(10.696)	32.105
Instruments de patrimoni	865	(90)	775
Total	43.666	(10.786)	32.880

En els estats d'ingressos i despeses reconeguts consolidats dels exercicis 2016 i 2015, que formen part integrant dels estats de canvis en el patrimoni net consolidats, es presenten els moviments que hi ha hagut en aquest epígraf dels balanços de situació consolidats adjunts durant els dos exercicis.

20.2.2. Entitats valorades pel mètode de la participació

Aquest epígraf dels balanços de situació consolidats adjunts recull l'import net dels ajustos per valoració de la Norbolsa, SV, SA, entitat valorada pel mètode de la participació, i te en compte el percentatge de participació atribuït al Grup.

En els estats d'ingressos i despeses reconeguts consolidats adjunts dels exercicis 2016 i 2015, es presenten els moviments que hi ha hagut en aquest epígraf dels balanços de situació consolidats adjunts durant els dos exercicis.

20.3. INTERESSOS MINORITARIS

El saldo inclòs en aquest capítol dels balanços de situació consolidats adjunts recull la participació dels accionistes minoritaris en el patrimoni de Consumidors i Usuaris dels Enginyers, S. Coop. C. Ltda. Així mateix, el saldo que es mostra en el capítol 'Resultat atribuït a interessos minoritaris' dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts representa la participació d'aquests accionistes en els resultats de l'exercici.

21. SITUACIÓ FISCAL

21.1. EXERCICIS SUBJECTES A INSPECCIÓ FISCAL

En data 31 de desembre de 2016, les entitats consolidades tenien pendent d'inspecció fiscal els quatre últims exercicis en relació amb les obligacions i deures tributaris i els últims sis exercicis en relació amb l'Impost sobre Societats de l'Entitat Dominant.

A causa de les diferents interpretacions que es poden donar a les normes fiscals, els resultats de les inspeccions per als anys subjectes o oberts a inspecció poden donar lloc a passius fiscals contingents, l'import dels quals no es pot quantificar d'una manera objectiva actualment. No obstant això, segons l'opinió dels assessors fiscals del Grup i dels Administradors de l'Entitat Dominant i dels de la resta de societats integrades al Grup, la possibilitat que es materialitzin passius significatius addicionals als registrats és remota.

21.2. Conciliació dels resultats comptable i fiscal

El desglossament de la despesa per impost sobre beneficis dels comptes de resultats consolidats adjunts dels exercicis 2016 i 2015, per a les diferents entitats que formen el Grup, és el següent:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Despesa per impost sobre beneficis		
Caixa de Crèdit dels Enginyers, S. Coop. de Crèdit	507	1.311
Caixa Enginyers Gestió, SGIIC, SAU	70	53
Caixa Enginyers Vida, Companyia d'Assegurances i Reassegurances, SAU	347	400
Caixa Enginyers, Operador de Bancassegurances Vinculat, SLU	14	145
Consumidors i Usuaris dels Enginyers, S. Coop. C. Ltda.	1	3
Total	939	1.912

La conciliació entre els resultats comptables dels exercicis 2016 i 2015 i la despesa per l'impost sobre beneficis de l'Entitat Dominant és la següent:

Exercici 2016

Milers d'euros	Resultat cooperatiu	Resultat extracooperatiu	Resultat total
Resultat comptable abans d'impostos i del FEP (Nota 3)	18.005	(6.759)	11.246
Diferències permanents			
Augment per diferències permanents	436	128	564
Disminució per diferències permanents			
<i>Interessos d'aportacions de capital (Nota 3)</i>	<i>(4.222)</i>	<i>-</i>	<i>(4.222)</i>
<i>Dotació al Fons de Reserva Obligatori</i>	<i>(652)</i>	<i>-</i>	<i>(652)</i>
<i>Dotació al Fons d'Educació i Promoció (Nota 3)</i>	<i>(652)</i>	<i>-</i>	<i>(652)</i>
<i>Altres ajustos permanents negatius</i>	<i>-</i>	<i>(143)</i>	<i>(143)</i>
Total disminució per diferències permanents	(5.526)	(143)	(5.669)
Base imposable prèvia	12.915	(6.774)	6.141
Compensació de bases imposables negatives	-	-	-
Base imposable	12.915	(6.774)	6.141
Quota íntegra prèvia	3.229	(2.032)	1.197
Dedució per doble imposició internacional	-	-	-
Quota íntegra ajustada	3.229	(2.032)	1.197
Donatius	(143)	(40)	(183)
Altres deduccions	-	-	-
Impost sobre societats corrent	3.086	(2.072)	1.014
Ajustos en la despesa per impost sobre beneficis d'exercicis anteriors	(396)	(111)	(507)
Despesa per impost sobre beneficis (Nota 3)	2.690	(2.183)	507

Exercici 2015

Milers d'euros	Resultat cooperatiu	Resultat extracooperatiu	Resultat total
Resultat comptable abans d'impostos i del FEP (Nota 3)	12.140	(412)	11.728
Diferències permanents			
Augment per diferències permanents	116	29	145
Disminució per diferències permanents			
<i>Interessos d'aportacions de capital (Nota 3)</i>	<i>(3.081)</i>	<i>-</i>	<i>(3.081)</i>
<i>Dotació al Fons de Reserva Obligatori</i>	<i>(734)</i>	<i>-</i>	<i>(734)</i>
<i>Dotació al Fons d'Educació i Promoció (Nota 3)</i>	<i>(734)</i>	<i>-</i>	<i>(734)</i>
<i>Altres ajustos permanents negatius</i>	<i>(61)</i>	<i>(13)</i>	<i>(74)</i>
Total disminució per diferències permanents	(4.610)	(13)	(4.623)
Base imposable prèvia	7.646	(396)	7.250
Compensació de bases imposables negatives	-	-	-
Base imposable	7.646	(396)	7.250
Quota íntegra prèvia	1.912	(119)	1.793
Dedució per doble imposició internacional	-	-	-
Quota íntegra ajustada	1.912	(119)	1.793
Donatius	(12)	(2)	(14)
Altres deduccions	-	-	-
Impost sobre societats corrent	1.900	(121)	1.779
Ajustos en la despesa per impost sobre beneficis d'exercicis anteriors	(386)	(82)	(468)
Despesa per impost sobre beneficis (Nota 3)	1.514	(203)	1.311

A l'empara de la normativa fiscal vigent, en els exercicis 2016 i 2015 han sorgit determinades diferències temporàries que s'han de tenir en compte en el moment d'estimar l'impost sobre beneficis que cal liquidar a l'Administració Pública per compte de cada una de les entitats del Grup Caixa d'Enginyers:

Exercici 2016

Milers d'euros	Entitat Dominant	Caixa Enginyers Gestió	Caixa Enginyers Vida	Caixa Enginyers, Operador Bancassegurances	Consumidors i Usuaris
Base imposable prèvia a les diferències temporàries	6.141	346	1.498	604	34
Diferències temporàries					
Augment per diferències temporàries					
<i>Generades a l'exercici</i>	<i>10.967</i>	<i>130</i>	<i>75</i>	<i>50</i>	<i>-</i>
<i>Recuperacions d'exercicis anteriors</i>	<i>30</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
Total augment per diferències temporàries	10.997	130	75	50	-
Disminució per diferències temporàries					
<i>Recuperacions d'exercicis anteriors</i>	<i>(10.547)</i>	<i>(132)</i>	<i>(75)</i>	<i>(75)</i>	<i>-</i>
Total disminució per diferències temporàries	(10.547)	(132)	(75)	(75)	-
Base imposable prèvia	6.591	344	1.498	579	34
Compensació de bases imposables negatives	-	-	-	(579)	-
Base imposable	6.591	344	1.498	-	34
Quota íntegra	1.327	86	375	-	9
Dedució per doble imposició internacional	-	-	-	-	-
Quota íntegra ajustada	1.327	86	375	-	9
Donatius	(183)	(12)	(5)	-	(4)
Altres deduccions	-	-	(1)	-	(4)
Quota líquida	1.144	74	369	-	1
Retencions i pagaments a compte	(66)	-	(174)	(1)	(14)
Pagaments fraccionats	(2.091)	(65)	(225)	-	-
Import de la quota diferencial [Hisenda Pública creditora (+) / deutora(-)] (*)	(1.013)	9	(30)	(1)	(13)

(*) Registat en l'epígraf 'Actius i passius per impostos - Actius i passius per impostos corrents' del balanç de situació adjunt en data 31 de desembre de 2016.

Exercici 2015

Milers d'euros	Entitat Dominant	Caixa Enginyers Gestió	Caixa Enginyers Vida	Caixa Enginyers Operador Banca-Assegurances	Consumidors i Usuaris
Base imposable prèvia a les diferències temporàries	7.250	496	1.425	200	13
Diferències temporàries					
Augment per diferències temporàries					
<i>Generades a l'exercici</i>	8.268	159	-	15	-
<i>Recuperacions d'exercicis anteriors</i>	5	7	-	-	-
Total augment per diferències temporàries	8.273	166	-	15	-
Disminució per diferències temporàries					
<i>Recuperacions d'exercicis anteriors</i>	(5.992)	(124)	-	(215)	-
Total disminució per diferències temporàries	(5.992)	(124)	-	(215)	-
Base imposable prèvia	9.531	538	1.425	-	13
Compensació de bases imposables negatives	-	-	-	-	-
Base imposable	9.531	538	1.425	-	13
Quota íntegra	2.359	151	399	-	2
Deducció per doble imposició internacional	-	-	-	-	-
Quota íntegra ajustada	2.359	151	399	-	2
Donatius	(14)	-	-	-	-
Altres deduccions	-	(1)	-	-	(1)
Quota líquida	2.345	150	399	-	1
Retencions i pagaments a compte	(283)	(1)	(505)	(2)	(6)
Pagaments fraccionats	(1.297)	(158)	(101)	-	-
Import de la quota diferencial [Hisenda Pública creditora (+) / deutora(-)] (*)	765	(9)	(207)	(2)	(5)

(*) Registrat en l'epígraf 'Actius i passius per impostos - Actius i passius per impostos corrents' del balanç de situació adjunt en data 31 de desembre de 2015.

Reserves de capitalització

La Llei 27/2014, de 27 de novembre, de l'Impost sobre Societats, en el seu article 25 'Reserva de capitalització', permet aplicar una reducció de la base imposable del 10% de l'import de l'increment dels fons propis en els termes i condicions establerts en l'esmentat article. Entre altres requisits, es preveu la dotació d'una reserva per l'import d'aquesta reducció, que haurà de figurar en el balanç de situació amb absoluta separació i títol apropiat i serà indisponible durant un termini de 5 anys.

Aquesta reducció, en cap cas, no pot superar el 10% de la base imposable positiva del període impositiu prèvia a la integració de les dotacions per deterioraments de crèdits i altres conceptes, derivades de la reversió d'actius per impost diferit, segons allò que estipula l'article 11.12 d'aquesta Llei, i a la compensació de bases imposables negatives.

En cas que falti base imposable per aplicar la reducció, les quantitats pendents es podran aplicar en els períodes impositius que finalitzin en els 2 anys immediats i successius al tancament del període impositiu en què s'hagi generat el dret a la reducció.

Tenint en compte l'increment dels fons propis de les entitats del Grup en els termes previstos a l'article 25, a continuació es detalla la reducció que preveu realitzar cada entitat en la base imposable de l'Impost sobre Societats de l'exercici 2016:

Milers d'euros	
Reserva de capitalització	
Caixa de Crèdit dels Enginyers, S. Coop. de Crèdit (Nota 3)	514
Caixa Enginyers Gestió, SGIIC, SAU	17
Caixa Enginyers Vida, Companyia d'Assegurances i Reassegurances, SAU	102
Caixa Enginyers, Operador de Bancassegurances Vinculat, SLU	59
Total	692

Les entitats del Grup realitzaran la immobilització de reserves exposada amb l'objectiu d'aplicar la reducció corresponent a la base imposable de l'Impost sobre Societats.

21.3. IMPOSTOS DIFERITS

Les diferències entre els imports de l'impost acreditat i de l'impost per pagar corresponen als impostos diferits originats per diferències temporànies i es presenten registrats en els epígrafs 'Actius per impostos - Actius per impostos diferits' i 'Passius per impostos - Passius per impostos diferits', segons correspongui, dels balanços de situació consolidats adjunts. El detall dels impostos diferits en data 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Actius per impostos diferits		
Pèrdues per deteriorament	8.784	9.083
Ajustos per valoració - Minusvàlues de cartera	270	331
Comissions	69	83
Aportacions a plans de pensions i assegurances	701	670
Immobilitzat	166	292
Altres	1.234	673
Total	11.224	11.132
Passius per impostos diferits		
Revaloració d'immobles	678	685
Llibertat d'amortització per creació d'ocupació <i>Creació '95</i>	39	40
Ajustos per valoració - Plusvàlues de cartera	9.886	11.117
Total	10.603	11.842

A continuació es presenta el moviment que hi ha hagut en els impostos diferits deutors i creditors comptabilitzats pel Grup als exercicis 2016 i 2015:

Moviment d'impostos diferits deutors	Milers d'euros	
	2016	2015
Saldo a l'inici de l'exercici	11.132	10.015
Impostos diferits amb origen en l'exercici	2.834	2.281
Reversió d'impostos diferits registrats en exercicis anteriors	(2.742)	(1.164)
Saldo al tancament de l'exercici	11.224	11.132

Moviment d'impostos diferits creditors	Milers d'euros	
	2016	2015
Saldo a l'inici de l'exercici	11.842	15.434
Impostos diferits amb origen en l'exercici	133	70
Reversió d'impostos diferits registrats en exercicis anteriors	(1.372)	(3.662)
Saldo al tancament de l'exercici	10.603	11.842

21.4. IMPOSTOS REPERCUTITS EN EL PATRIMONI NET

Independentment dels impostos sobre beneficis repercutits en els comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts, en els exercicis 2016 i 2015 el Grup ha repercutit en el seu patrimoni net els imports següents en concepte d'ingrés o (-) despesa per Impost sobre Societats:

Milers d'euros	2016	2015
Saldo a l'inici de l'exercici	10.786	14.532
Patrimoni net - Altre resultat global acumulat		
Actius financers disponibles per a la venda	(1.164)	(3.748)
Actius financers disponibles per a la venda d'interessos minoritaris	(6)	3
Conversió de divises	-	(1)
Saldo al tancament de l'exercici (Nota 20.2.1)	9.616	10.786

22. VALOR RAONABLE DELS ACTIUS I DELS PASSIUS FINANCERS

Tal com s'ha descrit en la Nota 2.2.3, els actius financers propietat del Grup estan registrats en els balanços de situació consolidats pel seu valor raonable, excepte els actius financers inclosos en els capítols 'Préstecs i partides a cobrar' i 'Inversions mantingudes fins al venciment', a més dels instruments de patrimoni el valor de mercat dels quals no es pugui estimar de manera fiable i els derivats financers que tinguin aquests instruments com a actiu subjacent i es liquidin mitjançant el seu lliurament.

De la mateixa manera, els passius financers del Grup estan registrats en els balanços de situació consolidats pel seu cost amortitzat, excepte els passius financers inclosos al capítol 'Passius financers mantinguts per negociar'.

A la Nota 2.2.3., en l'apartat 'Valor raonable i cost amortitzat dels instruments financers', es desenvolupen els criteris de valoració aplicats.

A més, les Notes anteriors indiquen tota la informació rellevant respecte a la metodologia de càlcul del seu valor raonable per a totes les carteres d'actius i passius financers (Notes 6 a 10 i 16).

A continuació es mostra l'import dels resultats no realitzats, és a dir, els que s'han originat per variacions en la valoració dels instruments financers que romanen en el balanç, que s'han registrat en el capítol 'Resultats d'operacions financeres (net)' dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts, així com l'import dels canvis de valor raonable acumulat des del reconeixement inicial dels instruments financers, en data 31 de desembre de 2016 i 2015:

En data 31 de desembre de 2016

Actiu	Milers d'euros							
	Resultats no realitzats reconeguts en pèrdues i guanys				Variacions de valor acumulades			
	Nivell 1	Nivell 2	Nivell 3	Total	Nivell 1	Nivell 2	Nivell 3	Total
Actius financers mantinguts per negociar	10	-	-	10	(127)	-	-	(127)
Derivats de negociació	-	-	-	-	-	-	-	-
Valors representatius en deute	64	-	-	64	(73)	-	-	(73)
Instruments de patrimoni	(54)	-	-	(54)	(54)	-	-	(54)
Actius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats (Nota 34)	-	73	-	73	-	165	-	165
Derivats de cobertura	-	194	-	194	-	(85)	-	(85)
Total actiu	10	267	-	277	(127)	80	-	(47)

Passiu	Milers d'euros							
	Resultats no realitzats reconeguts en pèrdues i guanys				Variacions de valor acumulades			
	Nivell 1	Nivell 2	Nivell 3	Total	Nivell 1	Nivell 2	Nivell 3	Total
Passius financers mantinguts per negociar	-	(389)	-	(389)	-	90	-	90
Derivats de negociació	-	(389)	-	(389)	-	90	-	90
Total passiu	-	(389)	-	(389)	-	90	-	90

En data 31 de desembre de 2015

Actiu	Milers d'euros							
	Resultats no realitzats reconeguts en pèrdues i guanys				Variacions de valor acumulades			
	Nivell 1	Nivell 2	Nivell 3	Total	Nivell 1	Nivell 2	Nivell 3	Total
Actius financers mantinguts per negociar	(655)	-	-	(655)	(177)	-	-	(177)
Derivats de negociació	-	-	-	-	-	-	-	-
Valors representatius en deute	(628)	-	-	(628)	(178)	-	-	(178)
Instruments de patrimoni	(27)	-	-	(27)	1	-	-	1
Actius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats (Nota 34)	(27)	140	-	113	(27)	232	-	205
Derivats de cobertura	-	(354)	-	(354)	-	(520)	-	(520)
Total actiu	(682)	(214)	-	(896)	(204)	(288)	-	(492)

Passiu	Milers d'euros							
	Resultats no realitzats reconeguts en pèrdues i guanys				Variacions de valor acumulades			
	Nivell 1	Nivell 2	Nivell 3	Total	Nivell 1	Nivell 2	Nivell 3	Total
Passius financers mantinguts per negociar	-	383	-	383	-	(558)	-	(558)
Derivats de negociació	-	383	-	383	-	(558)	-	(558)
Total passiu	-	383	-	383	-	(558)	-	(558)

23. EXPOSICIÓ AL RISC DE CRÈDIT

El risc de crèdit correspon a les pèrdues que tindria el Grup en cas que el deutor no complís amb les seves obligacions contractuals, ja sigui un soci o altres contraparts; és a dir, és el risc corresponent a l'incompliment de pagament per part del client de les seves operacions de crèdit, préstec o aval, pel que fa als productes financers tradicionals, o bé per part de la contrapart o emissor d'altres actius financers com els corresponents a la cartera de renda fixa. És un risc inherent a l'exercici de l'activitat creditícia.

L'Entitat Dominant ha establert polítiques, mètodes i procediments que cal aplicar en la concessió, l'estudi i la documentació de les operacions de risc i el càlcul dels imports necessaris per cobrir el risc de crèdit.

Els socis a qui potencialment es pugui concedir crèdit són persones físiques o jurídiques que reuneixen les característiques de solvència econòmica establertes per l'Entitat Dominant. Per a això, l'Entitat Dominant ha desenvolupat un procés d'admissió d'operacions de crèdit basat en l'anàlisi amb suport documental d'aspectes com ara el perfil i la situació socioeconòmics del soci, la informació sobre les fonts de generació d'ingressos, la quantificació dels ingressos periòdics generats i la solvència patrimonial.

En funció de l'anàlisi de la solvència del titular, així com del tipus de l'operació sol·licitada, es requereix l'aportació de garanties per assegurar la recuperació del deute, les quals podran ser:

- Garanties reals, sobre béns de qualsevol tipus de propietat del sol·licitant. Per concedir operacions amb aquestes garanties, és imprescindible dur a terme, prèviament, la realització de verificacions sobre la titularitat real i el valor econòmic dels béns aportats com a garantia.
- Garanties personals, basades en la solvència del sol·licitant i la seva capacitat de generació d'ingressos econòmics en relació amb el calendari d'amortització de l'operació sol·licitada.
- Avals facilitats per terceres persones relacionades amb el sol·licitant, la solvència econòmica de les quals es pugui utilitzar per reforçar la garantia personal del sol·licitant.

L'anàlisi de la solvència dels socis i de totes les operacions de crèdit dels productes financers tradicionals les du a terme i les autoritza el Comitè de Crèdits de l'Entitat Dominant, llevat d'aquelles operacions que superin uns límits predefinits que requereixin l'autorització específica de la Comissió Executiva de l'Entitat Dominant (Nota 23.1.1). Al seu torn, la Comissió Executiva de l'Entitat Dominant eleva al Consell Rector, a nivell informatiu, tota l'activitat creditícia aprovada per l'Entitat Dominant.

D'altra banda, l'operativa interbancària, la renda fixa, els derivats i altres instruments financers també estan exposats a risc de crèdit o de contrapart, és a dir, el risc de pèrdua econòmica a causa de la incapacitat de la contrapart o de l'emissor de complir les seves obligacions. El Grup té una Política d'Inversions Financeres en què s'estableix un sistema de límits, d'acord amb el seu perfil de riscos, el compliment del qual permet evitar concentracions de risc de crèdit.

A més, s'ha informat de l'exposició màxima al risc de crèdit per a cadascuna de les carteres del Grup (Notes 6 a 9).

POLÍTICA D'INVERSIÓ CREDITÍCIA

La Política d'Inversió Creditícia de l'Entitat Dominant, aprovada pel Consell Rector d'aquesta Entitat amb data 27 d'octubre de 2016, estableix els criteris marc en la concessió i el seguiment d'operacions de crèdit, compleix plenament amb allò que estableixen la Circular 5/2012, de 27 de juny, del Banc d'Espanya, a entitats de crèdit i proveïdors de serveis de pagament, sobre transparència dels serveis bancaris i responsabilitat en la concessió de préstecs i la Circular 3/2014 del Banc d'Espanya abans esmentada. Concretament, estableix els procediments de concessió següents per garantir que s'usin els mecanismes o les tècniques d'avaluació adequats per a l'anàlisi de les operacions sol·licitades pels socis i, per tant, procedir a la concessió responsable de préstecs i crèdits:

- La sol·licitud d'una sèrie d'informació bàsica que permeti realitzar un estudi adequat de la solvència del soci i garantir l'existència d'una relació adequada entre els ingressos i les càrregues assumides pel soci.
- Un procés de comprovació i verificació documental de la informació facilitada pel soci.

- Un procés de valoració adequat i independent de les garanties immobiliàries, amb l'objectiu de verificar que no hi hagi defectes, limitacions de domini o qualsevol eventualitat que pogués perjudicar, posteriorment, el desenvolupament de l'operació creditícia.
- No és política de l'Entitat Dominant concedir crèdit en moneda estrangera a particulars.

A més, l'Entitat Dominant posa a la disposició del soci informació precontractual i protocols d'informació adequats a les circumstàncies i característiques personals de cada soci i operació. Concretament, li facilita la informació següent:

- Fitxa d'informació precontractual: document en el qual es descriuen les característiques i condicions genèriques del producte.
- Oferta vinculant: document amb totes les condicions de l'operació, però amb caràcter vinculant per a l'Entitat Dominant durant catorze dies naturals des del seu lliurament.

El departament d'Auditoria Interna de l'Entitat Dominant supervisa el seguiment efectiu de les polítiques, mètodes i procediments de concessió.

PRÉSTEC RESPONSABLE

Per tal de garantir el nivell adequat de protecció de les persones físiques que són clientes d'entitats de crèdit, l'actual marc legal (Llei 2/2011, de 4 de març, d'Economia Sostenible i Ordre EHA/2899/2011, de 28 d'octubre, de transparència i protecció del client de serveis bancaris) va impulsar l'establiment de polítiques, mètodes i procediments que assegurin l'estudi i la concessió correctes de les operacions de crèdit. El nou concepte de préstec responsable implica dur a terme una avaluació adequada de la solvència dels clients i fomentar aquelles pràctiques adreçades a garantir la concessió responsable de les operacions.

Per a això, l'Entitat Dominant actualitza i detalla les polítiques, mètodes i procediments d'estudi i concessió de préstecs o crèdits responsables segons l'Annex 6 de la Circular 5/2012 i la Circular 3/2014.

POLÍTICA DE REESTRUCTURACIONS I REFINANÇAMENTS

L'impagament d'un préstec o d'un crèdit és un fet d'especial rellevància que requereix l'estudi de l'operació i de la viabilitat del recobriment. En general, a partir dels sis mesos del primer impagament, el Comitè de Crèdits de l'Entitat Dominant i, si escau, la seva Comissió Executiva, es basa en l'experiència, en l'anàlisi de la documentació i en l'evolució de la capacitat de pagament del prestatari per tal de considerar les opcions de refinançament, reestructuració o execució de l'operació, sempre a l'empara dels següents criteris:

1. **Refinançaments.** Els refinançaments de préstecs s'utilitzen a fi de facilitar el pagament del deute i cancel·lar una o diverses operacions concedides, estiguin vençudes o no. També es poden destinar a posar al corrent de pagament, totalment o parcialment, altres operacions.
2. **Reestructuracions.** Les reestructuracions de préstecs responen a situacions en què el prestatari manifesta o mostra dificultats en el pagament de les quotes, generalment per motius econòmics o legals relacionats amb dificultats financeres.

Si el prestatari manté un grau suficient de capacitat de pagament, l'Entitat Dominant estudia facilitar la reestructuració del préstec o crèdit mitjançant la seva novació, i modifica les seves condicions financeres a fi de facilitar el pagament del deute, allargant el termini de venciment o establint un termini de carència per minorar l'import de la quota. S'atenen tots els interessos per part del deutor i, en tots els casos, no hi ha cap pràctica per diferir-ne l'import ni per procedir a la seva condonació total o parcial.

Únicament es formalitzen reestructuracions de préstecs amb garantia hipotecària i, en general, es podrà realitzar una sola reestructuració mitjançant novació modificativa del contracte hipotecari durant el seu termini de vigència.

3. **Renovacions.** Les operacions de renovació es formalitzen per substituir una altra operació concedida prèviament, només quan no hi ha cap dificultat financera actual o previsible i segons l'experiència amb el prestatari. En cas contrari, es formalitza un refinançament.

4. **Renegociacions.** Les renegociacions s'entenen com a operacions en què el prestatari no presenta cap tipus de dificultat per atendre les seves obligacions i, a diferència de les reestructuracions, no hi ha un deteriorament de la capacitat creditícia, sinó que és una facilitat temporal oferta al deutor en canvi d'una contraprestació econòmica a favor de l'Entitat Dominant, com una atenció comercial o perquè no es compleix alguna de les clàusules de les condicions previstes en el contracte.

Adhesió al Codi de Bones Pràctiques

Per tal de reforçar la protecció als deutors hipotecaris sense recursos, des del 21 de març de 2012, l'Entitat Dominant està adherida al Codi de Bones Pràctiques inclòs a l'Annex del Reial Decret-Llei 6/2012, de 9 de març, i modificat per la Llei 1/2013, de 14 de maig, per reforçar la protecció dels deutors hipotecaris, mitjançant el qual es regulen i es limiten determinades condicions per a la reestructuració dels préstecs hipotecaris que queden emparats per aquest Codi de Bones Pràctiques.

23.1. DADES DE CONCENTRACIÓ DE RISCOS

23.1.1. Diversificació del crèdit a la clientela i altres riscos de crèdit contingents a nivell de persones i grups

L'Entitat Dominant considera l'establiment d'una estructura de límits com un element essencial en el control de riscos. L'establiment de límits agilita l'activitat creditícia i redueix el risc potencial. L'estructura de límits aplicada en l'activitat creditícia s'ajusta al marc d'apetència i tolerància pel risc aprovat pel Consell Rector.

Pel que fa als límits per acreditat, l'Entitat Dominant estableix límits en la concessió de préstecs, crèdits i avals, basant-se en estimacions de la severitat esperada en cas d'incompliment, ja que en cas d'incompliment la pèrdua no serà necessàriament el total de l'exposició.

Les facultats atorgades al Comitè de Crèdits no superen els 500 mil euros. La Comissió Executiva de l'Entitat Dominant pot aprovar operacions que superin els límits establerts per al Comitè de Crèdits. Al seu torn, tal com ja s'ha comentat anteriorment, la Comissió Executiva eleva al Consell Rector de l'Entitat Dominant, a nivell informatiu, tota l'activitat creditícia aprovada per l'Entitat Dominant.

L'estructura de límits incorpora, així mateix:

- Límit màxim de concentració per soci o grup empresarial.
- Límits a l'exposició agregada en grans operacions.
- Límits a la concentració sectorial.
- Límits per pèrdua esperada.

23.1.2. Diversificació del crèdit a la clientela i altres riscos de crèdit contingents per productes

	31.12.16	31.12.15
Préstecs hipotecaris	72,62%	72,99%
Altres préstecs	9,68%	7,84%
Comptes de crèdit	5,53%	4,36%
Riscos contingents	9,98%	12,71%
Altres	2,19%	2,10%
Total	100%	100%

L'Entitat Dominant té una concentració significativa en els préstecs hipotecaris que es correspon, bàsicament, amb finançament a economies domèstiques per a l'adquisició d'habitatge.

23.1.3. Diversificació del crèdit a la clientela i altres riscos per activitat i àrea geogràfica

A continuació es presenta el detall del risc de crèdit de l'import comptable al qual està exposat el Grup per sectors productius i per àrea geogràfica en data 31 de desembre de 2016 i a 2015:

En data 31 de desembre de 2016

Milers d'euros	Espanya	Resta de la Unió Europea	Amèrica	Resta del món	Total (*)
Bancs centrals i entitats de crèdit					
Administracions públiques	798.488	15.583	6.421	-	820.492
Administració central	704.857	10.495	418	-	715.770
Altres administracions públiques	93.631	5.088	6.003	-	104.722
Altres societats financeres i empresaris individuals	320.924	3.144	403	-	324.471
Societats no financeres i empresaris individuals	236.180	32.980	9.065	5	278.230
Construcció i promoció immobiliària	1.935	-	-	-	1.935
Construcció d'obra civil	-	-	-	-	-
Resta de finalitats	234.245	32.980	9.065	5	276.295
Grans empreses	46.363	30.342	9.063	-	85.768
Pimes i empresaris individuals	187.881	2.639	2	5	190.527
Resta de llars	1.177.317	4.429	4.834	3.310	1.189.890
Habitatges	970.112	3.613	4.691	2.380	980.796
Consum	29.135	42	68	209	29.454
Altres finalitats	178.070	774	75	721	179.640
Total	2.704.890	80.553	37.872	3.315	2.826.630

(*) L'import comptable inclou el preu d'adquisició més els ajustos per risc de crèdit i la resta d'ajustos per valoració tal com indica la norma seixantena quarta de la Circular 4/2004 del Banc d'Espanya.

En data 31 de desembre de 2015

Milers d'euros	Espanya	Resta de la Unió Europea	Amèrica	Resta del món	Total (*)
Entitats de crèdit	144.463	14.336	6.539	1	165.339
Administracions públiques	623.996	2.041	-	-	626.037
Administració central	552.398	2.041	-	-	554.439
Resta	71.598	-	-	-	71.598
Altres institucions financeres	60.502	3	-	-	60.505
Societats no financeres i empresaris individuals	413.758	25.568	3.540	70	442.936
Finalitats de construcció i promoció immobiliària	1.920	-	-	-	1.920
Finalitats diferents a la construcció i a la promoció immobiliària	411.838	25.568	3.540	70	441.016
Grans empreses	39.618	25.242	3.518	1	68.379
Pimes i empresaris individuals	372.220	326	22	69	372.637
Resta de llars	1.220.414	3.248	3.668	3.721	1.231.051
Habitatges	824.035	2.308	3.576	2.750	832.669
Consum	50.014	135	-	687	50.836
Altres finalitats	346.365	805	92	284	347.546
Subtotal	2.463.133	45.196	13.747	3.792	2.525.868
Correccions de valor per deteriorament d'actius no imputades a operacions concretes					(14.439)
Total					2.511.429

(*) L'import comptable inclou el preu d'adquisició més els ajustos per risc de crèdit i la resta d'ajustos per valoració tal com indica la norma seixantena quarta de la Circular 4/2004 del Banc d'Espanya.

La determinació de l'àrea geogràfica de les operacions detallades en el quadre anterior s'ha realitzat en funció del país de residència de les persones titulars de les operacions, de les contraparts dels derivats i dels riscos contingents, tot i que l'operativa del Grup es desenvolupa íntegrament en el territori espanyol.

A continuació es presenta el mateix detall del quadre anterior del risc de crèdit, els titulars del qual són residents, en funció de les comunitats autònomes a les quals pertanyen, en data 31 de desembre de 2016 i 2015:

En data 31 de desembre de 2016

Milers d'euros	Catalunya	Madrid	Andalusia	València	Aragó	País Basc	Resta	Total Espanya
Bancs centrals i entitats de crèdit	21.294	140.448	-	-	-	4.952	5.287	171.981
Administracions públiques	29.623	9.907	13.647	10.025	1.480	5.637	728.169	798.488
Administració central	-	-	-	-	-	-	704.857	704.857
Altres administracions públiques	29.623	9.907	13.647	10.025	1.480	5.637	23.312	93.631
Altres societats financeres i empresaris individuals	191.697	125.879	123	15	12	3.176	22	320.924
Societats no financeres i empresaris individuals	146.793	49.482	11.843	11.377	8.082	3.892	4.711	236.180
Construcció i promoció immobiliària	889	1.042	-	5	-	-	(1)	1.935
Construcció d'obra civil	-	-	-	-	-	-	-	-
Resta de finalitats	145.904	48.440	11.843	11.372	8.082	3.892	4.712	234.245
Grans empreses	15.637	21.322	700	2.406	1.572	2.407	2.319	46.363
Pimes i empresaris individuals	130.267	27.118	11.143	8.966	6.511	1.484	2.392	187.881
Resta de llars	773.884	192.093	117.420	55.986	16.537	9.125	12.272	1.177.317
Habitatges	643.671	151.062	100.355	46.510	9.936	8.791	9.787	970.112
Consum	20.386	3.826	2.249	1.678	372	131	493	29.135
Altres finalitats	109.827	37.204	14.817	7.798	6.229	203	1.992	178.070
Total	1.163.291	517.809	143.033	77.403	26.111	26.782	750.461	2.704.890

En data 31 de desembre de 2015

Milers d'euros	Catalunya	Madrid	Andalusia	València	Aragó	País Basc	Resta	Total Espanya
Entitats de crèdit	11.753	118.051	869	-	-	7.889	5.901	144.463
Administracions públiques	21.584	6.801	12.256	20	55	8.960	574.320	623.996
Administració central	-	-	-	-	-	-	552.398	552.398
Resta	21.584	6.801	12.256	20	55	8.960	21.922	71.598
Altres institucions financeres	22.259	35.050	5	12	-	3.176	-	60.502
Societats no financeres i empresaris individuals	220.944	138.504	25.927	13.733	8.481	1.083	5.086	413.758
Finalitats de construcció i promoció immobiliària	780	1.140	-	-	-	-	-	1.920
Finalitats diferents a la construcció i a la promoció immobiliària	220.164	137.364	25.927	13.733	8.481	1.083	5.086	411.838
Grans empreses	16.139	22.381	475	-	-	122	501	39.618
Pimes i empresaris individuals	204.025	114.983	25.452	13.733	8.481	961	4.585	372.220
Resta de llars i institucions sense ànim de lucre al servei de les llars	899.549	140.355	102.193	45.480	15.292	7.427	10.118	1.220.414
Habitatges	560.000	116.784	85.982	37.430	8.266	7.282	8.291	824.035
Consum	41.356	2.226	3.115	1.587	1.368	51	311	50.014
Altres finalitats	298.193	21.345	13.096	6.463	5.658	94	1.516	346.365
Subtotal	1.176.089	438.761	141.250	59.245	23.828	28.535	595.425	2.463.133
Correccions de valor per deteriorament d'actius no imputades a operacions concretes								(14.485)
Total								2.448.648

23.1.4. Qualitat creditícia dels actius financers no deteriorats

A continuació es presenta, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, el desglossament dels actius financers no classificats com a dubtosos en funció de la seva qualitat creditícia. En l'exercici 2016, un 74% dels actius financers són sense risc apreciable o risc baix (71% en l'exercici 2015).

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15	Variació	% Variació
Sense risc apreciable	867.627	683.544	184.083	27%
Risc baix	827.206	745.335	81.871	11%
Risc mitjà-baix	276.634	277.319	(685)	(0%)
Risc mitjà	272.737	242.095	30.642	13%
Risc mitjà-alt	39.403	35.017	4.386	13%
Risc alt	24.461	24.857	(396)	(2%)
Total	2.308.068	2.008.167	299.901	15%

El quadre anterior inclou tots els instruments de deute, corresponents a 'Valors representatius de deute' i 'Préstecs i bestretes' (excepte els valorats pel seu valor raonable amb registre de les variacions de valor en el compte de pèrdues i guanys), registrats per l'import comptabilitzat en els balanços de situació consolidats adjunts, exclosos els saldos corresponents a 'Ajustos per valoració' i a bons de titulitzacions originades per l'Entitat Dominant.

23.1.5. Diversificació del crèdit a la clientela per sectors productius i *Loan to Value (LTV)*

A continuació es presenta el detall del crèdit a la clientela per sectors productius, net de tots els tipus d'ajustos per valoració, amb el desglossament segons el percentatge que suposa el risc total sobre l'import de l'última taxació disponible (LTV) en data 31 de desembre de 2016 i a 2015:

En data 31 de desembre de 2016

Milers d'euros	Total (*)	Del qual: garantia immobiliària	Del qual: resta de garanties reals	Crèdit amb garantia real. <i>Loan to Value</i>				
				Inferior o igual al 40%	Superior al 40% i inferior o igual al 60%	Superior al 60% i inferior o igual al 80%	Superior al 80% i inferior o igual al 100%	Superior al 100%
Administracions públiques	57.815	-	-	-	-	-	-	-
Altres societats financeres i empresaris individuals	69.345	1.070	74	290	197	495	162	-
Societats no financeres i empresaris individuals	201.780	102.601	13.450	30.317	28.643	34.179	12.368	10.544
Construcció i promoció immobiliària	1.797	1.797	-	595	160	-	533	509
Construcció d'obra civil	-	-	-	-	-	-	-	-
Resta de finalitats	199.983	100.804	13.450	29.722	28.483	34.179	11.835	10.035
Grans finalitats	27.486	1.814	-	262	1.552	-	-	-
Pimes i empresaris individuals	172.497	98.990	13.450	29.460	26.931	34.179	11.835	10.035
Resta de llars	1.186.553	1.089.735	14.607	196.075	233.405	338.198	199.938	136.726
Habitatges	980.795	966.242	3.810	163.018	203.465	306.036	173.644	123.889
Consum	29.447	2.665	850	807	1.168	577	673	290
Altres finalitats	176.311	120.828	9.947	32.250	28.772	31.585	25.621	12.547
Total	1.515.493	1.193.406	28.131	226.682	262.245	372.872	212.468	147.270
PROMEMÒRIA								
Operacions de refinançament, refinançades i reestructurades	27.177	26.921	48	5.927	5.254	5.732	5.156	4.901

(*) L'import comptable inclou el preu d'adquisició més els ajustos per risc de crèdit i la resta d'ajustos per valoració tal com indica la norma seixantena quarta de la Circular 4/2004 del Banc d'Espanya.

En data 31 de desembre de 2015

Milers d'euros	Total (*)	Del qual: garantia immobiliària	Del qual: resta de garanties reals	Crèdit amb garantia real. <i>Loan to Value</i>				
				Inferior o igual al 40%	Superior al 40% i inferior o igual al 60%	Superior al 60% i inferior o igual al 80%	Superior al 80% i inferior o igual al 100%	Superior al 100%
Administracions públiques	37.539	-	-	-	-	-	-	-
Altres institucions financeres	663	-	-	-	-	-	-	-
Societats no financeres i empresaris individuals	372.829	230.748	12.373	47.058	48.000	60.536	42.001	45.526
Construcció i promoció immobiliària	1.920	1.137	782	-	-	782	-	1.137
Grans empreses	10.839	921	68	-	-	921	68	-
Pimes i empresaris individuals	360.070	228.690	11.523	47.058	48.000	58.833	41.933	44.389
Resta de llars i institucions sense ànim de lucre al servei de les llars	1.031.730	947.642	15.872	159.783	179.696	257.143	186.492	180.400
Habitatges	832.669	820.309	3.449	131.789	155.246	232.432	160.950	143.341
Consum	50.836	10.774	6.286	2.765	1.623	4.023	5.267	3.382
Altres finalitats	148.225	116.559	6.137	25.229	22.827	20.688	20.275	33.677
Correccions de valor per deteriorament d'actius no imputades a operacions concretes	(14.080)							
Total	1.428.681	1.178.390	28.245	206.841	227.696	317.679	228.493	225.926
PROMEMÒRIA								
Operacions de refinançament, refinançades i reestructurades	25.579	25.096	-	4.524	4.049	4.002	4.068	8.453

(*) L'import comptable inclou el preu d'adquisició més els ajustos per risc de crèdit i la resta d'ajustos per valoració tal com indica la norma seixantena quarta de la Circular 4/2004 del Banc d'Espanya.

23.1.6. Crèdit per a l'adquisició d'habitatge

A continuació es presenta el detall de l'import brut comptable (no inclou els ajustos per valoració), en data 31 de desembre de 2016 i 2015, de les operacions de finançament per a l'adquisició d'habitatges:

Milers d'euros	31.12.16	
	Import comptable brut	Del qual: dubtós
Crèdit per a l'adquisició d'habitatge	925.497	17.080
Sense garantia hipotecària	6.468	136
Amb garantia hipotecària	919.029	16.944

Milers d'euros	31.12.15	
	Import comptable brut	Del qual: dubtós
Crèdit per a l'adquisició d'habitatge	909.346	17.513
Sense garantia hipotecària	5.317	47
Amb garantia hipotecària	904.029	17.466

A més, es presenta el detall del crèdit amb garantia hipotecària per a l'adquisició d'habitatge, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, segons l'LTV, que és el percentatge que suposa el risc total sobre l'import de l'última taxació disponible, convenientment actualitzada d'acord amb la Circular 4/2004:

Milers d'euros	31.12.16					
	LTV≤40%	40%< LTV≤60%	60%< LTV≤80%	80%< LTV≤100%	LTV>100%	Total
Import comptable brut	135.968	191.451	289.803	172.457	129.350	919.029
<i>Del qual: dubtós</i>	367	3.199	2.972	3.783	6.623	16.944

Milers d'euros	31.12.15					Total
	LTV≤40%	40%< LTV≤60%	60%< LTV≤80%	80%< LTV≤100%	LTV>100%	
Import comptable brut	128.004	167.352	253.578	179.951	175.144	904.029
<i>Del qual: dubtós</i>	153	1.067	1.652	1.183	13.411	17.466

23.1.7. Exposició al sector de la construcció i promoció immobiliària

A continuació es presenta el detall del finançament que es destina a la construcció i promoció immobiliària i les seves cobertures, incloses les promocions realitzades per no promotors, en data 31 de desembre de 2016 i 2015:

Milers d'euros	31.12.16		
	Import comptable brut	Excés sobre el valor de la garantia real	Deteriorament del valor acumulat
Finançament a la construcció i promoció immobiliària (sòl inclòs)	2.568	289	(770)
<i>Del qual: amb incompliments/ dubtósos</i>	1.001	237	(710)

Milers d'euros	31.12.15		
	Import brut	Excés sobre el valor de la garantia real	Correccions de valor per deteriorament d'actius. Cobertura específica
Finançament a la construcció i promoció immobiliària (sòl inclòs)	3.074	1.015	(1.149)
<i>Del qual: amb incompliments/ dubtósos</i>	1.011	502	(1.011)

Milers d'euros	Import comptable brut	
	31.12.16	31.12.15
<i>Promemòria:</i>		
Actius fallits	146	-

Milers d'euros	Import comptable brut	
	31.12.16	31.12.15
<i>Promemòria:</i>		
Préstecs i bestretes a la clientela, excloses les administracions públiques (negocis a Espanya)	1.440.178	1.365.163
Total actiu	2.709.996	2.367.369
Correccions de valor per deteriorament de les exposicions classificades normals	8.386	18.097

A continuació es presenta el desglossament del finançament que es destina a la construcció i promoció immobiliària (sòl inclòs) en funció del tipus de les garanties associades:

Milers d'euros	Import comptable brut	
	31.12.16	31.12.15
Sense garantia immobiliària	-	924
Amb garantia immobiliària	2.568	2.150
Edificis i altres construccions acabats	2.568	2.150
Habitatge	2.382	1.845
Resta	186	305
Edificis i altres construccions en construcció	-	-
Habitatge	-	-
Resta	-	-
Sòl	-	-
Sòl urbà consolidat	-	-
Resta de sòl	-	-
Total	2.568	3.074

23.2 DADES DE MOROSITAT

La ràtio de morositat i la ràtio de cobertura dels actius dubtosos són dos dels indicadors més importants en la gestió del temps. L'evolució de les dues ràtios ha estat la següent:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Préstecs i bestretes (brut)	1.571.504	1.488.912
Préstecs i bestretes	1.551.626	1.465.636
Actius titulitzats anteriors a l'1 de gener de 2004 (Nota 28.1)	19.878	23.276
Actius dubtosos (Notes 8.1 i 8.3)	56.604	52.504
Ajustos per deteriorament dels préstecs i bestretes (Notes 8.1 i 8.4)	(34.151)	(49.681)
Taxa de morositat	3,60%	3,53%
Taxa de cobertura	60,33%	94,62%

Dels actius dubtosos, en data 31 de desembre de 2016, 38.021 i 18.583 milers d'euros corresponen a imports classificats per morositat i per raons diferents a la morositat, respectivament (41.645 i 10.859 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2015).

23.2.1. Informació sobre taxes històriques de morositat

A continuació es presenta la mitjana històrica de la ràtio de morositat, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, de cadascun dels tipus d'instruments financers en què el Grup assumeix risc de crèdit:

	31.12.16	31.12.15
Instruments de deute		
Préstecs i bestretes	2,88%	2,46%
Valors representatius de deute	-	0,01%
Riscos contingents		
Avals financers	0,02%	-

La informació anterior s'ha elaborat sobre la mitjana dels cinc exercicis immediatament anteriors a la data de càlcul.

23.2.2. Operacions de refinançament, refinançades i reestructurades

El detall de la totalitat de les operacions de refinançament, refinançades i reestructurades vigents el 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

En data 31 de desembre de 2016

Milers d'euros	Total				Garantia immobiliària	Altres garanties reals	Deteriorament de valor del risc de crèdit
	Sense garantia real		Amb garantia real				
	Nombre d'operacions	Import comptable brut	Nombre d'operacions	Import comptable brut			
Entitats de crèdit	-	-	-	-	-	-	-
Administracions públiques	-	-	-	-	-	-	-
Altres societats financeres i empresaris individuals	-	-	-	-	-	-	-
Societats no financeres i empresaris individuals (activitat empresarial no financera)	12	359	33	8.762	4.486	-	(4.490)
De les quals: finançament a la construcció i promoció immobiliària (sòl inclòs)	-	-	3	938	246	-	(692)
Resta de llars	20	270	135	25.511	21.212	48	(3.236)
Total	32	629	168	34.273	25.698	48	(7.726)
INFORMACIÓ ADDICIONAL							
Finançament classificat com a actius no corrents i grups alienables d'elements que s'han classificat com a mantinguts per a la venda	-	-	-	-	-	-	-

En data 31 de desembre de 2015

Milers d'euros	Total				Garantia immobiliària	Altres garanties reals	Deteriorament de valor del risc de crèdit
	Sense garantia real		Amb garantia real				
	Nombre d'operacions	Import comptable brut	Nombre d'operacions	Import comptable brut			
Entitats de crèdit	-	-	-	-	-	-	-
Administracions públiques	-	-	-	-	-	-	-
Altres societats financeres i empresaris individuals	-	-	-	-	-	-	-
Societats no financeres i empresaris individuals (activitat empresarial no financera)	11	1.934	56	13.021	10.957	908	(7.486)
De les quals: finançament a la construcció i promoció immobiliària (sòl inclòs)	-	-	-	-	-	-	-
Rest a de llars	14	261	110	22.719	19.393	-	(4.785)
Total	25	2.195	166	35.740	30.350	908	(12.271)
INFORMACIÓ ADDICIONAL							
Finançament classificat com a actius no corrents i grups alienables d'elements que s'han classificat com a mantinguts per a la venda	-	-	-	-	-	-	-

El detall del total de les operacions reestructurades, refinançades i de refinançament vigents incloses en els quadres anteriors, classificades com a dubtoses el 31 de desembre de 2016 i 2015, és el següent:

En data 31 de desembre de 2016

Miles de euros	Del que: dudosas o con incumplimiento						
	Sense garantia real		Amb garantia real		Garantia immobiliària	Altres garanties reals	Cobertura específica
	Nombre d'operacions	Import comptable brut	Número de operaciones	Import comptable brut			
Entitats de crèdit	-	-	-	-	-	-	-
Administracions públiques	-	-	-	-	-	-	-
Altres societats financeres i empresaris individuals	-	-	-	-	-	-	-
Societats no financeres i empresaris individuals (activitat empresarial no financera)	10	335	24	6.424	2.163	-	(4.476)
De les quals: finançament a la construcció i promoció immobiliària (sòl inclòs)	-	-	3	938	246	-	(692)
Resta de llars	5	72	34	9.012	5.783	-	(2.921)
Total	15	407	58	15.436	7.946	-	(7.397)
INFORMACIÓ ADDICIONAL							
Finançament classificat com a actius no corrents i grups alienables d'elements que s'han classificat com a mantinguts per a la venda	-	-	-	-	-	-	-

24. EXPOSICIÓ AL RISC DE TIPUS D'INTERÈS

El risc de tipus d'interès es defineix com l'exposició i la sensibilitat del balanç i del marge financer del Grup davant les variacions dels tipus d'interès. Aquest risc varia en funció de la composició de l'estructura de terminis i les dates de revaluació dels actius, passius i operacions fora de balanç.

El Comitè ALM (Comitè d'Actius i Passius) de l'Entitat Dominant es reuneix periòdicament amb la finalitat d'analitzar l'exposició al risc de tipus d'interès i planificar i gestionar el balanç. Aquest Comitè estableix les directrius pel que fa a les posicions de risc que cal adoptar en cada moment, amb l'objectiu de maximitzar els resultats financers i assegurar el finançament òptim del balanç.

Els desfasaments temporals de les posicions d'actiu i passiu per terminis de revaluació o venciment poden repercutir en els resultats del Grup.

Per al control d'aquest risc, el Grup disposa d'eines de càlcul de la seva exposició al risc de tipus d'interès, com ara les anàlisis de forats (gaps) entre actius i passius, la simulació del valor econòmic del capital i la simulació del marge, ja sigui utilitzant informació certa i coneguda dels contractes firmats amb socis o assumint certes hipòtesis per als contractes o les masses de balanç que no tinguin venciment o data de revaluació conegut.

A continuació es presenten els actius i passius sensibles dels balanços de situació consolidats adjunts de l'Entitat Dominant, ja que representen la majoria dels actius i passius consolidats del Grup, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, a través d'una matriu de venciments o revisions del tipus d'interès, sense tenir en compte els ajustos per valoració, i en un escenari de condicions normals de mercat:

Milers d'euros	31.12.16					Total
	Terminis fins a la revisió del tipus d'interès efectiu o de venciment					
	Fins a 1 mes	Entre 1 i 3 mesos	Entre 3 i 6 mesos	Entre 6 i 12 mesos	Més d'1 any	
Actius sensibles al risc d'interès						
Dipòsits en bancs centrals (Nota 5)	31.764	-	-	-	-	31.764
Dipòsits en entitats de crèdit	25.500	-	-	-	-	25.500
Crèdit a la clientela	189.457	286.674	318.968	614.106	142.353	1.551.558
Valors representatius en deute	19.159	51.491	6.376	13.429	774.681	865.136
Total actius sensibles	265.880	338.165	325.344	627.535	917.034	2.473.958
Passius sensibles al risc d'interès						
Dipòsits de bancs centrals (Nota 16.1)	-	-	-	-	70.000	70.000
Dipòsits d'entitats de crèdit (Nota 16.2)	23.408	295	2.064	11.582	972	38.321
Dipòsits de la clientela	488.708	109.741	186.174	251.474	1.184.907	2.221.004
Total passius sensibles	512.116	110.036	188.238	263.056	1.255.879	2.329.325
Mesures de sensibilitat						
Diferència actiu-passiu	(246.236)	228.129	137.106	364.479	(338.845)	144.633
% sobre el total d'actiu sensible	(9,95)%	9,22%	5,54%	14,73%	(13,70)%	5,85%
Diferència actiu-passiu acumulada	(246.236)	(18.107)	118.999	483.478	144.633	144.633
% sobre el total d'actiu sensible	(9,95)%	(0,73)%	4,81%	19,54%	5,85%	5,85%

Milers d'euros	31.12.15					Total
	Terminis fins a la revisió del tipus d'interès efectiu o de venciment					
	Fins a 1 mes	Entre 1 i 3 mesos	Entre 3 i 6 mesos	Entre 6 i 12 mesos	Més d'1 any	
Actius sensibles al risc d'interès						
Dipòsits en bancs centrals (Nota 5)	18.371	-	-	-	-	18.371
Dipòsits en entitats de crèdit	32.597	-	-	-	-	32.597
Crèdit a la clientela	196.324	284.539	302.750	556.336	124.603	1.464.552
Valors representatius en deute	7.624	30.501	1.958	46.195	579.185	665.463
Total actius sensibles	254.916	315.040	304.708	602.531	703.788	2.180.983
Passius sensibles al risc d'interès						
Dipòsits de bancs centrals (Nota 16.1)	-	-	-	-	68.000	68.000
Dipòsits d'entitats de crèdit (Nota 16.2)	19.596	825	2.628	12.143	11.743	46.935
Dipòsits de la clientela	282.973	106.273	149.986	262.783	1.100.338	1.902.354
Total passius sensibles	302.569	107.098	152.614	274.926	1.180.081	2.017.289
Mesures de sensibilitat						
Diferència actiu-passiu	(47.653)	207.942	152.094	327.605	(476.293)	163.694
% sobre el total d'actiu sensible	(5,30)%	9,53%	6,97%	1,45%	(5,15)%	7,51%
Diferència actiu-passiu acumulada	(47.653)	160.289	312.383	639.987	163.694	163.694
% acumulat el sobre total d'actiu sensible	(5,30)%	4,23%	11,21%	12,65%	7,51%	7,51%

25. RISC DE LIQUIDITAT

El risc de liquiditat es defineix com la possible pèrdua del Grup davant d'una situació d'impossibilitat d'obtenir fons, a preus raonables, per fer front a pagaments, tant pel reintegrament de recursos de socis o clients com per compromisos que el Grup hagi contret amb altres entitats financeres.

L'objectiu de les polítiques de gestió de la liquiditat és assegurar els fons necessaris per cobrir les necessitats del negoci diversificant les fonts de finançament i minimitzant-ne el cost. El Grup monitoritza contínuament la seva posició de liquiditat i les seves estratègies de finançament amb l'objectiu de gestionar els possibles esdeveniments inesperats, condicions econòmiques o de mercat, o altres situacions fora del control directe del Grup que podrien provocar dificultats de liquiditat a curt o llarg termini.

El Pla de Contingències de Liquiditat del Grup intenta minimitzar la dependència dels mercats financers per al finançament de l'activitat bancària corrent. El segment de negoci en què l'Entitat Dominant du a terme la seva activitat comercial permet obtenir recursos de la clientela i generar actius titulitzables, amb la qual cosa es redueix el nivell de dependència respecte dels mercats financers per a l'obtenció de finançament.

Així mateix, el Pla de Contingències de Liquiditat defineix mesures de control de la liquiditat i diferencia entre disponibilitat immediata, liquiditat diària i liquiditat potencial.

Tot seguit es presenta el desglossament per terminis de venciments dels saldos de determinats epígrafs dels balanços de situació de l'Entitat Dominant, perquè representen la majoria dels actius i passius consolidats del Grup, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, sense tenir en compte els ajustos per valoració, i en un escenari de condicions normals de mercat:

Milers d'euros	31.12.16							Total
	A la vista	Fins a 1 mes	Més d'1 mes fins a 3 mesos	Més de 3 mesos fins a 6 mesos	Més de 6 mesos fins a 12 mesos	Més d'1 any fins a 5 anys	Més de 5 anys	
Caixa i dipòsits en bancs centrals (Nota 5)	31.764	-	-	-	-	-	-	31.764
Dipòsits en entitats de crèdit	17.427	9.429	-	-	-	-	-	26.856
Crèdits a la clientela	8.525	10.909	2.336	26.628	20.691	135.081	1.358.962	1.563.132
Valors representatius de deute	-	9.488	15.288	6.347	17.441	661.106	155.465	865.135
Actiu	57.716	29.826	17.624	32.975	38.132	796.187	1.514.427	2.486.887
Dipòsits de bancs centrals (Nota 16.1)	-	-	-	-	-	70.000	-	70.000
Dipòsits d'entitats de crèdit (Nota 16.2)	23.115	-	-	-	-	10.250	4.956	38.321
Dipòsits de la clientela	1.240.191	255.461	86.089	142.199	248.190	220.166	28.708	2.221.004
Resta de passius	-	11.368	-	-	-	-	-	11.368
Passiu	1.263.306	266.829	86.089	142.199	248.190	300.416	33.664	2.340.693
Forat de liquiditat per tram	(1.205.590)	(237.003)	(68.465)	(109.224)	(210.058)	495.771	1.480.763	146.194
Forat de liquiditat acumulada	(1.205.590)	(1.442.593)	(1.511.058)	(1.620.282)	(1.830.340)	(1.334.569)	146.194	146.194
Forat de liquiditat per tram/total d'actiu	(48,48)%	(9,53)%	(2,75)%	(4,39)%	(8,45)%	19,94%	59,54%	5,88%
Forat de liquiditat acumulat/total d'actiu	(48,48)%	(58,01)%	(60,76)%	(65,15)%	(73,60)%	(53,66)%	5,88%	5,88%

Milers d'euros	31.12.15							Total
	A la vista	Fins a 1 mes	Més d'1 mes fins a 3 mesos	Més de 3 mesos fins a 6 mesos	Més de 6 mesos fins a 12 mesos	Més d'1 any fins a 5 anys	Més de 5 anys	
Caixa i dipòsits en bancs centrals (Nota 5)	18.371	-	-	-	-	-	-	18.371
Dipòsits en entitats de crèdit	23.500	9.097	-	-	-	-	-	32.597
Crèdits a la clientela	6.806	9.901	2.304	28.849	10.097	115.452	1.304.695	1.478.104
Valors representatius de deute	-	-	1.043	4.026	46.195	503.661	110.537	665.462
Actiu	48.677	18.998	3.347	32.875	56.292	619.113	1.415.232	2.194.534
Dipòsits de bancs centrals (Nota 16.1)	-	-	-	-	-	68.000	-	68.000
Dipòsits d'entitats de crèdit (Nota 16.2)	18.708	-	-	-	10.000	10.250	7.977	46.935
Dipòsits de la clientela	951.854	154.873	96.774	119.674	265.583	311.092	2.503	1.902.353
Resta de passius	-	18.279	-	-	-	-	-	18.279
Passiu	970.562	173.152	96.774	119.674	275.583	389.342	10.480	2.035.567
Forat de liquiditat per tram	(921.886)	(154.154)	(93.427)	(86.799)	(219.291)	229.771	1.404.752	158.966
Forat de liquiditat acumulada	(921.886)	(1.076.040)	(1.169.467)	(1.256.266)	(1.475.557)	(1.245.786)	158.966	158.966
Forat de liquiditat per tram/total d'actiu	(42,01)%	(7,02)%	(4,26)%	(3,96)%	(9,99)%	10,47%	64,01%	7,24%
Forat de liquiditat acumulada/total d'actiu	(42,01)%	(49,03)%	(53,29)%	(57,25)%	(67,24)%	(56,77)%	7,24%	7,24%

En relació amb el càlcul del forat (*gap*) del total de balanç inclòs en els quadres anteriors, s'ha de considerar que es projecten els venciments de les operacions en funció del seu termini residual, sense tenir en compte cap hipòtesi de renovació dels actius i/o passius. Atès l'elevat finançament minorista del Grup i les inversions financeres a llarg termini, les durades dels actius són més grans que les dels passius, per la qual cosa es genera un forat negatiu a curt termini, tot i que cal tenir en compte que els dipòsits a la vista de la clientela tenen una durada estable en el temps. Els passius del Grup són estables o amb una alta probabilitat de renovació i, d'altra banda, es compta amb finançament addicional a través de la pòlissa del Banc Central Europeu, col·lateralitzada amb les seves garanties corresponents, i es disposa d'altres actius líquids d'alta qualitat (HQLA, per les seves sigles en anglès) també cedibles en operacions de finançament. Així mateix, el Grup disposa d'actius líquids addicionals que li permetrien obtenir més liquiditat. A més, hi ha la capacitat per generar noves garanties instrumentalitzades mitjançant, per exemple, la titulització d'actius hipotecaris. Finalment, cal afegir que el càlcul no té en compte hipòtesis de creixement, de manera que s'ignoren les estratègies internes de captació neta de liquiditat que són especialment importants en el mercat minorista.

Els quadres següents mostren informació relativa a les necessitats i a les fonts de finançament estables de l'Entitat Dominant en data 31 de desembre de 2016 i a 2015:

Milers d'euros	31.12.16 (*)	31.12.15
Clients coberts completament per l'FGDEC	1.412.403	1.272.901
Clients no coberts completament per l'FGDEC	409.109	357.500
(1) Total dipòsits de la clientela (**)	1.821.512	1.630.401
Titulitzacions venudes a tercers (***)	7.599	9.480
(2) Finançament majorista a llarg termini	7.599	9.480
(3) Patrimoni net	172.469	167.066
(1) + (2) + (3) Fonts de finançament estables	2.001.580	1.806.947

(*) *Calculat segons allò que especifica la Circular 8/2015 del Banc d'Espanya, de 18 de desembre de 2015, sobre informació per determinar les bases de càlcul de les aportacions a l'FGDEC.*

(**) *Dipòsits garantits per l'FGDEC.*

(***) *Valor nominal. En data 31 de desembre de 2016, de les titulitzacions venudes a tercers, 242 milers d'euros de valor nominal (60 milers d'euros en data 31 de desembre de 2015) pertanyen al Grup Caixa d'Enginyers.*

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Crèdit a la clientela (*)	1.048.063	919.085
Préstecs titulitzats (Nota 28.1)	534.947	582.293
Fons específics (Nota 8.4)	(25.765)	(31.584)
Actius adjudicats (Nota 11)	1.223	1.010
(1) Total	1.558.468	1.470.804
(2) Participacions	14.153	14.153
(1) + (2) Necessitats de finançament estables	1.572.621	1.484.957

(*) *Sense incloure ajustos per valoració ni préstecs titulitzats.*

A més, es presenta informació en data 31 de desembre de 2016 i 2015 relativa als venciments de les emissions majoristes, els actius líquids (cedits i no cedits) i la liquiditat potencial de l'Entitat Dominant:

En data 31 de desembre de 2016

Milers d'euros	2017	2018	> 2018
Titulitzacions venudes a tercers (*)	-	-	7.599
Total venciments d'emissions majoristes	-	-	7.599

(*) *Segons venciments finals.*

Milers d'euros	2016
Actius líquids (valor nominal)	1.126.792
Actius líquids (valor de mercat i retallada del BCE)	1.090.953
<i>Dels quals:</i>	
Deute de les administracions públiques centrals	512.869

Milers d'euros	2016
Actius líquids no cedits (valor nominal)	877.027
Actius líquids no cedits (valor de mercat i retallada del BCE)	848.033

En data 31 de desembre de 2015

Milers d'euros	2016	2017	> 2017
Titulitzacions venudes a tercers (*)	-	-	9.480
Total venciments d'emissions majoristes	-	-	9.480

(*) Segons venciments finals.

Milers d'euros	2015
Actius líquids (valor nominal)	1.010.490
Actius líquids (valor de mercat i retallada del BCE)	954.090
<i>Dels quals:</i>	
Deute de les administracions públiques centrals	361.924

MiMilers d'euros	2015
Actius líquids no cedits (valor nominal)	817.383
Actius líquids no cedits (valor de mercat i retallada del BCE)	772.507

26. EXPOSICIÓ A ALTRES RISCOS

26.1. RISC DE MERCAT

El risc de mercat de les activitats de negociació és el risc d'incórrer en variacions negatives en el valor de les posicions preses pel Grup, causades per les fluctuacions adverses en les variables de mercat.

L'Àrea de Gestió Global del Risc de l'Entitat Dominant és l'encarregada de mesurar i controlar el risc de mercat. L'Àrea mesura el nivell de risc assumit en cadascuna de les carteres i controla que no superin els límits establerts en les Polítiques d'Inversions Financeres corresponents.

Entre les diferents metodologies utilitzades per mesurar el risc, figura el Value at Risk (VaR), basant-se el seu càlcul en simulacions de Monte Carlo, en què s'estima l'evolució de la cartera segons mesures de mercat (volatilitat i correlacions), amb un nivell de confiança del 99% i un horitzó temporal d'1 dia.

El VaR calculat el 31 de desembre de 2016 s'ha situat en 287 milers d'euros (1,31% de la cartera de negociació al tancament de l'exercici). El 31 de desembre de 2015, utilitzant la mateixa metodologia, el VaR es va situar en 375 milers d'euros (1,26% de la cartera de negociació al tancament de l'exercici).

26.2. RISC OPERACIONAL

El risc operacional està constituït pels esdeveniments que puguin generar una pèrdua a conseqüència de processos interns inadequats, errors humans, funcionament incorrecte dels sistemes d'informació o esdeveniments externs. El risc operacional és inherent a totes les activitats de negoci i, encara que no es pot eliminar totalment, es pot gestionar, mitigar i, en alguns casos, assegurar.

La gestió d'aquest risc adquireix especial importància amb l'increment de la dependència del negoci bancari de factors com la utilització intensiva de tecnologies de la informació, la subcontractació d'activitats o la utilització d'instruments financers complexos.

La Funció de Risc Operacional ha implementat un model de gestió que es basa en dos pilars fonamentals. En primer lloc, un repositori d'informació que emmagatzema els esdeveniments de risc operacional, el qual facilita el seu seguiment versus la previsió de pèrdues operacionals i altres anàlisis. En segon lloc, el procés d'autoavaluació sobre l'exposició al risc operacional, el qual permet identificar els riscos en les diferents àrees del Grup i estimar la seva possible incidència.

A continuació es presenta el detall del consum de recursos propis per risc operacional del Grup, calculat seguint el mètode de l'indicador bàsic:

Milers d'euros	2012	2013	2014	2015	2016
Ingressos rellevants	58.428	61.078	66.010	66.761	58.638
Ingressos ponderats	8.764	9.162	9.902	10.014	8.796
Requeriments de recursos propis	7.051	8.197	9.498	9.809	9.570

26.3 RISC DE CONTRAPART

El risc de contrapart és el risc que les contrapartides no compleixin els seus compromisos amb el Grup. Aquest risc es produeix, entre altres situacions, quan una entitat deixa diners a una contrapartida, inverteix en actius financers o entra en operacions bilaterals de derivats financers amb una contrapartida.

La gestió i el control del risc de contrapart del Grup es basen en l'assignació de línies de risc, el consum de les quals es mesura globalment per a cadascun dels grups econòmics que actuen com a contrapart. El model d'assignació de les línies es basa en criteris observables i objectius com són els recursos propis, la qualitat creditícia de la contrapart i el termini en què s'està assumint el risc, i la mesura del consum de línies es du a terme sobre el valor de mercat de les operacions.

A més, s'ha informat del risc amb els diversos tipus de contraparts per a cadascuna de les carteres del Grup (Notes de 6 a 10).

26.4. RISC DE TIPUS DE CANVI

En data 31 de desembre de 2016, l'exposició al risc de divisa ha estat d'un 0,07% de l'exposició al risc total (0,44% en data 31 de desembre de 2015).

27. GARANTIES I COMPROMISOS CONTINGENTS CONCEDITS

27.1. GARANTIES FINANCERES I ALTRES AVALS I CAUCIONS PRESTADES

S'entén per garanties financeres els imports que les entitats consolidades hauran de pagar per compte de tercers, en el cas que no ho facin els que estan obligats a fer el pagament originalment, en resposta als compromisos que hagin assumit en el curs de la seva activitat habitual.

Una part significativa d'aquests imports arribarà al seu venciment sense que es materialitzi cap obligació de pagament per a les entitats consolidades, de manera que el saldo conjunt d'aquests compromisos no pot ser considerat com una necessitat futura real de finançament o liquiditat que el Grup hagi de concedir a tercers.

Els ingressos obtinguts dels instruments de garantia es registren en els capítols 'Ingressos per comissions' i 'Ingressos per interessos' (en aquest últim capítol, per l'import corresponent a les variacions derivades de les actualitzacions del valor de les comissions) dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts i es calculen aplicant el tipus establert en el contracte corresponent sobre l'import nominal de la garantia.

Les provisions registrades per a la cobertura d'aquestes garanties prestades, les quals s'han calculat aplicant criteris similars als aplicats per calcular el deteriorament d'actius financers valorats al seu cost amortitzat, s'han registrat en l'epígraf 'Provisions - Compromisos i garanties concedits' dels balanços de situació consolidats adjunts (Nota 17).

Tot seguit es mostra el detall de les garanties financeres i dels altres avals i caucions prestades en data 31 de desembre de 2016 i 2015, tenint en compte el risc màxim assumit pel Grup en relació amb aquestes garanties:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Avals financers	1.706	1.640
Altres avals i caucions	14.301	15.459
Total	16.007	17.099

27.2 ACTIUS AFECTES A OBLIGACIONS DE TERCERS

Aquest epígraf recull el valor comptable dels actius que són propietat de l'Entitat Dominant i que s'han afectat per al bon fi d'operacions de tercers. El 31 de desembre de 2016 i 2015, l'Entitat Dominant no va registrar cap import per aquest concepte.

27.3. CTIUS CEDITS EN GARANTIA

En data 31 de desembre de 2016 i 2015, existien actius en propietat que garantien operacions realitzades per l'Entitat Dominant, així com diversos passius i passius contingents assumits per l'Entitat Dominant. El valor nominal dels actius financers de l'Entitat Dominant immobilitzats com a garantia, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, era de 485.512 i

27.4. ALTRES RISCOS CONTINGENTS

El saldo en data 31 de desembre de 2016 i 2015 d'Altres riscos contingents' correspon, principalment, al patrimoni dels fons d'inversió i de pensions garantits, gestionats per Caixa Enginyers Gestió, SGIIC, SAU, i Caixa Enginyers Vida, Companyia d'Assegurances i Reassegurances, SAU, respectivament, i comercialitzats per l'Entitat Dominant.

El desglossament d'aquest epígraf en data 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Capital garantit per a fons d'inversió	37.493	38.014
Capital garantit per a fons de pensions	116.490	158.294
Total	153.983	196.308

27.5. COMPROMISOS CONTINGENTS CONCEDITS

El saldo d'aquest capítol dels balanços de situació consolidats adjunts integra aquells compromisos irrevocables que podrien donar lloc al reconeixement d'actius financers.

Tot seguit es mostra la seva composició en data 31 de desembre de 2016 i 2015:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Disponibles per tercers	134.427	133.067
Altres compromisos contingents (documents en cambres de compensació, etc.)	9.695	9.694
Total	144.122	142.761

En data 31 de desembre de 2016 i 2015, els imports de contractes de finançament concedits respecte dels quals el Grup havia assumit algun compromís de crèdit superior a l'import registrat en l'actiu dels balanços de situació consolidats adjunts eren els següents:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Altres sectors residents		
Per targetes de crèdit	71.842	71.455
Per comptes de crèdit	62.247	61.448
Per operacions de facturatge	-	164
Altres sectors no residents		
Per targetes de crèdit	338	-
Total	134.427	133.067

28. ALTRA INFORMACIÓ SIGNIFICATIVA

28.1. TITULITZACIÓ D'ACTIUS

L'Entitat Dominant ha transformat part de la seva cartera de préstecs i crèdits hipotecaris en títols de renda fixa a través de la transferència dels actius a diferents fons de titulització creats amb aquesta finalitat, els partícips dels quals assumeixen els riscos inherents a les operacions titulitzades. D'acord amb allò que regula la Circular 4/2004 del Banc d'Espanya, les titulitzacions en què no s'hagi produït una transferència substancial del risc no es podran donar de baixa del balanç. No obstant això, la disposició transitòria primera de la Circular esmentada indica que no és necessari modificar el registre d'aquelles titulitzacions que, amb data anterior a l'1 de gener de 2004 i en aplicació de la normativa anterior, s'havien donat de baixa de l'actiu del balanç.

Préstecs i crèdits hipotecaris transferits

Respecte a les titulitzacions efectuades després de l'1 de gener de 2004 de les quals no s'ha transferit de manera significativa el risc i que, per tant, no s'han donat de baixa de l'actiu, la Circular 4/2004 del Banc d'Espanya indica que s'ha de registrar un passiu pel mateix import, que figura en la partida 'Passius financers a cost amortitzat - Dipòsits - Clientela' dels balanços de situació consolidats adjunts. Els bons de titulització d'aquestes emissions que han estat adquirits per l'Entitat Dominant estan registrats en aquest mateix epígraf del passiu dels balanços de situació consolidats adjunts, i rebaixen els saldos generats amb la mobilització dels crèdits Nota 16.3).

A continuació es detalla, en funció de la seva garantia, la composició dels actius titulitzats pendents d'amortitzar el 31 de desembre de 2016 i 2015:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Garantia hipotecària	534.947	582.293
Altres garanties	-	-
Total	534.947	582.293

Durant els exercicis 2002 i 2003, l'Entitat Dominant va dur a terme diverses operacions de titulització d'actius, mitjançant les quals va procedir a cedir préstecs i crèdits de la seva cartera a diversos fons de titulització d'actius. A continuació es mostra un detall del valor dels actius titulitzats abans de l'1 de gener de 2004, que, en el moment de la cessió, es van donar de baixa del balanç de situació consolidat i que continuaven vius el 31 de desembre de 2016 i 2015:

Data d'emissió	Adquirits per:	Import inicial	Milers d'euros	
			31.12.16	31.12.15
Novembre 2002	TDA 15080-Mixt, Fons de Titulització d'Actius	44.800	6.890	8.137
Novembre 2002	TDA 15100-Mixt, Fons de Titulització d'Actius	46.100	6.978	8.097
Juliol 2003	AyT Hipotecari IV, Fons de Titulització Hipotecària	40.000	6.010	7.042
Operacions donades de baixa del balanç (Nota 8.1)		130.900	19.878	23.276

Així mateix, després de l'1 de gener de 2004, l'Entitat Dominant ha dut a terme diverses operacions de titulització d'actius mitjançant la cessió de préstecs i crèdits de la seva cartera a diversos fons de titulització. En aquestes operacions, a conseqüència de les condicions acordades per a la transferència d'aquests actius, l'Entitat va conservar riscos i avantatges substancials (bàsicament, risc de crèdit de les operacions transferides). A continuació es mostra un detall dels saldos registrats en els balanços de situació consolidats adjunts en data 31 de desembre de 2016 i 2015, que estan associats amb aquestes operacions:

Data d'emissió	Adquirits per:	Import inicial	Milers d'euros	
			31.12.16	31.12.15
Juny 2004	TDA 20-Mixt, Fons de Titulització d'Actius	75.000	17.142	19.543
Juny 2005	AyT Hipotecari IV-Mixt, Fons de Titulització Hipotecària	75.000	13.673	15.837
Juliol 2009	Caixa Enginyers TDA 1, Fons de Titulització d'Actius	270.000	155.774	169.271
Febrer 2012	Caixa Enginyers AyT 2, Fons de Titulització d'Actius	450.000	328.480	354.366
Operacions que es mantenen en el balanç (Notes 8.1 i 16.3)		870.000	515.069	559.017

En data 31 de desembre de 2016 i 2015, els imports corresponents a millores de crèdit concedides a fons de titulització i que es registren en la partida 'Préstecs i partides a cobrar - Préstecs i bestretes - Clientela' dels balanços de situació consolidats adjunts són els següents:

Milers d'euros		31.12.16	31.12.15
Data d'emissió	Titular	Préstecs i crèdits	Préstecs i crèdits
Novembre 2002	TDA 15080-Mixt, Fons de Titulització d'Actius	501	501
Novembre 2002	TDA 15100-Mixt, Fons de Titulització d'Actius	631	551
Juliol 2003	AyT Hipotecari IV, Fons de Titulització Hipotecària	359	344
Juny 2004	TDA 20-Mixt, Fons de Titulització d'Actius	896	1.078
Juny 2005	AyT Hipotecari IV-Mixt, Fons de Titulització Hipotecària	767	869
Juliol 2009	Caixa Enginyers TDA 1, Fons de Titulització d'Actius	28.373	28.711
Febrer 2012	Caixa Enginyers AyT 2, Fons de Titulització d'Actius	36.119	36.505
Total (Nota 8.1)		67.646	68.559

Bons emesos pels fons de titulització

La majoria dels bons emesos pels fons de titulització com a contrapartida dels actius crediticis transferits han estat adquirits per l'Entitat Dominant. Els bons adquirits a fons de titulització constituïts abans de l'1 de gener de 2004 es registren en l'epígraf 'Préstecs i partides a cobrar - Valors representatius de deute' dels balanços de situació consolidats adjunts (Nota 8.1). Els bons adquirits a fons de titulització constituïts després de l'1 de gener de 2004 es registren majoritàriament en la partida 'Passius financers a cost amortitzat - Dipòsits - Clientela', i rebaixen els saldos dels passius generats amb la mobilització dels crèdits (Notes 8.1 i 16.3).

A continuació es detallen els imports dels bons de titulització inicialment adquirits per l'Entitat Dominant i els saldos pendents d'amortització en data 31 de desembre de 2016 i 2015, respectivament:

Data d'emissió	Milers d'euros	Import inicial	Import pendent d'amortització	
			31.12.16	31.12.15
Novembre 2002	TDA 15080-Mixt, Fons de Titulització d'Actius	44.800	5.522	6.729
Novembre 2002	TDA 15100-Mixt, Fons de Titulització d'Actius	46.100	2.500	2.500
Juliol 2003	AyT Hipotecari IV, Fons de Titulització Hipotecària	40.000	2.892	3.385
Emesos abans de l'01.01.2004		130.900	10.914	12.614
Juny 2004	TDA 20-Mixt, Fons de Titulització d'Actius	75.000	11.418	13.164
Juny 2005	AyT Hipotecari IV-Mixt, Fons de Titulització Hipotecària	75.000	15.873	18.286
Juliol 2009	Caixa Enginyers TDA 1, Fons de Titulització d'Actius	270.000	157.912	171.190
Febrer 2012	Caixa Enginyers AyT 2, Fons de Titulització d'Actius	450.000	330.555	356.293
Emesos després de l'01.01.2004		870.000	515.758	558.933
Total		1.000.900	526.672	571.547

28.2. Recursos de tercers gestionats i comercialitzats pel Grup i dipositaria de valors

El detall del valor raonable dels recursos de tercers registrats fora de balanç per als quals l'Entitat Dominant actua com a dipositària, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, és el següent:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Valors representatius de deute	710.987	717.852
Instruments de patrimoni	915.619	860.710
Altres instruments financers	103.796	2.089
Total	1.730.402	1.580.651

Així mateix, a continuació es mostra el detall dels recursos registrats fora de balanç comercialitzats per l'Entitat Dominant, en data 31 de desembre de 2016 i 2015:

Milers d'euros	31.12.16		31.12.15	
	Comercialitzats i gestionats pel Grup	Comercialitzats però no gestionats pel Grup	Comercialitzats i gestionats pel Grup	Comercialitzats però no gestionats pel Grup
Plans d'estalvi	167.908	-	156.585	-
Plans de pensions	198.760	-	189.293	-
Fons d'inversió	572.720	89.055	584.296	70.554
Carteres gestionades	103.297	-	77.315	-
Total	1.042.685	89.055	1.007.489	70.554

29. INGRESSOS PER INTERESSOS

Aquest capítol del compte de pèrdues i guanys consolidat recull els interessos meritats durant l'exercici pels actius financers amb rendiment (implícit o explícit), que s'obtenen d'aplicar el mètode del tipus d'interès efectiu, així com les rectificacions de productes a conseqüència de cobertures comptables.

L'origen dels 'Ingressos per interessos' meritats a favor del Grup en els exercicis 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
Bancs centrals	2	7
Entitats de crèdit	60	28
Crèdits	22.109	24.898
Valors representatius de deute	19.295	24.820
Actius dubtosos	405	202
Rendiments de contractes d'assegurances vinculats a pensions	53	49
Total	41.924	50.004

Així mateix, a continuació es desglossa el saldo del capítol segons la cartera d'instruments financers que l'ha originat:

Milers d'euros	2016	2015
Actius financers mantinguts per negociar	386	992
Actius financers disponibles per a la venda	18.343	23.198
Inversions mantingudes fins al venciment	549	630
Préstecs i partides a cobrar	22.220	25.100
Altres interessos	426	84
Total	41.924	50.004

En data 31 de desembre de 2016, l'import de les comissions financeres imputades en el capítol 'Ingressos per interessos' dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts, aplicant allò que disposa la Nota 2.17.2, és de 1.338 milers d'euros (2.218 milers d'euros en data 31 de desembre de 2015).

30. DESPESES PER INTERESSOS

Aquest capítol del compte de pèrdues i guanys consolidat recull els interessos meritats durant l'exercici pels passius financers amb rendiment (implícit o explícit), que s'obtenen després d'aplicar el mètode del tipus d'interès efectiu.

L'origen per contrapartida de les 'Despeses per interessos' meritades en els exercicis 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
Bancs centrals	28	151
Entitats de crèdit	294	436
Dipòsits	5.074	9.860
Altres interessos	147	46
Total	5.543	10.493

Pràcticament tot el saldo d'aquest capítol dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts, que s'ha meritat durant els exercicis 2016 i 2015, correspon a la cartera de 'Passius financers a cost amortitzat'.

31. INGRESSOS PER DIVIDENDS

El saldo d'aquest capítol del compte de pèrdues i guanys consolidat correspon al rendiment d'accions incloses a les carteres d'Actius financers disponibles per a la venda i 'Actius financers mantinguts per negociar'.

El desglossament d'aquest capítol dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts dels exercicis anuals acabats el 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
Actius financers disponibles per a la venda	107	78
Actius financers mantinguts per negociar	11	5
Total	118	83

32. INGRESSOS PER COMISSIONS

El saldo d'aquest capítol del compte de pèrdues i guanys consolidat correspon als ingressos per comissions meritades.

El desglossament segons els conceptes principals que han originat aquests ingressos, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
Comissions per riscos contingents	107	128
Comissions per canvi de divises i bitllets estrangers	3	5
Comissions per serveis de cobraments i pagaments	5.318	4.684
Comissions per serveis de valors (*)	4.253	4.210
Comissions per comercialització de productes financers no bancaris	827	722
Altres comissions	12.094	13.107
Total	22.602	22.856

(*) Aquesta partida inclou 1.282 milers d'euros en l'exercici 2016 (1.204 milers d'euros en l'exercici 2015) de comissions percebudes en concepte de prestació del Servei de Gestió Discrecional de Carteres.

En la partida 'Altres comissions' del quadre anterior es registren, principalment, les comissions percebudes pel Grup en concepte de comissions de gestió d'institucions d'inversió col·lectiva, fons de pensions i assegurances.

33. DESPESES PER COMISSIONS

El saldo d'aquest capítol del compte de pèrdues i guanys consolidat correspon a la despesa per comissions meritades.

El desglossament segons els conceptes principals que han originat aquestes despeses, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
Corretatge amb operacions actives i passives	86	96
Comissions cedides a altres entitats i corresponsals	1.252	1.040
Comissions pagades per operacions amb valors	525	455
Altres comissions	277	162
Total	2.140	1.753

34. RESULTATS D'OPERACIONS FINANCERES (NET)

El desglossament del saldo d'aquest capítol dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts dels exercicis anuals acabats el 31 de desembre de 2016 i 2015, en funció de les carteres d'instruments financers que els originen, és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
Guany o (-) pèrdues en donar de baixa en comptes actius i passius financers no valorats a valor raonable amb canvis en resultats (net)	5.077	6.259
Actius financers disponibles per a la venda (Nota 7.1)	4.955	6.106
Préstecs i partides a cobrar	14	20
Inversions mantingudes fins al venciment	108	133
Guany o (-) pèrdues per actius i passius financers mantinguts per negociar, netes	(2.653)	1.385
Guany o (-) pèrdues per actius i passius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats, netes (Nota 6.2)	73	113
Guany o (-) pèrdues resultants de la comptabilitat de cobertures, netes	(136)	(16)
Total	2.361	7.741

35. DIFERÈNCIES DE CANVI [GUANY O (-) PÈRDUA], NETES

Els imports registrats en aquest capítol dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts, dels exercicis anuals acabats el 31 de desembre de 2016 i 2015, corresponen a diferències sorgides en la conversió a la moneda funcional de les partides monetàries expressades en moneda estrangera.

36. ALTRES INGRESSOS I DESPESES D'EXPLOTACIÓ

36.1. ALTRES INGRESSOS D'EXPLOTACIÓ

El desglossament del saldo d'aquest capítol dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts dels exercicis anuals acabats el 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
Vendes i altres ingressos per prestació de serveis no financers	109	37
Comissions financeres compensadores de costos directes	402	309
Indemnització d'entitats asseguradores	31	-
Altres productes recurrents	393	235
Altres productes no recurrents	-	3
Total	935	584

36.2. ALTRES DESPESES D'EXPLOTACIÓ

El desglossament del saldo d'aquest capítol dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts dels exercicis anuals acabats el 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
Contribució al Fons de Garantia de Dipòsits	2.188	2.019
Dotacions obligatòries a fons de l'Obra Social	652	734
Altres conceptes	918	959
Total	3.758	3.712

Dins de la partida 'Altres conceptes' del quadre anterior, s'inclouen 56 milers d'euros en concepte d'interessos meritats durant l'exercici 2016 (64 milers d'euros, durant l'exercici 2015) pel passiu financer associat a la derrama de l'FGDEC acordada per la Comissió Gestora d'aquest Fons amb data 30 de juliol de 2012; 467 milers d'euros en concepte de contribució al Fons Únic de Resolució Europeu; i 21 milers d'euros de taxa de supervisió del Banc Central Europeu (Nota 1.8).

37. INGRESSOS I DESPESES D'ACTIUS I PASSIUS EMPARATS PER CONTRACTES D'ASSEGURANÇA I REASSEGURANÇA

El desglossament del saldo d'aquest capítol dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts dels exercicis anuals acabats el 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
Ingressos de contractes d'assegurances i reassegurances emesos	45.001	52.031
Despeses per contractes d'assegurances i reassegurances emesos	(44.336)	(52.025)
Total	665	6

L'epígraf 'Ingressos de contractes d'assegurances i reassegurances emesos' del quadre anterior correspon a les primes d'assegurances de vida cobrades per Caixa Enginyers Vida, Companyia d'Assegurances i Reassegurances, SAU (Nota 12.1).

L'epígraf 'Despeses de contractes d'assegurances i reassegurances' correspon a la dotació neta a les provisions d'assegurances de vida realitzada per Caixa Enginyers Vida, Companyia d'Assegurances i Reassegurances, SAU (Nota 12.2).

38. DESPESES D'ADMINISTRACIÓ

38.1. DESPESES DE PERSONAL

La composició d'aquest epígraf dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts dels exercicis anuals acabats el 31 de desembre de 2016 i 2015 és la següent:

Milers d'euros	2016	2015
Sous i gratificacions al personal actiu	21.039	19.249
Quotes de la Seguretat Social	5.061	4.484
Dotacions a plans de prestació definida (Nota 38.1.1.2)	281	270
Indemnització per acomiadaments (Nota 2.18.2)	107	522
Despeses de formació	32	22
Altres despeses de personal	582	479
Total	27.102	25.026

Durant els exercicis 2016 i 2015, el nombre mitjà d'empleats distribuïts per categories professionals i el conjunt de membres del Consell Rector del Grup era el següent:

	2016 (*)					
	Homes	%	Dones	%	Total	%
Consell Rector	11	4%	2	1%	13	3%
Caps, titulats i tècnics	154	60%	88	46%	242	54%
Oficials i auxiliars administratius	94	36%	103	53%	196	43%
Total	259	100%	193	100%	451	100%

(*) Durant l'exercici 2016, la plantilla mitjana d'empleats amb una discapacitat igual o superior al 33% és de 6 (2 dins de la categoria de caps, titulats i tècnics i 4 dins de la categoria d'oficials i auxiliars administratius).

	2015					
	Homes	%	Dones	%	Total	%
Consell Rector	12	5%	1	1%	13	3%
Caps, titulats i tècnics	144	59%	77	44%	221	53%
Oficials i auxiliars administratius	87	36%	97	55%	184	44%
Total	243	100%	175	100%	418	100%

38.1.1. Retribucions postocupació

38.1.1.1 Plans d'aportació definida

Tal com s'ha definit en la Nota 2.18, l'Entitat Dominant i les societats del Grup tenen formalitzat un acord amb el seu personal actiu a través del qual es comprometen a aportar al *Pla de Pensions d'Ocupació del Grup Caixa d'Enginyers* (únic pla integrat a *Caixa d'Enginyers Ocupació, Fons de Pensions*) una quantitat fixa anual, que s'actualitza anualment segons un acord de la Comissió de Control del Fons. Aquestes aportacions es fan per a tots els empleats que, el 15 de desembre de cada any, tinguin una antiguitat superior als 18 mesos.

L'entitat gestora de *Caixa d'Enginyers Ocupació, Fons de Pensions*, és Caixa Enginyers Vida, Companyia d'Assegurances i Reassegurances, SAU, i la seva dipositària és l'Entitat Dominant.

Les aportacions fetes pel Grup durant l'exercici 2016 al *Pla de Pensions d'Ocupació del Grup Caixa d'Enginyer*, han estat de 309 milers d'euros (285 milers d'euros en l'exercici 2015), i estan comptabilitzades a la partida 'Despeses d'administració - Despeses de personal - Sous i gratificacions al personal actiu' dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts.

En data 31 de desembre de 2016 i 2015, no hi havia aportacions meritades pendents de realitzar per plans d'aportació definida.

38.1.1.2 Plans de prestació definida

Tal com hem descrit a la Nota 2.18, el Grup té els compromisos postocupació següents amb els seus empleats per plans de prestació definida:

- Premi de dedicació.
- Prestacions per defunció en actiu.
- Altres compromisos per defunció, invalidesa i jubilació.

El valor raonable dels compromisos propis o de tercers i els actius associats als esmentats compromisos en data 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Actius del pla		
Contractes d'assegurances	3.251	2.893
Total actius	3.251	2.893
Valor dels compromisos propis o de tercers		
Compromisos per pensions meritades	3.047	2.575
Total compromisos a cobrir	3.047	2.575
Valor actual net dels compromisos per pensions	204	318

El valor actual net dels compromisos per pensions i els actius associats als esmentats compromisos es registra a la partida 'Altres actius - Resta dels altres actius - Altres conceptes' dels balanços de situació consolidats adjunts (Nota 15).

A continuació es mostra el detall de la variació experimentada pel valor actual net dels compromisos per pensions en els exercicis 2016 i 2015:

Milers d'euros	2016	2015
Saldo a l'inici de l'exercici dels compromisos	318	424
Cost pel servei de l'exercici corrent	(264)	(270)
Cost per interessos	(51)	(46)
Rendiment esperat dels actius afectes	52	48
Guany o (-) pèrdues actuàries	110	144
Aportacions (primes netes pagades)	39	18
Saldo al tancament de l'exercici dels compromisos	204	318

Així mateix, l'impacte que ha tingut la variació del valor actual net dels compromisos per pensions en els comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts dels exercicis 2016 i 2015 es compon de les partides següents:

Milers d'euros	2016	2015
Cost pel servei de l'exercici corrent	(264)	(270)
Cost per interessos	(51)	(46)
Rendiment esperat dels actius afectes	52	48
Total	(263)	(268)

El valor actual net dels compromisos per pensions ha estat determinat per actuaris qualificats, que l'han formalitzat al corresponent *Informe Actuarial*, el qual es remet anualment al Banc d'Espanya. A continuació es detallen els criteris principals que han utilitzat en els seus càlculs:

- Mètode de càlcul de la unitat de crèdit projectada, que preveu cada any de servei com a generador d'una unitat addicional de dret a les prestacions i valora cada unitat de manera separada.
- Per al col·lectiu de pensionistes, el procés consisteix simplement a determinar actuarialment el valor present de les pensions en curs de pagament i de les prestacions que se'n puguin derivar.
- Les hipòtesis actuàries més significatives utilitzades en els càlculs han estat les següents:

	2016	2015
Tipus d'interès de descompte	1,4%	1,8%
Taules de mortalitat	PERM/F 2000P	PERM/F 2000P
Tipus anual de revaloració de les pensions	No aplicable	No aplicable
Tipus anual de creixement dels salaris	2,5%	2,5%
Tipus de rendiment esperat dels actius del pla	1,4%	1,8%

- Edat de jubilació:

L'edat de jubilació considerada en els càlculs difereix per als diferents compromisos postocupació, segons es detalla a continuació:

- 'Premi de dedicació': primera edat a què l'empleat tingui dret segons la normativa actual de la Seguretat Social. Si l'edat teòrica de jubilació, d'acord amb aquesta normativa, no dona lloc al cobrament de la prestació, es considera aquella en què s'assoleixi el dret al cobrament, amb un màxim de 70 anys.
- 'Altres compromisos per jubilació': 67 anys o 65 anys quan s'acreditin 38 anys i 6 mesos de cotització.

38.2. ALTRES DESPESES D'ADMINISTRACIÓ

El desglossament del saldo d'aquest epígraf dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts dels exercicis 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
Immobles, instal·lacions i material	2.967	3.010
Informàtica	4.650	4.148
Comunicacions	1.153	1.152
Publicitat i propaganda	1.296	1.506
Despeses judicials i de lletrats	275	207
Informes tècnics	1.149	1.099
Serveis de vigilància i trasllat de fons	554	529
Primes d'assegurança i autoassegurança	534	418
Per òrgans de govern i control	255	245
Despeses de representació i desplaçament del personal	190	251
Quotes d'associacions	225	512
Serveis administratius subcontractats	2.477	2.414
Contribucions i impostos	722	656
Altres despeses	623	164
Total	17.070	16.311

A l'epígraf 'Altres despeses d'administració', s'inclouen els honoraris per serveis contractats pel Grup, tant per serveis d'auditoria com per serveis diferents de l'auditoria, durant els exercicis 2016 i 2015, amb KPMG, SL, i les seves persones o entitats vinculades. A continuació es presenta un detall d'aquests honoraris (IVA no inclòs), classificats per tipus de servei:

Tipus de serveis	Milers d'euros	
	2016	2015
Serveis d'auditoria de comptes i altres serveis relacionats amb l'auditoria	74	74
Altres tasques de revisió	15	21
Total serveis d'auditoria i revisió realitzats	89	95
Altres serveis	109	12

La partida 'Altres serveis' del quadre anterior inclou 104 milers d'euros en concepte de serveis relacionats amb el projecte de suport en la gestió de Solvència II a la societat Caixa Enginyers Vida, Companyia d'Assegurances i Reassegurances, SAU, que l'esmentada societat ha activat com a immobilitzat intangible.

39. MORTITZACIÓ

El desglossament d'aquest capítol dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts dels exercicis anuals acabats el 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
Actiu material (Nota 13)	1.514	1.415
D'ús propi	1.489	1.414
Altres actius cedits en arrendament	25	1
Actiu intangible (Nota 14)	3.419	3.684
Total	4.933	5.099

40. PROVISIONS O (-) REVERSIÓ DE PROVISIONS

El desglossament d'aquest capítol dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts dels exercicis anuals acabats el 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
Provisions per a riscos i compromisos contingents	1.530	(22)
Altres provisions	1.176	79
Total (Nota 17)	2.706	57

41. DETERIORAMENT DEL VALOR O (-) REVERSIÓ DEL DETERIORAMENT DEL VALOR D'ACTIUS FINANCERS NO VALORATS A VALOR RAONABLE AMB CANVIS EN RESULTATS

El desglossament d'aquest capítol dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts dels exercicis anuals acabats el 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
Préstecs i partides a cobrar	(7.083)	5.702
Dotacions al fons de cobertura (Nota 8.4)	21.006	16.391
Amortització de préstecs sense fons (Nota 8.5)	654	204
Recuperacions del fons de cobertura (Nota 8.4)	(27.759)	(10.760)
Recuperacions de fallides (Nota 8.5)	(984)	(133)
Altres instruments financers no valorats a valor raonable amb canvis en pèrdues i guanys	(51)	61
Cobertura genèrica - Cartera disponible per a la venda (Nota 7.2)	(27)	72
Cobertura específica - Cartera disponible per a la venda (Nota 7.2)	-	-
Cobertura genèrica - Cartera d'inversió a venciment (Nota 9.2)	(24)	(11)
Total	(7.134)	5.763

42. DETERIORAMENT DEL VALOR O (-) REVERSIÓ DEL DETERIORAMENT DEL VALOR D'ACTIUS NO FINANCERS

El desglossament d'aquest capítol dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts dels exercicis anuals acabats el 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent:

Milers d'euros	2016	2015
Actius tangibles	-	3
Actius intangibles	-	-
Total	-	3

43. GUANYS O (-) PÈRDUES EN DONAR DE BAIXA EN COMPTES ACTIUS NO FINANCERS I PARTICIPACIONS, NETS

Durant l'exercici 2016, el Grup ha registrat en aquest capítol del compte de pèrdues i guanys adjunt un import d'1 miler d'euros corresponent al benefici obtingut procedent de la venda d'equips informàtics. Durant l'exercici 2015, el Grup no va realitzar alienacions ni baixes que s'haguessin d'imputar al capítol 'Guanys o (-) pèrdues en donar de baixa en comptes actius no financers i participacions, nets' del compte de pèrdues i guanys adjunts.

44. GUANYS O (-) PÈRDUES PROCEDENTS D'ACTIUS NO CORRENTS I GRUPS ALIENABLES D'ELEMENTS CLASSIFICATS COM A MANTINGUTS PER A LA VENDA NO ADMISSIBLES COM A ACTIVITATS INTERROMPUDES

El desglossament del saldo d'aquest capítol dels comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts dels exercicis anuals acabats el 31 de desembre de 2016 i 2015 és el següent (Nota 11):

Milers d'euros	2016	2015
Deteriorament net d'actius no corrents en venda	(145)	(2)
Guanys per venda d'actius no corrents en venda	527	248
Pèrdues per venda d'actius no corrents en venda	(21)	(28)
Total	361	218

45. OPERACIONS AMB PARTS VINCULADES

Els saldos d'actiu, passiu i comptes d'ordre registrats en els balanços de situació consolidats adjunts, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, que corresponen a operacions contractades per l'Alta Direcció del Grup, els membres del Consell Rector de l'Entitat Dominant i els membres dels Consells d'Administració de les entitats dependents amb el Grup, són els següents:

Milers d'euros	31.12.16	31.12.15
Actiu - Garantia real	2.643	2.360
Actiu - Garantia personal	137	133
Passiu - Dipòsits a termini	775	1.878
Passiu - Dipòsits a la vista	827	809
Compromisos postocupació (*)	2.325	1.968

(*) Compromisos coberts mitjançant pòlisses d'assegurança contractades amb Rural Vida, SA (Nota 2.18.1).

Així mateix, a continuació es mostra un detall dels saldos d'ingressos i despeses meritats, durant els exercicis 2016 i 2015, en els comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts, que corresponen a operacions contractades per l'Alta Direcció del Grup, els membres del Consell Rector de l'Entitat Dominant i els membres dels Consells d'Administració de les entitats dependents amb el Grup:

Milers d'euros	2016	2015
Ingressos per interessos	37	39
Despeses per interessos	(6)	(30)
Ingressos per comissions	1	1

L'Entitat Dominant té una política per a la concessió de préstecs i crèdits al Consell Rector i a l'Alta Direcció de l'Entitat. Aquesta política s'instrumenta per allò que regula l'article 35 del Reial Decret 84/2015.

Durant els exercicis 2016 i 2015, no s'han produït operacions de venda d'actius no corrents en venda del Grup a cap membre del Consell Rector de l'Entitat Dominant, ni dels Consells d'Administració de les entitats dependents, ni de l'Alta Direcció del Grup.

A continuació es presenten els saldos registrats en els balanços de situació consolidats adjunts i els comptes de pèrdues i guanys consolidats adjunts, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, que tenen el seu origen en operacions amb les entitats associades del Grup i altres parts vinculades diferents de les incloses en els quadres anteriors d'aquesta mateixa Nota:

Milers d'euros	2016		2015	
	Entitats associades	Altres parts vinculades	Entitats associades	Altres parts vinculades
Actiu				
Crèdit a la clientela	-	3.854	-	3.898
Passiu				
Dipòsits de la clientela	3.181	2.909	3.166	4.617
Altres passius financers	-	-	-	-
Comptes d'ordre				
Guanys i compromisos contingents concedits	-	48	-	48
Compte de pèrdues i guanys				
Ingressos per interessos	-	26	-	30
Despeses per interessos	(6)	(10)	(24)	(36)
Ingressos i despeses per comissions	-	5	250	7

46. SERVEI D'ATENCIÓ AL SOCI/CLIENT

Durant l'exercici 2016, les entitats que formen el Grup han complert amb allò que estableix l'Ordre ECO/734/2004, d'11 de març, sobre els Departaments i Serveis d'Atenció al Client i Defensor del Client de les Entitats Financeres.

El Reglament per a la Defensa del Soci/Client, juntament amb el seu annex I, i, com a part integrant del mateix, el Reglament de funcionament de la Institució del Defensor del Client en determinades societats cooperatives de crèdit (d'ara endavant, Defensor del Client) regulen les relacions entre els socis/clients i el Grup. Aquest reglament va ser aprovat pel Consell Rector de l'Entitat Dominant i pels Consells d'Administració de la resta de societats del Grup el 8 de juliol de 2004, i ha sofert diferents modificacions en les seves reunions del 28 d'abril de 2005 i del 27 de juny de 2013.

Els criteris generals d'actuació del Servei d'Atenció al Soci/Client han estat els següents:

- El Servei d'Atenció al Soci/Client rep les queixes o reclamacions dels socis/clients que s'adrecen a aquest servei. Perquè siguin admeses a tràmit, queixes o reclamacions s'han de basar en contractes, operacions o serveis de caràcter financer del Grup respecte als quals s'hagi donat un tractament que el soci/client considera contrari als bons usos i pràctiques bancàries i afectin els interessos i drets legalment adquirits, ja sigui a l'empara de contractes, de la normativa de transparència i protecció de la clientela com de les bones pràctiques bancàries i usos financers, en particular el principi d'equitat.
- La presentació de les queixes o reclamacions s'han d'acollir al procediment exposat a l'article 16 del Reglament per a la Defensa del Soci/Client. S'exclouen de la competència del Servei d'Atenció al Soci/Client les queixes i reclamacions formulades pels socis/clients un cop hagin passat dos anys des que van tenir coneixement dels fets que van causar la reclamació
- A més, l'Entitat Dominant atén les reclamacions que es puguin presentar davant dels Serveis de Reclamacions del Banc d'Espanya, de la Comissió Nacional del Mercat de Valors i de la Direcció General d'Assegurances i Fons de Pensions, en els terminis determinats de conformitat amb la normativa que resulti d'aplicació.

- El Servei d'Atenció al Soci/Client atén i resol les queixes i reclamacions presentades a aquest servei, assegurant una atenció correcta al soci/client mitjançant l'establiment de canals de recepció, registre i resolucions adequades.
- Quan una reclamació es presenta davant del Servei d'Atenció al Soci/Client, però és competència del Defensor del Client d'acord amb el seu Reglament, el Servei d'Atenció al Soci/Client l'ha de remetre al Defensor del Client i ha d'informar el reclamant sobre la instància competent per conèixer la seva reclamació.

A continuació es defineixen els tipus de comunicacions gestionades pel Servei d'Atenció al Soci/Client durant els exercicis 2016 i 2015:

- **Queixes:** les que facin referència al funcionament dels serveis financers prestats a socis/clients del Grup i que s'hagin presentat per causa de tardances, desatencions o qualsevol altre tipus d'actuació en què el soci/client manifesti la seva disconformitat.
- **Reclamacions:** les presentades pels socis/clients que tinguin la pretensió d'obtenir la restitució del seu interès o dret i posin de manifest fets concrets referits a accions o omissions de les entitats que suposin, per a qui les formula, un perjudici per als seus interessos o drets per incompliment de contractes, de la normativa de transparència i protecció de la clientela o de les bones pràctiques i usos bancaris.

A continuació es mostra un desglossament de les queixes i reclamacions rebudes pel Servei d'Atenció al Soci/Client durant els exercicis 2016 i 2015:

	31.12.16	31.12.15
Queixes i reclamacions gestionades pel Servei		
Admeses a tràmit pel Servei d'Atenció al Soci/Client	16	16
Rebutjades pel Servei d'Atenció al Soci/Client (*)	8	6
Total	24	22
Queixes i reclamacions resoltes durant l'exercici		
Favorables als socis/clients	-	5
Favorables al Grup	7	8
Altres conceptes (**)	9	3
Total	16	16
Pendents de resolució durant l'exercici	-	-
Resoltes durant l'exercici que procedeixen d'exercicis anteriors	-	-

(*) Les queixes i reclamacions rebutjades pel Servei d'Atenció al Soci/Client han estat per no reunir en la seva presentació els requisits exigits en el seu Reglament o bé han estat resoltes a favor del soci/client per assentiment de l'Entitat Dominant.

(**) Les queixes o reclamacions s'han resolt a favor del soci/client amb assentiment de l'Entitat Dominant.

Així mateix, es mostra el desglossament de les reclamacions remeses al Defensor del Client durant els exercicis 2016 i 2015:

	31.12.16	31.12.15
Reclamacions remeses/resoltes pel Defensor		
<i>De les quals:</i>		
Favorables al soci/client	4	1
Favorables a l'Entitat	15	3
Assentiments	5	3
Altres (rebutjades/sense pronunciament)	8	8
Total	32	15

De les reclamacions indicades en els quadres anteriors (Servei d'Atenció al Client i Defensor del Client), es presenta a continuació un desglossament d'aquelles que han estat presentades posteriorment davant d'organismes oficials durant els exercicis 2016 i 2015 (Banc d'Espanya, Comissió Nacional de Valors i Direcció General d'Assegurances i Plans de Pensions):

	31.12.16	31.12.15
Reclamacions davant d'organismes oficials		
Banc d'Espanya	7	4
Comissió Nacional del Mercat de Valors	-	2
Direcció General d'Assegurances i Fons de Pensions	1	-
Total	8	6
<i>De les quals:</i>		
Favorables al soci/client	3	1
Favorables al Grup	2	1
Assentiments	-	1
Altres (inadmissions/sense pronunciament)	3	3
Total	8	6

Durant l'exercici 2016, el Grup ha realitzat tasques de seguiment i anàlisi detallada de les reclamacions i queixes resoltes, així com dels informes emesos pels serveis de reclamacions dels organismes supervisors, amb l'objectiu de detectar aspectes de millora en relació amb polítiques, normatives i processos interns. En aquest sentit, s'han promogut 42 recomanacions en els àmbits següents:

- Millores en les comunicacions amb els nostres socis/clientes.
- Operativa en l'àmbit dels serveis de pagament.
- Millores en la banca electrònica.

El departament de Compliment Normatiu de l'Entitat Dominant és el responsable de dur a terme les tasques de seguiment, reporting al Consell Rector, amb una anàlisi prèvia del Comitè de Qualitat i del Comitè Delegat, i implementació de les recomanacions definides anteriorment.

47. INFORMACIÓ PER SEGMENTS DE NEGOCI

47.1. INFORMACIÓ DE CARÀCTER GENERAL

La informació sobre segments s'ha preparat d'acord amb allò que disposa la NIIF 8, identificant els segments operatius corresponents sobre la base del tipus de clients i el tipus de productes i serveis que s'ofereixen en cada segment. Així mateix, els segments detallats són els que es consideren més rellevants i són els que es presenten, amb caràcter recurrent, al Consell Rector de l'Entitat Dominant, que n'avalua el rendiment i els assigna recursos, sense perjudici que es pugui manejar un altre tipus d'informació per segments desagregada.

Els segments identificats a partir dels quals es presenta la informació requerida per la NIIF 8 són els següents:

- **Entitat de crèdit:** inclou tant particulars com petites i mitjanes empreses i, bàsicament, per a aquest tipus de clients, productes d'actiu com els préstecs hipotecaris, els préstecs amb altres garanties reals, els préstecs personals, les adquisicions temporals d'actius a clients, les operacions de facturatge, les targetes de crèdit, les comissions d'intermediació, els comptes de crèdit, les operacions de passiu i la gestió d'operacions bancàries a aquest tipus de clients (transferències, domiciliacions, operacions d'intercanvi de moneda, etc.). També inclou clients considerats per l'Entitat Dominant com a grans empreses, atesa la seva dimensió, i productes com ara les operacions sindicades, els préstecs amb garanties personals o reals a aquest tipus de client, les línies de finançament, les operacions estructurades, les comissions per intermediació, la col·locació i l'assegurament de valors, etc. Així mateix, també inclou els clients amb patrimoni gestionat i la intermediació per venda d'assegurances.
- **Assegurances:** inclou l'activitat d'assegurances del Grup i comprèn productes com ara les assegurances de vida, les assegurances combinades de vida-termini, l'activitat de reassegurança, etc. Així mateix, com que la companyia asseguradora del Grup realitza la gestió de fons i plans de pensions, aquesta activitat també s'inclou en aquest segment.
- **Gestió d'institucions d'inversió col·lectiva (IIC):** inclou l'activitat de gestió de patrimonis que du a terme la societat gestora d'institucions d'inversió col·lectiva del Grup.

47.2. Bases i metodologia utilitzades en l'elaboració de la informació per segments

En l'elaboració de la informació per segments que es presenta a l'apartat 47.3, s'han aplicat els principis i criteris següents:

- S'han realitzat les eliminacions de les operacions intragrup.
- A l'hora de determinar les partides que formen el resultat abans d'impostos de cada segment, s'han aplicat els criteris i normes de valoració que s'indiquen a la Nota 2 per a la determinació del resultat abans d'impostos del Grup.
- El valor dels actius i dels passius de cada segment s'ha determinat aplicant els principis i normes de valoració que s'inclouen a la Nota 2.

47.3. Informació per segments operatius

En el siguiente cuadro se muestra la información por segmentos operativos requerida por la NIIF 8 de los ejercicios 2016 y 2015:

Conceptes	Milers d'euros							
	Entitat de crèdit		Assegurances		Gestió d'IIC		Total	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Compte de pèrdues i guanys consolidat								
Ingressos								
Ingressos externs al Grup	51.390	64.867	55.655	62.603	6.712	7.812	113.757	135.282
Total	51.390	64.867	55.655	62.603	6.712	7.812	113.757	135.282
Despeses								
Amortització i sanejament d'immobilitzat	(4.742)	(4.914)	(111)	(102)	(80)	(84)	(4.933)	(5.100)
Altres pèrdues per deteriorament	5.933	(5.784)	5	(48)	(3)	-	5.935	(5.832)
Altres despeses	(53.469)	(55.627)	(48.090)	(55.850)	(1.179)	(1.236)	(102.738)	(112.713)
Total	(52.278)	(66.325)	(48.196)	(56.000)	(1.262)	(1.320)	(101.736)	(123.645)
Resultat consolidat de l'exercici	(888)	(1.458)	7.549	6.603	5.450	6.492	12.021	11.637
Resultat després imposats atribuïble a l'Entitat Dominant	(883)	(1.443)	7.459	6.603	5.450	6.492	12.026	11.652
Balanç de situació consolidat								
Actiu	2.522.978	2.212.106	182.383	151.622	4.635	3.641	2.709.996	2.367.369
Passiu	2.347.469	2.023.627	174.106	162.142	469	569	2.522.044	2.186.338
Patrimoni net	169.677	164.397	15.742	14.333	2.533	2.301	187.952	181.031

47.4 CONCILIACIONS I UNA ALTRA INFORMACIÓ

Conciliació dels ingressos per segment i del resultat consolidat de l'exercici

No s'inclou la conciliació dels ingressos per segment al compte de pèrdues i guanys consolidat del Grup.

Informació sobre productes i serveis

El desglossament d'ingressos de clients externs per productes o serveis s'inclou a les Notes explicatives d'aquesta memòria consolidada.

Informació per àrees geogràfiques

La Nota 23.1.3 detalla informació sobre el risc de crèdit que assumeix el Grup en funció de l'àrea geogràfica en què resideixen els titulars de les operacions. No s'inclou un desglossament addicional d'informació sobre distribució geogràfica (segment secundari), ja que el Grup du a terme la seva activitat bàsicament a Espanya.

Informació sobre clients principals

En relació amb el grau de concentració amb clients, el Grup no té cap client que representi, individualment, el 10% o més dels seus ingressos ordinaris.

Caixa de Crèdit dels Enginyers - Caja de Crédito de los Ingenieros, S. Coop. de Crédito, i entitats dependents que componen el Grup Caixa d'Enginyers

Informe de Gestió Consolidat corresponent a l'exercici anual acabat el 31 de desembre de 2016

ENTORN ECONÒMIC

L'evolució macroeconòmica a la Xina i el preu del petroli van marcar l'inici de l'any 2016. La publicació de diverses dades avançades de l'activitat econòmica del gegant asiàtic inferiors a les expectatives, així com els fluxos de sortida de capital amb la conseqüent depreciació del iuan, van posar en dubte la capacitat del govern xinès per dinamitzar una economia en ple canvi del model de creixement. Per la seva banda, el preu del petroli va baixar de manera significativa durant el primer trimestre de l'any a causa de l'expectativa de l'augment de l'oferta del cru per part dels membres de l'Organització de Països Exportadors de Petroli (OPEP) i de l'entrada en el mercat de l'Iran, tot això unit a una demanda del cru estancada a nivell global.

El mes de març, davant d'unes perspectives de creixement i d'inflació més febles de les esperades, el Banc Central Europeu (BCE) va decidir reduir el tipus d'interès oficial en 5 p.b. i el tipus aplicable a la facilitat de dipòsit en 10 p.b., situant-los al 0,00% i al -0,40%, respectivament. Per la seva banda, el BCE va anunciar un increment de les compres mensuals en el marc del *Quantitative Easing*, des dels 60.000 fins als 80.000 milions d'euros, la inclusió en la llista d'actius admissibles en el programa de compres de certs bons corporatius de la zona euro i una nova sèrie d'operacions de finançament a més llarg termini (TLTRO II) per tal d'incentivar, d'aquesta manera, la creació de crèdit bancari nou en l'economia real.

El mes de juny, els britànics, a través d'un referèndum sobre la permanència del Regne Unit a la Unió Europea, van votar a favor de la sortida del país de la Unió Europea (*Brexit*), per un ajustat 51,9% dels vots, fet que va afegir incertesa en el creixement econòmic a nivell global. Després de la votació, la Comissió Europea (CE) va realitzar una declaració conjunta lamentant el resultat del referèndum, alhora que remarcava la unió de la resta de membres de la Unió Europea (UE), a fi de generar creixement i assegurar un entorn estable per als ciutadans. A més, el mes d'agost, el Banc d'Anglaterra (BoE) va rebaixar els tipus d'interès en 25 p.b., fins al 0,25%, i va expandir el programa de compra d'actius per donar suport a l'economia britànica després del *Brexit*.

El mes d'octubre, l'OPEP va anunciar per sorpresa una retallada en la producció del cru per primera vegada en 8 anys, fet que va causar, de manera immediata, un repunt en el preu de petroli i va marcar un punt d'inflexió en les expectatives de la inflació a nivell global per a la resta del 2016. Així mateix, l'elecció de Donald Trump com a president dels EUA va impulsar les expectatives dels preus i de l'activitat econòmica, ja que les seves polítiques econòmiques fiscals expansives, totes inflacionistes, estan basades en baixades d'impostos, augment de la despesa i increment del proteccionisme. En la mateixa línia, en la seva reunió del mes de desembre, la Reserva Federal va decidir elevar, per primera i única vegada el 2016, els tipus d'interès en 25 p.b., fins a arribar al rang d'entre el 0,50% i el 0,75%. La bona evolució de les dades macroeconòmiques durant l'última part de l'any, amb progressos tant a nivell de preus com en la taxa de desocupació, va permetre donar un pas endavant a l'entitat presidida per Janet Yellen en el seu camí cap a la normalització de la política monetària.

A falta de la dada oficial, l'**economia mundial** ha crescut un 3,1% durant l'any 2016. Aquesta taxa de creixement mostra certes divergències entre els diferents grups de països, despuntant amb més vigor del previst en les economies avançades, les quals s'han beneficiat de l'augment de la producció manufacturera durant el segon semestre. D'altra banda, les economies en desenvolupament van tenir un creixement per sota de l'esperat.

A la **zona euro**, l'any 2016, el producte interior brut (PIB) ha crescut un 1,7%, impulsat, bàsicament, pel consum privat, la inversió, l'augment dels salaris i uns tipus d'interès baixos. A més, la inflació ha pujat un 1,1% el mes de desembre en taxa interanual, a causa, principalment, de l'increment en el preu de l'energia.

Per la seva banda, el PIB a **Espanya** ha crescut, en taxa interanual, un 3,2% l'any 2016, amb la qual cosa ha registrat un augment per tercer any consecutiu. Malgrat la incertesa política, l'economia ha estat impulsada principalment pels serveis i l'augment de les exportacions, que s'han vist afavorides per la depreciació de l'euro davant del dòlar.

Pel que fa al **sector bancari**, les condicions favorables de finançament bancari, gràcies a la política monetària expansiva del BCE, han continuat impulsant un avenç interanual del volum d'operacions creditícies noves. Així mateix, s'ha apreciat un creixement d'operacions de crèdit noves concedides tant a pimes com a llars. La moderació de la concessió del crèdit a grans empreses, l'any 2016, s'explica, bàsicament, pel fort creixement l'any anterior, així com per l'accés més alt d'emissors en els mercats de capitals, gràcies al programa de Quantitative Easing. Quant al passiu minorista, s'ha mantingut la tendència de reducció dels saldos en els comptes a termini, amb el respectiu transvasament cap als comptes a la vista, una tendència que ja es va observar l'any 2015. A més, la pressió a la baixa de les condicions en la inversió creditícia, encara que parcialment compensada per un cost més baix del passiu minorista i a l'engròs, s'ha traslladat a una caiguda del marge d'interessos del sector. Com a factor favorable als resultats bancaris, cal destacar la reducció del cost del risc, amb un descens de la morositat, a causa de la disminució de les entrades en mora, de l'augment de les sortides per recuperacions, dels traspassos a adjudicats i de les vendes de carteres.

En els **mercats interbancaris**, els tipus d'interès s'han continuat reduint en tots els terminis fins a nivells històricament baixos. L'euríbor a 12 mesos ha acabat l'any 2016 en el -0,082%, enfront del 0,060% assolit a finals de 2015. L'euríbor a 3 mesos ha acabat l'any 2016 en el -0,319%, enfront del -0,131% de finals de l'any anterior. Respecte als tipus a llarg termini, la rendibilitat del bo alemany a 10 anys s'ha situat, en data 31 de desembre de 2016, en el 0,208%; per la seva banda, en la mateixa data, el rendiment del bo espanyol a 10 anys s'ha situat en l'1,384%, la qual cosa representa un nou mínim històric.

Durant l'any 2016, els **mercats borsaris** han tingut comportaments dispars. Pel que fa a les economies desenvolupades, els Estats Units ha ofert les millors rendibilitats en renda variable comparades amb les de la resta de mercats desenvolupats. El Dow Jones ha ofert un retorn total del 13,42% durant l'any 2016, seguit per l'S&P 500 amb un retorn total del 9,54% i pel Nikkei, amb un augment del 0,42%; pel que fa als índexs europeus, el DAX, amb un rendiment del 6,87%, encapçala la llista. El retorn de l'índex europeu per excel·lència, el DJ EuroStoxx 50, ha estat del 0,70% i, una mica més endarrerit, l' IBEX 35, amb una rendibilitat en negatiu del -2,01%. Dels països emergents, cal destacar el comportament dels índexs brasiler i rus, amb una rendibilitat del 38,93% i del 26,76%, respectivament, els quals han sabut recollir la recuperació dels preus de les matèries primeres i de la seva activitat econòmica.

En el **mercat de divises**, l'euro s'ha depreciat respecte a les principals divises durant l'any 2016. En aquest sentit, l'euro ha tancat l'any 2016 amb un tipus de canvi d'1,052 dòlars per euro; 0,85352 lliures esterlines per euro; 1,07209 francs suïssos per euro; i 123,23 iens per euro.

INFORMACIÓ RELLEVANT

Resultats	2016	2015	Variació (Abs)	Variació (%)
Marge d'interessos	36.381	39.511	(3.130)	(7,92%)
Marge brut	57.275	65.590	(8.315)	(12,68%)
Resultat de les activitats d'explotació	12.598	13.334	(736)	(5,52%)
Resultat abans d'impostos	12.960	13.549	(589)	(4,35%)
Resultat consolidat de l'exercici	12.021	11.637	384	3,30%
Balanç	2016	2015	Variació (Abs)	Variació (%)
Actius totals	2.709.996	2.367.369	342.627	14,47%
Efectiu, saldos en efectiu en bancs centrals i altres dipòsits a la vista	50.069	42.281	7.788	18,42%
Préstecs i partides a cobrar	1.549.841	1.450.334	99.507	6,86%
Dels quals:				
Crèdit a la clientela (net) (3)	1.515.492	1.414.116	101.376	7,17%
Crèdit a la clientela (brut) (1) (3)	1.551.626	1.465.636	85.990	5,87%
Inversió en renda fixa	1.043.154	811.468	231.686	28,55%
Actius financers mantinguts per negociar	22.001	30.158	(8.157)	(27,05%)
Actius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats	2.455	-	2.455	100,00%
Actius financers disponibles per a la venda	804.148	685.358	118.790	17,33%
Inversions mantingudes fins al venciment	202.946	83.338	119.608	143,52%
Cartera d'inversió creditícia (bons titulització)	11.604	12.614	(1.010)	(8,01%)
Recursos gestionats en balanç (1) (3)	2.310.152	1.980.698	329.454	16,63%
Dipòsits de la clientela (inclou comptes)	2.115.146	1.836.952	278.194	15,14%
Altres recursos	195.006	143.746	51.260	35,66%
Recursos gestionats fora de balanç	1.594.607	1.535.943	58.664	3,82%
Fons d'inversió	765.072	732.165	32.907	4,49%
Valors de renda fixa i variable	452.996	446.883	6.113	1,37%
Estalvi-vida, pensions i jubilació	376.539	356.895	19.644	5,50%
Recursos gestionats de clients (1) (3)	3.709.753	3.372.895	336.858	9,99%
Volum de negoci (1) (3)	5.456.385	4.982.277	474.108	9,52%
Patrimoni net	187.952	181.031	6.921	3,82%
Capital i reserves	145.229	135.202	10.027	7,42%

Eficiència i rendibilitat	2016	2015	Variació (Abs)	Variació (%)
Ràtio d'eficiència	76,25%	62,33%	13,93%	22,35%
ROA	0,44%	0,49%	(0,05%)	(10,20%)
ROE	8,28%	8,61%	(0,33%)	(3,83%)
Gestió del risc	2016	2015	Variació (Abs)	Variació (%)
Riscos totals (2) (3)	1.571.504	1.488.912	82.592	5,55%
Saldos dubtosos	56.604	52.504	4.100	7,81%
Provisions per a insolvències	34.151	49.681	(15.530)	(31,26%)
Ràtio de morositat	3,60%	3,53%	0,07%	1,98%
Ràtio de cobertura	60,33%	94,62%	(34,29%)	(36,24%)
Solvència i liquiditat	2016	2015	Variació (Abs)	Variació (%)
Ràtio de capital total	15,64%	15,51%	0,13%	0,84%
Capital de nivell 1 ordinari	14,59%	14,49%	0,10%	0,69%
Capital de nivell 1	14,59%	14,49%	0,10%	0,69%
Ràtio de liquiditat estructural	139,63%	130,03%	9,60%	7,38%
Informació addicional	2016	2015	Variació (Abs)	Variació (%)
Nombre de socis	142.597	141.043	1.554	1,10%
Nombre d'empleats	444	417	27	6,47%
Nombre d'oficines	24	24	-	-

Imports expressats en milers d'euros.

(1) No inclou ajustos de valoració.

(2) Inclou els imports pendents d'amortitzar de les titulitzacions anteriors a l'1 de gener de 2014, que, en data 31 de desembre de 2016 i 2015, ascendeixen a 19.878 i 23.276 milers d'euros, respectivament (Nota 28.1. de la memòria).

(4) Dades referenciades al Balanç Reservat.

RESULTAT

COMPARATIU DEL COMPTE DE RESULTATS DEL Grup Caixa d'Enginyers	2016	2015	Variació (Abs)	Variació (%)
MARGE D'INTERESSOS	36.381	39.511	(3.130)	(7,92%)
INGRESSOS PER DIVIDENDS	118	83	35	42,17%
RESULTAT D'ENTITATS VALORADES PEL MÈTODE DE LA PARTICIPACIÓ	94	143	(49)	(34,27%)
INGRESSOS I DESPESES PER COMISSIONS (NET)	20.462	21.103	(641)	(3,04%)
RESULTATS D'OPERACIONS FINANCERES (NET)	2.361	7.741	(5.380)	(69,50%)
DIFERÈNCIES DE CANVI (NET)	17	131	(114)	(87,02%)
ALTRES INGRESSOS I DESPESES D'EXPLOTACIÓ (NET)	(2.823)	(3.128)	305	9,75%
Dels quals:				
Dotació obligatòria a obres i fons socials	(652)	(734)	82	11,17%
INGRESSOS D'ACTIUS I DESPESES DE PASSIUS EMPARATS PER CONTRACTES D'ASSEGURANÇA I REASSEGURANÇA (NET)	665	6	659	> 100%
MARGE BRUT	57.275	65.590	(8.315)	(12,68%)
DESPESES D'ADMINISTRACIÓ (-)	44.172	41.337	2.835	6,86%
Despeses de personal (-)	27.102	25.026	2.076	8,30%
Altres despeses d'administració (-)	17.070	16.311	759	4,65%
AMORTITZACIÓ (-)	4.933	5.099	(166)	(3,26%)
PROVISIONS (NET) (-)	2.706	57	2.649	4647,37%
DETERIORAMENT DEL VALOR D'ACTIUS FINANCERS (NET) (-)	(7.134)	5.763	(12.897)	(223,79%)
RESULTADO DE LAS ACTIVIDADES DE EXPLOTACIÓN	12.598	13.334	(736)	(5,52%)
DETERIORAMENT DEL VALOR D'ACTIUS NO FINANCERS (NET) (-)	-	3	(3)	(100,00%)
GUANYS O (-) PÈRDUES EN DONAR DE BAIXA EN COMPTES ACTIUS NO FINANCERS I PARTICIPACIONS	1	-	1	100,00%
GUANYS O (-) PÈRDUES D'ACTIUS NO CORRENTS EN VENDA NO ADMISSIBLES COM A OPERACIONS INTERROMPUDES	361	218	143	65,60%
RESULTATS ABANS D'IMPOSTOS	12.960	13.549	(589)	(4,35%)
IMPOST SOBRE ELS GUANYS DE LES ACTIVITATS CONTINUADES (-)	939	1.912	(973)	(50,89%)
RESULTAT DE L'EXERCICI	12.021	11.637	384	3,30%
Resultat atribuït a l'Entitat Dominant	12.026	11.652	374	3,21%
Resultat atribuït a interessos minoritaris	(5)	(15)	10	66,67%

Imports expressats en milers d'euros.

El **resultat de l'exercici del Grup**, en data 31 de desembre de 2016, ha estat de 12.021 milers d'euros, la qual cosa representa un increment d'un 3,30% respecte als 11.637 milers d'euros amb què va tancar l'exercici 2015. Per la seva part, els **resultats abans d'impostos** s'han reduït en un 4,35% i han passat de 13.549 milers d'euros al tancament de l'exercici de 2015 a 12.960 milers d'euros el 31 de desembre de 2016, com a resultat de la disminució de la despesa per impost sobre beneficis. Aquesta disminució respon, bàsicament, a l'increment de la diferència permanent negativa generada per l'augment de la periodificació dels interessos del capital social, corresponent a l'increment de la retribució del títol del 4,5% al 6%, que el Consell Rector de l'Entitat Dominant proposarà en l'Assemblea General de Socis, com a reconeixement del compromís amb el soci i coincidint amb el 50 aniversari de Caixa d'Enginyers; a la deducció fiscal per I+D+i, resultat de l'esforç inversor de l'Entitat Dominant en el seu procés de digitalització; i, en menys mesura, a la deducció derivada de l'aportació a la Fundació en el marc de la celebració del 50 aniversari de Caixa d'Enginyers, per un import brut de 500 milers d'euros (vegeu els resultats individuals de les entitats del Grup d'aquest mateix informe).

En termes de rendibilitat, la **rendibilitat sobre recursos propis (ROE)** ha disminuït lleugerament respecte a l'exercici anterior i s'ha situat al tancament de l'exercici 2016 en el 8,28% davant del 8,61% aconseguit el 31 de desembre de 2015. Aquesta disminució reflecteix el creixement orgànic dels fons propis que, per la seva part, ha permès potenciar la fortalesa financera del Grup. Així mateix, la **rendibilitat sobre actius (ROA)** ha disminuït del 0,49% al 0,44%, el 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament.

El **marge d'interessos del Grup** s'ha situat, en l'exercici 2016, en 36.381 milers d'euros, amb la qual cosa ha registrat un descens de 3.130 milers d'euros (-7,92%, en termes relatius) respecte a l'exercici 2015. Aquesta disminució és a causa, bàsicament, de l'evolució a la baixa dels tipus d'interès (vegeu l'anàlisi de l'entorn econòmic d'aquest mateix informe), que ha motivat, d'una banda, la reducció del volum d'ingressos derivats de la rendibilitat més baixa de les posicions renovades de renda fixa; i, de l'altra, el descens de la rendibilitat de la cartera d'inversió creditícia. En aquest context de tipus d'interès en mínims històrics, en què l'euríbor a 12 mesos ha registrat valors negatius (-0,082%, el desembre de 2016), la reducció del cost de finançament, com a resultat de la baixada generalitzada dels tipus de remuneració que, alhora, ha motivat la canalització de part dels dipòsits a termini a dipòsits a la vista i a altres productes financers de fora de balanç amb més rendibilitat, ha permès moderar la contracció del marge esmentat.

El **net entre comissions percebudes i comissions pagades** ha estat de 20.462 milers d'euros el 31 de desembre de 2016 respecte als 21.103 milers d'euros registrats el desembre de 2015, la qual cosa representa una disminució de 641 milers d'euros (-3,04%, en termes relatius).

Concretament, les comissions percebudes han passat de 22.856 milers d'euros a 22.602 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament, la qual cosa representa una disminució de 254 milers d'euros, a causa, bàsicament, de la baixada del volum de comissions percebudes per la gestió de productes corresponents al negoci de gestió d'actius, en particular, dels fons d'inversió, com a conseqüència de la forta inestabilitat dels mercats. Aquesta disminució s'ha compensat, en part, amb l'increment en el volum de comissions percebudes per la gestió de productes corresponents al negoci assegurador, fruit de l'increment del patrimoni gestionat en productes de previsió social complementària, i amb l'assumpció per part dels socis de les comissions aplicades per altres entitats financeres sense conveni de col·laboració amb Caixa d'Enginyers als no clients en l'extracció de diners dels seus caixers que, per la seva part, es compensen amb les comissions pagades per l'Entitat Dominant a aquestes entitats de crèdit pel mateix import. Per la seva banda, les comissions pagades han passat de 1.753 milers d'euros a 2.140 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament, fet que representa un increment de 387 milers d'euros derivat, principalment, de les comissions prèviament esmentades pagades per l'Entitat Dominant a altres entitats de crèdit.

El **resultat net d'operacions financeres** ha pujat a 2.361 milers d'euros al tancament de l'exercici 2016, fruit, bàsicament, de la materialització de part de les plusvàlues latents de la cartera d'actius financers disponibles per a la venda, aprofitant la conjuntura dels mercats, i del resultat obtingut en l'operació d'adquisició de Visa Europe per part de Visa Inc. per un import de 1.762 milers d'euros.

El **net entre ingressos d'actius i despeses de passius emparats per contractes d'assegurança o reassegurança**, gestionats per la filial Caixa Enginyers Vida, Companyia d'Assegurances i Reassegurances, SA, ha experimentat una millora durant l'exercici 2016, de 659 milers d'euros respecte al tancament de l'exercici 2015, com a resultat, principalment, de la millora en el net entre les primes meritades i les dotacions corresponents a provisions d'assegurances de vida.

Com a resultat de les diferents magnituds exposades, el **marge brut**, en data 31 de desembre de 2016, s'ha situat en 57.275 milers d'euros davant dels 65.590 milers d'euros amb què va tancar l'exercici 2015, la qual cosa representa un decrement del 12,68%. Aquesta disminució ha estat compensada, bàsicament, amb la recuperació neta de provisions per deteriorament d'actius i dotacions a provisions, enfront de les dotacions netes de l'exercici anterior, amb la qual cosa les recuperacions netes, en l'exercici 2016, s'han situat en 4.428 milers d'euros. Aquesta recuperació respon a la gestió prudent del risc de crèdit que fa l'Entitat Dominant, que li ha permès mantenir la ràtio de morositat en nivells entorn dels de l'exercici anterior, i que, juntament amb l'aplicació de la nova legislació, ha permès alliberar un volum important de provisions. Aquest alliberament de provisions respon, bàsicament, al fet que una gran part de la cartera creditícia es troba coberta per garanties eficaces, calculant-se les provisions genèriques, d'acord amb l'Annex IX modificat, sobre la base del net entre el risc i la garantia, enfront del càlcul sobre el risc brut d'acord amb l'anterior Annex IX.

Cal mencionar, així mateix, l'increment de les **despeses d'administració** com a resultat de la combinació del procés de creixement orgànic en què està immers el Grup, de l'important cost d'adaptació als nous requeriments reguladors i de supervisió de les entitats de crèdit i del procés de transformació digital que està duent a terme el Grup per poder anticipar-se i donar resposta a les creixents necessitats del soci en un entorn cada vegada més canviant. En termes relatius, les despeses d'administració han incrementat en un 6,86% respecte a l'exercici anterior i la **ràtio d'eficiència** s'ha situat en el 76,25%, en data 31 de desembre de 2016 (davant del 62,33% de l'exercici anterior).

RESULTATS INDIVIDUALS DE LES ENTITATS DEL GRUP

RESULTATS DE LES ENTITATS DEL GRUP	2016	2015	Variació (Abs)	Variació (%)
Caixa de Crèdit dels Enginyers, S. Coop. de Crèdit	10.087	9.683	404	4,17%
Caixa Enginyers Gestió, SGIIC, SAU	241	341	(100)	(29,33%)
Caixa Enginyers Vida, Companyia d'Assegurances i Reassegurances, SAU	1.163	1.025	138	13,46%
Caixa Enginyers, Operador de Bancassegurances Vinculat, SLU	589	591	(2)	(0,34%)
Consumidors i Usuaris dels Enginyers, S. Coop. C. Ltda.	27	14	13	92,86%
Fundació Privada de la Caixa d'Enginyers	515	(2)	517	> 100,00%
RESULTAT DE LES ENTITATS ASSOCIADES	2016	2015	Variació (Abs)	Variació (%)
Norbolsa, SV, SA	945	1.427	(482)	(33,78%)

Imports expressats en milers d'euros.

(*) L'Entitat Dominant manté participacions en Norbolsa SV, SA, del 10%.

Cal destacar que, en l'exercici 2016, les diferents entitats del Grup, a efectes de promocionar l'activitat educativa i cultural, han fet donatius a la Fundació per un import de 547 milers d'euros, la qual cosa ha motivat que la Fundació hagi tancat l'exercici 2016 amb un benefici de 515 milers d'euros.

INFORME D'ACTIVITAT

COMPARATIVA DEL BALANÇ SITUACIÓ DEL GRUP CAIXA D'ENGINYERS	2016	2015	Variació (Abs)	Variació (%)
EFFECTIU, SALDOS EN EFFECTIU EN BANCS CENTRALS I ALTRES DIPÒSITS A LA VISTA	50.069	42.281	7.788	18,42%
ACTIUS FINANCERS MANTINGUTS PER NEGOCIAR	23.001	30.454	(7.453)	(24,47%)
ACTIUS FINANCERS DESIGNATS A VALOR RAONABLE AMB CANVIS EN RESULTATS	3.636	2.070	1.566	75,65%
ACTIUS FINANCERS DISPONIBLES PER A LA VENDA	822.943	703.650	119.293	16,95%
PRÉSTECES I PARTIDES A COBRAR	1.549.841	1.450.334	99.507	6,86%
INVERSIONS MANTINGUDES FINS AL VENCIMENT	202.946	83.338	119.608	143,52%
DERIVATS - COMPTABILITAT DE COBERTURES	541	421	120	28,50%
INVERSIONS EN NEGOCIS CONJUNTS I ASSOCIADES	3.663	3.846	(183)	(4,76%)
ACTIUS EMPARATS PER CONTRACTES D'ASSEGURANÇA I REASSEGURANÇA	470	336	134	39,88%
ACTIUS TANGIBLES	22.196	22.077	119	0,54%
ACTIUS INTANGIBLES	13.988	12.136	1.852	15,26%
ACTIUS PER IMPOSTOS	12.301	11.506	795	6,91%
ALTRES ACTIUS	3.178	3.910	(732)	(18,72%)
ACTIUS NO CORRENTS CLASSIFICATS COM A MANTINGUTS PER A LA VENDA	1.223	1.010	213	21,09%
TOTAL ACTIU	2.709.996	2.367.369	342.627	14,47%
PASSIUS FINANCERS MANTINGUTS PER NEGOCIAR	769	463	306	66,09%
PASSIUS FINANCERS DESIGNATS A VALOR RAONABLE AMB CANVIS EN RESULTATS	-	-	-	-
PASSIUS FINANCERS A COST AMORTITZAT	2.323.278	2.001.489	321.789	16,08%
DERIVATS - COMPTABILITAT DE COBERTURES	-	-	-	-
CANVIS DEL VALOR RAONABLE DE LA CARTERA AMB COBERTURA DEL RISC DE TIPUS D'INTERÈS	-	-	-	-
ACTIUS EMPARATS PER CONTRACTES D'ASSEGURANÇA I REASSEGURANÇA	169.149	157.468	11.681	7,42%
PROVISIONS	3.032	341	2.691	789,15%
PASSIUS PER IMPOSTOS	10.614	12.607	(1.993)	(15,81%)
ALTRES PASSIUS	15.202	13.970	1.232	8,82%
TOTAL PASSIU	2.522.044	2.186.338	335.706	15,35%
FONS PROPIS	157.255	146.854	10.401	7,08%
CAPITAL	70.803	69.362	1.441	2,08%
GUANYS ACUMULATS	77.065	68.454	8.611	12,58%
RESERVES DE REVALORACIÓ	1.612	1.637	(25)	(1,53%)
ALTRES RESERVES	5	5	-	-
MENYS: ACCIONS PRÒPIES	(4.256)	(4.256)	-	-
RESULTAT ATRIBUÏBLE ALS PROPIETARIS DE LA DOMINANT	12.026	11.652	374	3,21%
UN ALTRE RESULTAT GLOBAL ACUMULAT	29.294	32.833	(3.539)	(10,78%)
INTERESSOS MINORITARIS	1.403	1.344	59	4,39%
PATRIMONI NET	187.952	181.031	6.921	3,82%
TOTAL PASSIU I PATRIMONI NET	2.709.996	2.367.369	342.627	14,47%

Imports expressats en milers d'euros.

Actiu

L'actiu total del Grup, en data 31 de desembre de 2016, ha estat de 2.709.996 milers d'euros, la qual cosa representa un increment del 14,47% respecte al tancament de l'exercici 2015 (342.627 milers d'euros, en termes absoluts). Aquest increment respon, d'una banda, a l'increment dels valors representatius de deute en 231.686 milers d'euros (un 28,55% de l'increment de l'actiu) i, de l'altra, a l'increment del crèdit sense garantia real en 77.055 (un 22,49% de l'increment de l'actiu).

Les inversions en **valors representatius de deute** han passat de 811.468 milers d'euros a 1.043.154 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament, la qual cosa representa un increment de 231.686 milers d'euros (28,55%, en termes relatius). En conjunt, els **valors representatius de deute, instruments de patrimoni i derivats** han passat de 830.669 milers d'euros a 1.063.561 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament, la qual cosa representa un 39,25% sobre l'actiu total al tancament de l'exercici 2016. Com es detalla seguidament, aquest augment respon, principalment, a l'increment de les posicions d'inversions en actius de deute públic. A continuació s'analitzen els tipus de carteres en què es distribueixen la majoria d'aquestes inversions:

- La cartera d'actius financers mantinguts per negociar engloba les posicions en valors i altres instruments financers adquirits amb finalitats de negociació, i el 31 de desembre de 2016 s'ha situat en 23.001 milers d'euros, distribuïts en 22.001 milers d'euros de deute públic i renda fixa corporativa i 1.000 milers d'euros de fons d'inversió i renda variable. El 31 de desembre de 2015, aquesta cartera tenia 30.454 milers d'euros, la qual cosa representa una disminució de 7.453 milers d'euros (-24,47%, en termes relatius).
- La cartera d'actius financers designats a valor raonable amb canvis en resultats, que inclou, exclusivament, les inversions corresponents als productes d'assegurances de vida, quan el risc d'inversió és assumit pel prenedor, que té en la seva cartera la companyia asseguradora del Grup, s'ha situat, en data 31 de desembre de 2016, en 3.067 milers d'euros, distribuïts en 2.455 milers d'euros de deute públic, renda fixa corporativa i bons de titulització d'actius i 612 milers d'euros de fons d'inversió i renda variable. El 31 de desembre de 2015, aquesta cartera tenia 613 milers d'euros, la qual cosa representa, en l'exercici 2016, un increment de 2.454 milers d'euros (400,33%, en termes relatius).

- La cartera d'actius financers disponibles per a la venda engloba les posicions en instruments financers que no compleixen els requisits per a la seva classificació en les altres carteres d'inversions financeres. El 31 de desembre de 2016, aquesta cartera s'ha situat en 822.943 milers d'euros, distribuïts en 804.148 milers d'euros de deute públic, renda fixa corporativa i bons de titulització d'actius i 18.795 milers d'euros de fons d'inversió i renda variable. El 31 de desembre de 2015, aquesta cartera tenia 703.650 milers d'euros, la qual cosa representa, en l'exercici 2016, un increment de 119.293 milers d'euros (16,95%, en termes relatius).
- La cartera d'inversió a venciment, la finalitat bàsica de la qual és la cobertura de passius per matching de venciments entre actius i passius, s'ha situat, en data 31 de desembre de 2016, en 202.946 milers d'euros davant dels 83.338 milers d'euros de tancament de l'exercici 2015, la qual cosa significa un increment de 119.608 milers d'euros (143,52%, en termes relatius). La TIR mitjana de compra dels actius integrats en aquesta cartera, en data 31 de desembre de 2015, ha estat del 0,62%.

Per la seva part, el **crèdit a la clientela**, que forma part de la cartera de préstecs i partides a cobrar, s'ha situat, en data 31 de desembre de 2016, en 1.528.813 milers d'euros, enfront dels 1.428.681 milers d'euros que tenia al tancament de l'exercici 2015, la qual cosa representa un increment de 100.132 milers d'euros (7,01%, en termes relatius). El **crèdit amb garantia hipotecària** representa un 76,66% del total del crèdit a la clientela i un 43,25% de l'actiu total. Cal assenyalar que el nombre d'operacions amb garantia hipotecària formalitzades durant l'exercici 2016 ha estat de 682, la qual cosa representa un import total de nou finançament atorgat de 118.339 milers d'euros i un increment en la concessió de crèdit hipotecari del 30,21% respecte a l'exercici anterior.

També cal assenyalar l'increment en un 41,54% registrat en el **crèdit sense garantia real**, que ha assolit els 262.532 milers d'euros al tancament de l'exercici 2016 enfront dels 185.477 milers d'euros de l'exercici anterior. Cal dir que el nombre d'operacions sense garantia real formalitzades durant l'exercici 2016 ha estat de 1.616, la qual cosa representa un import total de nou finançament atorgat de 148.539 milers d'euros i un increment en la concessió de crèdit sense garantia real del 136,16% respecte a l'exercici anterior.

Cal afegir que el finançament total de crèdit a la clientela, atorgat durant l'exercici 2016, ha estat de 277.566 milers d'euros, un 56,38% més que en l'exercici anterior.

Així mateix, les **operacions de refinançament i reestructuració** han disminuït un 8,00% i s'han situat, al tancament de l'exercici 2016, en 34.902 milers d'euros (respecte als 37.935 milers d'euros assolits en l'exercici anterior), la qual cosa representa un 2,28% del total del crèdit a la clientela.

Els **actius dubtosos** de la cartera d'inversió creditícia, en data 31 de desembre de 2016, s'han situat en 56.604 milers d'euros, que es distribueixen en 46.600 milers d'euros de préstecs i crèdits amb garantia hipotecària i 10.004 milers d'euros de la resta de préstecs i crèdits. En data 31 de desembre de 2015, els dubtosos ascendien 52.504 milers d'euros, la qual cosa significa que, durant l'exercici 2016, s'han incrementat en 4.100 milers d'euros (7,81%, en termes relatius).

Dels actius dubtosos, en data 31 de desembre del 2016, 38.021 i 18.583 milers d'euros corresponen a imports classificats per morositat i per raons diferents a la morositat, respectivament.

La **ràtio de morositat** de la cartera d'inversió creditícia, en data 31 de desembre de 2016, ha estat del 3,60% enfront del 3,53% de 31 de desembre de 2015. Si ens centrem en l'àmbit hipotecari, la ràtio de morositat, el 31 de desembre de 2016, ha estat del 3,76% enfront del 3,57% de tancament de l'exercici 2015. Cal destacar que l'Entitat Dominant ha mantingut la ràtio de morositat substancialment per sota de la mitjana del sector financer, que s'ha situat, al tancament de l'exercici 2016, en el 9,18%. Aquesta evolució és el resultat de l'aplicació rigorosa d'una política estricta de concessió creditícia, de la qualitat dels actius i de les seves garanties.

Les provisions de la cartera d'inversió creditícia han disminuït de 49.681 milers d'euros a 34.151 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament (vegeu l'anàlisi del marge brut d'aquest mateix informe). Per la seva part, la **ràtio de Cobertura** associada a la cartera d'inversió creditícia s'ha situat en el 60,33%, superior a la mitjana del sector financer, que s'ha situat, al tancament de l'exercici 2016, en el 57,77%.

Els **actius no corrents classificats com mantinguts per a la venda**, que corresponen tots a actius rebuts per l'Entitat Dominant en pagament de deutes, s'han situat en 1.223 milers d'euros el 31 de desembre de 2016 enfront dels 1.010 milers d'euros de tancament de l'exercici anterior. El moviment dels actius classificats en aquesta partida respon a tretze noves adjudicacions i sis alienacions, que han generat un benefici de 506 milers d'euros en conjunt. Així mateix, el volum d'aquesta cartera, en data 31 de desembre de 2016, representa el 0,05% de l'actiu total del Grup. Cal assenyalar que

la gestió dels actius rebuts en pagament de deutes la realitza l'Entitat Dominant i la lidera el Comitè de supervisió i seguiment d'immobles adjudicats, que celebra reunions periòdiques per a l'anàlisi i el seguiment dels actius adjudicats.

Volum de negoci

El **volum de negoci bancari**, que es defineix a nivell de gestió com la suma dels recursos de tercers gestionats i de la cartera d'inversió creditícia bruta, ha estat de 5.456.385 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2016, enfront dels 4.982.277 milers d'euros de 31 de desembre de 2015, la qual cosa representa un increment del 9,52%, en termes relatius.

Recursos gestionats de clients

Els **recursos gestionats de clients** s'han situat, en data 31 de desembre de 2016, en 3.709.753 milers d'euros enfront dels 3.372.895 milers d'euros de 31 de desembre de 2015, la qual cosa representa un increment de 336.858 milers d'euros (9,99%, en termes relatius). Concretament, els recursos de balanç i els recursos de fora de balanç gestionats han incrementat en un 15,14% i 3,82%, respectivament.

Recursos gestionats de passiu

Els **dipòsits de la clientela** han incrementat en 278.194 milers d'euros (15,14%, en termes relatius) i s'han situat, en data 31 de desembre de 2016, en 2.115.146 milers d'euros enfront de l'1.836.952 milers d'euros al tancament de l'exercici 2015.

A continuació s'analitzen les principals partides dels recursos de tercers gestionats que formen part de l'epígraf de **dipòsits de la clientela** del passiu:

- Els dipòsits a la vista han incrementat en 296.340 milers d'euros (31,63%, en termes relatius) i han passat de 936.899 milers d'euros a 1.233.239 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament, a causa, en part, del transvasament de saldos des de dipòsits a termini.
- Els dipòsits a termini han passat de 829.522 milers d'euros al tancament de l'exercici 2015 a 786.208 milers d'euros en data 31 de desembre de 2016, el que es tradueix en una disminució de 43.314 milers d'euros (-5,22%, en termes relatius), que reflecteix la canalització d'aquests dipòsits cap a dipòsits a la vista i altres productes financers de fora de balanç amb més rendibilitat.

- El finançament amb col·lateral, obtingut a través de les cessions temporals d'actius, ha passat de 98.405 milers d'euros a 181.696 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament, la qual cosa representa un increment de 83.291 milers d'euros (84,64%, en termes relatius).

Així mateix, el **finançament del Banc Central Europeu** s'ha situat en 70 milions d'euros en data 31 de desembre de 2016 respecte als 68.045 milers d'euros de l'exercici anterior, la qual cosa representa un increment de 1.955 milers d'euros (2,87%, en termes relatius). Tot aquest volum de finançament correspon a la liquiditat obtinguda a través del programa de finançament a llarg termini del BCE (TLTRO II), al qual l'Entitat Dominant ha acudit, amb venciments el mes de juny, setembre i desembre de 2020, per un import de 10, 30 i 30 milions d'euros, respectivament. Aquest finançament s'està traslladant íntegrament als socis a través de la concessió de crèdit.

Finalment, cal destacar que el Grup ha mantingut una **ràtio de liquiditat estructural** del 139,63% al tancament de l'exercici 2016, més de 51 punts per sobre de la mitjana del sector, aspecte que consolida la seva posició excel·lent de liquiditat i permet fer front a canvis de l'entorn financer, així com a episodis d'estrès en els mercats financers. Al seu torn, aquesta situació òptima de liquiditat permet disposar d'una àmplia oferta de finançament als socis i a l'economia.

Recursos gestionats de fora de balanç

Els **recursos gestionats de fora de balanç** han estat d'1.594.607 milers d'euros, en data 31 de desembre de 2016, enfront de l'1.535.943 milers d'euros de 31 de desembre de 2015, la qual cosa representa un increment del 3,82%, en termes relatius. Aquestes dades reflecteixen l'estratègia adoptada pel Grup de proporcionar una àmplia oferta de serveis d'inversió als socis, el tractament fiscal dels quals és més favorable que el dels productes d'estalvi tradicionals, en un entorn financer de tipus d'interès extraordinàriament reduïts.

Tot seguit s'inclou el desglossament de les partides que formen part dels recursos gestionats de fora de balanç:

	2016	2015	Variació (Abs)	Variació (%)
FONS D'INVERSIÓ	765.072	732.165	32.907	4,49%
FONS D'INVERSIÓ INTERNS	572.720	584.296	(11.576)	(1,98%)
FONS D'INVERSIÓ EXTERNS	192.352	147.869	44.483	30,08%
ASSEGURANCES	376.539	356.895	19.644	5,50%
FONS DE PENSIONS INTERNS	198.760	189.293	9.467	5,00%
PLA DE PREVISIÓ ASSEGURAT	91.405	83.146	8.259	9,93%
PLA INDIVIDUAL D'ESTALVI SISTEMÀTIC	46.895	41.926	4.969	11,85%
RENDES VITALÍCIES	6.267	5.756	511	8,88%
SIALP	16.990	9.993	6.997	100,00%
UNIT LINKED	6.351	15.764	(9.413)	(59,71%)
FONS DE PENSIONS EXTERNS	9.871	11.017	(1.146)	(10,40%)
VALORS	452.996	446.883	6.113	1,37%
RENDA VARIABLE	342.511	330.737	11.774	3,56%
RENDA FIXA	110.485	116.146	(5.661)	(4,87%)
RECURSOS GESTIONATS DE FORA DE BALANÇ	1.594.607	1.535.943	58.664	3,82%

Imports expressats en milers d'euros.

El patrimoni dels **fons d'inversió** gestionat per Caixa d'Enginyers Gestió i el patrimoni dels fons externs comercialitzats pel Grup, en el seu conjunt, ha estat, al tancament d'exercici 2016, de 765.072 milers d'euros, la qual cosa representa un increment del 4,49%, en termes relatius, com a resultat, bàsicament, de noves aportacions per part dels socis.

El patrimoni gestionat per Caixa d'Enginyers Vida en productes de previsió social complementària, que comprèn la gamma de **plans de pensions i Caixa Enginyers Pla de Previsió Assegurat**, s'ha situat, el 31 de desembre de 2016, en 290.165 milers d'euros enfront dels 272.439 milers d'euros de 31 de desembre de 2015, la qual cosa representa un increment del 6,51%. Per la seva part, la provisió matemàtica del producte **Caixa Enginyers Pla Individual d'Estalvi Sistemàtic** ha augmentat en un 11,85% i ha passat de 41.926 a 46.895 milers d'euros en data 31 de desembre de 2015 i 2016, respectivament. Aquests increments reflecteixen l'aposta del Grup Caixa d'Enginyers per posicionar-se com a grup de referència en previsió social per als seus socis.

La provisió matemàtica del producte **rendes vitalícies**, modalitat d'assegurança que permet una renda mensual assegurada de forma vitalícia, ha incrementat durant l'exercici 2016 en un 8,88%, en termes relatius, i s'ha situat, al tancament de l'exercici, en 6.267 milers d'euros, que mostra un creixement gradual, motivat, principalment, pel tractament fiscal favorable que la Llei 35/2006, de 28 de novembre, de l'Impost sobre la Renda de les Persones Físiques, atorga als guanys patrimonials obtinguts en l'alienació d'elements patrimonials, l'import de transmissió dels quals hagi estat reinvertit en aquest tipus de producte d'estalvi.

La Llei 35/2006, de 28 de novembre, de l'Impost sobre la Renda de les Persones Físiques, regula l'assegurança individual d'estalvi a llarg termini (SIALP) amb avantatges fiscals per incentivar l'estalvi a llarg termini dels contribuents. El Grup ha posat a la disposició del soci la possibilitat de contractar aquest tipus de producte a través del **Pla Futur 5, SIALP**, el qual, al tancament de l'exercici 2016, ha assolit una provisió matemàtica de 16.990 milers d'euros.

Els productes **unit linked**, en els quals el prenedor assumeix el risc de la inversió, han finalitzat l'exercici 2016 amb una provisió matemàtica de 6.351 milers d'euros enfront dels 15.764 milers d'euros de 31 de desembre de 2015, la qual cosa representa una disminució del 59,71% derivada, bàsicament, del venciment de tres emissions.

Els valors de **renda variable** gestionats per l'Entitat Dominant han incrementat en 11.774 milers d'euros (3,56%, en termes relatius) i han assolit els 342.511 milers d'euros al tancament de l'exercici 2016.

L'import total de **renda fixa** gestionat per l'Entitat Dominant, composta per Bons i Obligacions de Deute Públic, Lletres del Tresor i renda fixa corporativa, ha disminuït en 5.661 milers d'euros (-4,87%, en termes relatius) i ha assolit els 110.485 milers d'euros al tancament de l'exercici 2016.

SERVEIS TRANSACCIONALS

Durant l'exercici 2016, s'ha incrementat l'ús dels serveis transaccionals de l'Entitat Dominant com a conseqüència de l'augment registrat en la base de socis, així com de la utilització més intensa d'aquests serveis per part d'aquests socis.

El nombre i l'import de les **transferències rebudes**, en què s'inclouen els **abonaments per traspàs d'efectiu**, han incrementat durant l'exercici 2016 un 10,97% i un 6,28%, respectivament, respecte a les rebudes durant l'exercici anterior. Per la seva part, el nombre i l'import de les **transferències emeses**, en què s'inclouen els **deutes per traspàs d'efectiu**, han incrementat un 9,47% i un 5,33%, respectivament, respecte a les realitzades durant l'exercici 2015.

El nombre i l'import **d'abonaments per pensions** han incrementat durant l'exercici 2016 un 8,79% i un 7,38%, respectivament, respecte a l'exercici anterior i s'han situat, el 31 de desembre de 2016, en 105.529 operacions i un import total de 144.523 milers d'euros. Per la seva part, l'import **d'abonaments per domiciliació de nòmines** ha incrementat, durant l'exercici 2016, un 4,31% respecte a l'exercici anterior i s'ha situat, en data 31 de desembre de 2016, en un import total de 799.651 milers d'euros.

El nombre de **rebuts** de socis atesos amb càrrec en comptes corrents de l'Entitat han incrementat un 4,43% respecte a l'exercici anterior i ha registrat, en data 31 de desembre de 2016, un total de 3.941.989 operacions. Per la seva part, l'import total assolit ha augmentat un 6,44% respecte a l'exercici 2015 i s'ha situat, en data 31 de desembre de 2016, en 623.614 milers d'euros.

Els **apunts** comptabilitzats en extractes de **comptes corrents han augmentat** un 10,88% respecte al tancament de l'exercici 2015 i han arribat a les 21.274.131 operacions el 31 de desembre de 2016.

Pel que fa a les **targetes de crèdit i dèbit**, el nombre de targetes emeses el 31 de desembre de 2016 ha estat de 129.644, la qual cosa representa un increment del 3,07% respecte a l'exercici anterior. Així mateix, el nombre de compres realitzades amb les targetes durant l'exercici 2016 ha ascendit a 11.683.167, la qual cosa representa un increment d'un 16,30% respecte a l'exercici anterior. Per la seva part, l'import d'aquestes operacions ha augmentat, respecte a l'exercici anterior, un 11,01% i ha assolit la xifra de 457.403 milers d'euros.

A més, cal assenyalar la potenciació de la xarxa de distribució multicanal (Banca **MOBILE**, Banca **ONLINE** i Banca **TELEFÒNICA**), que permet oferir als socis una banca disponible en qualsevol moment i lloc. Concretament, el mes de març es va llançar la nova aplicació per al mòbil, la qual cosa manifesta l'aposta de l'Entitat pel *Digital Banking*, la innovació i la qualitat en tots els serveis.

En aquest sentit, durant l'exercici 2016, 90.511 socis han utilitzat la Banca Digital (Banca **MOBILE**, Banca **ONLINE** i Banca **TELEFÒNICA**) i han fet 60.482.878 operacions, la qual cosa representa un increment del 21,06% respecte a les de l'exercici anterior. Per la seva part, la Banca **MOBILE** ha reflectit un increment dels usuaris actius en un 55,35% respecte a l'exercici anterior i ha assolit un total de 8.445.084 operacions dutes a terme mitjançant aquest canal.

Finalment, cal destacar el compromís del Grup Caixa d'Enginyers amb l'accessibilitat i usabilitat en els diferents canals de comunicació i serveis de l'Entitat, que es va iniciar l'any 2012 amb la certificació en accessibilitat web nivell Doble A de la Banca **ONLINE** per la seva facilitat i agilitat d'ús, fet que permet que els socis amb alguna discapacitat puguin accedir sense barreres a totes les operacions i consultes disponibles. Des d'aleshores, s'ha treballat per eliminar qualsevol barrera d'accés en els diferents canals i portals del Grup. En aquest sentit, el Grup Caixa d'Enginyers ha obtingut, durant l'exercici 2016, la certificació en accessibilitat web nivell Doble A de la seva nova web de fons d'inversió, Enginyers **FONS**. A més, com a reconeixement a l'esforç del Grup per potenciar l'accessibilitat universal i la inclusió de les persones amb discapacitat, el projecte d'iniciativa social de l'ONCE "ILUNION Tecnologia i Accessibilitat" ha continuat validant anualment el diploma que li va atorgar l'any 2013, "Amb ILUNION per l'accessibilitat".

FUNDACIÓ CAIXA D'ENGINYERS

L'Entitat Dominant canalitza les seves activitats de responsabilitat social corporativa (RSC) a través de la Fundació Privada de la Caixa d'Enginyers, constituïda el 2010. La Fundació, de caràcter privat i sense ànim de lucre, va sorgir de la transformació de l'Agrupació Sociocultural i Tecnològica dels Enginyers, constituïda el 13 de novembre de 1980.

La Fundació Caixa d'Enginyers prioritza les accions que contribueixen a la millora de la qualitat de vida i el desenvolupament comunitari, la protecció mediambiental, la difusió i la promoció del cooperativisme i el compromís amb la millora dels grups d'interès amb què la cooperativa de crèdit du a terme les seves activitats.

CAPITAL SOCIAL

Les participacions més significatives en el capital social de l'Entitat Dominant, per part de persones jurídiques, corresponen a la Fundació Privada de la Caixa d'Enginyers, amb el 4,64%, en data 31 de desembre de 2016, i a Consumidors i Usuaris dels Enginyers, S. Coop. C. Ltda., amb l'1,05%, en la mateixa data. Pel que fa a les participacions de persones físiques, el grau elevat d'atomització en socis de la Caixa comporta que la participació individual més elevada representi, en data 31 de desembre de 2015, només el 2,5%.

SOCIS

Durant l'exercici 2016, la base social del Grup Caixa d'Enginyers ha augmentat en 1.554 socis i ha arribat a un total de 142.597 socis el 31 de desembre de 2016. Aquest increment incorpora el descens del nombre de socis derivat de la no disposició, per part de l'Entitat Dominant, del document d'identificació del soci. La disposició d'aquest document és un requeriment obligatori per donar compliment a la Llei 10/2010 sobre prevenció del blanqueig de capitals i finançament del terrorisme, que donava a les entitats un termini de cinc anys per adaptar-se als nous requeriments legals.

El nombre de socis al tancament de l'exercici es distribueix en 131.752 persones físiques i 10.845 persones jurídiques.

SOLVÈNCIA

La solvència de les entitats financeres està regulada pel Reglament (UE) núm. 575/2013, sobre els requisits prudencials de les entitats de crèdit i les empreses d'inversió (CRR), i per la Directiva 2013/36/UE, relativa a l'accés a l'activitat de les entitats de crèdit i a la supervisió prudencial de les entitats de crèdit i les empreses d'inversió (CRD IV), els dos aprovats pel Parlament Europeu i el Consell de la Unió Europea. Aquesta nova regulació va entrar en vigor l'1 de gener de 2014, amb un calendari d'implantació gradual fins al 2019 (2024 per a alguns aspectes concrets).

El CRR i la CRD IV incorporen el marc normatiu de Basilea III a la Unió Europea.

El CRR regula, principalment:

- La definició dels fons propis computables, de les deduccions i filtres dels elements de capital i dels requisits prudencials.
- La fixació d'uns requisits mínims de capital, mitjançant la definició d'unes ràtios de capital i l'establiment d'uns mínims exigits per a aquestes ràtios:
 - RRàtio de capital de nivell 1 ordinari, amb un mínim exigit del 4,5%.
 - Ràtio de capital de nivell 1, amb un mínim exigit del 6%.
 - Ràtio de capital total, amb un mínim exigit del 8%.

El CRR incorpora un calendari d'implantació gradual que permet una adaptació progressiva als nous requeriments de la Unió Europea. Aquest calendari ha estat incorporat en la regulació espanyola a través del Reial Decret-Ilei 14/2013 i de la Circular 2/2014, que va començar la seva aplicació durant l'exercici 2014 i que finalitzarà, en alguns casos, a l'exercici 2024. Aquest calendari afecta les noves deduccions i aquelles emissions i elements de fons propis que, amb aquesta nova regulació, deixen de ser computables com a capital.

- L'exigència del càlcul d'una ràtio de palanquejament, que es defineix com el capital de nivell 1 dividit per l'exposició total assumida.

Per la seva part, la CRD IV estableix, principalment, els requeriments addicionals de capital sobre els establerts pel CRR mitjançant la definició d'un coixí de conservació de capital del 2,5% sobre el capital de nivell 1 ordinari; un coixí de capital anticíclic, específic per a cada entitat, sobre el capital de nivell 1 ordinari; i un coixí contra riscos sistèmics, només aplicable per a les entitats d'importància sistèmica, amb una aplicació gradual que finalitza el 2019.

El CRR i la CRD IV s'han traslladat a l'ordenació jurídica espanyola a través de:

- El Reial Decret-Ilei 14/2013, de 29 de novembre, de mesures urgents per a l'adaptació del dret espanyol a la normativa de la Unió Europea en matèria de supervisió i solvència d'entitats financeres.
- La Circular 2/2014, de 31 de gener, del Banc d'Espanya, a les entitats de crèdit, sobre l'exercici de diverses opcions reguladores contingudes en el CRR, i pel qual es modifica el Reglament (UE) núm. 648/2012.
- La Llei 10/2014, de 26 de juny, d'ordenació, supervisió i solvència d'entitats de crèdit.
- La Circular 3/2014, de 30 de juliol, del Banc d'Espanya, a les entitats de crèdit i societats i serveis de taxació homologats, per la qual s'estableixen mesures per fomentar la independència de l'activitat de taxació mitjançant la modificació de les Circulars 7/2010, 3/1998 i 4/2004 i s'exerceixen opcions reguladores en relació amb la deducció d'actius intangibles mitjançant la modificació de la Circular 2/2004.
- El Reial Decret 84/2015, de 13 de febrer, pel qual es desenvolupa la Llei 10/2014, de 26 de juny, d'ordenació, supervisió i solvència d'entitats de crèdit.
- La Circular 2/2016, de 2 de febrer, sobre supervisió i solvència d'entitats de crèdit.

En data 31 de desembre de 2016, el capital total i el capital de nivell 1 ordinari (CET1) o capital de més qualitat, tant a nivell individual com consolidat, s'han situat molt per sobre del mínim exigit legalment, segons es pot observar a la taula següent:

	2016		2015	
	INDIVIDUAL	CONSOLIDAT	INDIVIDUAL	CONSOLIDAT
RECURSOS PROPIS COMPUTABLES				
Capital total	150.885	149.778	145.624	142.768
Capital de nivell 1 ordinari	140.909	139.800	136.430	133.441
Capital de nivell 1	140.909	139.800	136.430	133.441
Capital de nivell 2	9.976	9.978	9.194	9.327
ACTIUS PONDERATS PER RISC				
Actius ponderats per risc	940.626	957.954	904.862	920.608
Risc de crèdit	802.544	814.028	744.226	754.820
Risc operacional	113.786	119.630	117.163	122.616
Risc de tipus de canvi i matèries primeres	23.144	23.144	42.279	41.977
Risc de mercat	1.152	1.152	1.195	1.195
RÀTIOS DE CAPITAL				
Capital total	16,04%	15,64%	16,09%	15,51%
Capital de nivell 1 ordinari	14,98%	14,59%	15,08%	14,49%
Capital de nivell 1	14,98%	14,59%	15,08%	14,49%
EXCÉS O (-) DEFECTE sobre mínim regulador				
Capital total	150.885	149.778	145.624	142.768
Capital de nivell 1 ordinari	140.909	139.800	136.430	133.441
Capital de nivell 1	140.909	139.800	136.430	133.441

Imports expressats en milers d'euros

ACCIONS PRÒPIES

Les entitats dependents del Grup Caixa d'Enginyers mantenen títols cooperatius de l'Entitat Dominant amb l'objectiu de ser-ne socis i, així, complir amb els requisits estatutaris per poder operar amb l'Entitat Dominant en el desenvolupament de la seva activitat financera.

En data 31 de desembre de 2016, aquestes entitats dependents mantienien 44.333 títols cooperatius per un valor nominal de 4.256 milers d'euros, la qual cosa representava un 6,01% del total del capital de l'Entitat Dominant.

ALTRES ASPECTES

Ús d'instruments derivats

Atesa la seva activitat, l'ús d'instruments derivats per part del Grup és destinat a la consecució del seu objecte social, ajustant els seus objectius i polítiques de gestió dels riscos de tipus d'interès, de liquiditat, de crèdit i de contrapart, de tipus de canvi, de mercat i operacional (Notes 23 a 26 de la memòria adjunta).

ESDEVENIMENTS IMPORTANTS OCORREGUTS DESPRÉS DEL TANCAMENT DE L'EXERCICI

Entre la data de tancament de l'exercici 2016 i la data de formulació dels comptes anuals, no s'ha produït cap altre esdeveniment que afecti el Grup de manera significativa.

INVESTIGACIÓ I DESENVOLUPAMENT

En la línia dels últims exercicis, el Grup Caixa d'Enginyers ha continuat mantenint, durant l'exercici 2016, una forta inversió en tecnologia com a factor clau en la personalització dels serveis als seus socis, en la millora de la qualitat de la seva gestió i en el compliment del nou marc regulador i normatiu.

L'àrea de Sistemes d'Informació i Tecnologia continua amb la implantació del programa de transformació tecnològica del Grup Caixa d'Enginyers, en línia amb el Pla Estratègic IMPULSA 2019, que té per objectiu assolir millores significatives en els seus sistemes d'informació, facilitar la transformació digital i innovar en els seus processos de negoci.

Dins de les actuacions dutes a terme en sistemes d'informació durant l'exercici 2016, cal destacar la finalització i posada en marxa de la nova aplicació de Banca **MOBILE** i de tres nous sistemes inclosos en el Pla Estratègic com són el nou CRM, la nova plataforma de comercialització i gestió d'assegurances i el nou portal de fons. A més, s'ha avançat en la implantació de la nova arquitectura per al core bancari amb la posada en marxa dels sistemes del *datawarehouse* corporatiu en aquesta nova plataforma.

Així mateix, durant aquest exercici 2016, s'ha continuat dedicant una gran part de la inversió en Tecnologies de la Informació per donar resposta al nou marc regulador europeu del sector financer, que continua requerint un important nivell d'esforç i recursos per poder adaptar i evolucionar els sistemes. En aquest sentit, s'han buscat sinergies entre les diferents necessitats i s'ha aprofitat per renovar o millorar les aplicacions que suporten els processos de control i reporting als organismes supervisors, com és el cas de la CIR del Banc d'Espanya, l'Annex IX modificat de la Circular 4/2016, el *reporting* al Banc d'Espanya (FINREP i COREP) i al Banc Central Europeu, així com la reforma del sistema de liquidació del mercat de renda variable que va entrar en ple funcionament el mes d'abril.

A continuació es relacionen altres projectes destacables, desenvolupats durant l'exercici 2016, que, juntament amb un gran nombre d'accions efectuades en els sistemes d'informació, tenen per objectiu adequar i millorar l'oferta de serveis als nostres socis, reduir el risc operacional i/o incrementar l'eficiència operativa:

- Desenvolupament tecnològic de nous productes i serveis per al soci.
- Millores en l'operativa de Banca **ONLINE**.
- Avenç en el desenvolupament i implementació de dos nous sistemes que tenen per objectiu renovar l'aplicació actual de gestió d'actiu per tal de millorar l'eficiència i la capacitat d'oferir nous productes als nostres socis. Aquests sistemes són:
 - o El projecte ARIES (en fase de desenvolupament), que consisteix en la renovació completa de l'aplicació d'Actiu i Riscos del Grup per oferir un millor servei en l'àmbit dels productes d'actiu (préstecs, crèdits, avals, classificació del risc...).

- o El projecte SCACS (en fase d'anàlisi i conceptualització) per a la gestió electrònica de l'expedient d'actiu, que permetrà una gestió més eficient en el procés de concessió d'operacions.

- Finalització de la fase de definició del projecte d'implantació de la nova plataforma Calypso per a la gestió del *front to back* en l'àmbit dels mercats financers i tresoreria.
- Ampliació del contingut i capacitat del *datawarehouse* corporatiu, que s'ha convertit en el repositori de dades de referència per als sistemes de control i reporting a organismes reguladors.

EVOLUCIÓ PREVISIBLE DEL NEGOCI

El Grup afronta l'exercici 2017, en un entorn caracteritzat per una reactivació de l'activitat econòmica moderada, en què els tipus d'interès s'han continuat reduint substancialment a mínims històrics, i per una forta exigència reguladora i de supervisió, amb serenitat i prudència, ja que es troba en una situació excel·lent per gestionar les incerteses causades per les dificultats que afronta el sector financer, i amb l'oportunitat de dur a terme els seus projectes de futur amb èxit.

En aquest sentit, el Grup ha elaborat, per a quatre anys, un nou Pla Estratègic, IMPULSA 2019, que comprèn el període 2016-2019, les línies d'actuació del qual preveuen com a escenari base el context econòmic actual. El Grup continuarà posant la màxima atenció a la gestió global dels riscos inherents a la seva activitat, amb l'objectiu d'assolir una rendibilitat recurrent i sostenible i de mantenir la posició notable dels seus indicadors. D'altra banda, l'augment de la xifra de negoci i la potenciació de la productivitat del Grup continuaran sent uns altres aspectes claus als quals dedicarà els seus esforços.

El Grup es proposa continuar atenent les necessitats financeres dels seus socis en condicions favorables dins dels límits que estableixen els seus objectius de rendibilitat-risc. Així mateix, la situació favorable de liquiditat i el manteniment d'una cartera important d'actius financers de bona qualitat creditícia li atorguen una àmplia capacitat de finançament a mitjà i a llarg termini, que li permet impulsar el finançament dels projectes dels socis, en particular d'empresa, i de l'economia, condició necessària per a la reactivació de l'activitat econòmica.

La política estricta del Grup en relació amb el risc de crèdit li permetrà mantenir una bona qualitat de l'actiu i uns nivells de morositat significativament per sota de la mitjana sectorial.

Així mateix, el Grup disposa d'una solvència molt sòlida, mesurada tant en termes quantitatius com qualitius, tenint en compte la rellevància del capital de nivell 1 ordinari (CET 1). Aquesta posició atorga confiança per afrontar l'increment substancial de requeriments de capital exigint per les autoritats reguladores i obtenir una posició folgada en la cobertura d'aquests requisits.

La qualitat de l'actiu, la disponibilitat de liquiditat i la solvència del Grup, juntament amb la confiança dels seus socis i de l'equip de professionals que l'integren, són els eixos sobre els quals el Grup manté la política actual de creixement del negoci, posicionant-se amb notables garanties en un marc de reconsideració del model regulador i de negoci que afronta el sistema financer a escala global.

A aquest Informe Anual, s'incorpora l'Informe d'Auditoria emès per la firma d'auditoria KPMG Auditors, SL.

ANNEX: INFORME BANCARI ANUAL

Aquest Informe Bancari Anual s'ha preparat en compliment d'allò que disposa la Llei 10/2014, de 26 de juny, d'ordenació, supervisió i solvència d'entitats de crèdit, que, en el seu article 87, regula el contingut i les obligacions de remissió i publicitat relatives a l'Informe Bancari Anual. De conformitat amb l'apartat 2 d'aquest article, el Grup Caixa d'Enginyers fa públic aquest informe com a annex dels seus estats financers auditats.

DENOMINACIÓ, NATURALES A I UBICACIÓ GEOGRÀFICA DE L'ACTIVITAT

Caixa de Crèdit dels Enginyers, S. Coop. de Crèdit (d'ara endavant, l'Entitat), és una cooperativa de crèdit constituïda el 29 de setembre de 1967 i inscrita en el Ministeri de Treball i Seguretat Social amb el número 14.651, clau 1698 SMT, i en el Registre Especial de Cooperatives de Crèdit del Banc d'Espanya amb el número 3.025.

El seu objecte social consisteix, fonamentalment, a captar fons del públic en forma de dipòsits, préstecs, cessió temporal d'actius financers o altres anàlogues que comportin l'obligació de restituir-los, aplicant-los per compte propi a la concessió de préstecs, crèdits o altres operacions de naturalesa anàloga que permetin atendre les necessitats financeres dels seus socis, dels socis de les cooperatives associades i de tercers.

Així mateix, podrà realitzar tot tipus d'operacions actives, passives i de serveis que constitueixen l'activitat bancària pròpia de les entitats de crèdit, així com l'accessòria o instrumental a aquesta activitat, amb atenció preferent a les necessitats financeres dels seus socis.

Actualment, té el seu domicili social a Via Laietana, núm. 39, de Barcelona. L'àmbit territorial de l'activitat de l'Entitat s'estén a l'estat espanyol, amb un total de vint-i-quatre oficines al tancament de l'exercici 2016, sense perjudici que es puguin dur a terme les operacions legalment permeses fora d'aquest àmbit. L'Entitat desenvolupa una activitat comercial a través de la seva xarxa d'oficines i no utilitza agents comercials independents.

L'Entitat té participacions en quatre societats que duen a terme activitats complementàries i/o auxiliars a les de la mateixa Entitat, amb les quals constitueix el Grup Caixa d'Enginyers (d'ara endavant, el Grup). El detall de la denominació, ubicació i activitat que desenvolupen aquestes societats està definit en la Nota 1.1 dels comptes anuals consolidats corresponents a l'exercici anual acabat el 31 de desembre de 2016. Aquests comptes anuals estan a la disposició del públic en el Registre Mercantil i en l'Informe Anual del Grup, que està disponible a la pàgina web corporativa.

VOLUM NEGOCI

El volum de negoci del Grup, que es defineix com la suma dels recursos de tercers gestionats i de la cartera d'inversió creditícia bruta, ha estat de 5.456.385 milers d'euros en data 31 de desembre de 2016.

NOMBRE D'EMPLEATS A TEMPS COMPLET

El nombre d'empleats a temps complet del Grup ha estat de 422 persones al tancament de l'exercici 2016.

RESULTAT BRUT ABANS D'IMPOSTOS

El resultat brut abans d'impostos del Grup ha estat de 12.960 milers d'euros en data 31 de desembre de 2016.

IMPOSTOS SOBRE EL RESULTAT

L'impost sobre beneficis del Grup ha estat de 939 milers d'euros en data 31 de desembre de 2016.

SUBVENCIONS O AJUDES PÚBLIQUES REBUDES

El Grup ha rebut, durant l'exercici 2016, una subvenció de la Fundació Tripartida per un import de 59 milers d'euros per complir les condicions requerides en els cursos de formació a empleats.

Els indicadors i les ràtios rellevants s'indiquen en l'Informe de Gestió adjunt de l'exercici 2016. El rendiment dels actius del Grup, en data 31 de desembre de 2016, calculat com el benefici net sobre l'actiu total, ha estat del 0,44%.

11

INFORME D'AUDITORIA

KPMG Auditores S.L.
Torre Reialla
Plaça d'Europa, 41-43
08908 L'Hospitalet de Llobregat
(Barcelona)

Informe de Auditoría Independiente de Cuentas Anuales Consolidadas

A los Socios Cooperativistas de
Caixa de Crèdit dels Enginyers - Caja de Crédito de los Ingenieros, S. Coop. de Crédito

Informe sobre las cuentas anuales consolidadas

Hemos auditado las cuentas anuales consolidadas adjuntas de Caixa de Crèdit dels Enginyers – Caja de Crédito de los Ingenieros, S. Coop. de Crédito (la "Entidad") y sociedades dependientes (el "Grupo"), que comprenden el balance consolidado a 31 de diciembre de 2016, la cuenta de pérdidas y ganancias consolidada, el estado de cambios en el patrimonio neto consolidado, el estado de flujos de efectivo consolidado y la memoria consolidada correspondientes al ejercicio anual terminado en dicha fecha.

Responsabilidad de los Administradores en relación con las cuentas anuales consolidadas

Los Administradores de la Entidad son responsables de formular las cuentas anuales consolidadas adjuntas, de forma que expresen la imagen fiel del patrimonio consolidado, de la situación financiera consolidada y de los resultados consolidados de Caixa de Crèdit dels Enginyers – Caja de Crédito de los Ingenieros, S. Coop. de Crédito y sociedades dependientes, de conformidad con las Normas Internacionales de Información Financiera, adoptadas por la Unión Europea (NIIF-UE), y demás disposiciones del marco normativo de información financiera aplicables al Grupo en España, que se identifica en la nota 1.2 de la memoria consolidada adjunta, y del control interno que consideren necesario para permitir la preparación de cuentas anuales consolidadas libres de incorrección material, debida a fraude o error.

Responsabilidad del auditor

Nuestra responsabilidad es expresar una opinión sobre las cuentas anuales consolidadas adjuntas basada en nuestra auditoría. Hemos llevado a cabo nuestra auditoría de conformidad con la normativa reguladora de la auditoría de cuentas vigente en España. Dicha normativa exige que cumplamos los requerimientos de ética, así como que planifiquemos y ejecutemos la auditoría con el fin de obtener una seguridad razonable de que las cuentas anuales consolidadas están libres de incorrecciones materiales.

Una auditoría requiere la aplicación de procedimientos para obtener evidencia de auditoría sobre los importes y la información revelada en las cuentas anuales consolidadas. Los procedimientos seleccionados dependen del juicio del auditor, incluida la valoración de los riesgos de incorrección material en las cuentas anuales consolidadas, debida a fraude o error. Al efectuar dichas valoraciones del riesgo, el auditor tiene en cuenta el control interno relevante para la formulación por parte de los Administradores de la Entidad de las cuentas anuales consolidadas, con el fin de diseñar los procedimientos de auditoría que sean adecuados en función de las circunstancias, y no con la finalidad de expresar una opinión sobre la eficacia del control interno del Grupo. Una auditoría también incluye la evaluación de la adecuación de las políticas contables aplicadas y de la razonabilidad de las estimaciones contables realizadas por la dirección, así como la evaluación de la presentación de las cuentas anuales consolidadas tomadas en su conjunto.

Consideramos que la evidencia de auditoría que hemos obtenido proporciona una base suficiente y adecuada para nuestra opinión de auditoría.

KPMG Auditores S.L., entidad española de
responsabilidad limitada y firma miembro de la red global
de firmas independientes afiliadas a KPMG International
Cooperative ("KPMG International"), sociedad suiza

Inscrita en el Registro Oficial de Auditores de Cuentas con nº 20162, y en el
Registro de Sociedades del IRLS de Cámaras Judiciales de Cuentas con nº 30
Reg. Mer. Madrid, T. 11.961, F. 00, Sml. S. H. M. 180387, Inscrito 9
Nº 17. 9.74010152

Opini3n

En nuestra opini3n, las cuentas anuales consolidadas adjuntas expresan, en todos los aspectos significativos, la imagen fiel del patrimonio consolidado y de la situaci3n financiera consolidada de Caixa de Cr3dit dels Enginyers – Caja de Cr3dito de los Ingenieros, S. Coop. de Cr3dito y entidades dependientes a 31 de diciembre de 2016, as3 como de sus resultados consolidados y flujos de efectivo consolidados correspondientes al ejercicio anual terminado en dicha fecha, de conformidad con las Normas Internacionales de Informaci3n Financiera, adoptadas por la Uni3n Europea, y dem3s disposiciones del marco normativo de informaci3n financiera que resultan de aplicaci3n en Espa3a.

Informe sobre otros requerimientos legales y reglamentarios

El informe de gesti3n consolidado adjunto del ejercicio 2016 contiene las explicaciones que los Administradores de Caixa de Cr3dit dels Enginyers – Caja de Cr3dito de los Ingenieros, S. Coop. de Cr3dito consideran oportunas sobre la situaci3n del Grupo, la evoluci3n de sus negocios y sobre otros asuntos y no forma parte integrante de las cuentas anuales consolidadas. Hemos verificado que la informaci3n contable que contiene el citado informe de gesti3n consolidado concuerda con la de las cuentas anuales consolidadas del ejercicio 2016. Nuestro trabajo como auditores se limita a la verificaci3n del informe de gesti3n consolidado con el alcance mencionado en este mismo p3rrafo y no incluye la revisi3n de informaci3n distinta de la obtenida a partir de los registros contables de Caixa de Cr3dit dels Enginyers – Caja de Cr3dito de los Ingenieros, S. Coop. de Cr3dito y de sus sociedades dependientes.

KPMG Auditores, S.L.

Albert Ros3s Noguera

20 de abril de 2017

902 300 321

www.caixa-engineers.com

www.caixa-engineers.mobi

Caixa d'Enginyers